

E-ÖĞRENMEDE BÜTÜNSEL ETİK YAKLAŞIMI:

ORTAK DEĞERLER VE NORMLAR

Doktora Tezi

AYCAN AKYILDIZ UYGUN

Eskişehir 2023

**E-ÖĞRENMEDE BÜTÜNSSEL ETİK YAKLAŞIMI:
ORTAK DEĞERLER VE NORMLAR**

AYCAN AKYILDIZ UYGUN

DOKTORA TEZİ

Uzaktan Eğitim Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Elif TOPRAK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Aycan AKYILDIZ UYGUN'ın "e-Öğrenmede Bütünsel Etik Yaklaşımı: Ortak Değer ve Normlar" başlıklı tezi **07 Temmuz 2023** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 37. Maddesi uyarınca ilgili maddeleri uyarınca **Uzaktan Eğitim Anabilim Dalında, Doktora** tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : **Prof. Dr. Elif TOPRAK**

Üye : **Prof. Dr. Tevfik Volkan YÜZER**

Üye : **Prof. Dr. Yasemin GÜLBAHAR GÜVEN**

Üye : **Doç. Dr. Sinan AYDIN**

Üye : **Doç. Dr. Nuray GEDİK**

ÖZET

E-ÖĞRENMEDE BÜTÜNSEL ETİK YAKLAŞIMI:

ORTAK DEĞERLER VE NORMLAR

Aycan AKYILDIZ UYGUN

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz, 2023

Danışman: Prof. Dr. Elif TOPRAK

Bu araştırma e-öğrenmedeki etik unsurların e-öğrenmenin farklı boyutlarını nasıl etkilediğini, “e-öğrenmede etik” hakkında genel kabul gören, ortak sayılabilecek değer ve ilkelerin olup olmadığını belirlemeyi ve bunları ortaya koyan bütünsel bir bakış açısı geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, e-öğrenmenin tüm bileşenlerini etik açısından değerlendirebilmek için sistem yaklaşımı altındaki tüm başlıklar bir kontrol listesi olarak kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada yorumlayıcı fenomenoloji yaklaşımı benimsenmiş ve farklı ülkelerden en az 20 yıl deneyime sahip 13 alan uzmanıyla yarı-yapılandırılmış görüşmeler yürütülmüştür. Görüşme soruları araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan sosyal yapılandırmacılık ve deontolojik etik kuramları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Araştırma sorularına tam olarak cevap bulabilmek için literatürde tematik bir analiz de yapılmıştır. Elde edilen veriler MAXQDA nitel veri analizi yazılımı kullanılarak incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda e-öğrenmede etik hakkında öğrenme, teknoloji, etkileşim ve yönetim olmak üzere dört alt temadan oluşan detaylı bir e-öğrenme etiği çerçevesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmada, günümüzde e-öğrenme ortamlarında karşılaşılan ortak problemler ve e-öğrenmede etik açısından ortak değerler olduğu ortaya konmuş ve bu bağlamda ortak normlardan oluşan bir etik kontrol listesi sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Etik, e-Öğrenme etiği, Etik problemler, Ortak norm ve değerler, Çevrimiçi öğrenme.

ABSTRACT

HOLISTIC ETHICS APPROACH IN E-LEARNING:

SHARED VALUES AND NORMS

Aycan AKYILDIZ UYGUN

Distance Education Department

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, July 2023

Supervisor: Prof. Dr. Elif TOPRAK

The main purpose of this study is to investigate how ethical elements affect different dimensions of e-learning and to find out whether there are any generally accepted or shared values and norms about ethics in e-learning or not. In line with the determined purpose, all the sub-headings of the systems view were used as a checklist to cover all the issues about ethics in e-learning. In the study, a qualitative method research design was used, and the interpretative phenomenology approach was adopted. The data were formed upon the semi-structured interviews held with 13 field experts from different countries who have over 20 years of experience in open and distance education. The interview questions were prepared considering social-constructivism and deontological ethics theories, which form the theoretical framework of the study. A thorough thematic literature analysis was also carried out to find complete answers to the research questions. The data were analyzed using qualitative analysis software MAXQDA. The results and the interpretation of the data revealed a detailed framework on ethics in e-learning under four sub-themes: learning, technology, interaction, and administration of e-learning. The study also formed a categorization of common ethical problems in today's e-learning environments and demonstrated that there are common and shared norms and values on ethics with a checklist on ethics in e-learning.

Keywords: Ethics, Ethics in e-learning, Ethical problems, Shared norms and values, Online learning.

TEŞEKKÜR

Doktora tezimin her aşamasında sahip olduğu kapsamlı alan bilgisi, deneyimi ve fikirleriyle bana yön veren, değerli zamanını ayırarak tüm titizliğiyle benimle birlikte çalışan, çalışmaya en az benim kadar özenen ve titizlik gösteren, bilgisine, nezaketine, eğitimciliğine hayran olduğum değerli hocam ve tez danışmanın Prof. Dr. Elif TOPRAK hocama sonsuz saygı, minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Tez izleme komitesinde ve jürimde bulunarak değerli fikirleri ve görüşleriyle çalışmama katkı sağlayan, ihtiyaç duyduğum her aşamada bana geribildirimleriyle destek veren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Yasemin GÜLBAHAR GÜVEN ve Prof. Dr. T. Volkan YÜZER hocalarıma çok teşekkür ederim.

Çalışmamın özellikle yöntem ve kontrol listesi aşamalarında birbirinden değerli fikirleriyle beni yönlendiren, zamanını ve güzel enerjisini hiç esirgemeyen Prof. Dr. Evrim GENÇ KUMTEPE hocama ayrıca çok teşekkür ederim.

Veri toplama sürecinde çalışmama ve alandaki bakış açımı inanılmaz derecede katkı sağlayan, ayırdıkları zaman ve değerli fikirleriyle görüşmelerin verimli ve keyifli sohbet havasında geçmesini sağlayan tüm katılımcılara: Prof. Dr. Som NAIDU, Prof. Ormond SIMPSON, Prof. Dr. Ramesh C. SHARMA, Prof. Dr. Helga HAMBROCK, Prof. Dr. Terry ANDERSON, Prof. Dr. Tony BATES, Prof. Dr. Siran MUKERJI, Prof. Dr. T. Volkan YÜZER, Prof. Dr. Yasemin GÜLBAHAR GÜVEN, Doç. Dr. Sinan AYDIN, Prof. Dr. Evrim GENÇ KUMTEPE, Prof. Dr. Cengiz Hakan AYDIN ve Prof. Dr. Elif TOPRAK hocalarıma hem değerli katkıları için hem de çalışmamda isimlerinin geçmesine izin verdikleri için çok teşekkür ederim.

Doktora eğitimim sürecinde ve hayatımın her anında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, her zaman yanımda olan aileme; hayatıma neşe ve anlam katan değerli eşime ve kendilerine harcamam gereken vakit ve enerjiden çaldığım, varlıklarıyla ömrümü güzelleştiren çocuklarıma minnettar olduğumu belirtmek isterim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Aycan AKYILDIZ UYGUN

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları.....	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Sınırlılıklar	5
1.5. Tanımlar.....	5
2. FELSEFİ-KURAMSAL ARKA PLAN VE LİTERATÜR İNCELEMESİ	7
2.1. Etik	7
2.2. Etik ve Ahlak	8
2.3. Etik Kuramları	9
2.3.1. Betimleyici etik	11
2.3.2. Normatif etik	12
2.3.2.1. Teleolojik etik	13
2.3.2.2. Deontolojik etik	16
2.3.2.3. Erdem etiği	19
2.4. Kuramsal Çerçeve	20
2.5. Etik Kuramları ve Eğitim-Öğretim	23
2.6. Öğretmenlik Meslek Etiği	26
2.7. e-Öğrenmede Etik Konulu Literatürün Sistem Yaklaşımına Göre İncelenmesi	27
2.7.1. İçerik kaynakları ve program tasarımı	31
2.7.2. İçerik aktarımı ve etkileşim	34

2.7.3. Öğrenme ortamı	36
2.7.4. Yönetim	38
3. YÖNTEM	42
3.1. Araştırma Deseni	42
3.2. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Süreci	43
3.2.1. Yarı-yapılandırılmış görüşmeler	43
3.2.2. Kuramsal çerçeve	46
3.2.3. Çalışma grubu	47
3.2.4. Veri analizi	48
3.3. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği	50
3.3.1. İnandırıcılık	51
3.3.2. Aktarılabirlik	51
3.3.3. Güvenilirlik	52
3.3.4. Onaylanabilirlik	53
3.4. Araştırmacının Rolü	53
4. BULGULAR VE YORUM	55
4.1. Öğrenme	60
4.1.1. Ölçme-değerlendirme	61
4.1.1.1. Sınavlar ve kopya çekme	61
4.1.1.2. Öğrenme analitikleri	67
4.1.1.3. Geçerlilik ve güvenilirlik	71
4.1.2. Tasarım	73
4.1.2.1. Öğrenen çeşitliliği	74
4.1.2.2. Öğrenenlerin hak ve sorumlulukları	76
4.1.2.3. Öğrenme ortamının tasarımı	79
4.1.2.4. Kalite güvence	84
4.1.3. Öğretim teori ve yaklaşımları	86
4.1.3.1. Öğretim elemanlarının yeterlilikleri	87
4.1.3.2. Eğiticilerin eğitimi	90
4.1.4. Ders içerikleri	92
4.1.4.1. İçeriğin planlanması	93
4.1.4.2. Tarafsızlık	96
4.2. Teknoloji	97

4.2.1. Bilgi gizliliği ve güvenliği	98
4.2.2. Dijital eşitsizlik	102
4.2.3. Fikri mülkiyet hakları	105
4.2.4. Teknoloji destekli öğrenme	106
4.3. Etkileşim	107
4.3.1. Çevrimiçi davranış kuralları	108
4.3.2. Uzaklık hissi	113
4.4. Yönetim	117
4.4.1. Politikalar	117
4.4.1.1. Kuralların belirlenmesi	118
4.4.1.2. Bırakma oranları	124
4.4.1.3. Verilerin korunması ve paylaşımı	125
4.4.1.4. Kalite güvence mekanizmaları	126
4.4.2. Kaynak yönetimi	127
4.4.2.1. İnsan kaynakları	128
4.4.2.2. Finansal kaynaklar	131
4.4.2.3. Destek hizmetlerine ayrılan kaynaklar	133
4.4.3. Kontrol	135
4.4.3.1. Süreçlerin takibi	135
4.4.3.2. Akademik özgürlükler ve şeffaflık	136
4.5. e-Öğrenmede Etik Değerlerin ve Normların Oluşumu	138
5. SONUÇ VE TARTIŞMA	146
5.1. e-Öğrenmede Etik Unsurlar ve Sorunlar	146
5.2. e-Öğrenmede Etik Sorunların Sistem Yaklaşımıyla İncelenmesi	151
5.3. e-Öğrenmede Ortak Etik Değer ve Normların Oluşumu	157
6. ÖNERİLER	163
6.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler	163
6.2. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler	163
KAYNAKÇA	166
EKLER	176
ÖZGEÇMİŞ	181

TABLÖLAR/ÇİZELGELER DİZİNİ

Tablo 2.1. Sistem Yaklaşımı Bileşenleri Altında e-Öğrenmede Etik Temalı Çalışmaların Özeti	40
Tablo 3.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri	48
Tablo 5.1. e-Öğrenmede Etik Değerler ve Normlar Kontrol Listesi	161

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Etik türleri sınıflandırması	11
Şekil 2.2. Genel bir e-öğrenme çerçevesi,.....	28
Şekil 2.3. Uzaktan eğitim için bir sistem modeli,.....	30
Şekil 2.4. Pedagoji, teknoloji ve etik ilişkisi,.....	37
Şekil 3.1. Araştırma sürecinin akış şeması	50
Şekil 4.1. Tema, alt tema, kategori ve alt kategoriler	56
Şekil 4.2. Türkçe yürütülen görüşmelerin kelime bulutu	57
Şekil 4.3. İngilizce yürütülen görüşmelerin kelime bulutu	58
Şekil 4.4. Kod matris tarayıcısı: e-öğrenme etiği	59
Şekil 4.5. e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu	60
Şekil 4.6. e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu altında ölçme değerlendirme ve alt kategorileri	61
Şekil 4.7. e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu altında tasarım ve alt kategorileri	74
Şekil 4.8. e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu altında öğretim teori ve yaklaşımları ve alt kategorileri	87
Şekil 4.9. e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu altında içerik ve alt kategorileri.....	93
Şekil 4.10. e-Öğrenme etiğinin teknoloji boyutu.....	98
Şekil 4.11. e-Öğrenme etiğinin etkileşim boyutu	108
Şekil 4.12. e-Öğrenme etiğinin yönetim boyutu	117
Şekil 4.13. e-Öğrenme etiğinin yönetim boyutu altında politikalar ve alt kategorileri	118
Şekil 4.14. e-Öğrenme etiğinin yönetim boyutu altında kaynaklar ve alt kategorileri	128
Şekil 4.15. e-Öğrenme etiğinin yönetim boyutu altında kontrol ve alt kategorileri ...	135
Şekil 4.16. e-Öğrenmede etik normların oluşumu	138
Şekil. 4.17. Kod matris tarayıcısı: e-öğrenmede etik değerlerin oluşumu	139
Şekil 4.18. Kod matris tarayıcısı: e-öğrenmede ortak etik değerler	143
Şekil 5.1. e-Öğrenmede Etik Sorunlar	151

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

“Bir insanı ahlaken eğitmeden, sadece zihnen eğitmek, topluma bir bela kazandırmak demektir.” Theodore Roosevelt

Etik denildiğinde çoğunlukla akla ilk olarak meslek etiği, tıp etiği gibi kavramlar gelse de aslında bu kavram günlük yaşamımızı olduğu gibi eğitimi de yakından etkilemektedir. Etik sözcüğü özünü bilgi ve felsefeden almaktadır. Eğitimin her türlüünü, dolayısıyla e-öğrenmeyi de yakından ilgilendiren etik, bu çalışmanın temel kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın bu ilk bölümünde öncelikle araştırmanın problemi ortaya konmuş, sonrasında araştırmanın amacı, araştırma soruları, araştırmanın önemi ve sınırlılıkları açıklanmıştır. Son olarak ise, araştırmada yer alan önemli kavramlara ilişkin tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Eğitim sadece gidilen okullar, alınan dersler, kazanılan sertifikalar ve diplomalardan ibaret değildir, insanların yaşam boyu içinden geçtiği, sosyal-kültürel-toplumsal-bireysel olarak değiştikleri, karakterlerini şekillendiren devamlı bir öğrenme sürecidir. Eğitimin öncelikli amacı nitelikli insan yetiştirmek olarak düşünülse de nitelikli insanı sadece bilgi bakımından değerlendirmek yanlış bir bakış açısı olabilir. Bir insanı yetiştirmek, eğitmek sadece bedensel olarak büyütmek ve bilgi birikimi olarak geliştirmek değil; düşünsel beceriler, toplumsal, ahlaki değerler ve etik kurallar açısından da yetiştirerek bir bütün olarak toplumun bir üyesi haline getirmek demektir. Toplumla bütünleşmenin bir parçası olan etik kurallar ve ahlaki değerler evrensel olarak kabul gören ortak normlardan oluşmaz. Tüm bunlar toplumlara göre değişiklik gösterir. Bazı toplumlar için tabu, yasak, önemsiz, saçma hatta yasadışı olarak değerlendirilebilen bazı davranışlar diğer toplumlarda normal olarak değerlendirilebilir. Davranışlara yön veren bu değerler, toplumlar arasında değişiklik gösterebildiği gibi aynı toplum içerisinde zaman içinde de değişime açıktır. Teknolojik gelişmelerle bireylerin küresel dünyadan

etkilenmesi, grubun içinde yaşayanların değişmesi, göçler ya da zamanla değişen ihtiyaçlar doğrultusunda da toplumsal etik ve ahlaki unsurlar değişebilir. Bu açıdan bakıldığında etik de ahlak da varlıklarını devamlı sürdüren ve değişen dinamik ve toplumsal yapılar olarak karşımızdadır (Pieper, 2012). Değişmekte olan yapıları ve sınırlayıcı çerçevelerini çizmenin zorluğundan dolayı üzerinde çok fazla tartışmaların yürütüldüğü ve tanımlanması zor olan bu kavramlar günlük dilde hatta felsefede bile sık sık birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Özlem, 2004).

Hayatın her alanında olduğu gibi etik ve ahlak kavramları eğitimde de karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin temelinde insan olduğu gibi etiğin de temelinde insan vardır (İlgaz ve Bilgili, 2006). Eğitim insanların doğumundan yaşamlarının sonuna kadar devam eden ve kişilerde davranış değişikliği oluşturmayı hedefleyen bir süreç iken etik de insanın bu süreçte “Ne yapmalıyım?” ve “Nasıl yapmalıyım?” sorularına cevap aramasıdır. Bu anlamda eğitim ve etik arasında zorunlu bir ilişki bulunmaktadır (Aydın, 2003).

İnsanların toplum içinde yaşaması, diğerleriyle sosyalleşmesi beraberinde benimsenmesi gereken kuralları da getirmiştir. Bu kurallar bazen yazılı bazen de genel kabul gören değerler olarak toplumun içerisinde yer etmektedir. Bu durum eğitim için de geçerlidir. Eğitim-öğretim süreçlerinde de hem eğitimcilerin hem de öğrenenlerin uyması beklenen çeşitli değer, norm ve kurallar bulunmaktadır. Bu durum e-öğrenme için de aynıdır. Teknolojinin günümüzde hızla yaygınlaşması, öğrenen sayılarının artması, zaman ve mekândan bağımsız öğrenme fırsatları, seçme şansı ve bağımsız çalışma gibi imkanlar sunması nedeniyle e-öğrenme etki alanını giderek artırmıştır. Ayrıca 2020’de başlayan ve küresel bir tehdit haline gelen Covid-19 salgını nedeniyle evlerinden eğitim almak durumunda kalan öğrenenlerin sayısının artması da e-öğrenmeyi daha fazla tercih edilen bir yöntem haline getirmiştir. e-Öğrenmede etik konusu ise üzerinde az çalışılmış, daha çok sorgulanması gereken önemli bir konudur. e-Öğrenme ortamlarının sunduğu öğrenme fırsatlarının yanında, bu öğrenme ortamlarının beraberinde getirdiği karanlık yönler de bulunmaktadır. Örneğin öğrenenler bu geniş bilgi ağı akışında zaman zaman doğru ve yanlış bilgiyi ayırt etmekte zorlanmakta, zaman zaman kasti olarak yanlış yönlendirilebilmekte, etik dışı davranışlara hatta yasa dışı suçlar işlemeye itilebilmektedirler. Artık hemen herkesin sahip olduğu bilgisayar, tablet ve hatta cep telefonları dünyaya açılan küçük pencereler olarak elimizin altında bulunmaktadır. e-Öğrenme ortamlarında etik konusunun sınırları belirlenmediği sürece de bu pencereler hem eğitimciler için hem öğrenenler için sıkıntılı durumlar yaratabilmektedir.

Günümüzde internet üzerinden geniş kitlelere hitap edebilen ve mobil öğrenme, Web 2.0 ve Web 3.0 araçları gibi çeşitli uygulamalarla yepyeni öğrenme deneyimleri sunan e-öğrenme ortamları yepyeni ufuklar açmaktadır. Eskisinden farklı olarak artık öğrenenleri internet ortamlarında da duygusal, psikolojik ve etik açılardan yetiştirmek, bilinçli hale getirme gerekliliği doğmuştur. Eğer öğrenenler çağın getirdiği imkanları kullanırken ihtiyaçları olan bilgi yönetimi ve etik gibi konularda eğitilmezlerse çeşitli etik ve yasal ihlallerle karşılaşmak kaçınılmaz olmaktadır. İnternet kaynaklarının ticari amaçlarla yasadışı kullanımı, kişisel gizliliklerin ihlali, tacizler, intihaller, kopya çekme gibi sorunlar günümüzde en sık karşılaşılan etik sorunlar arasında yer almaktadır (Dorothy, Demiray, Sharma ve Kumar, 2009). Günümüzün vazgeçilmezi olan e-öğrenme ortamlarında da etik konusu araştırılmalı hem eğitimciler hem de öğrenenler etik açısından bilgilendirilmelidir. Yapılan araştırmalar da özellikle yükseköğretimde öğrenenlerin etik eğitime ihtiyaçları olduğunu göstermektedir (Sivaswaroop, 2009; Simpson, 2009; Toprak, Özkanal, Aydın & Kaya, 2010; Anitha & Harsha, 2013; Cenan, 2016). Ancak bugüne kadar etik konusunda yapılmış çalışmaların çoğu öğrenme-öğretim stratejileri, intihal, fikri haklar ve telif hakkı konularına odaklanmıştır (Harper & Luck, 2009). Sınırlı bir perspektif ile e-öğrenmede etik konusunun değerlendirilmesi yerine geniş bir bakış açısıyla uzman görüşleri alınarak etik konusunun masaya yatırıldığı bu çalışma e-öğrenme ve etik konularında temel bir referans çerçevesi sağlamaktadır.

Sürekli gelişmekte olan e-öğrenme ortamlarında hem öğrenenlerin hem de öğreticilerin farkında olmaları ve izlemeleri gereken kuralların daha net bir biçimde belirlenmesi, öğrenme ortamlarının etkililiğini, öğrenenlerin başarısını, öğretmenlerin motivasyonunu etkileyen bir konudur. Tıpkı dış dünyada herkesin uyması beklenen norm ve değerlerin belirlenmiş olduğu gibi e-öğrenme ortamlarında da herkesin uyması gereken kurallara ve sınırlara ihtiyaç duyulmaktadır. Pek çok kişinin deneyimlediği gibi etik açıdan uyulması beklenen kuralların neler olduğu, bunların neden gerekli olduğu ve bu kuralların ihlal edilmesi durumunda hangi yaptırımların uygulanacağı konuları tartışılmalı ve daha somut çizgilerle e-öğrenmenin tüm paydaşlarına sunulmalıdır. Öğrenenlerin çevrimiçi derslerde ve sohbet odalarında ya da forumlarda çevrimiçi davranış kurallarına uygun olmayan biçimde davranmaları, dersler için hazırlanmış kaynakların farklı amaçlarla kullanılması, kişisel veri gizliliğinin sağlanamaması, intihaller, kopya çekilmesi, ya da öğretim elemanlarının bilimsel çalışmaları için gerek duydukları veriyi öğrenenlerden izin almadan toplamaları, bu verilerin anonim olarak

görülmesi gibi konular sık sık karşılan sorunlar arasında yer almaktadır. Ancak bilgi güvenliği ve gizliliği üzerinde yeterince durulmaması, bu konularda hem öğrenenlerin hem de öğreticilerin yeterince bilgi sahibi olmamaları, yaşanan sorunlar için ancak yaşanmışlıklar sonrasında konan kuralların içselleştirilememesi bu çalışmanın yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu çalışmanın amacı e-öğrenmede etik unsurların e-öğrenmenin farklı boyutlarını nasıl etkilediği, “e-öğrenmede etik” hakkında genel kabul gören, ortak sayılabilecek değer ve ilkelerin olup olmadığını, var ise bunları ortaya koyan bütünsel bir bakış açısını sunmaktır. Bu bağlamda cevaplanacak araştırma soruları şunlardır:

1. e-Öğrenmedeki temel etik unsurlar ve sorunlar nelerdir?
2. Belirtilen etik unsurlar ve sorunlar e-öğrenmenin farklı bileşenlerini/süreçlerini nasıl etkilemektedir?
3. “e-Öğrenmede etik” hakkında alan uzmanlarınca genel kabul gören, ortak sayılabilecek değer ve normlar nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

e-öğrenmede etik üzerinde bugüne kadar yapılmış çalışmaların çoğu öğrenme ve öğretim stratejileri, intihal, fikri haklar, ve telif hakları gibi konulara odaklanmıştır (Harper ve Luck, 2009). e-Öğrenmenin her geçen gün daha fazla hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olması sebebiyle etik konusu her boyutuyla değerlendirilmelidir. Bu nedenle bu çalışma, açık ve uzaktan öğrenme için Moore ve Kearsley’in (2012) sistem yaklaşımındaki başlıklar üzerinden alan uzmanlarının görüşünü almayı, etik unsurların e-öğrenmenin farklı boyutlarını nasıl etkilediği, “e-öğrenmede etik” hakkında genel kabul gören, ortak sayılabilecek değer ve ilkelerin olup olmadığını belirlemeyi ve bunları ortaya koyan bütünsel bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bugüne kadar sistem yaklaşımındaki bileşenler üzerinden uzmanların görüşlerini alan ve etik unsurların e-öğrenmenin farklı boyutlarını tümevarım yaklaşımıyla inceleyen bir çalışma yapılmamıştır.

Herkesin etik konusunda kişisel görüşleri, farklı bakış açıları bulunabilir ancak bu çalışmada amaçlanan e-öğrenmede etik konusunda farklı görüşleri inceleyerek genel çıkarımlarda bulunmak ve ortak ilkeler tespit etmektir. Bu çalışmadan elde edilecek

çıkarımlar e-öğrenmede etik konusu ile ilgili bir çerçeve sunarak, fırsat eşitliği yaratan, öğreneni öğrenme ortamının merkezine alarak daha motive hissetmesini sağlayan, etik kaygıların giderilmesinde yol gösterici olan yeni öğrenme ortamlarının yaratılmasına katkı sağlayabilir.

Etik konusu, pedagoji (öğreten, öğrenen, yöntem, sistem), teknoloji (araç, ortam, kaynak), idare, yönetim, bireyler, öğrenenler, toplum, kurumlar ve devletler açısından önem taşıdığı gibi e-öğrenmeyi sunan, kaynak üreten kuruluşları ve iş dünyasını da etkilemektedir. e-Öğrenme ve etik ilişkisinin ortaya konması ve bu konuda üretilen fikirler eğitimciler, karar veren merciler, öğrenme araçlarını temin eden üreticiler ve öğrenenler açısından da faydalı olacaktır (Stahl, 2004). Etik konusu e-öğrenmede her alanda etki sahibi olduğu gibi, bu konudan yapılacak çıkarımlar da içerik hazırlama, öğretim programı (müfredat geliştirme), tasarım, ölçme-değerlendirme gibi her alanda hem karar vericileri hem de uygulayıcıları hem de öğrenenleri etkileyecek sonuçlara ulaşılmasına yol gösterebilir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışmada e-öğrenmede etik konusunda akademisyenler, öğretim elemanları ve kurum yöneticileri için bir çerçeve ortaya konulması amaçlanmıştır; bu nedenle diğer paydaşların örneğin öğrenenlerin, mezunların, içerik hazırlayan-kaynak üreten kuruluşların ya da sektördeki işverenlerin görüşlerine başvurulmamıştır. Bu kapsamda yürütülen araştırmanın temel sınırlılığı, görüşmelerin 13 alan uzmanı ile yapılmış olmasıdır.

1.5. Tanımlar

e-öğrenme: Açık ve uzaktan öğrenme alan ve uygulamalarını ifade etmek için açık öğretim, e-öğrenme, internet tabanlı öğrenme, esnek öğrenme gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır (Aydın, 2011). e-Öğrenme “öğretim etkinliklerinin elektronik ortamlarda yürütülmesi veya bilgi becerilerin elektronik teknolojiler aracılığıyla aktarılması” (Gülbahar, 2009) olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramlar arasında küçük farklar olmakla birlikte bu çalışmada “e-öğrenme” öğrenme etkinliklerinin, bilgi ve becerilerin, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla, zaman ve mekândan bağımsız olarak öğrenene aktarılmasını kapsayan, tasarım, yönetim, iletim, ölçme değerlendirme gibi konuları elektronik ortam üzerinden yürütülen şekliyle değerlendirmeyi amaçlayan

genel bir kavram olarak kullanılmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen görüşme soruları “e-öğrenmede etik” vurgusuyla sorulsa da cevaplar dijital öğrenme bağlamında tüm açık ve uzaktan öğrenme uygulamalarını kapsamaktadır.

Etik: Yunanca bir sözcük olan *ethos* sözcüğünden gelir. Kişinin yaşadığı yer, ev, memleket anlamında kullanıldığı gibi karakter, huy, kişinin alışkanlıklarını, adet, gelenek, görenek, törelerini, inanç, davranış ve tutumlarını da ifade eder. Türkçede ahlak felsefesi anlamında kullanılmaktadır (Özturan, 2015). Doğru ve yanlışın teorisini, olması gereken ilkeleri temel alan ve tartışan, felsefenin değerle ilgili boyutunu oluşturan temel bir felsefe disiplindir (Cevizci, 2015). Etiğin esas alanı kişiyi eyleme götüren etmenler, eylemlerin yapıldığı koşullar, eylemlerin sonuçları, doğru ya da yanlışlığı ve gerektiğinde eylemin doğruluğunun temellendirilmesidir.

Ahlak: Türkçeye Arapçadaki “huy”, “mizaç”, “karakter” anlamına gelen *hulk* sözcüğünden gelen *ahlak* kelimesi kişilerin toplumda uymaları gereken davranış biçim ve kurallarını temsil eder (Özturan, 2015). Bir grup insanın belirli bir tarihsel dönem boyunca sahip olduğu inanç, yasak, norm ve değerlere göre şekillenmiş töre ve gelenek haline gelmiş yaşama biçimi olarak düşünülebilir (Cevizci, 2002). Ahlak tamamen gelenek yoluyla aktarılmış kural ve normlardan oluşur ve toplumdaki düzeni kurar (Cevizci, 2021a). Ahlak etiğin araştırma konusudur Ahlak konusu üzerinde düşünülüp sorular sorulmaya başlanınca bir diğer deyişle ahlakın felsefesi yapıldığında etiğin alanına girilmiş olunur (Aydın, 2016). Ahlak yaşanan bir şey, eylem, uygulama ya da pratik olarak düşünülürken, etik ise bu pratiğin teorisidir. Ahlak yerel olarak tanımlanırken, etik evrenseldir (Cevizci, 2021a).

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFİ-KURAMSAL ARKA PLAN VE LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bu bölümde, etik değerlerden bahsedebilmek için öncelikle kuramsal ve felsefi altyapıyı oluşturmak adına etik ve ahlak kavramların tanımları detaylı bir şekilde tartışılacak, aralarındaki benzerlikler, farklılıklar ve ilişkiler üzerinde durulacak ve etik türleri incelenecektir. Sonrasında öğretmenlik meslek etiği tartışılacak ve e-öğrenme ve etik konusu temel unsurlarıyla ele alınacaktır. Bugüne kadar e-öğrenme alanında etik ile ilgili yapılan araştırmalara yer verilecek ve son olarak araştırmanın kuramsal çerçevesi çizilecektir.

2.1. Etik

Son yıllarda yaşamın içinde sık sık duyar hale geldiğimiz etik sözcüğü köken olarak Yunanca bir sözcük olan *ethos* sözcüğünden gelir. *Ethos* sözcüğü farklı anlamlara sahiptir. Sözcük Yunancada çoğul olarak kullanıldığında bir kişinin yaşadığı yer, ev, memleket anlamına gelmektedir. Bunu dışında sözcüğün tekil anlamı karakter veya huy anlamına dayanmaktadır. Ayrıca sözcük kişinin alışkanlıklarını, adet, gelenek, görenek, törelerini, inanç, davranış ve tutumlarını da ifade eder. Bu şekilde ayrı ayrı bakıldığında birbirinden çok farklı anlamlarda kullanıldığı düşünülse de aslında etik sözcüğü insanların belirli bir yerde bulunmalarını, birlikte topluluk olarak yaşamalarını ve aralarındaki, temel ve basit ilişkiyi ifade eder (Atayman, 2005).

Etik kelimesi Türkçede ahlak felsefesi anlamında kullanılmaktadır (Özturan, 2015). Etik ahlak üzerinde düşünebilme etkinliğidir (Aydın, 2016). Etik denildiğinde çoğu kişinin aklına sadece meslek etiği geliyor olsa da aslında etiğin özünde bir bilim dalı olarak bilgi ve felsefe yatar. Etik, doğru ve yanlışın teorisini, olması gereken ilkeleri temel alan ve tartışan, felsefenin değerle ilgili boyutunu oluşturan temel bir felsefe disiplindir (Cevizci, 2015).

Etiğin görevi, ahlak geliştirmek, yeni ahlak kuralları eklemek ya da insanları bu kurallara uymak için örgütlemek değil, ahlak fenomenini incelemektir. Etik ahlak kuralları üretmez, ahlak üzerine konuşur, sorular sorar ve tartışır. Etik, insanların

davranışlarını kendilerine göre düzenlediği bir ilkeler sistemini ifade eder (Türkeri, 2008). Ahlak pratik bir etkinlik alanı iken, etik ahlakı teorik bir inceleme konusu kılan felsefe disiplini (Özlem, 2004). Bir başka deyişle etik, eylemlerin felsefesidir. Etiğin esas alanı kişiyi eyleme götüren etmenler, eylemlerin yapıldığı koşullar, eylemlerin sonuçları, doğru ya da yanlışlığı ve gerektiğinde eylemin doğruluğunun temellendirilmesidir.

Etik ‘temelde ne yapmak, nasıl davranmak, neyin peşine düşmek, insanlara nasıl davranmak gerektiği’ gibi sorular için cevap arayarak insanlara yol göstermeyi amaçlar, ahlaki sorunları değerlendirir, bazı değerleri belirler, gerekirse bu değerleri baştan tanımlar, sistematik ve tutarlı olarak ortaya sunar ve temellere oturtmaya çalışır (Cevizci, 2002). Sokrates’in dediği gibi “*sorgulanmamış bir yaşam yaşamaya değmez*”. Bu anlamda etik, insan için doğru ve iyi bir yaşamın ne olduğunu, doğru ve iyi bir yaşamın nasıl sürdürülebileceğini sorgular. Nasıl davranmamız gerektiği, nasıl karar vermemiz gerektiği, iyi bir hayatın ne anlama geldiği, insanların ulaşması gereken hedefin ne olduğu gibi sorular etiğin ana çerçevesini oluşturur. Etik, insanlar için neyin iyi ve doğru olduğunu, hangi davranışın doğru hangisinin yanlış olduğunu, ahlaklı ve erdemli bir yaşamın neyi içerdiğini araştıran bir felsefe disiplini (Cevizci, 2002).

2.2. Etik ve Ahlak

Batı dillerinde *ethos* sözcüğünden, Türkçeye de Arapçadaki “huy”, “mizaç”, “karakter” anlamına gelen *hulk* sözcüğünden geçen *ahlak* kelimesi, belirli normlar çerçevesinde oluşan ilişkiler toplamı, insanın eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, kural ve değerler bütünü anlamına gelmektedir. Ahlak kavramı bir grup insanın belirli bir tarihsel dönem boyunca sahip olduğu inanç, yasak, norm ve değerlere göre şekillenmiş töre ve gelenek haline gelmiş yaşama biçimi olarak düşünülebilir (Cevizci, 2002). Ahlak tamamen gelenek yoluyla aktarılmış kural ve normlardan oluşur ve toplumdaki düzeni kurar (Cevizci, 2021a). Bu bakımdan ahlak (moral) her alanda yaşamın bir parçasıdır.

Ahlak insanın toplumsal yanılla ilişkili bir olguyken, etik bilgi üretir. Ahlak yaşanan bir şey, eylem, uygulama ya da pratik olarak düşünülürken, etik ise bu pratiğin teorisi. Bu iki kavram arasındaki temel farklılık ahlakın kişilere ve toplumlara göre değişiklik göstermesidir. Bu anlamda ahlak yereldir, bir topluluğun yaşamla ve birbirleriyle ilişkileriyle yoğurarak oluşturduğu yaşam deneyimini, bilgeliğini, değerler

ve kuralların bütününe kapsar; bu nedenledir ki ahlak olgusal ve tarihsel olarak yaşayan bir şey, bir pratiktir (Cevizci, 2021a). Ahlak insanların yetiştikleri değerleri, öğrendikleri, müzakere edilmemiş gelenek, alışkanlık ve kültürel öğeleri içerirken; etik bir davranışın neden doğru ya da yanlış kabul edildiği üzerinde durmaktadır.

Ahlak yerel olarak tanımlanırken, etik evrenseldir (Cevizci, 2021a). Etik ideal insan karakterinin sahip olması beklenen ilkeleri tartışan bir felsefe dalıdır (Oral ve Çoban, 2019). Ahlak etiğin araştırma konusudur. Ahlak konusu üzerinde düşünülüp sorular sorulmaya başlanınca bir diğer deyişle ahlakın felsefesi yapıldığında etiğin alanına girilmiş olunur (Aydın, 2016). Etik “felsefi açıdan ahlak” anlamına gelmektedir ve “ahlaklılığın felsefesini” oluşturan genel ilkeler teorisidir; sosyal ve kültürel bir alan olan ahlak ise toplum içinde oluşturulmuş norm ve kurallardan oluşur, felsefeden bağımsızdır ve etiğin temelini oluşturur (Cevizci, 2021a). Ahlak sistemli olmayan bir birikimdir; etik ise ahlak anlayışını sistemli bir şekilde açıklamayı ve anlamayı amaçlar (Ocak ve Boyraz, 2019).

2.3. Etik Kuramları

Kuçuradi’ye göre (2015) etik tarihi belirli bir gelişim sürecinden geçmiştir. Eski Yunan etiği olarak bilinen mutlulukçu (eudaimonist) etik ile başlayan ilk etik tartışmaları, ilk Yunan filozoflarının mutlu olmak için “ne yapmamız gerekir?” veya “nasıl yaşamamız gerekir?” sorularını cevaplamaya çalışmıştır. Sonrasında Kant ile birlikte evrensel geçerliliği olan formal yasalar getirmeyi amaçlayan deontolojik etik ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyılda ise değerler etiği başlamış ve norm önermelerini çözümlemeye ve temellendirmeye çalışan, günümüzdeki ismiyle meta-etığe ulaşılmıştır.

Etik, kronolojik açıdan gelişim sırası kolaylıkla ortaya korsa da etik kuramlarının sınıflandırılması açısından farklı görüşler bulunmaktadır. Felsefe disiplinleri arasında en zengin kuram ağına sahip olan alan etiktir ve bu nedenle de etik kuramlarını farklı ölçütlere göre çok çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür (Özlem, 2004). Örneğin: Cevizci (2002), etiği işlevsel açıdan normatif, betimleyici ve metaetik olarak sınıflandırırken; Tepe (2011) kişi ya da medeniyetlere göre (Kant, Moore gibi); Türkeri (2008) tarihi gelişimi açısından klasik ve modern etik kuramları olarak; Özlem (2004) ise öncelik verdiği problem açısından ‘iyi-doğru-irade’ olmak üzere sınıflandırmalar yapmıştır. Bu nedenle dayandırıldığı ölçüte göre literatürde farklı etik sınıflamalarına rastlamak mümkündür.

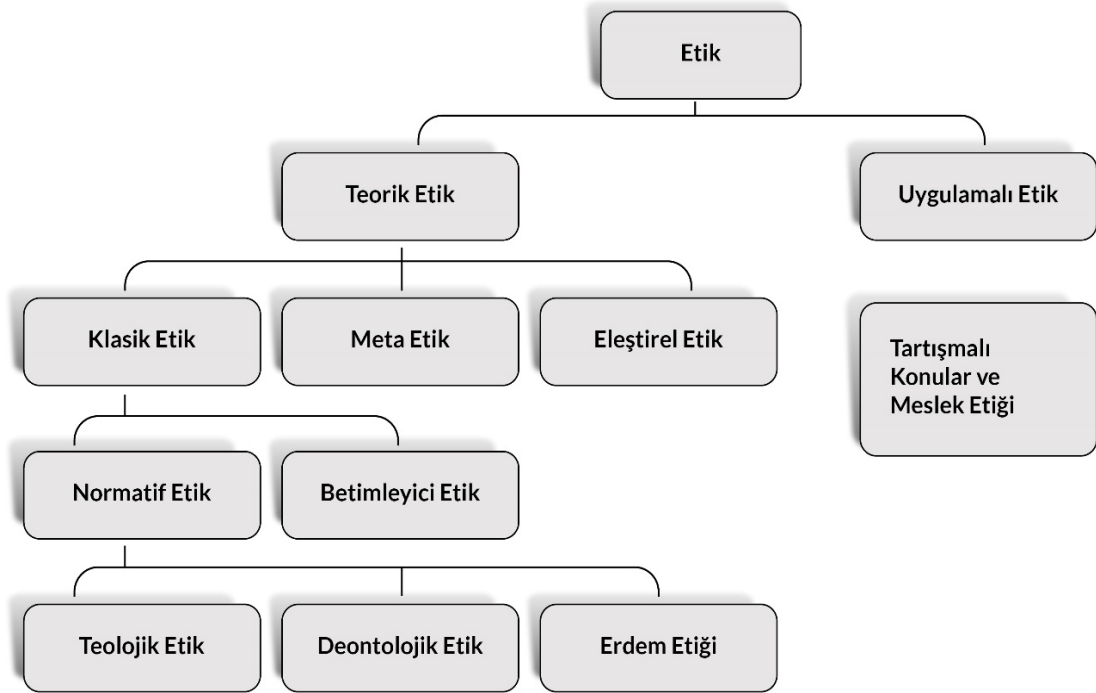
Felsefenin kurucu, bütünleştirici, analitik, çözümleyici ve eleştirel boyutlarının olduğu gibi etiğin de aynı şekilde sistematik ve tarihsel yönleriyle farklı boyutları bulunmaktadır. Genel anlamda etik, ahlakın özünü ele alan, temel ilkelerini araştıran, iyi ve ahlaklı insanın özelliklerini ve nasıl bir hayat yaşamamız gerektiğini sorgulayan, insan için iyi bir yaşamın nasıl olduğunu ve hangi amaçların peşinde koşmamız gerektiğini ele alan bir disiplin dalıdır ve “teorik etik” ve “uygulamalı etik” olmak üzere iki ana dala ayrılır (Cevizci, 2016).

Uygulamalı etik, genel etik kuralların ahlaki problemlere uygulanmasını içerir (Cevizci, 2015). 20 yüzyılla birlikte özellikle bilim ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmelerle, bu gelişmelerin getirmiş olduğu olumsuz sonuçların yaşamlarımıza yansısıyla ortaya çıktığı söylenebilir (Cevizci, 2016). Genellikle kürtaj, hayvan hakları, ötenazi, ırkçılık, klonlama gibi tartışmalı ahlaki konu ve problemleri ele alarak bu konularda problem çözmeyi ve insanların vizyonunu genişletmeyi amaçlar. Bir konunun uygulamalı etiğin alanına girmesi için tartışmalı bir konu olması, konuyu destekleyen, karşısında olan insan gruplarının olması ve konunun kişilerin etik ödev ve yükümlülükleri ile ilgili evrensel bir etik problem olması gerekmektedir. Uygulamalı etik günümüzde biyoetik, tıp etiği, çevre etiği, iş etiği, medya etiği gibi alt dallara ayrılmaktadır (Cevizci, 2021a).

Teorik etik ise klasik etik (normatif), metaetik ve eleştirel etik türlerinden oluşmaktadır (Cevizci, 2021a). Metaetik normatif etiğin tam tersi bir bakış açısına sahiptir ve insanlara nasıl yaşamaları gerektiğini söyleyen teorilerden uzak durulması gerektiğini savunur (Cevizci, 2025). Metaetik ahlak yargıları ve kavramları üzerinde çözümlemeler yapar (Tepe, 2011). Eleştirel etik ise ahlak felsefesinin yeni şeklini, daha çağdaş bir yaklaşımını temsil eder (Cevizci, 2021a). Etik araştırmaları tarihinde son yüzyılda ortaya çıkan etik türlerinden metaetik ve eleştirel etikle kıyaslandığında, etiğin çok büyük bir kısmını klasik etik kapsamaktadır. Klasik etik, betimleyici etik ve normatif etik olmak üzere iki etik türünü içermektedir (Cevizci, 2021a; Özcan, 2020). Betimleyici etik bilimsel gözlemle iyi-kötü ayrımını sorgularken, normatif etik olması gerekene odaklanarak ilkeler ve normlar geliştirmeyi amaçlar. Klasik kuramlar normatif etik başlığı altında teleolojik etik, deontolojik etik ve erdem etiği olarak sınıflandırılabilir (Cevizci, 2016, 2021a; Aksoy ve Koçancı, 2019; Özcan, 2020).

Bu çalışmada literatürdeki farklı sınıflandırmalar incelenmiş (Cevizci, 2002; 2016; 2021a; Frankena, 2007; Özlem, 2004; Gammel, 2006; Türkeri, 2008; Tepe, 2011;

Kaptein, & Wempe, 2011) ve temel olarak etiğin teorik ve uygulamalı etik olarak ayrıldığı, teorik etik altında ‘klasik etiğin’ esas olarak ‘normatif etik’ olarak ortaya çıkması ve klasik etiğin temel gövdesini oluşturuyor olmasından dolayı (Cevizci, 2021a) kendi içinde teleolojik etik, deontolojik etik ve erdem etiği olarak ayrıldığı bir sınıflandırma esas alınmıştır. (Şekil 2.1).

Şekil 2.1. Etik türleri sınıflandırması

2.3.1. Betimleyici etik

Klasik etik kuramlarından biri olan betimleyici etik doğru ya da yanlış oldukları gösterilebilen olgusal yargıları kapsar (Cevizci, 2021a). İdeal olanın peşinde koşmak yerine var olanı inceleyen, genel olarak kabul görmüş ilke, norm, kural ve ahlaki değerleri gözlemleyen, bilimsel yollarla tespit eden ve iyi-kötü ayrımı yapan etik türüdür (Küçükali ve Ada, 2020). Kural koymaktan, yönlendirmekten ve yapılması gerekeni söylemekten uzaktır. Normlar, kurallar bildirmez; aksine bilimsel yaklaşımların benimsenmesini

destekler, insanların hareketlerini gözlemleyerek bu hareketlerin sonuçlarını tanımlar. Bu anlamda olaylara daha çok bilimsel ve felsefi bir gözle dışarıdan baktığı için seyirci ve gözlemci durumundadır (Cevizci, 2021a). Ahlak olgusunu tanımlamayı ya da etik sorunlarla bağlantılı bir insan doğası oluşturmayı amaçlamaktadır (Frankena, 2007).

Betimleyici etik toplum içindeki günlük davranışlarımızı tetikleyen nedenleri, insanların etik davranışta bulunmak için gerekçelerini, insanların eylemlerinde nelere öncelik verdiklerini ve toplumların davranışları nasıl düzenlediği (örneğin bazı hareketler için cezalandırma) gibi konuları etik bağlamda inceler (Gray, 2014).

2.3.2. Normatif etik

Diğer klasik etik kuramı olan normatif etik ise betimleyici etiğin yaptığı gibi tasvir ve betimleme etik için önemli olsa da bunun yeterli olmadığını savunur. İnsanlara neyi yapıp yapmamaları gerektiğini, hangi amaçların peşinden koşmaları, nasıl yaşamaları gerektiğini, hayatta en nihai ve yüksek değerdeki şeylerin neler olduğunu anlatan ve bunun için normlar ve ilkeler belirleyen normatif etikdir. Bu anlamda normatif etik temel ahlaki değerleri belirleyen, uygulayan ve genelleyen etik türüdür. Kural koyma ve değer biçme görevini üstlenir. Bu nedendir ki *“klasik etiğin esas gövdesini normatif etik oluşturur ve klasik etik esas olarak normatif etik şeklinde tezahür eder”* (Cevizci, 2021a).

Normatif etikte insanların davranışları “normal” ve “anormal” olarak değerlendirilir ve hangi davranışın normal sınırlarda olduğu, hangisinin bu sınırın altında ya da üzerinde olduğunu sorgular. Bir davranışın iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olması sübjektif değerlendirmeye açıktır (Kane ve Tiell, 2017). Normatif etiğin sunduğu cevaplar ahlaki değerler ve normlar sadece teorik bilgiler olarak kalmamalı, insanların yaşamında da benimsenmelidir (Küçükali ve Ada, 2020; Cevizci, 2021a). Normatif etiğin sunduğu kural ve normlar ahlaki olarak kabul edilebilir olsa da kişiler için adil olmayabilir ve zaman zaman özgürlüklerinin kısıtlanmasına sebep olabilir (Boone, 2020).

Taşıdığı etik değere göre normatif etik: teleolojik etik, deontolojik etik ve erdem etiği olarak sınıflandırılabilir (Cevizci, 2016, 2021a; Jonsson, 2011; Bauman-Vitolina, Cals ve Sumilo, 2016; Aksoy ve Koçancı, 2019; Bayraktaroğlu ve Özcan, 2020; Özcan, 2020).

2.3.2.1. *Teleolojik etik*

Teleolojik etik, sonuççu etik olarak da adlandırılır (Bayraktaroğlu ve Özcan, 2020; Cevizci, 2021a). Adından da anlaşılacağı üzere kurallarla, normlarla değil sonuçla, hedefle ilgilidir. Eylemleri etik açıdan değerlendirirken niyet ya da erdem merkezli bir yaklaşımı kabullenmez, eylemlerin sonucuna odaklanır. Temel değerleri “doğru-yanlış”, “iyi-kötü” gibi kavramlardan oluşur. Teleolojik etikte bir eylem tek başına iyi ya da kötü olarak değerlendirilemez. Eylemin ahlaki değerini, eylemin ortaya çıkarttığı sonuç belirler. (Cevizci, 2021a). Dolayısıyla bir eylemin kendisi iyi veya kötü olarak adlandırılmaz; ancak bu eylemin bir sonucu ya da ilgili taraflar üzerinde etkisi olumlu ya da olumsuz olabilir (Baumane-Vitolina vd., 2016). Eylemin ahlaki değeri de gerçek ve beklenen sonuçlarının karşılaştırılmasıyla belirlenir. Sonuçlar açısından değerlendirildiğinde eylem beklenen veya istenen sonuçlar ortaya koyuyorsa ‘ahlaki’, farklı yönde ise ‘ahlak dışı’ olarak adlandırılabilir (Kaptein ve Wempe, 2011). Teleolojik etik kuramları Kirene hazcılığı, Epikuros hazcılığı, Hobbes’un bencillik etiği ve Bentham ile Mill’in faydacılıkları olarak sıralanabilir (Frankena, 2007; Türkeri, 2008; Cevizci, 2016; 2021a; Warburton, 2016).

Kirene Okulunu Sokrates’in öğrencilerinden Aristippos kurmuştur. Kireneliler için basiret, adalet, dostluk gibi erdemler önem ifade etmezken anlık hazlar ve bunların getirdiği maddi mutluluk hayatın en yüksek amacını simgeler (Cevizci, 2021a). İnsan eylemlerinin en önemli ölçütü alacağı hazdır ve bu nedenle amaç en yoğun yaşanan en yüksek hazza ulaşmaktır (Weber, 1998).

Epikuros hazcılığı, Aristippos’un hazcılığı gibi “bütün hayvanların acıdan kaçıp hazza yöneldiği gözleminden” hareketle, doğalcı bir yaklaşımla psikolojik hazcılıktan yola çıkar ve onun daha gelişmiş bir versiyonudur (Cevizci, 2021a). Epikuros’a göre felsefenin başlangıç ve nihai hedefi hazdır. İnsan yaşamı ölümle sonlanacağı için hayatta olabildiğince acıdan kaçıp hazza yönelmek gerekir. İnsan kendini mutlu etmek için uğraşmalı, bunu ise bedensel anlamda acı çekmeden, ruhsal anlamda da huzursuzluk duymamakla sağlamalıdır. Ancak insan Kirene okulunda olduğu gibi geçici ve kısa süreli hazlar peşinde koşmak yerine ölçülü davranmalı ve uzun süreli ve yararlı hazlar peşinde koşmalıdır (Epikuros, 1962). Epikuros’a göre hazlar üç ayrı grupta toplanır: birinci grup fizyolojik ve zorunlu hazları kapsar (beslenme, giyinme gibi); ikinci grup doğal olmasına karşın zorunlu sayılmayan hazlardır; üçüncü grup ise kesinlikle kaçınılması gereken, insana sonunda mutsuzluk ve sıkıntı getirecek olan şan, şeref, hırs gibi zorunlu olmayan

hazları içerir. Dolayısıyla insanın zengin olması, şöhret, para ve şeref sahibi olması aslında geçici değersiz hazlar olup asıl peşinde koşulması gerekenler uzun süreli ve yararlı hazlardır. Epikuros’a göre her haz iyiyi, her acı da kötüyü getirmeyebilir. Önemli olan hazzın yoğunluğu değil sürdürülebilir olmasıdır. Buna dayanarak mutluluğun kalıcı olması için manevi hazlar sürekli olmalıdır ki ruh dinginliğine (*ataraxia*) ancak bu şekilde ulaşılabilir (Weber, 1998). Epikuros’a göre elde edilecek haz, sonucunda bir acı getirecekse o hazdan uzak durulmalı; acı ise sonunda büyük bir haz getirecekse o acıya katlanılmalıdır. Acılarını yenen ve kontrol altına alan insanlar hayatın doygunluğuna ve güzelliğine kendi içlerinde ulaşacaklardır.

Bir diğer teleolojik etik savunucularından olan Hobbes doğalcılığın temsilcilerinden biri olmasının yanı sıra bireyci ve faydacı etik anlayışının da temelini atanlar arasında bulunan, modern etiğin kurucularından ve teleolojik ya da diğer adıyla sonuççu etiğin önemli temsilcilerindendir. Hobbes Tanrı ve Tanrı tarafından konulan ahlak yasalarından vazgeçen ve bunu net bir şekilde ortaya koyan ilk kişidir. Ona göre insan nasıl davranması gerektiğini içinde bulunduğu duruma göre karar veren, varlık olarak politik hayata uygun yapıda olmayan, doğası gereği bencil olduğundan istek ve arzuları tarafından yönetilen bir varlıktır. Hobbes’un doğa durumunda, otorite/devlet olmadığında herkes herkese karşı savaş durumundadır. Buna göre, bütün ahlaki kuralların ortaya çıkışı, insanların yaşamlarını sürdürebilmesi ve bu süreçte de haz almaları ve mutlu olabilmeleri için birbirleriyle yaptıkları bir sözleşmeden kaynaklanır. Ahlaki norm ve sorumluluklar tek başlarına esaret olarak görülüp arzu edilmeseler de insanları kuralsızlıkların getireceği tehlikeli sonuçlardan, vahşilikten, ıskellikten, yoksul ve kısa bir hayattan korumak için gereklidirler (Cevizci, 2021a).

Hobbes ile başlayan ve zamanla daha sistematik hale gelerek faydacılık olarak adlandırılan etik anlayışı ise 19. yüzyılda Bentham ve Mill tarafından geliştirmiştir. Bentham kişinin kendi mutluluğunun sağlanması için başkalarının iyiliği ve mutluluğunun da sağlanmasının zorunlu olduğunu, yarar ilkesi gereği bireysel mutluluk yerine toplumsal yarar ve mutluluğun önemli ve gerekli olduğunu söyler (Cevizci, 2002; 2021a). Toplumdaki mutlu insan sayısının çok yüksek seviyeye ulaşması gerektiğine değinir. Toplum mutlu oldukça, kişi de mutlu hissedecektir. Mill de Bentham ile aynı görüşü paylaşır ancak bir adım öteye giderek her şeyin amacında faydanın yattığını söyler. Mill’e göre bütün değerlerin temelinde yarar ilkesi yatar (Güriz, 2011). Eylemin iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesinin ölçütü hem yapana hem de topluma getirdiği

faydadır ve ahlakın temel ölçütü de eylemin yarattığı bu faydadır (Tepe, 2011). Eylem sonucunda bir fayda sağlıyorsa bir diğer deyişle mutluluk getiriyorsa iyi, sağlamıyorsa kötü olarak kabul edilebilir. Mill, hazları önemlerine göre nitelik ve nicelik açısından iki gruba ayırır ve daha çok soyut hazlara değer verir (Bayram, 2016). İnsan otomatik olarak manevi ve entelektüel hazları seçer çünkü bunlar insan için çok daha fazla tatmin edicidir (Cevizci, 2021a). Kısaca, faydacılıkta mutluluk, acının olmaması veya hazzın acıdan fazla olması olarak tanımlanır (Aydın, 2003). Bu fayda ilkesine göre, bir eylem hazza neden oluyorsa “doğru/faydalı”, acıyı ortaya çıkarıyorsa “yanlış/faydasız” olarak düşünülür (Cevizci, 2002).

Teleolojik etik kuramlarına genel olarak bakıldığında bazı ortak çıkarımlar yapılabilir. Teleolojik etik, eylemlerin amaçlarına, niyetlerine odaklanmaz, teleolojik etikte önemli olan eylemlerin getirdiği sonuçlardır. Bir eylem kendi başına iyi ya da kötü olarak düşünülemez, ancak yarattığı sonuçlar açısından iyi ya da kötü, ahlaki ya da ahlak dışı olarak yorumlanabilir. Haz veya mutluluk gibi maddi ölçütleri temel olarak kabul eder. Eylem, getirdiği mutluluk ölçütünde iyidir çünkü mutluluk hayattaki en büyük amaçtır. Kişi bu nedenle acıdan kaçarak hazza yönelmelidir. İnsanlar gelecek için endişelenmek yerine ana odaklanmalı ve içinde bulunduğu duruma göre ne yapması gerektiğine karar vermelidir. İyi ya da kötü kişiden kişiye değişebilir ancak toplumsal kuralları korumak, toplumun mutluluğunu gözetmek, mutlu bir hayat için yapılması gereken önemli bir iştir. İnsanlar, toplumsal mutluluk yakalanırsa kendi mutluluklarını da garantileyebilirler. İnsan davranışları, sonucunda haz ortaya çıkarıyorsa faydalı, doğru ve ahlaki olarak değerlendirilirken, acıya neden oluyorsa faydasız, yanlış ve ahlak dışı olarak değerlendirilebilir. Kişisel çıkarlar ve mutluluk yerine tüm insanların çıkarları ve mutluluğu tercih etmesi gerekir.

Bu doğrultuda bir grup sadistin, suç işleme potansiyeli olan birini ele geçirdiği ve ona işkence yapmayı tartıştığı varsayalım. Grubun içinden bazıları bu insanın çok acı çekeceğini iddia ederken diğerleri işkence ile kendilerine sağlayacakları zevki düşünürler. İşkence yapılacak kişinin çekeceği acı, işkenceyi yapacak kişinin aldığı zevkten daha fazla olabilir. Ancak çoğunluğun elde edeceği fayda olarak bakıldığında bu kişinin çekeceği acı, ona işkence yapan tüm insanların alacağı zevkin toplamından fazla olamaz. Bu açıdan eğer teleolojik/sonuççu etik ve onun kuramlarından faydacılık bu tür eylemleri haklı gösterebiliyorsa, şüphe ile yaklaşılmalıdır (Strike ve Soltis, 1985).

Teleolojik etiğin tüm bu çıkarımları düşünüldüğünde en büyük eleştiri bu etik anlayışının adalet ilkeleriyle örtüşmediği, bir grup insanın haklarının çiğnenebilmesini meşru gördüğü yönünde yapılmıştır. Teleolojik etikte bir eylemin ahlaki açıdan doğruluğu diğer seçeneklere göre en fazla sayıda insanın en yüksek mutluluğa erişmesi temeli yattığından toplumsal iyiliklerin dağıtılmasında toplum içinde bireysel farklılıkları görmezden gelir. Bu şekliyle de teleolojik etik “hak” yerine “iyi”ye öncelik verir (Macit, 2009).

2.3.2.2. Deontolojik etik

Deontolojik etik, teleolojik etiğin tam tersi yönde bir bakış açısına sahiptir (Bayraktaroğlu ve Özcan 2020). Teleolojik etik eylemin sonuçları ve en yüksek iyi üzerinde dururken, deontolojik etikte eylemlerin doğru olup olmadığı sonuçlarından bağımsız olarak değerlendirilir. Burada değerlendirme kıstası eylemin bazı ödev ve kuralları yerine getirip getirmediğidir. Deontolojik etikte insanın akıllı ve sorumlu bir varlık olduğu, bu nedenle yerine getirmesi gereken birtakım ödevlerin olduğu varsayılır ve ahlakın temelini de bu ödevler oluşturur. Bu nedenle deontolojik etiğin temeli eylemin doğruluğudur. Birtakım eylemler ilkelere dayanarak, gerçekten doğru oldukları için yapılır ve doğru olan eylem birtakım ilkelere dayandığından iyi olana karşı önceliklidir. Ahlaki eylemlerin ölçütleri eşitlik, tarafsızlık veya evrenselleştirilebilirlik gibi formel ölçütlerdir (Cevizci, 2021a). Normatif etik hangi eylemlerin iyi, doğru veya yükümlülük olduğunu ortaya çıkarmayı, hangi yargı ve ilkelerin kabul edilmesi gerektiğini ve bunların neden kabul edilmeleri gerektiğinin sebeplerini ortaya koymayı amaçlar (Tepe, 2011). Deontolojik etik kapsamında pek çok etik kuram bulunur ancak Kant’ın ödev etiği deontolojik etik ile en çok özdeşleşen kuramlardandır (Türkeri, 2008; Bowie, 2009; Cevizci, 2016; 2021a; Yılmaz, 2019).

Kant’ın ödev etiği deontolojik etik anlayışının hem en iyi örneğidir hem de onunla neredeyse örtüşen bir anlayışa sahiptir (Macit, 2009; Cevizci, 2021a). Bu nedendir ki Bowie (2009) deontolojinin Kantyanizm olarak da adlandırılabilceğini söyler. Kant’ın ödev etiği aslında Ortaçağ’daki dini etiğin modernleşmiş halidir. Bu iki etik anlayışının ikisi de evrensel bir ahlak yasasını kabul ettiği gibi etik açıdan önemli olanın sonuçlar yerine doğru eylemlerin olduğunu belirtir. Ancak dini etiğin insanın Tanrı tarafından gönderilen evrensel ahlak yasasına tümüyle uymasını beklediği yerde Kant’ın ödev

etiğinin temeli özgürlüğe dayanır. Dini etikte kaynak Tanrı iken, Kant'ın etiği seküler yapıya sahiptir ve ahlak yasası insandan gelir (Cevizci, 2021a).

Kant'a göre etiğin temelinde tüm insanlar için aynı ve geçerli olan *a priori* (önsel bilgiden gelen) bir temel, bir yasanın bulunması gerekmektedir (Özlem, 2004). Kant'ın etiğinde ahlaki kurallar evrenselidir ve bu evrensellik içinde üç önemli prensibi barındırır. Bunlardan ilki ahlaki kuralın gerçek evrensel kurallara dayanması ve istisnasının olmamasıdır. Örneğin, “öldürmek her daim yanlıştır”. İkincisi, kurallar herkes içindir. Hiç kimse içinde bulunduğu durumu farklı ya da özel olarak algılayamaz. Üçüncüsü ise tutarlılıktır. Ahlaki bir kural koşullara göre değerlendirilemez, kabul ya da reddedilemez. İçinde bulunulan durumdan bağımsız olarak aynı ahlaki yargılara varılmalıdır (Strike ve Soltis, 1985).

Kant (2007) etiği insanın kendi içinden gelen evrensel bir ahlak yasasına dayandırır; ona göre din ahlakın kaynağı değildir. Ahlaklı olmak her dinin koşuludur, bu nedenle ahlak dinden türemez. Din ancak ahlakı güçlendirir, güzelleştirir ve gerçeklik kazandırır. Din olmadan da iyilik yapan insanlar olduğu düşünülürse insan bunu ilkeler uğruna değil duygusal amaçlar doğrultusunda gerçekleştirir. Bu doğrultuda, insanın davranışları ortak amaçlardan üretilmeli, insanlık onuruyla uyum içinde olmalı ve genel geçer kurallara dayanmalıdır. Kant'ın etiği evrensel bir ahlak yasası olduğunu, bu yasayı başka bir varlıkla olan ilişki değil, insanın kendi içsel anlamalarının belirlediğini söyler. Kant'a göre insan ahlaki olan şeyi yapması gerektiğini bildiğinde onu doğal olarak yapması gerektiğini de kendi içinde hisseder ve bilir. Bunu yapabilmesinin koşulu ise özgür olmasıdır. Ancak bu özgürlük nesnel kurallarla/yasalarla kısıtlanmadığı takdirde akla gelebilecek en ürkütücü şeydir. Bu nedenle özgürlük insanın haz ve dürtülerinin peşinden koşarak keyfi, bağımsız, kuralsız davranabilmesi değil aksine insanın kendi özünde bulunan bir şey tarafından belirlenmesi demektir. Başka bir deyişle ahlaki olarak iyi olmak irademizin kurallar aracılığıyla yönetilmesidir. Ahlak ile ilgili tüm eylemler ya *obligandi* (yükümlülük altına girmek) ya da *obliganti*dir (yükümlülüktür). Yükümlülük için insanın özgürlüğünü kullanması şarttır (Kant, 2007).

Kant'ın ödev etiği ahlaki açıdan doğru ve yanlışın anlamını belirlemeyi, insanın nasıl davranması veya ne yapması gerektiği sorularına cevap bulmayı ve ahlaklılığın en yüksek ilkesini ortaya koymayı amaçlar. Bunu yaparken de insanın bütünsel doğasına değil *salt akli boyutuna* önem verir. Kant etiğine göre bütün insanlar akıllı olmalıdır ve ancak ödev ve sorumluluklarını yerine getirdikleri takdirde insan olabilirler. Haz ve

mutluluk ahlakın konusu olamaz, ahlakı etkileyen aşk ve merhamet gibi duygulara insanlar eşit derecede sahip olmadığı için yine ahlakın dışında tutulmalıdır (Cevizci, 2021a). Kant kendi yaşadığı bilgi çağında insanı hayvandan ayıran temel özelliğin insandaki akıl ile ahlaksal yaşamı akla dayatması olduğunu söylemiştir (Özlem, 2004). Ahlak sadece insanın ne yaptığıyla değil, onu neden yaptığıyla da ilgilenir. İnsan sadece hissettiğiyle, istek ve dürtüleriyle hareket eden bir varlık değildir; insan eylemlerinin dayanağı ödevlerinin ne olduğunu söyleyen akli temel alır (Warburton, 2018). Kant ahlak sorunlarını *a priori* olarak adlandırılan önsel bilgidен yola çıkarak açıklar. *A priori* dünyada gerçeği ortaya çıkaran, insanın zihni olarak boş bir levha ile doğmadığını aksine deneyimlerinden bağımsız olarak ulaştığı yani yaşamadan önce bildiği, duyularla gelen izlenimlerini biçimlendirerek ulaştığı önsel bilgidir ve bu bilgi ahlakın tümel geçerlilik taşıyan bir bilim olmasını sağlar (Kant, 2004).

Kant'a göre (2004) ahlak kaynağını us olan kesin bir yasadan, kesin buyruktan (*kategorisches Imperativ*) temel alır. Bu temel ise dört unsura dayanır: “iyi istenç” (insanı ilgilendiren ödev), ödev olarak “usun sesi”, “genel ahlak yasası”, “özerklik ve özgürlük”. Kant, bu temellere dayanan tümel geçerli ahlak yasasının aşk, acıma, haz gibi duygusal eğilimlerden sıyrılmış, genel geçer bir ahlak yasasına dayanmasını; insanın da genel bir yasa olmasını isteyeceği ilkelere uygun bir şekilde davranmasının doğru olacağını belirtir.

Kant etikte ödev kavramını tartışırken insanın kendine karşı ödevlerinden de bahseder. Bu ödevler Kant'a göre diğerleri arasında aslında en önemlisi, birinci koşulu ve ahlaklı olmanın ilkesidir ancak hep en sona bırakılmış, yeterince üzerinde durulmamış, küçük birer ayrıntı olarak görülmüş bir konudur. Bu ödevler mutluluğu amaçlayan davranışların ilişkisine dayanmaz; sadece insanlık onurunu temel alır. İnsanın eylemlerinde sınırsız bir özgürlüğe sahip olmadığını ve insanlık değerini yüceltmesi gerektiğini vurgular. Kendine karşı ödevlerini ihlal eden bir kişi hiçbir manevi değere sahip olamaz ve başkalarına karşı ödevlerini de yerine getiremez. İnsanın kendine karşı ödevlerinin kaynağını insanların asli amaçlarına uygun şekilde kullanılacak olan özgürlük oluşturur (Kant, 2007).

Bu bilgiler ışığında deontolojik etiğin temel kavramlarının doğru eylem, yükümlülük ve evrensel ahlak yasası gibi kavramlar olduğu söylenebilir. Bu kuram eylemlerin yapılış nedenlerine, neyin iyi, doğru veya yükümlülük olduğunu, hangi yargı ve ilkelerin kabul edilmesi gerektiğini ve bunların neden kabul edilmeleri gerektiğini sorgular. Eylemlerin sadece yarattıkları sonuçları değerlendirmek yerine insanın niyetinin

önemli olduğunu söyler. Bu nedenle eylemler sonuçlarına göre değil evrensel ölçütlerle değerlendirmelidir. Bir eylemin zorunluluk sebebiyle yapılıyor olması da o eylemi etik yapmaz. Bu etik anlayışında insan haz ve mutluluk peşinde koşan bir varlık olarak değil akıl sahibi ve sorumlu bir varlık olarak görülür, dolayısıyla yerine getirmesi gereken birtakım yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu ödev ve sorumlulukları nesnel sınırlılıklar ile çerçevelenmiş bir özgürlük dahilinde hem kendi hem de insanlık için kişisel hırs, dürtü ve isteklerinden uzak, kendi iradesiyle ve akıl yoluyla yerine getirmelidir. İnsan bu süzgeçten geçirdiği eylemleriyle hem kendi hem de insanlık için evrensel ölçütlere uygun olmalı, herkesin kural olarak görebileceği ve kabul edebileceği şekilde davranmalıdır. Bu şekliyle hem kendine hem de diğerlerine karşı olan sorumluluklarını yerine getirebilir.

2.3.2.3. Erdem etiği

Erdem etiğinin kökleri Yunan düşüncesi geleneğinden yola çıkan Sokrates, Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konulmuş, 20. yüzyılda ise normatif etik kuramlarından teleolojik etik ve deontolojik etik anlayışına alternatif olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Erdem etiği bu iki etik türünden farklı bir odak noktasına, tümüyle başka bir unsura vurgu yapmaktadır: insan karakteri ve erdem. Erdem insanın kişiliğini ve davranışını etkileyen alışkanlık ya da karakter özelliğidir (Jonsson, 2011). Erdem, bir insanın sahip olduğu ya da sahip olmak isteyeceği bir karakter özelliği, huy, alışkanlık veya nitelik olarak tanımlanırken, erdem etiği hangi huy ya da karakter özelliklerinin ahlaki olarak erdem sayılabileceğini tartışır ve bu anlayışa göre ahlaka temel olan “*iyi niyet, iyi bir güdüdür*” (Frankena, 2007). Erdem etiğinde iyi bir kişiliğe sahip olmanın önemi vurgulanır. İçinde bulunulan koşullardan bağımsız olarak kişinin erdemli olup olmadığına bakılır ve ancak bu şekilde ahlaka uygun bir yaşam sürdürülebileceği varsayılır. Bu doğrultuda entelektüel kapasitesi gelişmemiş ve ahlaksız bir kişinin erdem sahibi olması da mümkün değildir; zira insanı erdemli kılmanın yolu bilgiden geçer. Dolayısıyla, bilgi öğrenilebildiği ve öğretilebildiği için erdem ve etik de öğrenilebilir ve öğretilebilir (Özdemir, 2008).

Erdem etiğinin temelinde insanların karakter olarak ne tür bir insan olmaları gerektiği üzerinde durulur. Bu anlayışta insanların günlük yaşamlarını sürdürürken yaptıkları eylemler ile önceki kuşaklardan yeni nesle aktarılan bir takım davranış örüntülerinin etkileşmesiyle insan davranışlarının oluştuğu düşünülür. Bu düşüncede insan izole bir varlık olmadığından bireysel olarak ahlaki akıl yürütmeler yapmaz. Bu nedenle geleneklere, bunlar vasıtasıyla gelişen karaktere, değerlere ve erdemlere vurgu yapılır.

Kişilerin değerini ve karakterini yansıtan eylemleridir. İyi bir karakter gelişigüzel ve tesadüfler üzerine gelişmez; disiplin, sorumluluk ve düşünceli olmayı gerektirir (Cevizci, 2021a).

Frankena (2007) iyi niyet ve adaleti en temel iki erdem olarak görür ve diğer tüm erdemlerin (sevgi, cesaret, dürüstlük, saygı, vb.) bu iki erdemden türediğini söyler. Bu iki erdem olmadan, bir huyun ahlaki bir eylem olamayacağını ya da erdem olarak görülemeyeceğini belirtir. Erdem etiği insanın karakterine odaklanır; yiğitlik, edep, onur ve iyi yaşanmış bir hayat gibi şeyleri vurgular. İnsanın yaptığı seçimlerin sadece isteklerini yansıtmadığını; seçimlerin aynı zamanda insanın kim olduğunu ya da kim olmak istediğini tanımladığını anlatır. Erdem etiği insanın nihai amacı olan gerçek mutluluğun (*eudaimonia*) insanı diğer insanlarla birlikte uyum içinde yaşamasını sağlayan ve insanın değerini ortaya koyan birtakım tercihlerden doğduğunu söyler (Jonsson, 2011).

Tüm bunlara bakarak, diğer etik kuramları merkezinde doğru eylemi ortaya çıkaracak kurallarla ve bunun sonuçlarıyla ilgilenilirken, erdem etiği eylemi yapan kişiyi merkeze alır ve bu kişinin ahlaki gelişimini temel alan bir etik anlayışı oluşturur. Kant'ın ödev etiğinde insan duygularına yer verilmezken, erdem etiği gelenekleri göz ardı eden bir evrensellikten bahsedilemeyeceğini, evrensellik yerine yerel olmayı, genel olmaya karşı özgün olmayı, soyut olana karşı cisimleştirmeyi, bireylere karşı ise cemaatin etik değerlerini ön plana alır (Cevizci, 2021a). Erdem etiği kişinin eylemlerinde içsel motivasyonunu vurgular. Kişi eylemleri içinden gelerek yapıyorsa erdemli sayılır, dış baskılarla yapıyorsa erdemli kabul edilmez. Bu anlayış, kişinin erdemli olduğu takdirde iyi biri de olacağını varsayar. Kişinin yaşam tarzının karakterini etkileyeceğini, bunu da erdemin en önemli noktası olduğuna inanır.

2.4. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümüne kadar etik kuramları tartışılmış ve kuramsal bir altyapının sağlanması amaçlanmıştır. Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın kuramsal çerçevesini sosyal yapılandırmacı yaklaşım (konstrüktivizm) ve etik kuramlarından deontolojik etik oluşturmaktadır.

Çevrimiçi öğrenme, pedagoji ve kuramlar açısından oldukça geniş bir literatüre sahiptir. e-Öğrenmede öğrenme kuramları birbirinden bağımsız ve apayrı teoriler olarak düşünülmemelidir. Her biri diğerinden etkilenmiş, muhakkak bir ya da birkaçının izlerini

taşımaktadır. e-Öğrenme ortamları, öğretenin tek doğruyu öğrenene aktardığı ortamlar olabileceği gibi; öğrenenlerin ağlar üzerinde bağlar kurarak bilgiyi anlamlandırmasına da dayanabilir. Bu çalışmada e-öğrenme ortamlarında öğrenenlerin diğer öğrenenlerle işbirliği kurarak, etkileşim içinde olduğu, kendi öğrenme süreçlerini yönettikleri ve bu süreçte sürekli aktif olarak bilgiyi kendi içlerinde yapılandırdıkları düşünülerek sosyal yapılandırmacı yaklaşım (konstrüktivizm) temel alınmıştır. Bu yaklaşım, bilginin sosyal süreçler içinde etkileşim yoluyla inşa edildiğini vurgular (Young ve Collin, 2004). Bilişsel gelişim için sosyal etkileşimin, öğrenme için de tarihi ve kültürel bağlamın önemine dikkat çeker (Stetsenko ve Arievidtch, 1997; Applefield, Huber ve Moallem, 2000; Young ve Collin, 2004). Bu anlamda bilgi sosyal ortamda diğer bireylerle kurulan etkileşim yoluyla oluşurken kültürel açıdan bulunulan konum ve içinde yaşanan tarihsel dönem bu yapılanmada belirleyici rol oynar. Sosyal yapılandırmacı yaklaşım kişiyi dış etmenlerden bilgiyi alan pasif öğrenen konumundan uzakta, çevresiyle sürekli etkileşim içinde ve aktif olarak kendi gelişim yolunu tasarlayan ve şekillendiren birey olarak konumlandırır (Stetsenko ve Arievidtch, 1997). Sosyal yapılandırmacı yaklaşımda öğretim sadece doğru bilginin aktarılması olarak değerlendirilmez; aksine öğrenenlere sosyal ortamda kendi doğrularını oluşturmaları için yardımcı olmayı amaçlar. Bilginin yapılandırılması büyük ölçüde gözleme dayanır; bu nedenle yapılandırmacı teoriler müzakere ve anlaşma üzerine odaklanırlar. Bu açıdan bakıldığında öğrenen tarafından ortak etik normlar da bu şekilde oluşturulabilir ve içselleştirilebilir.

Jefferies, Carsten-Stahl ve McRobb'e (2007) göre etikte yapılandırmacı bakış açısı doğrultusunda gerçek sosyal ortamda diğer öğrenenlerle birlikte yapılandırıldığından, tüm koşullarda uyulabilecek genel ahlaki doğrulardan bahsedilemez; bu nedenle etik konular katılımcılarla birlikte daha söylem odaklı ve tüm paydaşları dahil edecek şekilde anlaşılmalı, tanımlanmalı ve ele alınmalıdır. Öğrenme ortamında etkileşim ve işbirlikli öğrenme, ortak değerlerin norm kimliğine bürünmesinde, kabulü ve uygulanmasında önem taşımaktadır. Abbott, Andes, Pattani ve Mabrouk (2020) de sosyal yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde öğrenenlerin öğrenme topluluklarında bilgi ve deneyimlerini paylaşarak bilgiyi birlikte inşa ettiklerinde, etik ikilemler ve tartışmalı konularda etkileşimli öğrenmeyi de teşvik ettiğini belirtmektedir.

Bu çalışmada e-öğrenmede etik konusu temel ahlaki değerleri belirleyen, uygulayan ve genelleyen etik türü olarak adlandırılan normatif etik kuramlarından "deontolojik etik" çerçevesinde ele alınacaktır. Tüm meslek etiklerinde olduğu gibi

öğretmenlik etiği de deontolojik yapıdadır (Cevizci, 2016). Deontolojik etik öğretmenlik mesleğinde öğretmenlerin eylemlerin sonuçlarını dikkate almaksızın her koşulda uyulması gereken, evrensel ölçütlere uygun olacak ve herkes tarafından kabul edilebilecek ahlaki kural ve yükümlülükleri belirler. Odak noktası “ahlaki doğruluktur”. Eylemi yapan kişinin niyetine ve eylemin yapılış nedenine önem verir. Bu nedenle deontolojik etik, öğretmenlerin hem mesleklerine hem de bu mesleğin asıl öznelere olan öğrenenlere karşı görev ve sorumluluklarını en yüksek değerle ve saygıyla yerine getirmeleri gerektiğini söyler (Cevizci, 2021b).

Deontolojik etikte öğretmenlerin karar alma ve öğretme yöntemleri açısından daha nesnel yolları tercih edebilecekleri söylenebilir (Tippins, Tobin ve Hook, 1993). Toplumun geneli için faydalı görülse de birtakım eylemlerin yanlış olarak kabul edilmesi için bazı kurallara ihtiyaç vardır (Tippins, vd., 1993). Bu anlamda etikte sosyal yapılandırmacı yaklaşım önemli bir yere sahiptir çünkü insanlar yaptıkları her şeyi etik anlayışlarına dayandırarak yaparlar, toplum içindeki ilişkilerini yönetebilmek, kabul edilebilir davranışlar için yönlendirici ilkeler belirlemek ve sonucunda da birbirleriyle olan ilişkilerini en iyi şekilde yönetebilmek için etik bakış açılarını oluştururlar (Raskin ve Debany, 2018). Bu iletişim ve etkileşimleri çerçevesinde etik perspektifler de birlikte inşa edilen, ortaklaşa oluşturulan bir yapıdadır. Bu açıdan, öğrenenlerin hareketlerinin sonuçlarını görebilmeleri ve toplumun birer parçası olarak kendilerini en iyi kişisel niteliklere sahip olacak şekilde geliştirmeleri için ahlaki konuların ve değerlerin öğrenenlere anlatılması, bu konular üzerinde öğrenenlerin tartışmalar yürütmesi için yapılandırmacı yaklaşımı kullanmak etik ile ilgili konuların çalışılmasında uygun bir yaklaşımdır (Dziubaniuk ve Nyholm, 2020). Bu doğrultuda etik konuların çözümlenmesi ve akran değerlendirmeleri bireysel gelişime ve ilgili konularda profesyonel gelişime katkı sağlamaktadır (McCuen, 1994). Sosyal yapılandırmacı yaklaşımın kullanıldığı çevrimiçi öğrenme ortamları tartışmalı etik konular hakkında farkındalık yaratmakta ve çözüm üretmekte çok daha başarılı sonuçlar yaratmaktadır (Barak ve Green, 2021).

Tüm bunlar düşünüldüğünde e-öğrenmede etik sadece meslek etiği ile sınırlı tutulamayacak kadar geniş bir konudur. Dijital çağın getirdiği yeniliklerle değişen ve şekillenen e-öğrenme ortamlarındaki etkileşime, öğrenen değerlerine de dayalı ortak bir etik anlayışa ve bunları yansıtan kuralların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

2.5. Etik Kuramları ve Eğitim-Öğretim

Öğrenme söz konusu olduğunda, öğrenme ortamları, öğretim yöntemleri, hedefler, öğretilecek içerik, ölçme-değerlendirme, geribildirim, iletişim-etkileşim, yönetim, kültür gibi çok farklı unsurlar devreye girmektedir. Tüm bu unsurlar öğrenme-öğretme boyutundan incelenirken, aynı zamanda etik perspektif açısından da değerlendirilebilecek unsurlardır. Amaçlar ve yaklaşımlar doğrultusunda öğretmenler hedeflere ulaşırken farklı öğrenme kuramlarını ve yöntemlerini kullanabilirler. Aynı zamanda öğretme faaliyetinin her aşaması öğretene açısından karar verme anlarıyla doludur. Etik açıdan karşılaşılan her problem çözme süreci öğretenin karar vermesiyle aşılar. Öğretmenler etik bir problemle karşılaştıklarında, karar verirken her zaman aksi yönde de fikirlerin üretilebileceği, çok nadiren kesin ve tek doğrunun varlığından bahsedilebilecek, çoğu zaman kendi doğrularıya kendi yönlerini çizmeleri gereken oldukça karmaşık ve çok yönlü bir karar verme sürecinden geçer çünkü uygulamada tartışmasız doğru olarak kabul edilebilecek kararlar yoktur: pedagojik eylemlerin doğru ya da yanlışlığı kanıtlanamaz, sadece “doğru” ya da “yanlış” olarak savunulabilirler (Husu ve Tirri, 2003). Çoğu insan ahlaki yargıların kişisel konular olduğunu düşünür. Ancak bu durum, ahlaki yargıların keyfi seçenekler olduğu ve bunlar hakkında doğru ve yanlışın bulunmadığı anlamına gelmez. Doğru da olabilirler yanlış da. Bu anlamda ahlaki değerler gerçeklerden farklıdır. Örneğin: dünya yuvarlaktır. Dünya düzdür demek yanlıştır çünkü dünya yuvarlaktır ama etik değerler bu şekilde tasvir edilemez. Etik dünyanın nasıl olduğunu tasvir etmez, nasıl olması gerektiğinin kurallarını anlatır (Strike ve Soltis, 1985). Dolayısıyla, etik açıdan karar almaları gerektiğinde öğretmenler sahip oldukları etik değerleri gerekli durumlarda uygulayarak ve bu etik değerlerin yeterliliğini ve uygulanabilirliğini değerlendirerek etik konuları muhakeme ederler (Strike, 1988). Yukarıda detaylarıyla açıklanan etik kuramları öğretmenlerin karar verme aşamaları ve öğrenme sürecinin farklı unsurlarının/bileşenlerinin incelenmesinde de kullanılabilir.

Teleolojik etikte eylemlerin ahlaki olup olmadığı yarattıkları sonuçlara göre değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda, toplumdaki en fazla sayıdaki insan için neyin en iyiyi oluşturacağı değerlendirilerek eylemlerin doğru veya yanlış olduğuna karar verilir. Verilen karar en fazla sayıda insanı en iyi şekilde etkileyecek yönde olmalıdır. Eylemlerin sonuçları toplum için mutluluk getirmelidir çünkü mutluluk en nihayetinde ulaşılması gereken noktadır. Kişisel faydalar yerine toplumun elde edeceği faydalar düşünülmelidir. Teleolojik etiğe eğitim-öğretim açısından bakıldığında, kararlarını teleolojik etik

yaklaşımıyla alan bir öğretmenin karar verme aşamasında eyleminin sonuçlarını bilmesi gerektiği, verdiği kararın etkileyeceği herkes için haz ve acı dağılımını değerlendirdiği ve en iyi sonuçlara ulaşılacak şekilde karar verdiği kabul edilir (Strike ve Soltis, 1985). Teleolojik etik doğrultusunda alınan kararlarda, eylem ile bireyin ahlaki benliği arasındaki ilişkiden ziyade eylemin sonuçlarıyla ilgilenen bakış açısı ön plandadır. Bu nedenle öğretmenin karar aşamasındaki niyeti, altta yatan gerekçeleri, duyguları, ahlaki değerleri ve karakteri verdiği karar açısından değerlendirilmez, sadece eylemin sonucu değerlendirilir. Eğitim öncelikli olarak mutluluğu ya da başarıyı artıracak bir araç olarak görülür (Strike ve Soltis, 1985). Tüm bu özellikler etikte davranışçı öğrenme yaklaşımının yansımasıdır (Tippins, vd., 1993). Bu doğrultuda öğretmen öğrenme hedeflerine ulaşmak için davranışçı yaklaşımın önerdiği gibi öğrenmenin uyarıcı-tepki arasındaki bağlarla ve çevrenin öğrenen üzerindeki etkisiyle gerçekleştiği, kişiden kişiye değişmediği-nesnel olduğu, sık tekrarların-dönüt-düzeltilmenin önemli olduğu, hedeflerin açıkça belirtilerek bu doğrultuda öğrenenin ilgisini çekecek şekilde planlanması gerektiği düşüncelerini benimseyebilir. Bu sonuççu yaklaşımla, öğrenenin öğrenme ortamında kendini mutlu ve önemsenmiş hissetmesi motivasyonunu ve öğrenme isteğini artıracığından, bunu sağlayacak dinamik, iyimser ve eşitlikçi öğrenme etkinlikleriyle (hikayeler, ezberi kolaylaştıracak tekerlemeler, şarkılar, doğa gezileri vb.) öğrenenler önemsendiklerini hissederek başarıya ulaşabilir (Noddings, 2003). Ancak, her gün aynı işlerin yapıldığı ve aynı çıktının elde edildiği, yoklama, tekrar ve ezbere dayalı, tümüyle bireysel yöntemlerin uygulandığı yöntemler toplumsal anlayışın gelişmesinde etkili olmamaktadır; bu eğitim düzeninde yaratılan düşünsel boşluğun ahlaki boşluğa etkisi de sorgulanabilir (Dewey, 1995).

Kant'ın ödev etiği ile özdeşleştirilen deontolojik etik (Türkeri, 2008; Bowie, 2009; Cevizci, 2016; 2021a; Yılmaz, 2019) ise eylemleri, yaratacakları sonuçlar, getirecekleri haz veya mutluluk üzerinden değil eylemi yapacak kişinin niyetine ve eylemlerin yapılış nedenlerine göre değerlendirir. Eylemleri yaparken alınan kararlar kişisel hırs, dürtü ve istekler doğrultusunda değil, kişinin kendi iradesiyle, akıl yoluyla, evrensel ölçütlere uygun olacak ve herkes tarafından da kural olarak kabul edilebilecek şekilde verilmelidir. Alınan toplumsal kurallar aynı zamanda bireylerin eylemlerine de rehberlik edecek referanslar olarak görülür. Bu anlamda deontolojik etik bireysel hakları korumak için topluluk tarafından geliştirilen evrensel kuralların önemini vurgular, kişisel özerkliğe ve kişilik haklarına saygı kavramına odaklanır. Deontolojik etiğe eğitim-öğretim açısından

bakıldığında, eğitim ahlaki muhakeme için bir ön koşul olarak görülmektedir. Öğrenenler kendi sorumluluklarını alarak kim olacaklarına ve diğerleri ile nasıl bir yaşam süreçlerine kendileri karar verir. Bu açıdan eğitim bireyler yaratma işidir (Strike ve Soltis, 1985). Öğretenlerin karar alma ve öğretme yöntemleri açısından daha nesnel yolları tercih edebilecekleri söylenebilir (Tippins, vd., 1993). Öğretenlerin görev ve zorunluluklarının belirlenmesinde eylemlerin sonuçlarının değil *a priori* (önsel bilgiden gelen) davranış kuralları ve ilkelerinin önemli olduğunu söyler (Walker, 1998; Husu & Tirri, 2003). Öğretenin aldığı bir kararın sonucunda fayda sağlanıyor olması, ya da öğretmenin zorunda kalarak o kararı vermiş olması o eylemi meşru yapmaz. Öğreten aldığı kararlar sadece kendi için değil öğrenenleri için de doğru olanı yapmış olmalıdır. Toplum için faydalı olmasına rağmen, bazı eylemlerin yanlış olarak kabul edilmesini sağlayan ilkeleri belirlemek için birtakım kuralların konması gereklidir (Tippins, vd., 1993). Bu anlamda etikte sosyal yapılandırmacı/konstrüktivist yaklaşım önemli bir yere sahiptir. İnsan doğası gereği bireysel ve yalnız değildir, aksine diğer insanlarla süregelen ilişkileri aracılığıyla ortaklaşa oluşturduğu paylaşılan değerlere sahiptir (Burr, 2015; aktaran Raskin ve Debany, 2018). Bu nedenle, bilginin diğer öğrenenler ve öğretene ile etkileşim kurarak birlikte inşa edilmesine dayanan sosyal yapılandırmacı yaklaşım etik ile ilgili konuların çalışılmasında uygun bir yaklaşımdır çünkü öğrenenlerin hareketlerinin sonuçlarını görebilmeleri ve toplumun birer parçası olarak kendilerini en iyi kişisel niteliklere sahip olacak derecede geliştirmeleri için ahlaki konuların ve değerlerin öğrenenlere anlatılması, bu konular üzerinde öğrenenlerin tartışmalar yürütmesi gerekir (Dziubaniuk ve Nyholm, 2020). Yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde etik konuların çözümlenmesi ve akran değerlendirmeleri bireysel gelişime ve ilgili konuda profesyonel gelişime de katkı sağlamaktadır (McCuen, 1994). Bu şekilde normatif etiğin savunduğu toplum için gerekli olan ve herkes tarafından kabul görecekt evrensel kurallara ulaşılabilir. Bunu sağlamak için öğrenenin pasif olarak bilgiyi aldığı, öğretene merkezli öğrenme ortamları yerine sosyal yapılandırmacı yaklaşımı temel alan işbirlikli öğrenme, bağlam içinde öğrenme, durum tabanlı öğrenme (Barak ve Green, 2021a), problem tabanlı öğrenme, keşfedici öğrenme, sorgulamaya dayalı öğrenme, proje tabanlı ve durum tabanlı öğrenme yöntemleri kullanılabilir (Cattaneo, 2017). Etik konuların tartışılması ve anlaşılmasında geleneksel öğrenme yöntemlerine göre sosyal yapılandırmacı yaklaşımın kullanıldığı öğrenme ortamlarında çok daha başarılı sonuçlar alınmaktadır (Barak ve Green, 2021).

2.6. Öğretmenlik Meslek Etiği

Meslek etiği bir meslek icra edilirken belirli durumlar karşısında genel olarak ne yapılması ya da ne yapılmaması gerektiğine dair etik ve hukuksal normlarla ilgili sorular sormaktadır; bu soruların cevapları ise uluslararası bildirgelerde, sözleşmelerde ve mesleki ahlak kodları olarak geçmektedir (Kuçuradi, 2015). Bu doğrultuda, öğretmenlik meslek etiği de öğretmenlerin öğrenenlerine karşı yaptıkları eğitim faaliyetlerini öğrenenlerinin gerçek ihtiyaç ve çıkarlarını gözetenek, evrensel norm ve kurallara uygun olacak şekilde yerine getirmelerini sağlayan ahlaki yükümlülük, kural, norm ve değerlerden oluşur (Cevizci, 2016; 2021b). Bu etik sorumluluklar, kişilerin tercihlerinden veya isteklerden bağımsız olarak değerlendirilmeli ve yapılması gerekenler olarak düşünülmelidir (Strike, 1988). Topluma hizmet eden, toplumun sağlığını, gelişimini etkileyen tüm mesleklerde olduğu gibi öğretmenlikte de uyulması gereken normlar bulunur. Eğitimciler yaptıklarından ve aldıkları kararlardan sorumludur (Husu, 2001; La Corte ve Mc Dermott, 2004). Öğrettiği içerik ne olursa olsun her öğretmen bu etik ilkelere uygun şekilde hareket etmek ve bu konudaki sorumluluklarını net olarak bilmekle yükümlüdür (Erdem ve Şimşek, 2013).

Etik açısından bakıldığında eğitim, birtakım amaçlar doğrultusunda belirli bir içeriği öğrenenlere aktarmak üzere yürütülen normatif bir faaliyettir (Husu, 2001; Kuçuradi, 2015; Cevizci, 2016; 2021b) ve bütün meslek etiklerinde olduğu gibi öğretmenlik etiği de deontolojik yapıdadır (Cevizci, 2016; 2021b). Deontolojik etik öğretmenlik mesleğinde her koşulda uyulması gereken, nesnel ve evrensel ölçütlere uygun ahlaki kural ve yükümlülükleri belirleme amacı taşımaktadır. Alınacak kararları, ortaya çıkacak sonuçlardan bağımsız olarak değerlendirir. Bunun sebebi, eylemleri “ahlaki doğruluk” açısından değerlendirmesidir. Bu nedenledir ki öğretmenlerin hem mesleklerine hem de öğrenenlere karşı en yüksek değer ve saygı çerçevesinde sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğini vurgular (Cevizci, 2021b).

Öğretmenlik meslek etiği üç temel norma dayanan üç önemli sorumluluğu kapsamaktadır (Strike, 2003). Bunlardan ilki teknik, bilimsel ya da entelektüel sorumluluk olarak adlandırılır ve öğretilecek konunun en iyi ve mutlak bir dürüstlük/doğruluk ile öğretilmesi gerekliliğine vurgu yapar. İkincisi, öğretmenin demokratik sorumluluğudur ve öğretmenin öğrenme ortamını demokratik ilke ve değerlere uygun olacak şekilde yönetmesi gerektiğini belirtir. Üçüncüsü ise öğretmenin mesleki

sorumluluğu olan, öğrenmenin en üst düzeyde gerçekleşebilmesi için öğrenme ortamının oluşturulması gerekliliğini vurgular.

Öğretenin entelektüel sorumluluğu sahip olunan alan bilgisine işaret etmektedir. Bir öğretene içeriği öğrenene aktarabilmek için uzmanlık bilgisine sahip olmalı ve bu bilgileri aktarabilecek teknik bilgiye sahip olmalıdır. Demokratik sorumluluk açıkça ya da örtülü olarak herhangi bir inanç, fikir ya da ideolojinin öğrenenlere telkin edilmesinden kaçınılması anlamındadır (Strike ve Soltis, 2004). Ayrıca öğretenin öğrenenler arasında ayırım yapmaması, herkese eşit davranması, değerlendirmede adil, dürüst olması, öğrenenlerine kendi tutum ve davranışlarıyla örnek olması, farklı görüşlere saygı duymayı, toleranslı olmayı da öğretmesi öğretenin temel sorumlulukları arasındadır (Campbell, 2003).

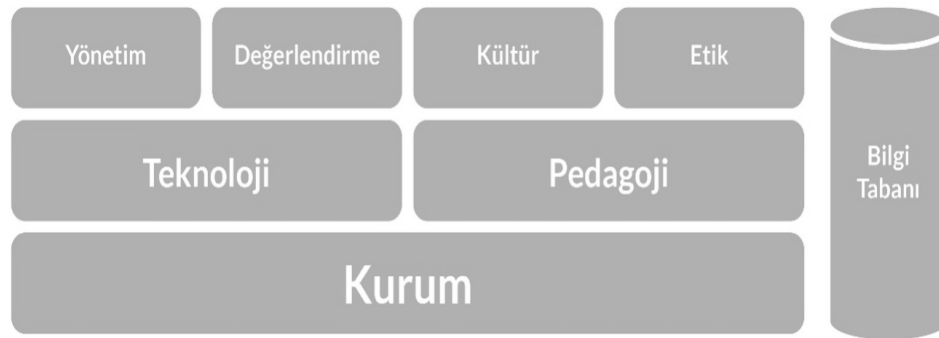
2.7. e-öğrenmede Etik Konulu Literatürün Sistem Yaklaşımına Göre İncelenmesi

Teknolojinin gelişmesi, kolay ulaşılabilir hale gelmesi ve yaygınlaşması, eğitim-öğretim faaliyetleri için teknolojinin vazgeçilmez bir noktaya gelmesini sağlamıştır. Günümüzde artan öğrenen sayıları, öğrenme yaşının çok daha geniş aralıklara yayılması, öğrenmenin sadece okullarla sınırlı olmaktan çıkması, okul dönemi sonrası iş hayatında da yenilikleri takip etme, kendini çağa yakın ve güncel tutma gerekliliği ile yaşam-boyu öğrenme anlayışının yaygınlaşması gibi sebeplerle e-öğrenme etki alanını giderek artırmaktadır. e-Öğrenmenin sunduğu zaman ve mekândan bağımsız öğrenme fırsatları, açıklık ve esneklik ilkeleriyle seçme şansı ve bağımsız çalışma gibi imkanlar sunması birçok insan için e-öğrenmeyi ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca 2020’de başlayan ve küresel bir tehdit haline gelen Covid-19 salgını nedeniyle evlerinden eğitim almak durumunda kalan öğrenenlerin sayısının artması da e-öğrenmeyi daha fazla tercih edilen bir yöntem haline getirmiştir.

e-öğrenme aslında açık ve uzaktan öğrenme alanında üzerinde çok fazla araştırmalar yapılan bir konudur. Alanyazında e-öğrenme yöntemleri, e-öğrenmede öğrenme yönetim sistemleri, ders tasarımı, içerik-kaynak hazırlama- geliştirme ve kullanma, etkileşim, iletişim, etkinlikler vb. konularda çok fazla çalışma bulunmaktadır. Ancak e-öğrenmede etik konusu öğrenmenin birçok alanını etkiliyor olmasına rağmen şimdiye dek yeterince üzerinde durulmamış ve araştırılması gereken önemli bir konu olarak kalmıştır (Stahl, 2002; Gearhart, 2009; Sivaswaroop, 2009; Mutula, 2011; Farahani, 2012; Farrow, 2016; Abegaz & Ngassam, 2019).

Tüm dünyada e-öğrenmenin yaygınlaşması yeni etik problemleri gündeme taşımıştır. Değişen öğrenme ortamlarıyla birlikte çevrimiçi kaynaklar, gizlilik, adil erişim, fikri haklar, intihal ve yeni kopya çekme yöntemleri ve öğrenen-öğreten arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanması gibi konular tartışmaya açılmıştır. Bu anlamda etik herhangi bir işin yaptırılması, tamamlanması ile ilgili sıradan bir yönetim konusu olarak görülmemelidir, etik konusu insanlara doğru davranmakla ilgilidir (Lawler, 2000). Aslında toplum olmanın, birlikte yaşamının temelinde yatan, insanları bir arada tutan da budur. Bu anlamda eğitim-öğretim ve etik arasında da yakın bir ilişki söz konusudur (Stahl, 2002; 2004; Ilgaz ve Bilgili, 2006; Abegaz & Ngassam, 2019) ve etik eğitimin her şekli için önemlidir.

Abegaz ve Ngassam (2019) literatürdeki kaynakları doküman analiziyle inceleyerek 5'li Likert tipi bir ölçek hazırlamış ve e-öğrenmedeki önemli faktörleri tespit etmek amacıyla Etiyopya'daki üniversitelerden rassal olarak seçilmiş 4 üniversiteden öğretim elemanı, öğrenci, idarecilerden oluşan 100 katılımcıya ölçeği uygulamış ve tanımlayıcı istatistik yöntemiyle verileri incelemiştir. Elde edilen verilere göre e-öğrenme için geliştirdikleri çerçevede yedi bileşen bulunmaktadır. Bunlar: kurum, teknoloji, pedagoji, yönetim, değerlendirme, kültür ve etik bileşenleridir. Katılımcıların %90'ından fazlası etkili e-öğrenme için bu bileşenlerin gerekli olduğu konusunda hemfikir olmuştur. Şekil 2.2'de verilen çerçevede de görüldüğü gibi etik konusu e-öğrenmenin etkili biçimde yürütülebilmesi için gerekli olan en önemli bileşenler arasında yer almaktadır.

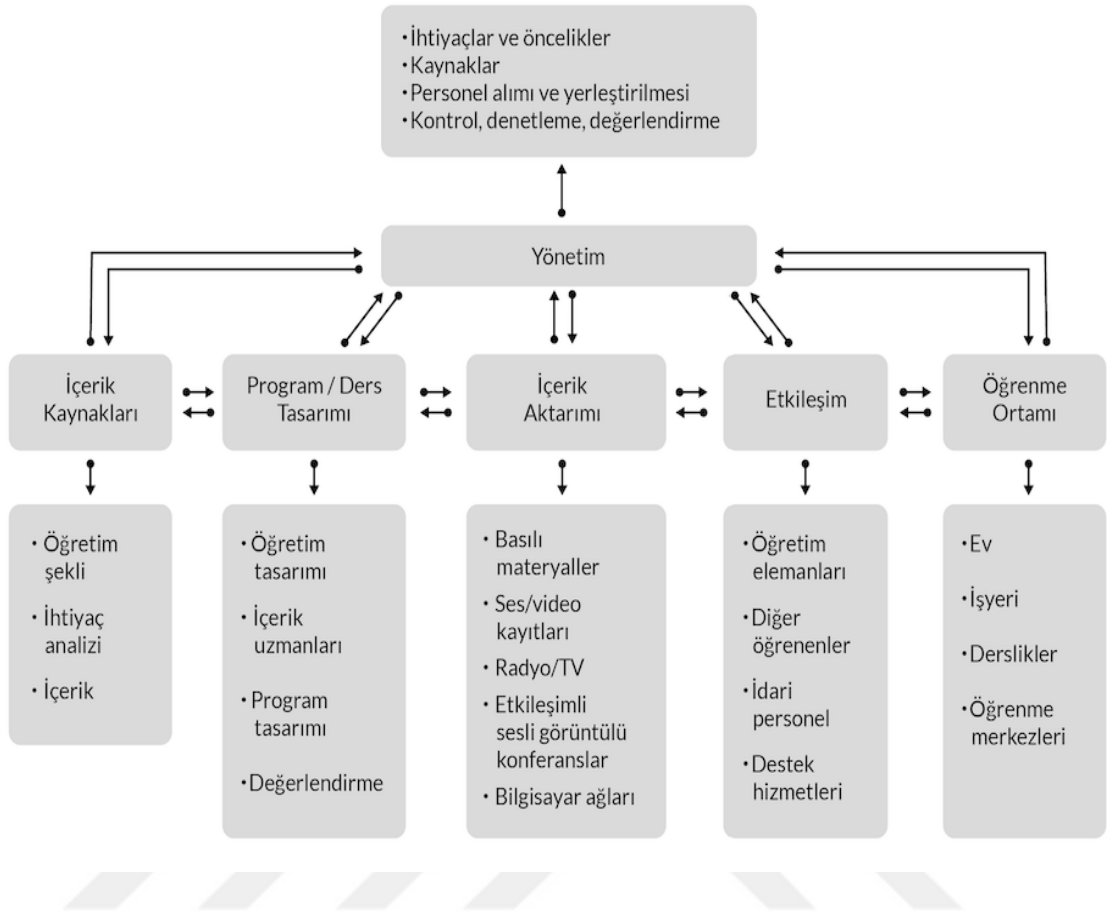

Şekil 2.2. Genel bir e-öğrenme çerçevesi (Abegaz & Ngassam, 2019)

e-öğrenmenin bileşenlerinden biri olarak etik, etkili bir e-öğrenme ortamı için eğitim-öğretim süreçlerinde önemli bir yere sahiptir (Abegaz ve Ngassam, 2019). Teknoloji aracılığıyla yürütülen e-öğrenme, eğitimdeki sınırları kaldırmasıyla birlikte beraberinde pek çok yeni etik sorunlar da getirmektedir. Bugünkü e-öğrenme ortamlarında daha önce yüz yüze eğitim ortamlarında karşılaşılan problemlerden çok farklı sorunlar ve sorular tartışılmaya başlanmıştır (Zembylas & Vrasidas, 2005).

Etik konusunun e-öğrenme bağlamında incelenebilmesi için e-öğrenmedeki tüm alt başlıkların etik unsurları açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda açık ve uzaktan eğitim denildiğinde sistemin barındırdığı tüm konuların etik açısından değerlendirilebilmesi, herhangi bir unsurun atlanmaması, genel resim için bir taslak oluşturabilmek ve faktörlerin karmaşık etkileşimlerini belirlemek açısından Moore ve Kearsley'in (2012) sistem yaklaşımı ana başlıkları belirleyen yol gösterici bir kontrol listesi olarak kullanılabilir.

Sistem yaklaşımında Moore ve Kearsley'e (2012) göre "içerik kaynakları, ders/program tasarımı, içerik aktarımı, etkileşim, öğrenme ortamı, yönetim" başlıkları altında alt sistemler belirlenmiştir. Ancak burada önemli olan tüm sistemin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için bu faaliyetlerin her birinin bireysel olarak planlanıp yürütülmesi yerine yukarıda belirtilen her bir alt sistemin birbirleriyle ve içinde bulundukları büyük sistemle olan ilişkilerinin doğru bir şekilde yönetilebilmesidir. Sistemin bütünü ve alt birimler arasındaki karşılıklı etkilerin işleyişi Şekil 2.3'te ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Bu anlamda öğrencilerin tanınması, ihtiyaçlarının belirlenmesi, hedef kitleye içeriği ulaştıracak teknolojinin, araçların ve yöntemin seçimi, derslerin içeriklerinin belirlenmesi, ders ve program tasarımının yapılması, etkileşimin sağlanması, öğrenme ortamının planlanması ve tüm bu faaliyetlerin kontrol edilip değerlendirilmesi gibi faaliyetlerin tümünün etkili, verimli, kalite standartlarına uygun ve birbiriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilebilmesi gerekmektedir.

Şekil 2.3. Uzaktan Eğitim için bir Sistem Modeli'nden (Moore ve Kearsley, 2012, s. 14) adapte edilmiştir.

Moore ve Kearsley (2012) sistem kavramını insan vücuduna benzetmektedir. İnsan vücudunun her bir parçası vücudun bütününe etkili bir şekilde çalıştırabilmek için ayrı görevlere sahiptir. Ancak insanın sağlıklı olabilmesi için tüm parçaların sağlıklı ve birbiriyle uyumlu bir şekilde çalışması gerekir. Bu durum açık ve uzaktan öğrenme için de aynı şekilde işler. Öğrenme sistemi bir bütün olarak düşünüldüğüne sistemin bir parçasında çıkacak bir sorun diğer bileşenleri de etkileyecektir. Bir sistemi çözebilmek, anlayabilmek için her bir bölümü anlamak, yanlış giden işleri düzeltmek için de düzgün çalışmayan parçanın ne olduğunu tespit etmek gerekir. Etik konusu sistem yaklaşımı altında incelendiğinde aslında sistemin her bileşeninde yer aldığı ve e-öğrenmeyi her açıdan etkilediği görülmektedir. Bu anlamda sistem yaklaşımında bulunan tüm unsurların tamamı etik açılarından sorgulanabilir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde sistem yaklaşımında belirtilen “içerik kaynakları, program tasarımı, içerik aktarımı, etkileşim, öğrenme ortamı ve yönetim” alt başlıkları Moore ve Kearsley’in (2012) tanımladığı

şekilde ele alınacak ve e-öğrenmede etik alanındaki yapılmış çalışmalar bu unsurlar açısından değerlendirilerek gruplandırılacaktır.

2.7.1. İçerik kaynakları ve program tasarımı

Moore ve Kearsley'in (2012) sistem yaklaşımında ele aldığı içerik kaynakları, öğretim şeklini (tamamen uzaktan ya da hem uzaktan hem yüz yüze vb.), ihtiyaç analizinin yapılmasını, ne öğretileceğinin belirlenmesini kapsarken; program tasarımı, ders içeriklerini hazırlayan ekibi (içerik uzmanları, öğretim tasarımcıları, grafik tasarımcıları, web yapımcıları, ses/video yapımcıları, editörler, değerlendiriciler ve öğretim elemanları) içinde barındırmaktadır. Öğrencinin ihtiyaç ve talepleri ile programın öğrenme amaçları ve hedefleri göz önünde bulundurularak uzmanlar tarafından en uygun ve etkili şekilde kullanılacağı düşünülen araç ve yöntemlerin belirlenerek öğretilecek içeriğin kararlaştırılması ve ders/programın tasarlanmasıdır. Bu konuların her biri etik konusunu da ilgilendirmektedir.

Ders içeriklerini belirleyen alan uzmanlarının güncel alan bilgisi, çağdaş uygulamalar, teori ve problemler hakkında bilgi sahibi olması, ayrıca içeriği öğrenenlere iletebilecek becerilere de sahip olmaları gerekmektedir (Moore ve Kearsley, 2012). ABD'de öğretim elemanlarının STLHE'nin (Yüksek Öğretimde Öğretme ve Öğrenme Topluluğu) 9 etik prensibini çevrimiçi öğrenme ile nasıl ilişkilendirdiklerini araştıran çalışmada, dersi verecek öğretim elemanının içerik yeterliliği açısından nitelikli olması, alan bilgisinin güncel olması, içeriği çevrimiçi ortamda öğrenene iletebilmek için uzmanlık bilgisine ve öğreneni gerektiğinde farklı kaynaklara yönlendirebilme becerilerine sahip olmasının e-öğrenmede etik açıdan önem taşıdığı vurgulanmıştır. Ayrıca öğretmenin pedagojik yeterliliği, çevrimiçi öğrenme ortamında uygun öğretim stratejisini kullanabilme, dersin hedeflerine yönelik, doğru iletişim yöntemlerini kullanarak, farklı öğrenme biçimlerini göz önünde bulundurabilme, etkili iletişim tekniklerini kullanabilme ve öğreneni tanıma, andragoji, bir diğer deyişle yetişkin eğitimi konusunda bilgi sahibi olması da etik prensipler açısından gereklidir. Aynı zamanda öğretim elemanının öğrenen gelişimini takip etmesi, öğrenenlerin entelektüel açıdan da gelişimini sağlama ve yaşamboyu öğrenmeye vurgu yapma sorumluluğu bulunmaktadır. Çalışmada bunların dışında, öğretmenin sınıf yönetimi becerileri açısından diyalog ve yaratıcılık içeren, öğrenme odaklı, çevrimiçi dinamikleri göz önünde bulundurulmasının

ve zamanında geribildirim vermesinin de etik açısından önemli olduğu belirtilmiştir (Parscal ve Bemski, 2009).

Khan'ın (2005) öne sürdüğü, içerik hazırlayan yazarların önyargılı olması durumu e-öğrenme ortamlarında içeriğin hazırlanması ve ders/programın tasarlanması aşamalarında ortaya çıkabilecek etik unsurlar arasında gösterilebilir. İçerik hazırlayanların ders içeriklerinin ve öğrencilere sunulacak öğrenme malzemelerinin belirlenmesi ve hazırlanması aşamasında önyargılı olmaktan kaçınması gerektiğini vurgular. İçerik yazarları farkında olarak ya da olmayarak bazen bir düşünceye karşı olumlu ya da olumsuz yargılarını çalışmalarına yansıtabilmektedir. Bu açıdan hem öğrenenler tarafsız kaynaklara ulaşmaları konusunda bilgilendirilmeli, hem de ders tasarımcıları içerik uzmanları ile birlikte çalışarak sadece belirli bir tarafı sunan, savunan ya da tam tersi yeren/eleştiren, birtakım görüşleri yok etmek amacıyla yapılmış tasarımlardan kaçınmalıdır.

Öğrenme ortamlarının tasarlanması aşamasındaki bir diğer etik unsur kültürel çeşitliliktir (Khan, 2005). Derslere katılan öğrenen grubunda farklı kültürlerden gelen öğrenenler olabileceğinden tasarım esnasında çeşitli kültürlerden fikir ve geribildirim alınması gerekmektedir. Aksi takdirde bir takım söz, ifade ya da beden dili hareketleri farklı kültürler için kırıcı, rahatsız edici olabilmektedir. Aynı şekilde coğrafi çeşitlilik de etik açıdan göz önünde bulundurulmalı, ders tasarımında programa katılan öğrenenlerin bulundukları bölgeye göre, yaşadıkları bölgedeki saat dilimleri, internet erişim imkanları, tatil dönemleri açısından farklılık gösterebileceği ve tasarımların bu konular göz önünde bulundurarak yapılması etik açıdan önem taşımaktadır (Khan, 2005).

Öğrenme ortamlarındaki öğrenen çeşitliliği de program tasarımında etik açısından önemli bir diğer unsurdur (Khan, 2005). Aynı dersi alan öğrenen gruplarında öğrenenlerin bilgiye ulaşma, bilgiyi yapılandırma şekli farklı olabileceğinden her öğrenme tarzına (görsel, işitsel, vb.) hitap edecek bir öğrenme ortamı yaratmak mümkün olmasa da öğrenenlerin farklı öğrenme stilleri olduğunu bilerek çeşitlilik açısından zengin, bireysel ya da etkileşimli öğrenenleri de destekleyebilecek içeriklerin hazırlanması öğrenenlere yardımcı olabilir. Bu nedenle çeşitli öğretme stratejileri ve etkinlikler çevrimiçi derslere entegre edilmelidir. Ayrıca öğrenme ortamında yaşlı ya da engelli bireylerin ihtiyaçlarının da düşünülmesi, anadili farklı olduğu için senkron ya da asenkron tartışmalarda kendini ifade etmekte güçlük çeken öğrenenler için alternatif etkinliklerin ve stratejilerin de geliştirilmesi gerekmektedir (Khan, 2005). Aynı şekilde,

sosyoekonomik açıdan dezavantajlı grupların, cinsiyet, kültürel ve dil çeşitliliğinin önündeki engellerin kaldırılması da etik açıdan gerekli bir konudur (Brey, 2006).

e-öğrenme programlarında etik konusu ele alındığında ölçme-değerlendirme de en çok tartışılan unsurlar arasında yer almaktadır. Dersin ve programın amaçlarına uygun ve paralel ölçme değerlendirme yöntemleri kullanılması, doğru değerlendirme uygulamalarının yürütülmesi ve intihalin önlenmesi bu konuda büyük önem taşımaktadır (Parscal ve Bemski, 2009). e-Öğrenme ve etik konusunda yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu akademik sahtekarlık, kopya ve intihaller üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yapılan çalışmalar çevrimiçi ortamlarda eğitim alan öğrenenlerin etik bağlılıklarının yüksek olmadığını (Almseydein & Mahasneh, 2020), kopya çekmenin çevrimiçi öğrenme ortamlarında çok daha yaygın olduğunu (Grijalva, Kerkvliet, & Nowell, 2006; Lanier, 2006; Bušíková & Melicheríková, 2013) ortaya koymaktadır. Çevrimiçi ortamlarda en sık karşılaşılan ihlallerin “doğru alıntı yapma” ya da “başka sözcüklerle ifade etmek” ile ilgili, diğer bir deyişle akademik intihaller olduğu belirtilmektedir (Ravasco, 2012; Bušíková & Melicheríková, 2013).

Öğretim elemanları ve idari personel öğrenenlerin kopya çekmesini not baskısına, akademik sahtekarlık konusundaki belirsizliklere ve tembelliğe bağlamaktadır (Kelley & Bonner, K. (2005). Bir diğer çalışmada çevrimiçi alınan derslerde geleneksel yüz yüze eğitim ortamlarındaki öğretene-öğrenen iletişiminin e-öğrenme ortamlarında bulunmamasından (Muhammad, 2018) ve öğretene kontrolü azaldığından, evrensel olarak kabul gören cezaların olmamasından, öğrenenlerin yakalanmayacaklarını düşünmelerinden ve başarılı olmaları konusunda ailelerinden gelen baskıdan dolayı öğrenenlerin daha fazla kopya çekme eylemlerine girdiği görülmektedir (Frost, Hamlin ve Barczyk, 2007). Bu durumları önlemek için öğrenenlerden beklenen yasal ve etik davranışların neler olduğunun net biçimde belirtilmesi gereklidir (Isa, Jusoff, & Samah, 2008; Toprak vd., 2010). Çevrimiçi ortamlarda işleyiş geleneksel ders ortamlarından farklı olabileceğinden kişilerin itibarı, hakları ve gizlilik korunmalı, özel hayatın güvenliği sağlanmalı, öğrenenler bizzat aktif olarak bu süreçte yer almalı, kurumlar tarafından belirlenen standartlara uymaya istekli olmalı ve öğretim elemanları etik konusundaki beklentileri öğrenene iletmenin yanı sıra aynı zamanda yeri geldiğinde nasıl kaynak gösterecekleri ya da alıntı yapacakları gibi konularda örnek olmalıdır (Olaniran & Williams, 2015). Öğreten-öğrenen iletişimi de bu doğrultuda güçlendirilmeli ve her zaman ceza ile olmasa da mantıklı caydırıcı önlemler düşünülmeli (Bušíková &

Melicheríková, 2013), çevrimiçi çalışma ve değerlendirme ortamlarının güvenliği sağlanmalı, akademik politikalarla üniversitenin güçlü bir etik duruş sergilemesi ve dersin öğretim elemanı tarafından öğrenenlere yaptıkları işin “okul için değil yaşam için” gerekli olduğunun altı çizilmelidir (Ravasco, 2012).

2.7.2. İçerik aktarımı ve etkileşim

Sistem yaklaşımı doğrultusunda (Moore ve Kearsley, 2012) tüm eğitim süreçleri organizasyon ve öğrenen arasındaki iletişim üzerinden yürütülmektedir. Bu süreçlerde öğreten ve öğrenen arasında olduğu gibi öğrenen-öğrenen arasında da teknoloji aracılığıyla -en yaygın formuyla bilgisayarlar üzerinden- etkileşim sağlanmaktadır. Öğrenme sürecinde geleneksel yöntemlerden olan basılı materyaller kullanılabileceği gibi asenkron (web sayfaları üzerinden erişilen metinler, ses-video kayıtları, tartışma forumları gibi) ya da senkron (ses/video katılımlı konferanslar, sohbet odaları gibi) materyaller de tercih edilebilir. Öğrenenler farklı yer ve/veya zamanlarda öğrenme materyallerine ulaşabilmektedirler. Bu süreçte teknoloji aracılığıyla hem öğrenme materyalleri ile hem diğer öğrenenlerle hem de dersi veren öğretim elemanı ile etkileşim kurabilmektedirler. Bunlar dışında öğrenci destek personeli de çalışma teknikleri, yönetim ile ilgili sorunlar ya da bazen öğrenci başarısını etkileyen kişisel problemleri çözmeye yardımcı olmak için öğrenenlerle etkileşim halinde çalışmaktadır. Kayıt işlemleri gibi idari konularda destek olmak adına idari kadro da gerektiği yerde öğrenci destek hizmetleri vermektedir.

Çevrimiçi programların kullanılmasında ne yazık ki tüm öğrenenler eşit koşullara sahip olmamaktadır. Öğrenme süreçlerinde etkili olan cinsiyet, ırk, kültür, sınıf, cinsel eğilim ve birçok diğer faktörün yanı sıra e-öğrenmede tüm öğrenenlerin hızlı, güvenilir internet bağlantısına ve derslere bağlanabilecekleri rahat bir ortama ve güvenli bir şekilde derslere katılmaya yeterli imkanlarının bulunmaması dijital eşitsizliğin önemini karşımıza çıkarmaktadır (Hutchison, 2021). Bu durumda dijital eşitsizlik, e-öğrenme ortamlarında göz önünde bulundurulması ve üzerinde stratejiler geliştirilmesi gereken bir diğer etik unsurdur (Khan, 2005). Simpson (2009) da erişim problemlerini e-öğrenmede yer alan etik sorunlar arasında göstermiş ve internet erişimi olmayan, ağ genişliği yeterli olmayan, düşük gelirli ve düşük eğitim düzeyindeki gruplar için ders çalışmanın büyük bir problem teşkil ettiğini, evde internet olmadığında devlet tarafından ya da kumrum tarafından önerilen öğrenme merkezleri ya da internet kafelerin yeterli olmayabileceğini,

önceden yer ayırtmak, bu noktalara ulaşabilmek için gidilecek yol, bu yerlerde kalınabilecek sınırlı zaman, ağ güvenlik duvarları ve diğer teknik konuların öğrenenler için dezavantajlar yarattığını belirtmiştir. Bilgiye ücretsiz erişebilme, çevrimiçi öğrenme ortamlarında idare ya da sistem operatörleri tarafından sınırlanmadan hem öğrenenlerin hem öğretim elemanlarının kendini özgürce ifade edebilmeleri gibi akademik özgürlüklerinin sağlanması e-öğrenmede etik konusunda önemli yer oluşturmaktadır (Brey, 2006). Ancak e-öğrenme ortamlarında öğrenenlerin öncelikli kaygılarını bant genişliği, yüklenen kaynaklara erişebilme, teknik altyapı gibi konular oluştururken, öğrenenler için öncelikli konunun içerik olduğu belirtilmiştir (Toprak, vd., 2010).

Tüm öğretim etkinliklerinin elektronik teknolojiler aracılığıyla yürütüldüğü ve etkileşimin bu denli farklı yönlerinin olduğu e-öğrenme ortamlarında saygı, etik değerler açısından büyük önem teşkil etmektedir. Öğretim elemanlarının öğrenenlere ve iş arkadaşlarına saygı duymaları, birlikte çalıştıkları diğer öğretim elemanlarının akademik özgürlüklerine, ders verme biçimlerine eleştiri yapılmaması ve kuruma saygı duyarak, kurumun amaç ve hedefleri ile örtüşen eğitim yaklaşımını desteklemeleri son derece önemlidir (Parscal ve Bemski, 2009). Ayrıca, yükseköğretimde dürüstlük, tarafsızlık, adalet, güven, meslektaş dayanışması, saygı, doğruluk, titizlik, bağımsızlık, açıklık, merak ve sorumluluk gibi akademik değerlerin çevrimiçi eğitime de transfer edilmesi gerekmektedir (Brey, 2006).

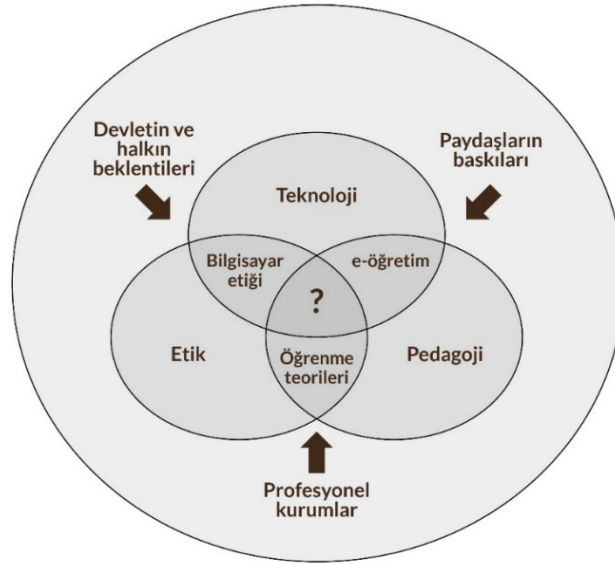
Khan (2005) da çevrimiçi davranış kurallarına (netiket) uyulmamasını etkileşim açısından e-öğrenmede etiği etkileyen, etkileşim sorunları yaratan önemli bir unsur olarak göstermekte ve e-öğrenme ortamlarında öğrenenlerin birbirlerine mesaj gönderirken, tartışma forumlarında yazarken, e-posta ya da mesajlaşma ortamlarında uymaları gereken kurallar bulunduğunun altını çizmektedir. Öğrenenler saygı sınırları içerisinde, kimseyi incitmeden, dersten uzaklaştırıp soğumasına sebep olabilecek ifadelerden uzak durmalıdır. Çevrimiçi derslerde tartışmalar dersin en önemli kısmını oluşturduğu için tüm öğrenenlerin kullandıkları sözcüklere, teknik terimlere, yüz ifadesi sembollerine dikkat etmeleri gerekir. Çevrimiçi ortam sözlü iletişim ipuçlarının olmadığı, yanlış anlamaların ortaya çıkabildiği bir ortam olduğundan hassas konuların da saygı ve nezaket çerçevesinde ele alınması, espri ve alaycılıktan uzak durulması gerekmektedir (Parscal ve Bemski, 2009).

2.7.3. Öğrenme ortamı

Moore ve Kearsley (2012) için uzaktan eğitim sisteminin etkili bir şekilde işleyebilmesinde öğrenme ortamları da sistemin bir parçası olarak büyük önem teşkil etmektedir. Öğrenen çeşitliliği düşünüldüğünde, bazı öğrenenlerin işyerlerinden, sınıf ortamından, öğrenme merkezlerinden, yolda ulaşım halindeyken, spor salonlarından hatta hastane, hapisane gibi daha zorlayıcı/kısıtlayıcı yerlerden öğrenme ortamlarına ulaştıkları bilinmektedir. Bu ortamlardaki dikkat dağıtan faktörler düşünüldüğünde öğrenenlerin disiplinli bir şekilde çalışabilecekleri çalışma alışkanlıklarına sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan öğrenme materyallerinin uygun bir şekilde tasarlanması, kısa, diğer konulardan bağımsız parçalardan oluşan, sık tekrar ve özetler içeren aynı zamanda gerçek dünya ile ilişkilendirilebilecek akademik bilgilerden oluşması gerekmektedir. Öğrenme ortamları senkron ve asenkron buluşmaları da desteklemeli ve öğretim tasarımcıları tarafından etkileşim oluşturacak etkinlikler düzenlenmelidir.

Öğrenme ortamlarında etik-pedagoji-teknoloji arasında karşılıklı olarak birbirini etkileyen bağlar bulunmaktadır. Jefferies, vd. (2007) eğitimde kullanılan bilgi iletişim teknolojilerinin teknoloji açısından nötr olmadığını aksine teknolojinin eğitimde etik açıdan önemli sonuçlar yarattığını belirtmektedir. Teknolojinin ve teknoloji ile zenginleştirilmiş öğrenme araçlarının gizlilik, fikri haklar, veri kalitesi, sosyal yapı ve insanların görüşleri üzerinde etik açısından önemli etkileri bulunmaktadır. Öğretenlerin sanal öğrenme ortamları ve öğrenme yönetim sistemlerinde (ÖYS) öğrenenlere ait öğrenme analitiklerini incelemeleri, ne sıklıkla, hangi saatlerde sisteme girdiklerini, hangi bölümleri kullandıklarını takip etmeleri değerlendirmeyi etkileyebilecek bir faktör olarak görülebilir. Teknolojinin milletler-toplumlar-organizasyonlar arasındaki sosyal ilişkiler üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Dijital eşitsizliğin, politik ve örgütsel güç ilişkilerinin etik açıdan sosyal sonuçları olmaktadır. Tercih edilen öğrenme aracı, örneğin çoktan seçmeli testler, öğretene rehber konumundan alıp öğrenene ne yapması gerektiğini söyleyen öğretene merkezli öğrenme ortamları yaratabilir. Diğer yandan çevrimiçi sohbet ortamları daha farklı bir güç dengesi yaratır. Bunlar dışında normal şartlar altında öğretene-öğrenen yazışmaları gibi gizli kalması gereken kayıtların izin alınmadan idareciler, gözlemci ya da değerlendiriciler tarafından erişilebiliyor olması da teknoloji ile ortaya çıkan etik sorunlar arasında gösterilebilir. Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere teknolojinin etik konusu üzerine etkisi yadsınamaz. Tüm bu detaylar

aslında idari, kurum ve organizasyonların aldıkları kararlarla da ilgili konulardır (Jefferies vd., 2007).

Şekil 2.4. *Pedagoji, Teknoloji ve Etik İlişkisi (Jefferies vd., 2007)*

Jefferies vd. (2007) uzaktan eğitim ortamlarında pedagoji ve etik arasındaki ilişkiye de dikkat çekmektedir. Sanal öğrenme ortamları ve ÖYS'ler söz konusu olduğunda gizlilik ve gözetim ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin sistemler üzerinde öğrenen loglarına erişmesi, öğrenenler hakkında çok fazla veriye ulaşması anlamına gelmektedir. Bu konunun etik açıdan sorgulanması gerekir. Ayrıca öğretmenlerin öğrenenlerin ÖYS'ler üzerinden kaynaklara erişimini açma-sınırlama yetkisine sahip olmaları, ÖYS'lerin kapalı sistemler olması sebebiyle paylaşacakları kaynaklar için asıl yazardan izin almadan telif hakkı gizli olan materyalleri paylaşabilmeleri ve yazarların bu durumdan haberdar olmamaları, kaydını yenilemeyen öğrenenin otomatik olarak sistemden atılıyor olması gibi konular da güç dengesi açısından e-öğrenme ortamlarında etik sorunlar yaratmaktadır (Jefferies vd., 2007).

e-öğrenme ortamlarında kullanılan bilgi-iletişim teknolojileri ve çevrimiçi eğitim öğretim yöntemlerinin etik ile yakından ilişkili olduğunu gösteren bir başka çalışma Mangaroska, Martinez-Maldonado, Vesin ve Gašević (2021) tarafından yapılmıştır. Çalışmada bilgisayar bilimleri dersi alan 40 öğrenen multimodel/çoklmodel öğrenme analitikleriyle davranışlarının incelenmesi için giyilebilir ve statik sensörlerle izlenmiş,

öğrenenlerden 28'i verilerin isimsiz ve bütün olarak incelendiği sürece eğitimcilerle paylaşılmasında sakınca görmemiştir. Ancak 15 öğrenen bu bilgileri güç unsuru olarak görerek kendilerine karşı kullanılma ihtimalinden duyduğu endişeyi dile getirmiş, öğrenen-öğreten arasındaki güç ilişkisini öğrenen aleyhine ve olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Sonuçlara göre 10 öğrenen bio-verisini paylaşmaktan rahatsızlık duyduğunu, 8 öğrenen de bu verilerin kâr amaçlı kullanılabileceğinden duyduğu endişeden bahsetmiştir. Sadece 5 öğrenen verilerinin kötüye kullanılma ihtimali ve özel hayatları ile ilgili çok fazla şeyin ortaya konuyor olması gibi kaygılarla izleniyor olmaktan dolayı endişesini belirtmiştir. Bu bilgiler öğrenme teknolojileri tasarlanırken etkililiğin ve kârlılığın yanında öğrenenlerden elde edilen bilginin kâr amaçlı ya da kötüye kullanılması konusunun, öğreten-öğrenen ilişkisi üzerine yaratabileceği etik problemlerin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

e-öğrenme ortamlarında öğrenenlerin etik kaygılarının belirlenmesi amacıyla Harper ve Luck (2009) tarafından İngiltere ve İrlanda'da bir çalışma yürütülmüş, çevrimiçi eğitim alan yönetim programlarındaki 39 öğrenenden anket ve yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla veri toplanmış ve çevrimiçi eğitimdeki etik konular üzerine deneyimleri araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçları sadece küçük bir grup öğrenenin (%13) yaptıkları işin görünürlüğü ve bir grubun parçası olma konusunda endişe taşıdığını, çoğunluğun (%65) grup üyeleriyle yakın ilişkiler kurabildiğini, %78'inin çevrimiçi ortamda dersi anlamada zorluk çekmediğini, %75'inin öğretenlerin kendilerine önem verip kendilerini desteklediklerini hissettiklerini, sadece %15'ine göre gizliliğin yüz yüze eğitime kıyasla daha az olduğunu düşündüğünü, %15'inin kendini kişisel bilgileri verme konusunda baskı altında hissettiğini belirtmiştir. Çalışmada öğrenen merkezli eğitim yaklaşımının ve pozitif ilişkilerin kurulduğu öğrenme ortamlarının önemli olduğu, veri gizliliğinin korunduğu ortamlarda öğrenenlerin gizlilik ile ilgili kaygılardan uzaklaşabileceği, güvende ve eşit hissedebileceği vurgulanmaktadır.

2.7.4. Yönetim

Sistem yaklaşımı (Moore ve Kearsley, 2012) doğrultusunda tüm alt birimler birbirini etkileyebileceği için içerik, tasarım, içerik aktarımı ve programın yürütmesi ile ilgili tüm alt sistemlerden yöneticiler sorumludur. İhtiyaç analizinin yapılması, önceliklendirme, para, personel ve zaman (kaynakların) yönetimi, uygun akademik ve idari personelin işe alımı, eğitilmesi, izlenmesi ve denetlenmesi, geribildirim ve

değerlendirme mekanizmalarının doğru işlemesi gibi konuların tamamını yönetim takip etmektedir. Ayrıca yönetim, politik süreçler, örgüt kültürünün değişimini sağlama, bütçe yaratma, kalite güvence, diğer kurumlarla bağ kurma ve pazar paylaşma gibi süreçlerde de faaliyet göstermektedir.

Bu süreçlerin e-öğrenme ortamlarında oluşturabilecekleri etik unsuru Khan (2005) sosyal ve politik etki olarak ifade etmektedir. Yönetimsel süreçlerde birtakım kararların bazen siyasi makamlar, eğitimin verildiği kurumdaki belirli kişiler, siyasi ya da dini kuruluşlar tarafından alınması ya da bunların verilecek kararlar üzerinde etki sahibi olmaları içeriği, öğrenci etkinliklerini veya öğretim stratejilerini etkileyebileceğinden etik açıdan sorunlar yaratmaktadır.

Yönetim ayağı aynı zamanda yasal konuları da içermekte olup intihal, telif hakları, kişisel veri gizliliği gibi konularla ilgili politikaların geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Khan, 2005). Öğrenen bilgileri, alınan notlar, verilen geribildirim kişiyi özel kalması, gruplara açılmaması, tartışma forumlarında paylaşılmaması gibi konular hassasiyetle düşünülmeli, bu doğrultuda planlamalar yapılmalıdır (Parscal ve Bemski, 2009). Ayrıca öğrenen başarısını öngörmek için kullanılan sistemlerdeki gelişmeler, bilgi güvenliği ile ilgili etik kaygılar yarabilmektedir (Simpson, 2009). Bunlar dışında, dijital ortamlarda intihal yapmanın kolaylığı, telif haklarının dikkate alınmaması ve yazılım hırsızlığı, bilgisayar korsanlığı (hacking), bilgisayar kaynaklarının uygunsuz kullanımı, taciz ve nefret söylemi, bilgi mahremiyeti ve gizliliğinin ihlali gibi konularda öğrenen ve personel açısından etik davranışlarının belirlenmesi gerekmektedir (Brey, 2006).

İdari konularla ilgili olarak e-öğrenme ortamlarında karşılaşılan bir diğer etik sorun bırakma nedenleridir; bazı programlarda hiçbir önkoşul gerektirmeden öğrenenlerin kabul edilmesi, tek bir ders almak için programlara başvuranlar ya da tam zamanlı bir programa geçebilmek için kredi tamamlamak için bırakmalar olabilmektedir. Ticari kaygılar veya itibar kaybı endişesi ile bu rakamlar net olarak çoğu zaman açıklanmasa da e-öğrenmede tartışılan etik konular arasında yer almaktadır (Simpson, 2009).

Tüm bu bilgiler ışığında, e-öğrenmede etik üzerine yapılmış olan araştırmalar sistem yaklaşımı alt başlıkları altında gruplandığında ulaşılan etik unsurlar Tablo 2.1’de belirtildiği gibi özetlenebilir. e-Öğrenmenin çağın eğitim imkanlarının vazgeçilmez bir parçası olduğu ve öyle olmaya da devam edeceği düşünülürse, e-öğrenmede etik

konusunun da en önemli öğrenme bileşenlerinden biri olduğu ve literatürde araştırılması gereken bir nokta olduğu söylenebilir. Teknoloji e-öğrenmenin sürekli gelişen ve değişen dinamik bir bileşeni olduğundan, etik konusunda araştırılması gereken farklı boyutlar ortaya çıkmaktadır. McLuhan (1964) yeni medyayı eski medya araçlarıyla olan tecrübemize göre yorumladığımızı söyler. Aynı şekilde e-öğrenme ortamlarında kullanılan internet tabanlı iletişim teknolojileri de daha eski iletişim teknolojileri ile olan tecrübelerle göre yorumlanabilmektedir (Kanuka, 2002; aktaran Kanuka ve Anderson, 2007). Teknoloji hızla gelişirken bu gelişimlerin kabul edilmemesi e-öğrenme ortamlarındaki etik konusunda belirsizlikleri de kaçınılmaz hale getirmektedir.

İçerik kaynakları & Program tasarımı	İçerik aktarımı & Etkileşim	Öğrenme ortamı	Yönetim
-Alan uzmanlarının nitelikleri - Kültürel çeşitlilik - Coğrafi çeşitlilik - Öğrenen çeşitliliği - Ölçme-değerlendirme	- Dijital eşitsizlik - Saygı - Çevrimiçi davranış kuralları	- Teknoloji - Pedagoji	- Sosyal politik etki -Yasal konular -Bırakma nedenleri

Tablo 2.1. *Sistem Yaklaşımı Bileşenleri Altında e-öğrenmede Etik Temalı Çalışmaların Özeti*

Sonuç olarak, teknoloji hayatın her alanına kolaylıklar getirmekte ve bazen bu kolaylıkların yanında etik sorunlar da tartışılmaya başlanmaktadır. Birçok alanda olduğu gibi e-öğrenme de barındırdığı kolaylıkların yanı sıra hem öğrenenler hem de öğreticiler açısından yeni etik sorunları da beraberinde getirmektedir. e-Öğrenme ortamlarındaki etik kodların belirlenmesi başta öğretenleri, sonra da öğrenenleri, ebeveynleri, iş arkadaşlarını olmak üzere tüm üniversite camiasını etkilemektedir (Farahani, 2012). Teknoloji ve internetteki gelişmelerle artık elektronik ortamlar için siber etik kurallarının geliştirilmesi gerekli hale gelmiştir (Whittier, 2013). Ulaştığı öğrenen sayısını her geçen gün hızla

artıran açık ve uzaktan öğrenme ortamları aslında etik konuların tartışılması, etik normların yaygınlaşması ve uygulanması açısından fırsatlar da sunabilir (Sivaswaroop, 2009). Bu durum teknolojinin kullanıldığı e-öğrenme ve dijital öğrenme ortamları için de geçerlidir. Bu nedenle e-öğrenmede etik konusu tüm detaylarıyla ele alınmalı, etik unsurların e-öğrenmenin farklı boyutlarını nasıl etkilediği, “e-öğrenmede etik” hakkında genel kabul gören, evrensel/ortak sayılabilecek değer ve ilkelerin olup olmadığı, var ise bunların neler olduğu araştırılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma e-öğrenmede etik konusunda alan uzmanlarının görüşlerini alarak, etik unsurların e-öğrenmenin farklı boyutlarını nasıl etkilediğini, “e-öğrenmede etik” hakkında genel kabul gören, ortak sayılabilecek değer ve ilkelerin olup olmadığını, var ise bunları ortaya koyan bütünsel ve normatif bir bakış açısını sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir.

Nitel araştırmalar, literatürde önceden belirlenmiş bilgileri kullanmak ya da önceki araştırmaların sonuçlarını temel almak yerine, bir problemi derinlemesine keşfedebilmek ve kompleks bir konuya ayrıntılı bir bakış açısı getirebilmek amacıyla yapılır (Creswell, 2016b). Merriam’a (2009) göre nitel araştırmalar dört temel özelliğe sahiptir: nitel bir araştırmanın temel özelliği insanların deneyimlerini anlama ve anlamlandırmaya yönelik olmasıdır; araştırmacı veri toplama ve analizinde temel unsurdur; araştırma süreci tümevarımsaldır ve nitel araştırmanın ortaya koyduğu ürün oldukça betimseldir. Nitel araştırmalarda araştırmanın ana olgusunun en iyi şekilde anlaşılabilmesi için araştırmacı tek bir veri kaynağı yerine mülakatlar, dokümanlar gibi çoklu veri toplama araçları kullanarak ve katılımcılarla doğrudan ve bizzat görüşerek veri toplar; toplanan verileri tümevarımsal bir biçimde organize ederek örüntü, kategori, temaları aşağıdan yukarı doğru oluşturur (Creswell, 2016a; 2016b). Nitel araştırmalarda araştırmacı sorunu, içinde geliştiği değerler sisteminden ayrı tutarak analiz etmek yerine durumlara egemen olan ilişkiler ağını kendi ortamlarında anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışır (Neuman, 2012). Bunu yaparken, farklı bakış açılarını rapor eder ve farklı faktörlerin belirlenmesini sağlarken, genel resim için bir taslak oluşturmayı, faktörlerin karmaşık etkileşimlerini belirlemeyi ve bütüncül bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlar (Creswell, 2016b).

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırma, katılımcıların bir fenomen ile ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını tanımlayan fenomenolojik bir çalışmadır. Fenomenoloji, insanların belirli bir kavram ya da fenomen ile ilgili

deneyimlerini, algılarını, duygularını ve bakış açılarını ortaya koymalarını sağlayan bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995). İnsanların neyi nasıl deneyimlediklerini bütüncül olarak betimlemeyi amaçlar ve bunu yaparken mülakatlar aracılığıyla 10-15 kişi arasında değişen heterojen bir gruptan oluşan katılımcıların fenomenle ilgili deneyimlerini ve görüşlerini alarak bu deneyimlerin özünü tartışır (Creswell, 2016b). Fenomenolojik araştırmalar yalnızca bir betimleme olarak tanımlanamaz; araştırmacının kendi dünyası ile katılımcıların aktardıkları arasında bir arabulucu göreviyle, aktarılanları içselleştirerek yorum yaptığı bir süreç olarak değerlendirilebilir (van Manen, 1990). Bu anlamda çalışmada yorumlayıcı fenomenoloji yaklaşımı benimsenmiştir.

Etik konusunun e-öğrenme literatüründe bütünsel olarak incelenmemiş olması, konu özelinde farklı yaklaşımların bulunması, bu fenomen üzerinde daha kapsayıcı ve derinlemesine incelemeler yapılmasına ve bütünsel, normatif bir anlayış geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitel araştırma doğrultusunda fenomenolojik araştırma deseni ile yapılan bu çalışmada amaç bulguları evrene genellemek değil, temel olgunun derinlemesine keşfedilmesidir. Bu bilgiler doğrultusunda, bu çalışmada açık ve uzaktan öğrenme alan uzmanları ile görüşmeler yürütülmüş ve elde edilen veriler tüm detaylarıyla incelenmiştir.

3.2. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Süreci

Çalışma için ilk olarak Etik Kurul başvurusunda bulunulmuş, onay sürecinin ardından veri toplama aşamasına geçilmiştir. Etik Kurul onayı EK 1’de yer almaktadır. Araştırmada verilerin toplanması için alan uzmanları ile açık uçlu sorular aracılığıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yürütülmüştür. Bu aşamada, hazırlanmış sorular doğrultusunda görüşmeler yüz yüze ya da çevrimiçi ortamda yürütülmüş ve katılımcıların izniyle kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler ile elde edilen veriler, ilk olarak literatürden elde edilmiş olan önsel kodlar aracılığıyla incelenmiştir. Görüşmelerde ve veri analizinde herhangi bir öncelik sırası takip edilmemiştir.

3.2.1. Yarı-yapılandırılmış görüşmeler

Çalışma için gerekli veri, alan uzmanlarıyla yürütülen yarı-yapılandırılmış bireysel görüşmelerle elde edilmiştir. Görüşmelerde alan uzmanlarına açık uçlu sorular sorulmuş ve konu üzerinde derinlemesine bilgi elde edilmesi amaçlanmıştır. Görüşmeler,

günlük yaptığımız konuşmalardan farklı olarak “karşılıklı bir diyalog ve etkileşim çerçevesinde üretilen”, “pragmatik olarak araştırmacının sorularına yanıt arayan”, “anlamını bağlamdan kazanan ve anlatı formunda aktarılan bir bilgi” olarak tanımlanabilir (Kvale ve Brinkmann, 2009). Görüşmeler, karşıdaki katılımcının cevaplarına göre şekillenerek bir sohbet havasında ilerlerken, istenen konuda cevaplar almayı, bilgi edinmeyi amaçlayan bir süreç olarak değerlendirilebilir (Rubin ve Rubin, 2012). Görüşmelerde araştırmacı ve katılımcı karşılıklı etkileşim kurarak veriyi birlikte inşa ederler (Roulston, DeMarrais ve Lewis, 2003). Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı görüşme soruları aracılığıyla araştırma sorularına yanıtlar ararken, tümdengelsel ve sebep-sonuç örüntüleri ortaya çıkarmaya çalışan bir yol yerine, katılımcıların kendi deneyimlerini ortaya çıkarmayı hedefleyen daha spesifik sorular tercih etmeli, “Niçin?” sorusu yerine katılımcıların kendi bilgi, görüş ve yorumlarını ortaya koymalarını sağlayacak “Sizce neden?”, “Sizin deneyimleriniz nasıl?” gibi sorular yöneltmelidir (Josselson, 2013). Görüşme soruları bu doğrultuda hazırlanmış ve katılımcıların konu ile ilgili bilgi, görüş ve yorumları kendi bakış açılarından toplanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada görüşmeler araştırmacı tarafından yürütülmüş, açık ve uzaktan öğrenme denildiğinde sistemin barındırdığı tüm konuların etik açısından değerlendirilebilmesi, herhangi bir unsurun atlanmaması, genel resim için bir taslak oluşturabilmek ve faktörlerin karmaşık etkileşimlerini belirlemek açısından Moore ve Kearsley’in (2012) sistem yaklaşımındaki tüm unsurlar bir kontrol listesi niteliğinde kullanılmış ve etik ile ilişkisi açısından değerlendirilmiştir. Etik konusu sistem yaklaşımı altında incelendiğinde aslında sistemin her bileşeninde yer aldığı ve e-öğrenmeyi her açıdan etkilediği görülmektedir. Bu anlamda sistem yaklaşımında bulunan “içerik kaynakları ve ders/program tasarımı, içerik aktarımı, etkileşim, öğrenme ortamı, yönetim” konularının tamamı etik açılardan sorgulanmış ve katılımcılara bu konularla ilgili 3 ana, 7 alt soru olmak üzere toplamda 10 görüşme sorusu yöneltmiştir. Görüşme soruları katılımcılara yöneltmeden önce, nitel araştırmalarda ve e-öğrenme konusunda deneyimli üç alan uzmanı tarafından incelenmiş, görüşleri alınmış ve gerekli değişiklikler yapılmıştır. Bu doğrultuda alan uzmanları ile yürütülen yarı yapılandırılmış görüşmelerde kullanılan örnek sorular şu şekildedir:

1. e-öğrenmede etik değerlerin oluşma süreci sizce nasıldır, kişiler/ öğrenme topluluğu tarafından içselleştirilebilmesi için neler yapılabilir?
 - a. Günümüz koşullarında e-öğrenmede etik konusunda ortaya çıkan problemlerin kaynağı sizce neler olabilir?
2. e-öğrenmede etik denildiğinde aklınıza neler geliyor? (Aşağıdaki sorular uzmanların çalışma alanlarına göre yöneltilecektir.)
 - a. e-öğrenmede *ders içeriklerinin hazırlanmasında ve programın tasarılanmasında* etik ile ilgili hangi konular göz önünde bulundurulmalı, hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konuda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?
 - b. e-öğrenmede *ölçme değerlendirmede* etik ile ilgili hangi konular göz önünde bulundurulmalı ve hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konuda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?
 - c. e-öğrenmede *derslerin/içeriğin aktarımı* açısından etik ile ilgili hangi konular göz önüne alınmalıdır? Hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konuda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?
 - d. e-öğrenmede *etkileşim (öğrenen-öğreten; öğrenen-öğrenen; öğrenen-içerik)* açısından etik ile ilgili hangi konular göz önüne alınmalıdır? Hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konuda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?
 - e. *e-öğrenme ortamlarında* etik ile ilgili hangi konular göz önüne alınmalıdır? Hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konuda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?
 - f. e-öğrenmede *idare ve yönetim* alanlarında etik ile ilgili hangi konular göz önüne alınmalıdır? Hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konuda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?
 - g. Bu alt başlıklar dışında etik açıdan değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğünüz başka bir konu var mı?

3. Deneyimlerinizi düşünerek sizce dünyanın farklı yerlerinde e-öğrenme ile ilgili ortak etik değerler mi bulunuyor yoksa farklı yerlerde birbirinden farklı normlar, değerler mi var?

Bireysel görüşmeler araştırmacının katılımcılar ile birebir görüştüğü, araştırma sorularını yönelttiği ve cevapları kayıt altına aldığı bir veri toplama sürecidir. Görüşmeler yüz yüze yapılabileceği gibi coğrafi açıdan dağınık bulunan katılımcılarla bunun mümkün olamadığı durumlarda telefon ya da e-posta ile de görüşmeler yürütülebilmektedir (Creswell, 2017). Bu çalışmada görüşmeler Anadolu Üniversitesinde görevli alan uzmanları ile yüz yüze yapılmış, diğer uzmanlarla olan görüşmeler ise bir çevrimiçi platform kullanılarak yürütülmüştür. Türkiye’den alan uzmanlarıyla görüşmeler Türkçe yürütülürken; diğer alan uzmanlarıyla olan görüşmeler İngilizce olarak yapılmıştır. Yapılan görüşmeler katılımcıların izni ile kayıt altına alınmış ve sonrasında araştırmacı tarafından metne dökülmüştür. Türkiye’de görevli alan uzmanlarıyla yapılan görüşmelerin toplam süresi 6 saat 2 dakika; diğer ülkelerdeki alan uzmanları ile yapılan görüşmelerin süresi 8 saat 38 dakikadır. Böylelikle toplamda 14 saat 40 dakikalık görüşme kaydı tutulmuştur. Görüşmelerin tamamlanmasının ardından kayıtlar araştırmacı tarafından metne dökülmüş ve üçer kez kontrolü yapılmıştır. Türkiye’deki alan uzmanlarının görüşme kayıtlarından 85 sayfa; diğer ülkelerdeki alan uzmanları ile İngilizce yapılan görüşmelerden ise 78 sayfalık görüşme metinleri elde edilmiştir. Çalışma kapsamında toplamda 163 sayfalık görüşme metni incelenmiştir.

3.2.2. Kuramsal çerçeve

Nitel araştırmalar bireylerin sosyal dünyayı nasıl deneyimlediklerini ve sosyal çevreleriyle nasıl etkileşim kurduklarını keşfetmeyi amaçlarken, bunu yorumlayıcı ve yapılandırmacı bakış açısına dayandırılırlar (Merriam ve Grenier, 2019). Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi kapsamında hazırlanan görüşme soruları, sosyal yapılandırmacı (konstrüktivist) yaklaşıma ve deontolojik etik kuramına dayandırılarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda daha önce belirtildiği gibi, sosyal yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde gerçek, grup dinamiğine göre değişim gösterebilir. Bilgi sosyal ortamda diğerleriyle etkileşim yoluyla yapılandırılır (Young ve Collin, 2004) ve birey çevresiyle sürekli etkileşim içinde ve aktif rol oynayarak kendi gelişim yolunu tasarlar ve şekillendirir (Stetsenko ve Arieviditch, 1997). Bu süreçte sosyal etkileşim kadar içinde bulunulan tarihi

ve kültürel bağlam da önem taşır (Stetsenko ve Arieviditch, 1997; Applefield vd., 2000; Young ve Collin, 2004). Bu çalışmaya katılacak olan öğretim üyeleri de bulundukları sosyal ortamda kendi doğrularını oluşturmaktadır. Bu süreçlerde işbirliği ve etkileşim büyük önem taşımaktadır ve tartışma, müzakere gibi ortamlar aracılığı ile etik normların içselleştirilmesi sağlanmalıdır. Çalışmadaki bir diğer temel kuram olan deontolojik etik ise herkesin her koşulda, tutarlı ve istisnasız bir şekilde uyması gereken evrensel ve nesnel kurallar olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Eylemlerin sonuçları yerine doğruluğunun önemine odaklanılır. Hangi ilkelerin kabul edilmesi gerektiği, neden kabul edilmeleri gerektiği, nasıl davranmak, ne yapmak, doğru-yanlışın anlamını belirlemek ve tüm bu soruların cevaplarının bulunması amaçlanır. Bu bağlamda araştırma sorularına yanıt arayan görüşme soruları, bu kuramlar çerçevesinde hazırlanmış, sistem yaklaşımı bileşenlerine göre kontrol edilmiş ve katılımcıların görüşleri alınmıştır.

3.2.3. Çalışma grubu

Bu çalışmada açık ve uzaktan öğrenme alanında araştırmalar yapan ve dersler veren, özellikle etik gibi normatif konularda daha önceden çalışmalar yürütmüş, alanda deneyimli öğretim üyeleriyle görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya katılan uzmanların tamamı dünyanın farklı yerlerinde akademik amaçlarla bulunmuş, konferanslara katılmış, alanda çok sayıda makale ve kitap yazmış, açık ve uzaktan öğrenme ve e-öğrenme konularında deneyimli, dünyanın çeşitli üniversitelerinde görev yapan ve en az yirmi yıllık deneyime sahip öğretim üyeleridir. Alan uzmanlarının kısa biyografileri EK 2’de verilmiştir. Araştırma için 6’sı Türkiye’den; 7’si dünyanın farklı ülkelerinden olmak üzere toplamda 13 alan uzmanı ile görüşülmüştür. Görüşmelerde açık ve uzaktan öğrenme uzmanlarına çalıştıkları farklı konularla ilgili olmak üzere etik temalı sorular sorulmuş, açık ve uzaktan öğrenmenin farklı kulvarlarında etiği sorgulayan sorular ile e-öğrenmede etik hakkında kapsamlı veri toplanması sağlanmıştır. Araştırmanın amacına yönelik olarak öğretim üyelerine önce amaçlı örneklem ve daha sonra kartopu tekniği ile ulaşılmıştır. Görüşmelerin ardından her bir katılımcıdan araştırmanın yayınlanması aşamasında isimlerinin geçmesi için yazılı izinler alınmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki Tablo 3.1’de verilmiştir.

Katılımcı	Kurum	Ülke
S.N.	Higher Education Academy	Avustralya
R.C.S.	Ambedkar Üniversitesi	Hindistan
O.S.	İngiliz Açık Üniversitesi	İngiltere
H.H.	Concordia Üniversitesi	ABD
S.M.	Indra Gandhi Üniversitesi	Hindistan
T.A.	Athabasca Üniversitesi	Kanada
T.B.	Toronto Metropolitan Üniversitesi	Kanada
E.T.	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
T.V.Y.	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
S.A.	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
E.G.K.	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
C.H.A.	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
Y.G.G.	Ankara Üniversitesi	Türkiye

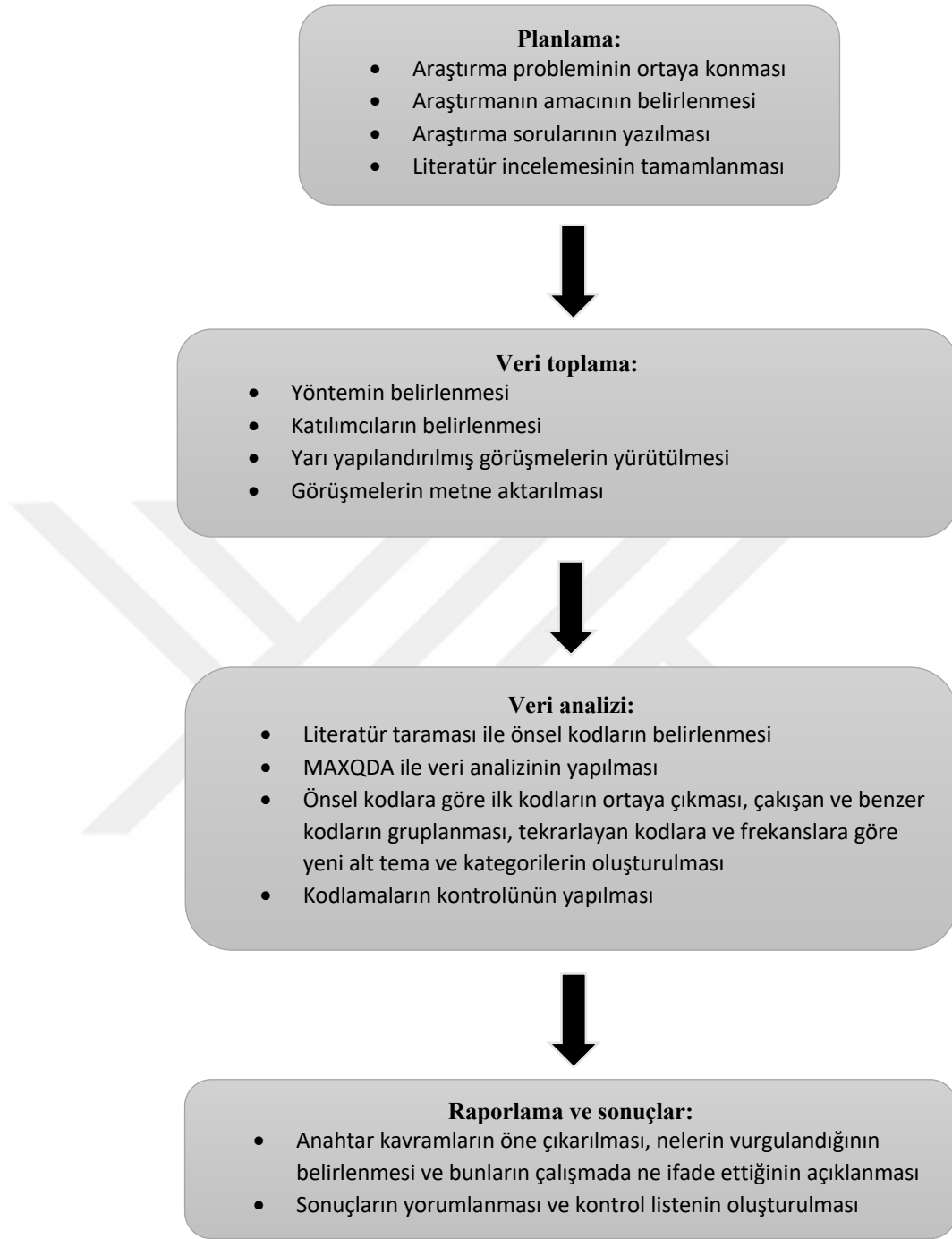
Tablo 3.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

3.2.4. Veri analizi

Görüşmelerin tamamlanmasının ve kayıtların metne dökülerek kontrollerinin yapılmasının ardından veri analizi aşamasına geçilmiştir. Kontroller sırasında metinlerin her biri üçer kez okunarak araştırmacının veri aşinalığı kazanması, konuşmacılar, temalar, kategoriler arasındaki ilişkiler, farklılıklar ve öne çıkan noktalar hakkında derinlemesine düşünme imkânı kazanması sağlanmıştır. Analiz aşamasında tümevarımsal bir yaklaşım izlenmiştir. Tümevarımsal veri analizinde kodlama yapılarak verilerin altında yatan kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkması (Yıldırım ve Şimşek, 2016) ve bilginin daha soyut birimlerine ulaşarak artan bir silsile ile verilerin düzenlenmesi, örüntülerin oluşturulması amaçlanır (Creswell, 2016a). Bu doğrultuda, verilerin düzenlenmesi ile aşağıdan yukarı doğru kategoriler, temalar oluşturmuştur. Bu süreçte konunun kapsamlı bir setine sahip oluncaya kadar veriler ve alt temalar, kategori ve alt kategoriler arasında ileri-geri çalışılmış, verinin tamamı tekrar tekrar incelenmiştir. Görüşmelerin yapılmasından önce araştırmacı kapsamlı bir şekilde literatür taraması yapmış ve e-öğrenmede etik denildiğinde alanda yapılan çalışmalara dayanarak konu bağlamında önsel kodlar hazırlamıştır. Bu önsel kodlar, kodlama için kavramsal çerçeveyi oluşturmuştur.

Nitel araştırmalarda elde edilen veriyi temsil edebilmek için veriyi kategorilere ayırmak, örüntüleri tespit etmek ve temellere dayalı kuramlar geliştirebilmek için her bir veriye araştırmacı tarafından yorumlanmış anlamlar yükleyerek üretilmiş yapılar “kod” olarak adlandırılır (Saldana, 2022). Verilerin kodlanması aşaması oldukça zahmetli ve zaman alıcı bir süreçtir. Bu çalışmada ilk olarak sistem yaklaşımı (Moore ve Kearsley, 2012) alt başlıklarına uygun olarak sorulan görüşme soruları doğrultusunda önceden belirlen önsel kodlar da göz önünde bulundurularak bir kodlama için bir kavramsal ereve oluşturulmuştur. Sistem yaklaşımı çerçevesinde belirlenen alt tema ve kategoriler geçici olarak kullanılmış ve kuramsal kodlamada elde edilen alt temalar, kategoriler birbirleriyle ve alt kategorilerle ilişkilendirilerek geçici alt tema ve kategorilerden farklı yeni alt tema ve kategoriler oluşturulmuştur. Bu aşamada veriler tekrar tekrar incelenmiş, tüm belgeler yeniden okunmuş ve verilerin içinde yinelenen kelimeler, ifadeler ve kavramlar belirlenmiş; anlamsal bütünlüğü koruyacak şekilde alt tema, kategorilerin ve alt kategorilerin adlandırılmasında kullanılmıştır. Sonrasında benzer kodlar gruplanmış ve çakışan kodlar gözden geirilmifitir. Böylelikle tüm veri, içerisindeki veri tekrarlayan kalıplara ve temalara indirgenmiştir (Creswell, 2017b). Kodlar gözden geçirilirken gerekli yerlerde yeniden kodlamalar yapılmış, kodların en uygun alt tema, kategori ve alt kategoriye ait olup olmadığı kontrol edilmiş, aralardaki bağlantılar tekrar tekrar incelenmiş, bazı alt kategoriler farklı kategorilere veya alt temalara alınmış, benzer bulunanlar tek bir kategori altında birleştirilmifitir ve kategoriler azaltılmıştır. Bu süreç, kodlar doğgunluğa ulaşana kadar devam etmiştir. Kodlamanın tamamlanmasının ardından tüm kodlamalar aynı araştırmacı tarafından 3 kez daha analiz edilerek kontrolleri sağlanmıştir. Ayrıca kod listesi, alt temalar ve kategoriler tutarlılık açısından 2 alan uzmanı tarafından kontrol edilmiş ve gerekli değişiklikler yapılmıştır. Sonuç olarak, tüm kodlar tek tema (e-öğrenmede etik) altında ve dört alt tema etrafında organize edilmiş, frekanslarına göre sıralanmış ve veri analizi aşaması tamamlanmıştır.

Verilerin analizi için MAXQDA yazılım programı kullanılmıştır. MAXQDA verileri raporlaştırma, farklı metin bölümlerine hızlıca ulaşabilme imkanları sunan ve sistematik olarak analizlerini yapabilen bir nitel veri analiz programıdır. MAXQDA hiyerarşik bir kod sistemi kullanan, görsel haritalama özelliğine sahip, teoriler geliştirmek ve teorik sonuçları test etmek için kullanılan güçlü bir araçtır (ayır ve Sarıtaş, 2017). Araştırmanın planlanmasından sonuçların sunumuna kadar izlenen süreçler şekil 3.1’deki akış şemasında sunulmuştur.

Şekil 3.1. *Araştırma sürecinin akış şeması*

3.3. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

İnandırıcı sonuçlara ulaşmak her bilimsel araştırmada en temel ölçütlerden biri olarak değerlendirilir. Araştırmalarda kullanılan en yaygın ölçütler geçerlilik ve güvenilirlik olarak geçerken, söz konusu nitel araştırmalar olduğunda geçerlilik ve

güvenilirlik farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Merriam (2013) nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik için farklı ölçütlerin olması gerektiğinin altını çizmiştir. Kreftling (1991) ise nicel araştırmalarda gördüğümüz geçerlilik ve güvenilirlik yerine, nitel araştırmalar için inanılrlık, sonuçların doğruluğu ve araştırmacının yetkinliği gibi ifadelerin önemine dikkat çekmiştir. Guba ve Lincoln (1985) nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik yerine inandırıcılık (trustworthiness) kavramının vurgulanması gerektiğini belirtmiştir. Denzin ve Lincoln (2005) nitel araştırmalarda inandırıcılığın sağlanması için inanılrlık, aktarılabilirlik, güvenilirlik ve onaylanabilirlik olmak üzere dört koşulun yerine getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Aşağıda bu araştırma özelinde inandırıcılığı artırabilmek için işe koşulan bu stratejiler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.3.1. İnandırıcılık

İnandırıcılık kavramı bulguların doğruluğu ve araştırmanın tam olarak ölçmek, belirlemek ya da cevap bulmak istediği sorulara hizmet ediyor olması ile ilgilidir. Bu açıdan araştırmanın deseni, örneklem belirleme süreci, veri toplama ve analiz yöntemleri ve bulguların paylaşılması ve yorumlanması süreçlerinin her birinin detaylarıyla ortaya konması ve açıklanması gerekmektedir. Bu çalışmada inandırıcılığı artırmak için çeşitli veri toplama yöntemleri kullanılmıştır (görüşme ve tematik literatür analizi). Literatür tarama ve detaylı tematik analiz yapıldıktan sonra literatürden elde edilen veriler doğrultusunda görüşmeler detaylandırılmıştır. Ayrıca görüşmeler için ulaşılan uzmanlar araştırma konusu hakkında oldukça bilgili ve deneyimli olduğundan araştırma konusu çok çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Uzmanlar tek bir kurum ya da kültürden değil, farklı ülkelerden, farklı kültürlerden gelmektedir. Görüşmelerin her biri için uygun ve yeterli zaman ayrılmış (ortalama 1-1,5 saat) ve alan uzmanlarının sorular hakkında düşünceleri tam olarak alınmış, herhangi bir eksik ya da yanlış anlaşılmanın ve yorumlamanın önüne geçilmiştir. Katılımcı sayısı araştırmacının verilerde ve bulgularda doyum noktasına ulaştığını hissettiğinde 13 olarak belirlenmiştir. Verilerin analizinde kod listesi, alt temalar ve kategoriler 2 alan uzmanı tarafından kontrol edilmiş ve gerekli değişiklikler yapılmıştır.

3.3.2. Aktarılabilirlik

Aktarılabilirlik, araştırmadan elde edilen sonuçların farklı ortamlara uyarlanabileceğini ve geçici yargılara ulaşılabilceğini ifade etmektedir (Yıldırım ve

Şimşek, 2005). Nitel araştırmaların sonuçlarındaki aktarılabilirliği artırabilmek için Erlandson, Harris, Skipper ve Allen (1993) ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme olmak üzere iki yöntem önermektedir (aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2005): 1) Ayrıntılı betimleme: nitel araştırmalarda aktarılabilirlik verilerin yeterince betimlenmesi ile ilgilidir ve ham verinin ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş haliyle, verinin doğasına olabildiğince sadık kalarak, yorum katmadan okuyucuya sunulmasıdır. 2) Amaçlı örnekleme: hem genele hem de özele ait bilgilere ulaşmak, bu veri kaynaklarında olabilecek farklılığı yansıtmak adına örneklemin amaçlı seçilmesi önerilir. Bu şekilde süreç içinde ek örneklemeyle gidilebilecek esneklik de sağlanmış olur. Bu araştırmada aktarılabilirlik ölçütü kapsamında araştırmanın içeriği, kapsamı, amaçları, katılımcılar ve veriler ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır. Verilerin analizinin ardından, bulgular ve yorumlarda katılımcılardan elde edilen görüşler doğrudan alıntılarla içeriğe dahil edilmiş ve detaylı biçimde betimlemesi yapılmıştır. Ayrıca çalışmada katılımcılar amaçlı örnekleme ve kartopu tekniği ile belirlenmiş, veri doygunluğuna ulaşılan kadar maksimum sayıda katılımcı ile görüşülmesi sağlanmış ve belirtilen ölçütlere uygun başka bir araştırma ortamında ve benzer özelliklerdeki katılımcılarla benzer veriler elde edilebileceği öngörülmüştür.

3.3.3. Güvenilirlik

Güvenilirlik, araştırma bulgularının aynı süreçler izlenerek tekrar toplandığında aynı sonuçları sağlayacak olması ile ilgilidir (Saban ve Ersoy, 2016). Bu çalışmada güvenilirliği artırmak için örnekleme doğru belirlenmiş, yeterli sayıda uzmana ulaşılmış ve konu çok sayıda uzman ile derinlemesine değerlendirilmiştir. Ayrıca görüşmeler oldukça detaylı bir biçimde yürütülmüş, katılımcıların kendilerini en net biçimde ifade etmeleri sağlanmıştır. Görüşme kayıtları metne özenle dökülmüş, üç kez kontrolü yapılmıştır. Verilerin kodlanması aşaması da oldukça ve planlı ve düzenli bir biçimde yürütülmüş, tarafsızlığın sağlanabilmesi adına kodlar iki farklı alan uzmanı ile tekrar değerlendirilmiş, en doğru sonuçlara ulaşılması sağlanmıştır. Ayrıca araştırma boyunca her aşamada danışman bir alan uzmanı olan danışman tarafından süreçler ve ilerleme kontrol edilmiş, veriler incelenmiş ve detaylı kontroller yapılmıştır.

3.3.4. Onaylanabilirlik

Nitel araştırmalarda onaylanabilirlik aynı zamanda nesnellik olarak da ifade edilebilmekte ve bulguların en üst düzeyde kişisel yargılardan ve çıkarlardan uzak, bağımsız bir biçimde yansıtılması olarak tanımlanmaktadır. Onaylanabilirlik aynı zamanda bağımsız araştırmacıların benzer bir bağlamı incelediğinde benzer bulgular çıkarabilmeleri ile ilgilidir. Nitel bir araştırmanın onaylanabilirliğini artırabilmek adına teyit incelemesi önerilmektedir (Erlandson, vd; aktaran Yıldırım ve şimşek, 2005). Teyit incelmesinde başka bir uzmanın araştırmada ulaşılan sonuçlara, yargılara, yorumlara ve önerilere, araştırmanın ham verileriyle karşılaştırıldığında tekrar ulaşıp teyit edilemediğıyle ilgilidir. Bu kapsamda araştırmacı, araştırmanın detaylarını, kuramsal çerçevesi ve kapsamını, verileri ve analizleri ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır. Ayrıca kullanılan ham verileri, analiz aşamasında yaptığı kodlamaları ve rapora temel oluşturan algıları, notları ve yazıları kayıt altına alarak saklamış ve gerektiğinde böyle bir inceleme için hazır hale getirmiştir.

3.4. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı, lisans ve yüksek lisans eğıtimini “İngilizce Öğretmenliğı” programında tamamlamıştır; “Uzaktan Eğıtim” alanında ise doktora öğrencisi olup, bu alanda tez aşamasındadır. Ayrıca araştırmacı, Yabancı Diller Yüksekokulunda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Pandemi sürecinde ve diğere dönemlerde çevrimiçi dersler yürütmüş, bu alanda tecrübesini artırmış ve etik sorunları bizzat tecrübe etmiştir. Pandemi sürecinde üniversitelerin uzaktan eğıtime geçtiğı dönemde çalıştığı kurumun, dersleri çevrimiçi ortamda yürütebilmesi için gerekli olan ders tasarımı, içerik planlaması ve bunların sisteme aktarılması aşamalarında görev yapmıştır. Araştırmacı, yüksek lisans ve doktora eğıtimleri sürecinde araştırma yöntemleri, bilim etiğı ve nitel araştırmalarla ilgili dersler almış, bu konuda yeterliliğini arttırmaya çabalamış ve verilerin analizinde kullanılan MAXQDA yazılımını kullanabilmek için de eğıtimlere katılmıştır. Bu açıdan araştırmacının deneyimleri, çalışmanın tasarımı, veri toplama sürecinin yürütülmesi, analizi, bulguların yorumlanması, raporlaştırılması aşamalarında ve araştırma süreçlerinin yürütülmesinde güçlü yanlar olarak ortaya çıkmıştır.

Görüşmeler esnasında, araştırmacı katılımcı grubuyla yüksek bir iletişim seviyesi yakalamış, katılımcılarla rahat ve samimi bir atmosfer yakalayarak araştırma konusu üzerinde derinlemesine sohbetler yürüterek konu hakkında detaylı veri toplama fırsatı

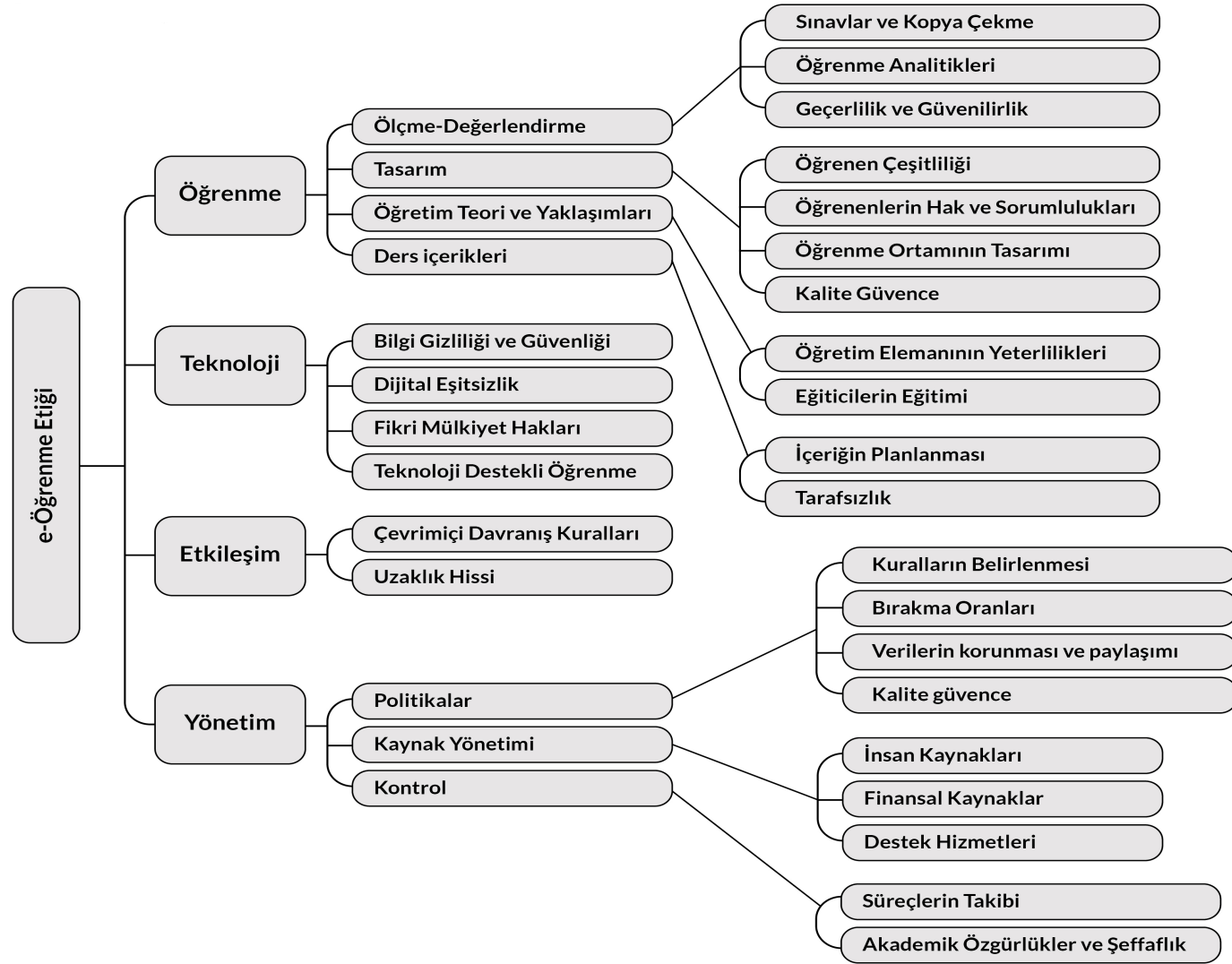
yakalamıştır. Görüşmelerde katılımcılara araştırmanın amacı, neden önemli olduğu net bir biçimde açıklanmış ve sonrasındaki süreçler hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcılara görüşmeler esnasında tutulan görüntü ve ses kayıtlarının gizli tutulacağı ve görüşmeler sonrasında metne dökülen görüşme kayıtlarının kendilerine iletilebileceği belirtilmiştir. Nitel çalışmalarda çalışma yerleri ve katılımcı isimleri gizli tutulurken, bu çalışmada katılımcılarla yürütülen sohbetler sonrasında, kendilerinden tezde ve tezden elde edilecek yayınlarda isimlerinin geçmesi için yazılı izinler istenmiş ve tamamından yazılı onaylar alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Etik unsurların e-öğrenmenin farklı boyutlarını nasıl etkilediği, “e-öğrenmede etik” hakkında genel kabul gören, ortak sayılabilecek değer ve ilkelerin olup olmadığını belirlemeyi ve bunları ortaya koyan bütünsel bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlayan bu çalışma için toplamda 13 alan uzmanı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yürütülmüştür. Araştırma sorularının yanıtlanması için konuya ve kuramsal çerçeveye dair yapılan alanyazın taraması sonucunda ortaya konan görüşme sorularından elde edilen bu verilerin kodlanması, tema ve kategorilere ayrılmasıyla elde edilen bulgu ve yorumlar bu bölümde sunulmuştur. Verilerin analizinde MAXQDA yazılım programı kullanılmış ve “e-öğrenme etiği” ana teması altında “öğrenme”, “teknoloji”, “etkileşim” ve “yönetim” olmak üzere dört alt tema belirlenmiştir. Görüşme metinleri titizlikle incelenerek tüm kodlamalar yapılmış, kontrolleri sağlanmış ve MAXQDA programının ortaya koyduğu frekans değerlerinin sıklığına göre incelenmiş ve yorumlanmıştır. Aşağıda Şekil 4.1’de ana tema, alt temalar, kategori ve alt kategoriler görülmektedir.

Şekil 4.1. Tema, alt tema, kategori ve alt kategoriler.

Araştırmaya destek olan katılımcıların 6'sı Türkiye'deki üniversitelerde Uzaktan Eğitim alanında Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Bu katılımcılarla e-öğrenmede etik üzerine yürütülen görüşmeler Türkçe gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin metne dökülerek kelime frekanslarından elde edilen kelime bulutu Şekil 4.2'de verilmiştir.

Şekil 4.2. *Türkçe yürütülen görüşmelerin kelime bulutu*

Araştırma için görüşülen diğer 7 Öğretim Üyesi ise dünyanın çeşitli yerlerinde görev yapmaktadır. Bu nedenle bu görüşmeler İngilizce olarak yapılmıştır. İngilizce görüşmelerin metin analizinden elde edilen kelime frekanslarından elde edilen kelime bulutu Şekil 4.3'te verilmiştir.

Şekil 4.3. İngilizce yürütülen görüşmelerin kelime bulutu

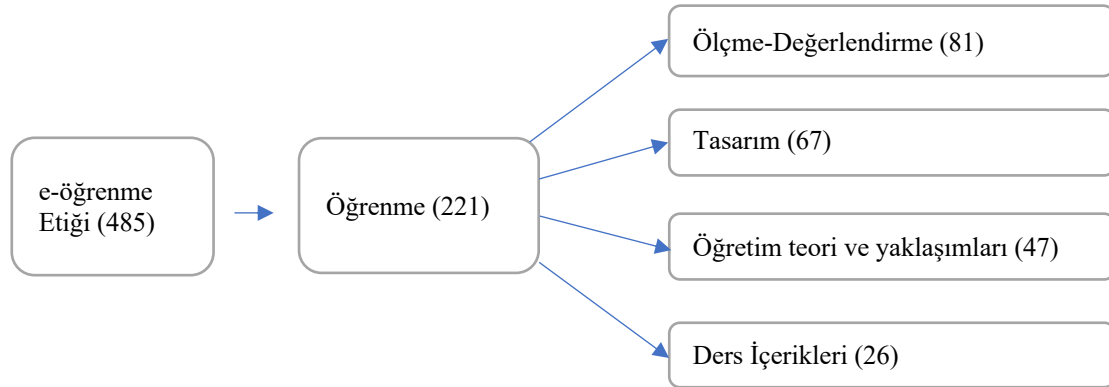
Kelime bulutlarında en çok öne çıkan, katılımcıların en sık kullandıkları “etik”, “öğrenme”, “internet/teknoloji”, “etkileşim” ve “yönetim” kelimeleri, diğer kategorileri kapsayan ya da ilgilendiren genel ifadeler olarak belirlenmiş ve kod sisteminde “e-öğrenme etiği” temasının alt temalarının isimleri olarak kullanılmıştır. Ölçme-değerlendirme, içerik, kurallar, kaynak gibi frekansı yüksek diğer sözcükler ise kategoriler ve alt kategorilerin ifade edilmesi için seçilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara sistem yaklaşımının alt başlıkları ile ilgili etik temalı sorular sorulmuş ve katılımcıların cevapları ilgili tema ve kategorilere kodlanmıştır. Şekil 4.4’te “e-öğrenme etiği” teması ile ilgili tüm katılımcıların verdiği cevapların alt tema, kategoriler ve alt kategorilere göre dağılımı verilmiştir. Her katılımcıdan alınmış kodlama sayıları, bu kodların hangi alt tema, kategori ve alt kategorilerle ilişkili olduğu görülmektedir. Verilerin MAXQDA ile analizinin ardından frekans değerlerinin sıklığına göre bulgular aşağıda sırasıyla sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Kod Sistemi	R.C.S.	S.N	S.M.	T.A.	O.S.	H.H.	E.G.K.	Y.G.	T.V.Y.	E.T.	C.H.A.	S.A.	T.B.	TOPL...
▼ E-öğrenme etiği														0
▼ 4.1.ÖĞRENME														0
▼ 4.1.1.Ölçme-değerlendirme														0
> 4.1.1.1. Sınavlar ve kopya çe	1	1	2	3		7	5	3	5	1	6	2	6	42
> 4.1.1.2. Öğrenme analitikleri	1	2	1	1	1	3	1	2	3	2	1	5	1	24
> 4.1.1.3. Geçerlilik ve güveni	1	4	1	1	1		1	1	2		2		1	15
▼ 4.1.2.Tasarım														0
> 4.1.2.1. Öğrenen çeşitliliği	2	1		2	2	1	2	1	3	1	4	1		20
> 4.1.2.2. Öğrenenlerin hak ve			1		2	1	1	1		4	2	1	1	14
> 4.1.2.3. Öğrenme ortamının	3		1	1			3	1	2	3		3	4	21
> 4.1.2.4. Kalite güvence	2	7	1							1			1	12
▼ 4.1.3.Öğretim teori ve yaklaşıml														0
> 4.1.3.1. Öğretim elemanının	4	2			2	2	1	2	2	1	3	3	2	24
> 4.1.3.2. Eğitimcilerin eğitimi		3	1				2	3	5	4		3	2	23
▼ 4.1.4.Ders içerikleri														0
> 4.1.4.1. İçeriğin planlanması		1	2		2		2		2	2	3	4	1	19
> 4.1.4.2. Tarafsızlık	3				1			1		1			1	7
▼ 4.2.TEKNOLOJİ														0
> 4.2.1. Bilgi gizliliği ve güvenliği	7			3	1	2	4	5	1	2	3	1	3	32
> 4.2.2. Sayısal eşitsizlik	5		1	1	2	1	3	3	2	1	2	1	2	24
> 4.2.3.Fikri mülkiyet hakları	5	1	1			1		5	1	4		1		19
> 4.2.4. Teknoloji destekli öğren	1		4	1			1			1			1	9
▼ 4.3.ETKİLEŞİM														0
> 4.3.1. Çevrimiçi davranış kuralla	9	2	7	3	2	3	1	5	2	2	1	2	2	41
> 4.3.2. Uzaklık Hissi	3		2	4	2		1		1			2	8	23
▼ 4.4.YÖNETİM														0
▼ 4.4.1.Politikalar														0
> 4.4.1.1. Kuralların belirlenme	6	9	2	2	1	3	4	3	6	3	4	7	1	51
> 4.4.1.2. Bırakma oranları		1	1		3						1	1	1	8
> 4.4.1.3. Verilerin korunması		2		2							1	1		6
> 4.4.1.4. Kalite güvence mek					1		1		1					3
▼ 4.4.2.Kaynak yönetimi														0
> 4.4.2.1. İnsan kaynakları					1		2	3	5	1	1	1	2	16
> 4.4.2.2. Finansal kaynaklar		2	3		3		1	2						11
> 4.4.2.3. Destek hizmetlerin		7	1					1		1			1	11
▼ 4.4.3.Kontrol														0
> 4.4.3.1. Süreçlerin takibi	1	1		1	1				1		1			6
> 4.4.3.2. Akademik özgürlük				1	4									5
Σ TOPLAM	54	46	32	26	32	24	36	42	44	35	35	39	41	486

Şekil 4.4. Kod Matris Tarayıcısı: e-öğrenme etiği

4.1. Öğrenme

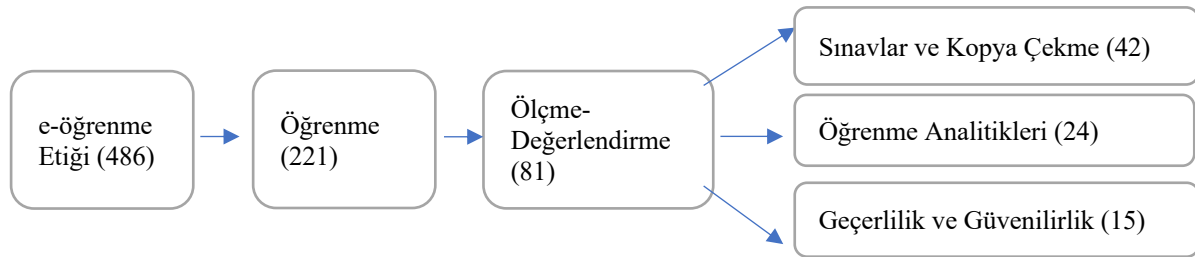
e-öğrenmede etik teması üzerine yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin frekanslarına ve anlamsal bütünlüğe göre ortaya çıkan ilk alt tema “öğrenme” olmuştur. e-Öğrenme aracılığıyla öğrenenin bilgiyi kazanmasını ve kalıcı hale getirmesini sağlayacak tüm süreçlerde etik açıdan ele alınması gerekenler bu başlık altında incelenmiştir. Alan uzmanlarına sistem yaklaşımı (Moore ve Kearsley, 2012) bileşenleri üzerinden yöneltilen görüşme sorularından “e-öğrenmede ders içeriklerinin hazırlanmasında ve programın tasarılanmasında, ölçme değerlendirme, derslerin/içeriğin aktarımında ve e-öğrenme ortamlarında etik ile ilgili hangi konular göz önüne alınmalıdır? Hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konuda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?” şeklinde sorulan görüşme sorularına verilen cevaplardan oluşan veri analizi sonucunda “öğrenme” alt teması elde edilmiştir. Bu kapsamda öğrenme sürecine dahil olan tüm basamaklar: öğretim elemanlarının süreç için eğitilmesinden, derslerin tasarılanmasına, dersin iletiminden içeriğe ve ölçme değerlendirmeye kadar dersin hazırlanması, sunulması ve ölçülmesiyle ilgili tüm süreçler bu başlık altında ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre e-öğrenme etiği etrafında öğrenme alt temasını destekleyen dört kategori ortaya çıkmıştır: Ölçme-Değerlendirme, Öğretim teori ve yaklaşımları, Tasarım ve Ders içerikleri (Şekil 4.5). Bu kategorilerden elde edilmiş olan alt kategoriler her bir kategori açıklanırken ayrıca ele alınacaktır.

Şekil 4.5. e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu

4.1.1. Ölçme-değerlendirme

e-öğrenmede etik üzerine yapılan görüşmelerden elde edilen “öğrenme” alt temasında en çok vurgulanan konulardan biri olan “ölçme-değerlendirme” ilk kategori olarak ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili incelenen literatürde ve katılımcılarla yapılan etik temalı görüşmelerde e-öğrenmede etik denildiğinde en çok vurgu yapılan konu ölçme-değerlendirme olmuştur. Öğrenme sürecinin ardından öğrenende meydana gelen değişikliklerin, sahip olunan niteliklerin sonuçlarla, sayı ya da harflerle ifade edilmesi ölçme, bu sonuçların bir ölçütü karşılaştırılması, ölçülen niteliğin değeri hakkında bir yargıya varmak ise değerlendirme olarak ele alınmaktadır. Katılımcıların belirttiği gibi öğreten ve öğrenenin farklı yerlerde olmasının getirdiği denetimin azaldığı duygusu, teknoloji kullanımının getirdiği kopyala-yapıştır gibi kolaylıklar, hazır bilginin internette ücretsiz ve hazır bir biçimde duruyor olması, öğrenenin neyin kopya çekmek ya da intihal olduğuna dair yeterince bilgi sahibi olmaması ya da kendi öğrenme sorumluluğuna sahip olmaması gibi nedenlerle bu alanda etik sorunlar ile çok sık karşılaşmakta ve bu nedenle de büyük önem taşımaktadır. Katılımcıların ölçme değerlendirme etik kapsamında verdiği cevaplar üç alt kategori halinde incelenmiştir: Sınavlar ve kopya çekme, Öğrenme analitikleri ve Geçerlilik ve Güvenilirlik (Şekil 4.6).

Şekil 4.6. e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu altında ölçme değerlendirme ve alt kategorileri

4.1.1.1. Sınavlar ve kopya çekme

e-öğrenmede etik teması ile ilgili araştırmada, “öğrenme” alt temasına bağlı olarak incelenen “ölçme değerlendirme” kategorisinde katılımcıların en çok değindikleri konu olan “sınavlar ve kopya çekme” ilk alt kategori olarak ele alınmıştır. Öğrencilerin sınavlarda ya da ödev hazırlarken kopya çekmeleri sadece e-öğrenmeye özgü bir durum değildir. Katılımcılar da bunun altını çizmiş ancak e-öğrenmede, teknolojinin yoğun kullanıldığı ortamlarda bunların daha yaygın olduğunu belirtmişlerdir. Kopya çekme denildiğinde bir metinden cevabı bulma,

arkadaşına sorma, internetten arayarak cevabı bulma gibi yöntemlerin yanı sıra farklı yöntemlerin de geliştirildiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Örneğin T.V.Y. öğrenenlerin diğer öğrenenlerle birlikte sınavı cevaplayabildiğini ya da profesyonellerden destek alabildiklerini şöyle ifade etmiştir:

“Kopya çekilmesi, yardım alınması, üç beş kişinin bir araya gelip sınavı ayrı ayrı bilgisayarlarda güya bir arada yapması bunlar hep söz konusu olabilir. Sizin telefonunuzda da sosyal ağız çalışıyor. Sosyal ağda hep arkadaş grupları değil ki. Sizler profesyonel gruplarında içinde yer alıyorsunuz. Şimdi orada sorulan bir soruyu orada bir profesyonel gruba sorsan mutlaka birisi hemen en iyi şekilde cevaplar. Sen de onu al oraya yaz. Diyorum ya etik ve öğrenme meselesinde kişiye o bilgi aktarabilme benim için kilit noktadır.” (T.V.Y.)

Öğrenenlerin birbirleriyle bağlantıya geçerek büyük gruplar halinde kopya çekebilmek için sistemler geliştirdiklerinin altını çizen S.A. şunları söylemiştir:

“...Gözetimsiz online sınavlarda artık organizasyonlar oluşturdu öğrenciler maalesef. Sorularımız sonsuz değil mutlaka çok sayıda soru da kullansak rast gele öğrencinin karşısına da çıkarsak belli bir sayısı var bunun. Dolayısıyla bunların tamamını elde etmeye yönelik sistemler oluşturdu öğrenciler. Bunlar için yazılımlar bile yaptılar internette. Sorunun kökünü yazdığın zaman soruyu bulan.” (S.A.)

Bunların dışında C.H.A. denetim yapılamadığı için sınavlara kendi girmeyip başkalarını sokan öğrenenlerin olduğunu belirtmiştir:

“Pandemi döneminde herkes yüksek lisans uzaktan eğitim doktora açık öğretimden program diploma aldılar. Çoğu da kendileri girmediler sınava kopyayla başkalarını sokarak girdiler. İşte onu belirlemek de bazen zor olduğu için, onu da biliyor insanlar. Bu imkân imkandır deyip kullandılar.” (C.H.A.)

Katılımcılardan T.A. bu tarz eylemlerin sadece e-öğrenmeye özgü olmadığını ancak e-öğrenme ortamlarında farklı sebeplerle daha yaygın olduğunu şöyle açıklamıştır:

“Öğrencilerimizin neye benzediğini bilmediğimiz veya seslerini tanımadığımız için e-öğrenmede karşılaştığımız zorluklar daha fazla. Bu nedenle anonimlik ve etik standartları ihlal etme potansiyeli belki de daha yüksek. ...En azından intihal veya bu tür şeyleri kopyalama konusunda farklı yollar var. Tüm e-öğrenenlerin çevrimiçi kaynakları kullanmaya çok daha aşına olduğunu söyleyerek, ödevleri satın almak, bunları başka birine yazdırmak, bu tür şeyler. Bunlar kesinlikle kampüste de yapılıyor tabi ama belki de çevrimiçi olunca daha kolay.” (T.A.)

Yapılan görüşmelerde teknoloji aracılığıyla yürütülen e-öğrenmede kopya çekmenin bu kadar büyük bir sorun haline gelmesini engelleyebilecek birtakım teknolojik yazılımların kullanılabileceğinin altı çizilmiştir. Katılımcılardan E.T. şunları belirtmiştir:

“Özellikle online, çevrimiçi değerlendirmenin yapıldığı, sınavların yapıldığı kurumlar zorluk yaşadılar. Bu konular çok sorgulandı. Daha çok yüz yüze öğretim tecrübesi olan üniversitelerin bunu ciddiye alabilmek için bu değerlendirme süreçlerini, öğrencileri kamerayı nasıl kullandığı, arkasına ayna konduğu gibi pek çok şeye tanık olduk. Tamamen çevrimiçi sınavlarda da

yükselen öğrenci performans konusu, başarısı sorgulandı doğrusu. Bu konuda da yapılacaksa çevrimiçi değerlendirmeler yeni gelişen teknolojiler var. Yüz tarama gibi. Bir araştırma sonuçlarında okumuştum. Bireyin öğrenenin klavyedeki yazma hızı ve stilinden o olup olmadığının değerlendirilebileceği yaklaşımları var. Bunların yakından takip edilmesi lazım. Bu son derece önemli ölçme ve değerlendirme dediğimizde. Tabi bu şekilde gözetimli veya gözetimsiz sınav yapılmıyor olabilir, ödev yapılıyor olabilir. O zaman bu tip ödevlerde ve raporlarda da akademik intihalin önüne geçebilmek için bazı programlar var bunların kullanılması çok önemli.” (E.T.)

T.V.Y. ölçme değerlendirmede teknoloji kullanarak öğrenenlerin denetlenmesi gerektiğini ancak alınacak önlemlerde bireysel farklılıklara da dikkat edilmesinin önemli olduğunu altını çizmiştir:

“Teknoloji ile yaparsam bu sınavları, teknoloji ile önlemlerin alınması; ki burada kayıtların yapılması, çocuğun başka ekrana girmediğinin bilgisinin alınması, o kayıtları alırken de o kayıtların milyonlarca öğrencinin kaydını aldığınızda biz de biliyoruz yani altyapı bunu kaldırmaz hiçbir internet yapısı hiçbir ülkede kaldırmaz o kadarını, ama saniye olarak arka arkaya görüntüler alabilirsin. Bir şeyler yapılması gerekiyor bu şekilde. Ya da zaman kısıtlaması verilerek 30 saniyede bu soruyu çöz. Ama şimdi o da bireysel farklılıklar da sıkıntı yaratıyor. Çocuğun birinin gözleri hafif az görüyor ötekinin çok iyi görüyor. Kimi az işitiyor. Burada bireysel farklılıklara da dikkat etmeniz gerekir. Gözetimli sınavlar yapılabilir. Ayrı bir şey yani siz eğitimi online verirsiniz de bir şekilde sınav hizmetini de öğrencinin ayağına getirirsiniz ve afet gibi, pandemi gibi dönemlerde o da tabi büyük yapılanma gerekiyor, istiyor ama o yapılanmaların da olması gerekiyor.” (T.V.Y.)

Öğrenme süreçlerinin teknoloji aracılığıyla, ölçme değerlendirmenin ise gözetim altında yapılması da katılımcılar tarafından kopya çekmeyi önleyebilecek bir yöntem olarak sunulmuştur. S.M. bu konuda şunları söylemiştir:

“Online sınav merkezleri var, öğrenciler oraya gidiyor ve oradaki sınavlara katılıyor. Bir de gözetmenlik yapan öğretmenler var. Daha sonra, çevrimiçi gözetmenlik yaptığınız online sınavlarımız var. Gözetimli, kampüste yapılan sınavlar büyük bir imkân. Öğrenciler herhangi bir kaynak kullanamazlar. Kopya yok. Kopyalama yok.” (S.M.)

E.G.K. ise öğrenenin çevrimiçi sınavlarda kameraları açtırılarak tamamen gözetimli bir ortamda video-konferans üzerinden yapılabileceğini, kurumların teknolojik ve güvenlik altyapısının olması gerektiğini, bu alt yapıyı da denetlemenin mümkün olduğunu belirtmiş; ayrıca kopya, intihal gibi etik olmayan eylemleri önlemenin en temel şeklinin erken yaşta eğitim olduğunu vurgulamıştır:

“...illa bilgisayar başına geçince mi hırsızlık yapmaya başlayacağız. Onu kontrol edebilmek için tekrar başa dönüyorum çok erken başlamış olman lazım eğitime.” (E.G.K.)

e-öğrenme için sınavların denetimli yapılabileceği birçok katılımcı tarafından belirtilmiştir. S.N. bunu gerekçesi şu şekilde açıklamıştır:

“Bazı kişiler online ortamda gözetmenlik yapıyoruz diyorlar, insanlar evlerinde sınava giriyor, sınava girenin kim olduğunu nasıl anlayabiliriz? Benim bir kurumum var, sana inanmam lazım. Bunun senin işin olduğuna beni ikna etmelisin. Bu adil (bir durum). Bazı insanlar gözetimin iyi bir şey olmadığını söylüyor. Bireyin mahremiyetine girer diyor. Ama biz kişinin ne giydiğine bakmıyoruz, ne yaptığına bakıyoruz. Bunu yapmayı kabul ettiniz, bu yüzden bunda bir sorun görmüyorum. Size uygun koşullarda sınava girmek istiyorsanız, bu koşulların neler olduğunu bilmeye hakkım var. Benden bir şey istediğin için, benden kredi/not istiyorsun. Herkese kredi/not vermeye başlarsam, kurumun itibarı ne olacak? Üniversiteye git, istediğini yapabilirsin. Bence bütünlük ve mahremiyet tartışmaları ve gözetim kısmı işin arkasında, her organizasyonun bazı kuralları olmalı.” (S.N.)

Bu açıklamanın aksine öğrenenlerin bulundukları ortamlarda kopya çekmeye karşı denetlenmesi gerektiğinin tam bir mahremiyet ve etik ihlali olduğu ise T.B. tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Covid tam anlamıyla gülünçtü. Bir kameraya sahip olmak, yani benim için buradaki etik, kurumsal yönden kötü bir etik. Öğrencilerden kopya çekip çekmediklerini kontrol etmek için kişisel yaşam alanlarında kamera bulundurmalarını istemek bence etik değil. Etik olmayan kopya çekmek değil, kurumun öğrenci mahremiyetine dayatması. Etik olmayan bu. Değerlendirmeleri, öğrencilerin çevrimiçi olarak nasıl öğrendiklerini daha iyi yansıtan bir şekilde yapmaları gerekir. Çevrimiçi öğrenmenin tamamı, öğrencilerin internetteki bilgilere erişmelerini sağlamaktır. Sınavda bunu yapmalarına engel olursanız, kopya çektiğiniz için yazılı sınava kalem getiremezsiniz (demiş olursunuz).” (T.B.)

T.A. ise öğrenenlerin bir yere toplanarak dönem sonunda bir sınav ile (summative) değerlendirilmelerinin hedeflenen öğrenmeye olumlu katkı sağlamadığını, öğrenenlerin sınavda başarılı olma amacıyla kısa süreli ezber yaparak sınavlarda başarılı olduklarını ancak kalıcı öğrenmeyi sağlayamadıklarını; bunun yerine süreç değerlendirme (formative) araçlarının kullanılabileceğini şöyle açıklamıştır:

“En zoru ve belki de en etkili, uzaktan bir test standardı belirlemek ya da birçok mega üniversitede olduğu gibi sınavın olduğu yerde herkesin yüz yüze gelmesi. Bence artık çok fazla kanıt var, bunlar pedagojik olarak çok etkili yollar değil. Bunlar ancak kısa süreli hatırlama sağlayabilirler. İnsanların bilgi birikimi üzerinde gerçekten kalıcı bir etkiye sahip değiller. Yani biz bunu 20-30 yıldır biliyoruz. Bu büyük çoklu final sınavları pedagojik olarak çok etkili değil, ancak çok fazla iyi alternatifimiz de yok, bu yüzden etik olarak öğrencinin yeterlik kazandığını gösteren özelleştirilmiş türde resmi olarak bir odada oturmalarını şart koşturmayan sınavlar bulmaya çalıştık. Ancak ne yazık ki proje tabanlı öğrenme, takım çalışması, akran değerlendirmesi ve farklı araçların sayısındaki artışların öğretmenler için büyük bir sınav hazırlamaktan daha zor bir iş olduğunu düşünüyorum. Bir tür süreç değerlendirmesi.” (T.A.)

E.G.K. da öğrenenlerin sadece sınav ile değerlendirilmelerinin yanlış olduğunu, öğrenme analitiklerinin de mutlaka değerlendirmenin bir parçası olması gerekliliğini vurgulamıştır:

“Birçok süreç içerisinde farklı ölçme değerlendirme yöntemleri kullanıyor olmak gerek. Benim öğrenciyi tanıyabilmem için e-öğrenmede, öğrencinin tartışma formuna girdisi olması gerek. Buraya ne kadar girdiğini analitikleriyle de tutuyor olmam gerek. Ölçme değerlendirmenin bir parçası muhakkak öğrenme analitikleri olması gerek. Öğrenen burada ne kadar vakit harcıyor kaç kere materyali indirdi, yükledi sisteme, ödevini düzeltti, geri bildirim aldı, bana verdi şeklinde. Yani sadece benim koyduğum testleri yaptı mı yapmadı mı ötesine getirmem gerekir ölçme değerlendirmeyi.” (E.G.K.)

Ölçme ve değerlendirmede öğrenenlerin kopya çekmek için çeşitli yöntemler kullandığı, bunun önüne geçmek için teknoloji yardımıyla bazı sistemlerin kullanılabileceği ve gözetimli sınavlar ya da süreç içerisinde alternatif yöntemler uygulanabileceği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Sorunun daha temeline inildiğinde ise öğreneni kopya çekmeye yönelenin ise sorulan sorular olduğunun altı çizilmiştir. T.B. bu konuda şunları söylemiştir:

“Sistemler kuruyoruz, öğrencilerin başarılı olmak için üzerinden atlamak zorunda oldukları engeller kuruyoruz ve sonra neden bu engelleri aştıklarını anladığımızda şikâyet ediyoruz. Bu engelleri aşmaları gerektiğini düşünüyorlar. ...Tüm sistemin öğrencilerimize sorduğumuz sorular yüzünden kopya çekmek üzerine kurulduğunu düşünüyorum. Öğrencileri çevrimiçi öğrenmeye uygun şekillerde değerlendirmeniz gerekir. Ne için test ediyoruz? Sadece hafızayı mı yoksa öğrendiklerini uygulama yeteneklerini mi test ediyoruz? Bunu yapmak için bir şeye (bazı kaynaklara) bakmaları gerekiyorsa neden olmasın? Amaçlarımıza geri dönüyoruz. Yani bu etikten daha çok eğitimin hedeflerinin ne olduğu, derslerinizin hedeflerinin ne olduğu konusunda ilgili bir soru. Dersinizde bu hedeflere ulaşmanın adil, geçerli veya geçersiz yolları nelerdir? Evet, mühendisin kopya çekmesini istemezsiniz, yoksa mühendislikten anlamazlar. Ancak değerlendirmenizi belirlerseniz, bunu yapamazlar, kopya çekemezler çünkü deneyimlerinden yararlanmak zorundadırlar. Anı değerlendirmek zorundadırlar. Değerlendirme özgün olmalı. Geleneksel öğretimde çok kötü uygulamalar yaptığımızı düşünüyorum ve şimdi çevrimiçi olduğunda aynı yöntemler etrafında dönüyoruz çünkü kolay. Öğrencileri suçluyorlar ama asıl suçlu sistem.” (T.B)

Sorulan sorular e-kitaplardan alınarak, hiç değiştirilmeden sorulduğunda ya da cevabın tamamı anahtar sözcüklerin aratılarak bulunabileceği, kopyala yapıştır yöntemiyle cevaplanabilecek türden soruların öğrenenlere sorulmasının kopya çekmeyi kolaylaştırdığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bunlar yerine öğrenenlerin bilgiyi yorumladıkları, kendi bireysel bakış açılarını yansıtarak cevaplayabilecekleri türden sorular tercih edilmelidir. H.H. şunları ifade etmiştir:

“Öğrencilerin kopya çekmesindeki sebep soruların kopya çekilecek şekilde sorulması olabilir. Bu yüzden doğrudan sorulardan uzak durmaya çalışıyoruz. Farklı seviyelere bakıyoruz. Öğrencilerin okuduklarını uygulamaları gerekiyor. Bunda kopya çekmek mümkün değil.” (H.H.)

Öğrenenlerin edindikleri bilgileri süzgeçten geçirerek, kendi yorumlarını katarak değerlendirilmeleri ve bunu belirli bir süre içinde yapmaları gereken sınavların da kopyanın önüne geçeceğini R.C.S. şöyle ifade etmiştir:

“Bir sınav için sınırlı süre belirlediğinizde ve o süre içinde cep telefonumdan bir şeyler söylemeye veya kitabımı okumaya çalışırsam sadece zamanımı harcamış olacağım şekilde sorunuzu şekillendirirseniz... Bunları yaparsam asıl soruyu cevaplamak için daha az zamanım olacak. Soruları öyle bir şekilde çerçevelendirebiliriz ki, kitabı yanımda tutsam bile, cevabı bilmediğim sürece o şeyi ne bulabilirim ne de açıklayabilirim. Bir şeyi analiz etmek, bir şeyi görselleştirmek veya bir şeyi açıklamak, o zaman kesinlikle değerlendirme farklı olacaktır. Bu durum öğrenenler için zorluk, bir meydan okuma olacak.” (RCS)

Katılımcılar tarafından belirtildiği gibi sorulan soruların niteliği, dersin amaçları doğrultusunda değiştirilerek daha çok kitapta yazanın tekrar edilmesi ya da ezberlenmesi ile cevaplanabilecek türden hazırlanması yerine analiz, sentez aşamalarına geçilerek bilginin yorumlanmasını, kullanılması sağlayan soru tipleri kopya çekmeyi azaltabilir. Ölçme değerlendirme konusunda sınavlarda kopya çekmenin dışında katılımcılar referans göstermeden başkasına ait metnin kullanılmasının, intihalin de oldukça sık rastlanan bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenenlerin ne zaman ve nasıl referans göstereceklerini bilmemeleri ya da bu konunun öneminin farkında olmamaları en önemli sebep olarak gösterilmiştir. H.H. bu konuda şunları söylemiştir:

“Önemli olan öğrencinin dürüst olması ve onun kendi çalışması olması. Değilse de alıntı yapmasıdır. Yapmıyorsa, etik bir sorun vardır. Kelimenin gerçek anlamıyla çalma, fikri mülkiyet haklarını öğrenciler bilmiyor olabilir, bu nedenle önceden eğitim almaları gerekir. Ölçme ve değerlendirmeyi yerine getirmekte (önemli olan) öğrencinin o işi anlayıp anlamadığıdır.” (H.H.)

Katılımcılardan T.B. de başkası tarafından yazılmış bir metne referans göstermenin işin doğal akışında olduğunu ancak bunun da kurallarına uygun olarak yapılması gerektiğini; bunun için de öğrenenlerin eğitilmesinin gerektiğini vurgulamıştır.

“İşi yapmayarak kopya çekerek herhangi bir fayda elde edemezsiniz. Mantıklı bir argüman da kullanmaya çalışıyorum. Ama evet öğrenciler kopya çekiyorlar, başkasının çalışmasını kullanırlarsa onları cezalandırırım evet. Onları dersten bırakırım. Ama bu başkasının çalışmasını nasıl kullandıklarına bağlı. Referansları varsa, hepimiz her zaman başkalarının çalışmalarını kullanırız. Öğrencilere bunu yapmamayı öğretmek yerine nasıl doğru bir şekilde yapacaklarını öğretmek daha teknik bir konu.” (T.B.)

Öğrenenlerin neyin kopya ve intihal olduğu konusunda en baştan eğitilmeleri gerektiğinin altını çizen katılımcılar aynı zamanda dürüstlük ilkesinin önemine de dikkat çekmişlerdir. Y.G.G. bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Etik olmayan bir davranış kopya çekme. Tabi ki onun için yazılımlar var. Ama hiç kullanmadım çünkü ben bir eğitimci olarak görevimin ajan ya da polis gibi kim nerede ne yapmışın peşine düşmeyi kendime yakıştıramıyorum açıkçası. Dolayısıyla ben öğrencilerimi çok sert uyarıyorum. Eğer böyle bir şey hissedersen ve de ispat edersen dersimden asla geçemezsiniz, gidin kimden alıyorsanız alın. Neyi bilip bilmediğinizden önce doğru dürüst bir insan olmanız benim için önemli, bilgileri başka yerden istediğiniz zaman öğrenirsiniz.” (Y.G.G.)

e-öğrenmede etik konulu literatür incelemesi ve katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda ölçme değerlendirmede kopya çekilmesi ve intihal sorunları en çok ele alınan konu olarak karşımıza çıkmıştır. Katılımcılar bu konu ile ilgili etik problemlerin önüne geçebilmek için teknolojik uygulamaların kullanılması gerekliliğinin, sınavlarda sorulan ya da ödev olarak verilen soru türlerinin daha çok bilgiyi tekrar etmek yerine yorumlamayı gerektiren, bireysel ve özgün cevaplar gerektirecek türden olmasının, alternatif değerlendirme yöntemlerinin de işe koşulduğu yöntemlerin de sürece dahil edilmesinin, öğrenenlerin neyin kopya, neyin intihal olduğu ve nasıl referans göstermeleri gerektiği konusunda eğitilmeleri gerektiğinin altını çizmişlerdir.

4.1.1.2. Öğrenme analitikleri

e-öğrenmede etik teması ile ilgili araştırmada, “öğrenme” alt temasına bağlı olarak incelenen “ölçme değerlendirme” kategorisinde katılımcıların en çok değindikleri bir diğer konu olarak “öğrenme analitikleri” ikinci alt kategoriyi oluşturmuştur. Öğrenme analitikleri e-öğrenmede önemli bir yere sahiptir. Öğrenenlerin sistemi ne sıklıkla kullandıkları, kimlerin sisteme girdiği, en çok hangi bölümlerin kullanıldığı, hangi bölümde öğrenenlerin ne kadar zaman geçirdiği gibi öğrenenler ve kullanılan materyaller hakkında oldukça detaylı bilgi sahibi olunmasını sağlar. Bu sistemlerden elde edilen verilerin hem öğrenenler hem öğretmenler hem de kurum için önemi büyüktür. Bu verilerin öğrenenler hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmamızı sağladığını Y.G.G. şöyle ifade etmiştir:

“Bu veriyi öğrenmeyi geliştirme amacı için kullanıyorsak eğer farklı kötü amaçlar ile kullanmıyorsak bence bir sorun yok. Ne zaman kullanmış, kaç saat kullanmış ne yazmış, ne demiş yani evet her şeyin kayıt altında tutuluyor olması ve yıllarca tutuluyor olması rahatsız edici o boyutu var ama dediğim gibi veri anonimleşiyor... Ben burada veri etiği gibi ders veriyorum bu arada veri anonimleştiriliyorsa asla hani bu kişiye ulaşmak için kullanılmıyorsa bence bir sıkıntısı yok. Bence iyi bir şey, normalde farkına varamadığınız öğrencilerin farkında oluyorsunuz mesela bir çocuk sınıfta çok sessiz olabiliyor ama bir bakıyorsunuz ki; meğerse o

bireysel sürekli kendisi çalışmış tembel değilmiş gibi çok farklı bulgular elde edebiliyorsunuz bence daha demokratik değerlendirme yapabilmemiz sağlıyor.” (Y.G.G.)

Analitiklerden elde edilen veri oldukça büyük olduğu için etik tartışmaların da odağına oturmaktadır. Öğrenme yönetim sisteminin kullanıldığı e-öğrenme ortamlarında kullanıcıların sistem üzerindeki verilerini tutan, bu verilerle önemli miktarda geri bildirim veren öğrenme analitikleri, barındırdığı büyük veri sebebiyle etik açıdan problem teşkil edebilecek bir alan olarak değerlendirilebilmektedir. Kapalı sistemler olan ÖYS’ler dışarıdan kullanıcıların girmesine izin vermese de ÖYS’lerin sahibi olan kurum tarafından içerideki veri suiistimale açık farklı nedenlerle örneğin ticari amaçlarla kullanılabilir. Ayrıca bu sistemin dışına çıkmak isteyen öğretim elemanlarını dışarıda daha büyük riskler beklemektedir. Katılımcılardan T.A. verilerin ticari amaçlarla ya da kötü niyetlerle kullanılabileceğini şöyle ifade etmiştir:

“Bu bilgilerin ticari amaçlarla satılabileceği ve hatta özellikle kâr amacı güden bir üniversite ise, üniversite tarafından pazarlama amacıyla kullanılabileceği gerçeği. Kendilerine izin verilmeyen pek çok şeyi bu verilerle yaptıklarını düşünüyorum. Diğer etik sorun ise, bu bilginin ne kadar gizli olduğu, çünkü bence bir blog yazısı yazdığınızda, bunu büyükannenizle veya dünyadaki herkesle paylaşmak isteyebilirsiniz veya yalnızca öğretmenlerinizin ya da yalnızca sınıfınızın görmesini isteyebilirsiniz. Dolayısıyla, yalnızca transkript üzerinde değil, aynı zamanda canlı video üzerinde de kontrol sahibi olmayı sağlayabilirsiniz. Kurumların her şeyi ÖYS duvarlarının arkasına hapsetmesi kolay olduğundan, bunun pek çok zorluğu beraberinde getirdiğini düşünüyorum. Olan şu ki, bazı öğretmenler ve özellikle yenilikçi olanlar bundan hoşlanmıyor ve öğrenciler sonunda Facebook'a veya kurumun kontrolünün çok ötesindeki olan diğer platformlara gidiyorlar, bir şekilde yapacakları sohbetlerin aynısını yapabiliyorlar, ki bunlar üzerinden de veri madenciliği yapılabilir. Bu kez veri madenciliğini yapan eğitim araştırmacıları veya üniversite değil, reklamcılar hatta troller, manipüle edenler oluyor.” (T.A.)

Öğrenme analitikleri kurum açısından da önem taşımaktadır. Sağladığı büyük veri ile yarattığı endişeler paylaşılsa da kurumların bu veriyi toplamaya ve kendilerini daha iyileştirmek için kullanmaya haklarının olduğunu S.N. şöyle belirtmiştir:

“Veri toplamak mantıklıdır. Eğer işin içindeyseniz, hangi iş olursa olsun, eğitim işi, satış işi, oyun işi, müşterilerinizle ilgilenmek ve müşterilerinizden veri toplamak ve müşterilerinizi izlemek sizin işiniz. Bunu yapmak oldukça meşru. Öğrencilerinize daha iyi hizmetler sunmak için bu verileri kullanacaksanız, o zaman sorun nedir? Topladığınız verilerin uygun veriler olduğunun bilincinde olmalısınız. Aksi takdirde öğrencilere yanlış ürün göndermiş olursunuz. Verilerin güvenilir olup olmadığını sağlama sorumluluğu ve bu verilerden ne yaptığınız kurumun sorumluluğundadır.” (S.N.)

Verilerin kullanım amacı belirli olduğu sürece güvenliğin sağlandığını ya da kurum ya da personel tarafından farklı niyetlerle kullanılmasının zor olduğunu, bu verilerin kurumların kendilerini geliştirmekte kullanılmalarının kıymeti olduğunu E.G.K. şöyle ifade etmiştir:

“...bir kurum burada arka tarafta biriken bir veri var. Yani sadece bir ders için biriken bir veri değil, bir kurum için biriken bir veri ve onu kalite süreçlerini biz kullanıyoruz mesela ama ben bunu bireysel düzeyde analiz etmiyorum ki; ben bunu program düzeyinde analiz ediyorum ya da kurumsal düzeyde analiz ediyorum ya da fakülte düzeyinde analiz ediyorum. Bunun da kullanıcılara bildirildiği yerler var. Mesela üniversitenin istatistiki araştırmalar birimi var. Önüne gelen o veriyi çekip zaten bir araştırma yapamaz. ...mesela ben şu anda Twitter’den izin almaya çalışıyorum. Oradaki veri halka açılmış gibi görünüyor ben istesem oradan bilgi çekebileceğim gibi duruyor ama çekemiyorsun hem de sayfalar dolusu mazeret yazıyorsun. Burada da aynı şekilde, senin bu veriye bir hoca olarak ulaşman anlık olarak kolay olabilir. Bunu ne amaçla yaptığımız önemli: bilimsel amaçlı mı, isim vermeden bireysel olmayan amaçlı mı, sadece işte diagnostic (durum tespiti) amaçlı mı, kendi eğitim modelini değerlendirme, açıklarını bulma amaçlı mı? Bu da bir okur yazarlık.” (E.G.K.)

Etik açıdan verilerin farklı amaçlarla kullanılması kaygı yarattığında öğretim elemanlarının bu verilere erişiminin kısıtlanabileceği de bir katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Bunlar dışında öğrenme analitiklerinin öğrenenler için bir erken uyarı sistemi olarak da kullanılabildiği, öğreneni derse motive etmek, çalışmasını ya da yapması gereken bir ödev vb. olduğunda hatırlatmasını sağlayıcı sistemler olarak da oldukça işe yaradıkları vurgulanmıştır. Bu konuda O.S. şunları söylemiştir:

“Teknik olarak öğrenciler hakkında bilgi topluyorsunuz, bu tamamen dersteki ilerlemeleriyle ilgili, ancak yine de bu onlarla ilgili bilgi ve şu anda veri koruma yasaları uyarınca bu bilgiler yalnızca öğrencilerle iletişim kurmak ve yardım etmek için kullanılabilir. Bu durumda bir öğrencinin geride kaldığını fark ederseniz, onlarla iletişime geçebilirsiniz ve ekstra yardım teklifinde bulunabilirsiniz. Veriler gizli olduğu ve yalnızca çok sınırlı sayıda insan bu verileri bildiği sürece sorun olmadığını düşünüyorum.” O.S.

Öğrenme analitikleri aynı zamanda ölçme değerlendirme amacıyla da kullanılabilmektedir. Katılımcılar öğrenenlerin analitikler konusunda neyin ve nasıl yapılacağı hakkında bilgilendirildikleri sürece etik açıdan da bir problem olmadığını belirtmişlerdir. T.A. bu konuyu şu şekilde açıklamıştır:

“Florida’da ÖYS’de bazı iyileştirmeler araştırırken sistemin öğrencilerin kaç kelime yorum yaptığını saydığını ve cümlelerin neyle bağlantılı olduğunu ve İngilizcenin kalitesini, kaç tane yazım hatası olduğuna bakmak için analitikler kullandığını gördüm. Ve öğretmenler bunu uzun süredir yapıyor, ‘bu mesaja veya bu derse iki şey göndermeniz gerektiğini biliyorsunuz’ (şeklinde). Yani bu etik olarak uygun kabul edildi. Ve makine okuması ile, sadece daha kolay hale getirilmiş, böylece öğretmenler kelimeleri saymak zorunda kalmıyorlar. Öğrencilerinizi

bilgilendirdiğiniz sürece, etik olarak o kadar da fark olduğunu düşünmüyorum. Diğer yandan, pedagojik olarak bunun gerçekten etkili olup olmadığı?” (T.A.)

ÖYS’lerin izlenerek, öğrenme analitikleri incelenerek programın gerisinde kalan öğrenenin sistem ya da öğretim elemanı tarafından uyarılması ile bırakma oranlarının da azaldığı, yapay zekâ ve oyunlaştırma için de bu verilerin öğrenenleri motive etme amaçlı kullanılabileceği S.A. tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Öğrenci yani ayrılma noktasına baktığımızda daha çok kendilerini organize edememesi çıkmıştı. 250.000 öğrenci ile bir anket yapmıştık neden sistemi bırakıyorsunuz diye büyük bir çoğunluğu biz kendi zamanımızı organize edemiyoruz çıkıyor. Çünkü sınava doğru akıllarına geliyor işte bunlara sürekli hatırlatmak lazım, aslında bir yapay zekâ gibi sistemler öğrencilere bir şekilde sürekli katılımı artırması gerekiyor. Yoksa biz öğrenciye bıraktığımızda kalıyor. ...Bu üniteye çalıştın çok güzel ama hiç soru çözmedin. İstersen kendini öğrendiklerini denetlemek için sorulara bak gibi arka tarafta çalışan bir engine yaratmaya çalıştık bunu yavaş yavaş iletıyoruz aslında. ...Yapay zekayı kullanarak bir takım öğrenciye oyunlaştırma imkanları ile ilgili çalışmalarımız var. Sınıfın kendi ilinin ya da işte kendi bölümünün başarı olarak neresinde? Rozetler verecek. Belki de çok farklı şeyimiz var aslında motive etmek için öğrenci örneğin doğayla ilgili orman genel müdürlüğü ile anlaşabiliriz mesela. En çok işte e-öğrenmede ya da sistemde puanını yükselten ile bir açıköğretim ormanı yapmak gibi.” (S.A.)

Öğrenenlerin diğer öğrenenlerden ve öğretim elemanından uzak olması nedeniyle izole olma, yalnızlık ya da hiç önemsenmeme hislerinin de öğrenme analitiklerinden alınan veriyle azaltılabildiği dile getirilmiştir. Uzun süre sisteme girmeyen, diğerlerinden geri kalan öğrenene mesaj ya da eposta ile ulaşılmasının öğreneni motive ettiği, bu verilerin bir erken uyarı sistemi olarak kullanıldığında da oldukça işe yaradığını H.H. şöyle ifade etmiştir:

“Öğrencilerimizin geri kaldığını, ödevlerini yapmadığını ya da internete bağlanmadığını gördüğümüzde doğrudan telefonlarına SMS göndererek ödevlerinin teslim zamanının geldiğini hatırlatabiliyoruz. ...Profesörlerin öğrenciye olan tutumlarını görmek için resmi olarak oraya bilgi çekebiliyoruz. Biraz mahremiyete giriyor gibi ama öğrencilerimle bire bir iletişim kurabiliyorum. Bir öğrenme yönetimi ortamında, bana e-posta gönderebilecekleri araçlar var. Öğrencilerim ek yazılım programı ile bana istedikleri e-postayı hızlı bir şekilde gönderebilir, ben onlara ‘Hey, neler oluyor? Hasta mısın? Sorun ne, ek kaynaklara ihtiyacınız var mı, size yardımcı olabilir miyim?’ gibi sorularla ulaşabilirim. Bu iletişimi öğrencilerimizi geliştirmek için onlara fayda sağlamak, onlara yardım etmek için kullanıyoruz. Ne kadar çok veri kullanırsak, onlara yardım etmek bizim için o kadar kolay olur ve öğrencilerin aktivitelerine ulaşabiliriz. Özellikle Covid pandemisinden sonra, tamamen uzak, yalnız kaç öğrencinin içerikle ilgili değil de, kişisel olarak inanılmaz derecede kaybolmuş hissettiğini fark ettik. Bir hoca olarak öğrencilere bütüncül bir bakış açısıyla bakıyorsunuz ve öğrencinin çevrimiçi olmadığını görüyorsanız bir terslik var ve ‘Yardımcı olabilir miyim?’ diye sormanız gerekiyor. Bilgi vermekten daha fazlası olması

gerektiğini, hepsine bireysel olarak bakmamız gerektiğini o zamanlar öğrendiğimizi düşünüyorum.” (H.H.)

Öğrenme analitiklerinin sunduğu bilginin öğrencinin tam çalışma performansını yansıtmıyor olabileceği, öğrenenin çevrimdışı olarak da kaynaklara çalışma ihtimali olduğu ya da sistem üzerinde geçirdiği vaktin tamamını çalışıyor olarak geçirdiğinin net kanıtı olmadığı için her zaman yüzde yüz güvenilir bulunmasa da sistemde uzun zaman geçirenlerin daha başarılı oldukları, bu nedenle bu verilerin hem öğrenen, hem öğretene hem de kurum açısından değerli olduğu, ayrıca erken uyarı sistemi olarak da kullanıldığında motivasyonu yükselttiği, yalnızlık hissini azalttığı, bırakma oranlarını olumlu etkilediği/azalttığı kullanıcılar tarafından belirtilmiştir. Toplanan verilerin kâr amacıyla, kişisel araştırma amaçlarıyla ya da kötüye kullanılmasının da önüne geçilmesini sağlayan veri güvenliğinin öneminin de altı çizilmiştir.

4.1.1.3. Geçerlilik ve güvenilirlik

“Ölçme değerlendirme” kategorisinde katılımcılar tarafından en çok değinilen bir diğer nokta olan “geçerlilik ve güvenilirlik” üçüncü alt kategoriye oluşturmuştur. Katılımcılar sınav hazırlama aşamasında sorulacak soruların, dersin amaçlarına ve öğrenme çıktılarına paralel olması gerektiğini vurgulamışlardır. C.H.A. bu konuda şunları söylemiştir:

“...hoca çalıştırdığı yerden, anlattığı yerden sormalı. İşte iyi eğitimciler ne kazandıracağını iyi bilir. İlla bunları syllabusta yazmak zorunda değildir. Ama öğrencinin ne kazanması gerektiğini biliyordur, belirlemiştir. Onu kazandıracak olan yeterlikleri yaptırır onlara. Değerlendirir kendi bu yeterliliği kazandılar mı, kazanmadılar mı? Bunu sorgular. Ölçme değerlendirmede en önemli nokta bu.” (C.H.A.)

Dersin çıktıları doğrultusunda hazırlanan sınavları değerlendirirken, değerlendirme kriterinin de belirlenmesi bir diğer önemli konu olarak ele alınmıştır. S.N. bu konunun önemini bir anekdot ile anlatmıştır:

“Mesleğe yeni başladığım zamanlarda, öğretim görevlisiyken Kanada’da bir ders verdim ve sanırım herkese A verdim. Sonra bunu yöneticiye götürdüm. Yönetici bunu kabul etmeyeceğini söyledi. Herkes benim dersimden geçti. İyi iş çıkardılar. ‘Dekan, öğrencilerin A’lar, B’ler aldığı normal bir dersi sever. Bu eğitim fakültesinde toplu olarak kabul edilen bir norm. Herkese A vermeyeceksin. Kriterlerin değişmeli’ (dendi). Kriteriniz nedir? Bunların hep birlikte belirlenmesi gerekiyor. İnsanların bunu kendi başlarına yapmasına izin veremezsiniz. Bunlar toplu olarak kabul edilmelidir. Bir değerlendirme toplantısında üniversitenin yönetmeliklerine öğretim üyeleri karar veriyorsa, bunu sizin de kabul etmiş olmanız gerekir. ...Değerlendirmeniz beklentilerinizle ne kadar uyumlu? Öğrenme çıktılarınızı düşünürseniz, değerlendirmenin öğrenme çıktılarıyla uyumlu olup olmadığını görmek isteriz. ...Geçerlilik ve güvenilirlik, beklentilerin, öğrenme çıktılarının ve eğitim literatüründeki bu öğrenme çıktılarının değerlendirmeyle arasındaki uyumluluktur.” (S.N.)

Dersin amaçları doğrultusunda soruların hazırlanmasını sağlamak ne öğretildiyse sınavda da onun ölçülmesini, bir diğer deyişle kapsam geçerliliğini garantilemiş olur. T.A. burada bir diğer önemli konunun da amaçların doğru biçimde belirlenmesi olduğunu belirtmiştir:

“...öğretmenlerin sınav sürecinin öğrencilerin gerçek yaşamını yansıttığından emin olmak için daha da çok çaba sarf etmesi gerekiyor. Bu konu, bu derste ele alındı diyebilmelisiniz. Bu, dersin amaçlarının bir parçasıydı, ancak daha da büyük bir etik sorun var ki o da dersin amaçları. Dersin amaçları uygun mu? Anlamlı mı? Bunlar yalnızca bir öğretmenin aklındakiler mi yoksa genel olarak toplum tarafından veya genel olarak disiplin tarafından da paylaşıyor mu?” (T.A.)

Dersin amaçları doğru belirlenmezse, bu doğrultuda soruların hazırlanması da sağlanamaz. Örneğin, başlangıç düzeyinde bir ders için çok kapsamlı amaçların belirlenmesi ve bu doğrultuda kapsamlı cevapların beklendiği sınavların hazırlanması ders içinde ve ölçme değerlendirmede etik açıdan da sorunlar yaratacaktır. S.M. bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Çevrimiçi sınavlarda sınavların değerlendirilmesi yazılım programları tarafından yapılır. Açık uçlu sorular sormuyoruz. Açık uçlu sorular soruyorsanız, elbette cevapları kontrol edecek öğretmenleri atamanız gerekir. Öğretmenlerin ne tür sorular hazırladıklarını, nasıl bir programa sahip olduklarını görmeleri gerekiyor. Öğrencilere programın çok yapılandırılmış olduğunu, giriş seviyesinde olduğunu söyleyip sonra ayrıntılı cevaplar istersek bu etik olmaz. Program içeriğini, öğrencilere verdiğimiz ders içeriklerini kontrol etmemiz ve sınavlarımızı buna göre hazırlamamız gerek.” (S.M.)

e-öğrenmede öğrenenlerin ders içeriğini tekrar etmeleri, eksikleri olup olmadığını görebilmeleri için çoğunlukla ÖYS’lerin içine konu değerlendirme testleri eklenmektedir. Beklenenin, bu testleri tamamlayan, eksik yerlerini çalışan öğrenenin sınavlarda da yüksek not almasının olduğunu ve sürekli değerlendirme sonucu ile dönem sonu puanlarının yakın olmasının beklendiğini belirten O.S. şöyle bir konuya dikkat çekmiştir:

“Birkaç yıl önce, sürekli değerlendirmedeki (continuous assessment) ders geçme oranı ile final sınavındaki ders geçme oranına bakarak derslerin bir tür spektrogramını yazdık. Ve sürekli değerlendirmede geçme oranının oldukça yüksek olduğu, ancak öğrenciler sınava girdiklerinde başarısızlık oranının oldukça yüksek olduğu birçok ders bulduk. Bu durum bize etik dışı göründü, çünkü eğer insanlar sürekli değerlendirmeden geçerse, bu onlara sınavı geçmek için de iyi bir şans vermeli. Bu gibi durumlarda, sınav, öğrencilerin ne beklemesi gerektiğine dair iyi bir ölçü değil.” (O.S.)

Katılımcılardan R.C.S. sınavın içeriğinin beklentilere ve dersin çıktılarına uygun olması gerektiği kadar öğrenenlerin cevaplarının değerlendirilmesinin de tutarlı bir biçimde yapılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Tüm öğrenenlerin eşit biçimde değerlendirilmesi ve eşit düzeyde geribildirim almaları çok önemlidir:

“Not verme ve geri bildirim söz konusu olduğunda tüm öğrencilere eşit davranıldığından emin olmak da önemlidir.” (R.C.S.)

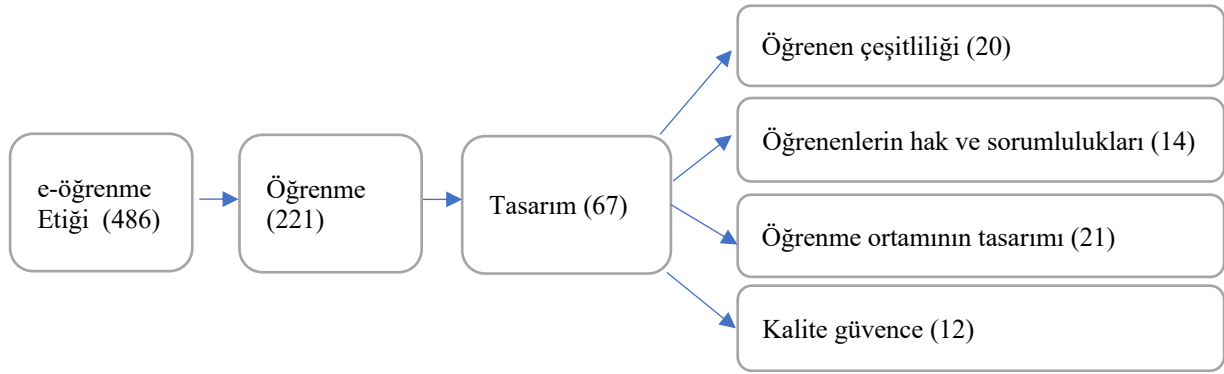
Ayrıca katılımcılar arasında notlandırma aşamasında öğrenen isimlerine bakmamanın da objektif olunmasına katkıda bulunduğu, ön yargılar olmadan öğrenenin cevabının değerlendirilmesini sağladığı belirtilmiştir. Cevapların değerlendirilmesinde tüm öğrenenlere adil davranmak etik açıdan büyük önem taşımaktadır. Aynı şekilde e-öğrenmenin bir parçası olarak teknoloji aracılığıyla yürütülen ölçme değerlendirme süreçlerinde öğrenenlerin teknoloji kullanım becerilerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini C.H.A. şöyle açıklamıştır:

“...Bir başka önemli nokta adil olmak. Diyelim ki; teknoloji tabanlı bir şeyler yapıyorsun. Biliyorsun ki; bazıları teknolojide çok iyi, bazıları çok iyi değil. Sen üst düzeyde bir teknolojide iyi olanlara yönelik sorular sorarsan ya da ölçme değerlendirme sistemini o doğrultuda hazırlarsan onlara bir üstünlük sağlamış oluyorsun. O yüzden bunu adil hale getirmek gerekiyor. Gerekirse o teknolojik tabanlı becerileri daha düşük olanlara daha farklı bir bakış açısıyla bir değerlendirme aracı kullanılabilir.” (C.H.A.)

Katılımcılar arasında e-öğrenmede ölçme değerlendirme için geçerlik ve güvenirlik konusu önemli bir etik unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle dersin amaçları ve çıktıları doğru belirlenmeli, ders içeriği bu kazanımları sağlayacak şekilde oluşturulmalı, hazırlanan sınav soruları ve ödevler bunlara paralel olarak hazırlanmalı ve değerlendirme aşamasında da bir kriter doğrultusunda adil ve eşit notlandırma ve geribildirim sağlanmalıdır.

4.1.2. Tasarım

e-öğrenmede etik üzerine yapılan görüşmelerden elde edilen “öğrenme” alt temasında en çok vurgulanan konulardan “tasarım” ikinci kategori olarak ortaya çıkmıştır. e-Öğrenme, teknoloji aracılığıyla öğrenenlere ulaştığından, ÖYS’lerin ve derslerin tasarımı oldukça önemlidir. Tasarım konusu hem öğreneni hem öğretim elemanını hem de kurumu öğrenmenin kalitesi açısından etkileyen mühim bir bileşendir. Pedagojik açıdan düşünüldüğünde, e-öğrenme ortamlarının etkinliği ve verimliliğini sağlamak, kullanıcılar açısından ilgi çekici hale getirmek, erişilebilir, kullanımı kolay, bağımsız ve esnek öğrenmeye uygun tasarlanabilmesi için tasarımcı, içerik uzmanları, editörler, web üreticileri gibi uzmanlardan oluşan bir ekibe ihtiyaç duyulmaktadır. Her birinin göz önünde bulundurması gereken ilkeler olduğu, bunların atlanması durumunda etik ihlallerinin de ortaya çıkabileceği bilinmektedir. Katılımcıların etik teması üzerinde tasarım ile ilgili verdiği cevaplar dört alt kategori halinde incelenmiştir: Öğrenen çeşitliliği, öğrenenlerin hak ve sorumlulukları, öğrenme ortamının tasarımı ve kalite güvence (Şekil 4.7).

Şekil 4.7. e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu altında tasarım ve alt kategorileri

4.1.2.1. Öğrenen çeşitliliği

e-öğrenmede etik teması ile ilgili araştırmada, “öğrenme” alt temasına bağlı olarak incelenen “tasarım” kategorisinde katılımcıların en çok değindikleri konu olan “öğrenen çeşitliliği” ilk alt kategori olarak ele alınmıştır. Öğrenen çeşitliliği kültürel, fiziksel, sosyo-ekonomik, din, inanç, milliyet, meslek, yaş, cinsiyet, zekâ, yetenek ve fiziksel beceriler gibi farklılıklardan kaynaklanabilmektedir. Tasarım aşamasında bunların göz önünde bulundurulmamasının bir takım etik sorunlara neden olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Farklı özelliklere sahip çok çeşitli öğrenenlerin bulunduğu e-öğrenme ortamları için esnek öğrenmenin ve bireysel öğrenme farklılıklarının göz önünde bulundurulduğu evrensel tasarım ilkelerinin dikkate alınması gerektiğini H.H. şöyle açıklamıştır:

“Yükseköğretimdeki öğrenciler için, farklı kültürleri, farklı öğrenme stillerini, ya da tercihlerini, kültürel bariyerleri ya da fiziksel engelleri olan öğrenenleri içeren, dolayısıyla etik konusunu da net bir biçimde içeren tek tip, öğrenme için evrensel tasarım (UDL-Universal Design for Learning) yaklaşımının izlenmesi. Öğrenme yönetim sistemlerimizde, okumayla ilgili sorunu olan öğrenenler varsa ya da hem okuyarak hem dinleyerek daha iyi öğrenebiliyorlarsa öğrenenlerin üzerine tıklayabilecekleri, PDF’leri onlar için sesli okuyabilen bir yazılım programımız var. Onlara izleyebilecekleri bir rota veriyoruz, tasarımda farklı yollar izleyebilecekleri seçenekler sunuyoruz ve tasarımda farklı yolları izlemeleri için seçenekler veriyoruz.” (H.H.)

Evrensel tasarım temel olarak öğrenme ortamlarının sınırlılıklarına odaklanır. Öğrenenlerin bu ortamlara erişim olanakları ve farklı becerileri nedeniyle diğerlerinden dezavantajlı duruma düşürmeden öğrenme sürecine dahil olmalarına vurgu yapar. E.G.K. de bunun önemini şu cümlelerle belirtmiştir:

“Bir kere öğrenen çeşitliğinin bilinmesi gerekir. Ben hangi öğrenen için bunları hazırlıyorum. Dolayısıyla işte az önce söylediğim engelli, işitme engelli, görme engelli farklı. Evrensel bir tasarım kurman gerekir. Dil, din, ırk olmaksızın içine koyacağın örneklerden yola çıkarak çünkü biz öyle olduğunu iddia ediyoruz.” (E.G.K.)

Farklı öğrenen özelliklerine uygun, sahip oldukları farklı bilişsel ve fiziksel özelliklere göre kendine uygun yolu bulabilecekleri tasarımların önemi çok sayıda katılımcı tarafından vurgulanmıştır. R.C.S. bunu şöyle özetlemiştir:

“Herhangi bir kullanıcı grubu için dezavantaj yaratacak tasarımdan uzak durmalıyız. Örneğin, sınıfımızda yavaş öğrenen veya bazı özel gereksinimleri olan bazı öğrenciler olabilir. ...Herkese eşit erişim imkânı sunmak. Bu da demektir ki bu ders fiziksel ve bilişsel beceriler göz önünde bulundurularak tüm öğrenenlere sunulmuştur. Fiziksel yetenek, herhangi bir engel olabilir: işitme engelli bir öğrenci ya da bir tür fiziksel motor engeli olan bir öğrenci olabilir.” (R.C.S.)

Bunlara ilave olarak C.H.A. hedef öğrenenin iyi tanınması gerektiğini, farklı özelliklere sahip olan öğrenenler için ‘farklılaştırılmış öğrenme’ olarak adlandırılan öğrenen özelliklerine göre farklı içerik, farklı öğrenme yaklaşımlarının izlendiği öğrenme seçenekleri ve farklı değerlendirme yöntemlerini sunan tasarım modellerinin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir:

“Differentiated learning diyoruz ya işte hem farklı düzeydeki öğrencilere daha fazla ya da daha az alternatif bir şeyler sunmak, öğrenme etkinlikleri sunmak hem de erişim bağlamındaki farklı gruplara farklı alternatif seçenekler sunmak gerekiyor.” (C.H.A)

Diğer tüm katılımcılardan farklı olarak T.A. e-öğrenmenin tasarımında bireysel farklılıkların çok önemli olmadığını, daha önemli olanın hedef kitlenin çoğunluğuna hitap etmek olduğunu; bu şekilde etik problemlerin de dengelenebileceğini şöyle ifade etmiştir:

“Bunun pratikte doğru olup olmayacağını biliyorum ama çoğunluğu düşündükten sonra, bir kişinin özel bir engeli veya çok fazla önceliği olsa bile o kişi için neyin en iyi olduğunu düşünmek benim liberal değerlendirmeme aykırı. Bir kişinin cinsiyetine, ırkına veya buna benzer şeylere dayalı olarak bir tür bireyselleştirmenin peşinde olan biri değilim. Ama bunun bugünlerde birçok akademisyen için çok önemli olduğunu biliyorum. ...İnsanlar hapisanedeki mahkumlar ne olacak ya da Kanada'nın kuzeyindeki avcı ne olacak diyebilirler. Öğrencilerin %1'inin yarısı için tüm dersi değiştirmeyeceğiz, %99'u bundan faydalanabilir, böylece bu etik konuları dengeleyebilir.” (T.A.)

Sonuç olarak tasarımda öğrenen farklılıklarına dikkat edilmesi gerekliliğine çok sayıda katılımcı vurgu yapmış, coğrafî, bilişsel ve fiziksel olan tüm bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini, öğrenme ortamlarında farklı özellikteki öğrenenler için alternatifler sunulması gerektiğini söylemişlerdir.

4.1.2.2. Öğrenenlerin hak ve sorumlulukları

Tasarım kategorisi altında katılımcıların en çok değindiği bir diğer etik konu, öğrenenlere katılmış oldukları programda onları nelerin beklediğinin, başarılı olmaları için ne yapmaları gerektiğinin en baştan altının çizilmesi gerekliliğini ifade eden “öğrenenlerin hak ve sorumlulukları” alt kategorisi olmuştur. E.T. hem öğrenenlere hem öğreticilere program kapsamında sahip oldukları hakların ve görevlerin en baştan bildirilmesinin ölçme-değerlendirme, etkileşim gibi birçok alandaki temel etik problemlerin önüne geçilmesini sağlayabileceğini belirtmiştir:

“Dersin bir izlencesinin olması orada öğretim elemanının nelere dikkat edeceği. Zaten ölçme değerlendirmeden tutalım, önden bir sözleşme gibi bir nevi öğrenci ile öğretim elemanı arasında karşılıklı haklarını ve görevlerini bilmeleri lazım. Bunun zaten çok yüksek şeyde iletişim kopukluklarında etik sorunlarını çözeceğini düşünüyorum. ...Başta iletişim kopukluklarına yol açabilir nelere uyulması gerektiğini net bir şekilde ortaya konulması, biraz kuralcı bir yaklaşım oldu benimki ama insanları uyarmadan önce bilgi de vermek lazım. Şunlara dikkat edilmesi gerekiyor gibi.” (E.T.)

Belirtilen görüşe paralel olarak C.H.A. da öğretim elemanlarının daha ders tasarımında, izlenceyi hazırlama aşamasında, sınavlarda, derslerde, etkileşim ortamlarında uyulması gereken kuralları belirlemesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“Standart etik değerleri ders tasarımı yaparken mesela syllabus’ında mutlaka dersin kurallarını belirtmek gerekiyor. Bunu yapmak o kadar da kolay olmuyor aslında. Çoğumuz da yapamıyoruz. Ben mesela kolaya kaçıyorum bazen. Bak işte üniversitenin ders yürütme ile ilgili örgün yüz yüze ya da uzaktan programlardaki kuralların aynısı burada da geçerlidir sınavlarda vs. bu derste de geçerlidir. Çünkü orada bazı kurallar yazıyor. Tartışma ortamında şunu yaparsın, bunu yapamazsın gibi. Ama biraz bunları vurgulamak lazım aslında.” (C.H.A.)

Çevrimiçi derslerde öğrenenlerin ve öğretim elemanlarının uyması gereken kuralların en baştan belirtilmesi, herkesin yapması gerekenleri ve yapmaması gerekenleri en baştan bilmesi birçok etik sorunu daha oluşmadan önleyebilir. Katılımcılardan O.S. bu konu ile bir diğer önemli noktanın da programa katılmadan önce öğrenenlerin başarı ve geçme oranları hakkında da bilgilendirilmeleri gerektiğini anlatmıştır:

“Etik olarak benim için en büyük sorun, öğrencilerin her zaman neyin sorumluluğunu üstlendiklerini bilmeleri. Mümkün olan en basit terimlerle ifade etmek gerekirse, insanların başarı şanslarının ne olduğunu bilmeleri gerektiği. İlginçtir ki, Birleşik Krallık’ta yükseköğretim alanında olan başka bir şey de, öğrenenlerin neyin sorumluluğunu alıyor olduklarını net bir biçimde bilmeleri için eğitim departmanlarının, üniversitelerin reklam yaparken doğruyu söylemesi, ama aynı zamanda mezuniyet oranları gibi şeyleri de duyurmasıdır. Bu İngiliz Açık Üniversitesinde uygulanırsa sorun yaratır çünkü mezuniyet oranlarının sadece %25 olduğunu söylerlerse, bu durum aslında çok fazla katılımı teşvik etmeyecek. Ama bu(nu yapmaları) henüz

zorunlu değil. şu anda sadece tavsiye niteliğinde ve üniversitelerin buna nasıl cevap vereceğini görecekęiz. Bana tek ve en önemli etik sorunu sorsaydın, öğrencilerin neyin sorumluluğunu aldığını bilmeleri derdim.” (O.S.)

Bu bilgilere dayanarak, öğrenenlere dersin başında hatta programa kayıt dahi olmadan kendilerini neyin beklediğinin, bu program kapsamında görevlerinin ve sorumluluklarının ne olduğunun belirtiliyor olması önemli bir konudur. Bu nedenle katılımcılardan S.M. dersin başında öğrenenlere bir yol haritası verilmesi gerektiğini, bu ders kapsamında neyi, ne zaman ve nasıl yapacakları konusunda bilgilendirildikleri eğitici bir başlangıç oturumunun bir nevi oryantasyonun planlanmasının önemini şu cümlelerle belirtmiştir:

“Biz burada giriş oturumunda öğrenenlere çevrimiçi programda nasıl ilerleyeceklerine dair eksiksiz bir yol haritası veriyoruz. Ne yapacaklar, ne öğrenecekler, ne görecekler, nerede yapacaklar, nasıl yapacaklar, bu (yaptıkları) neden gerekli, her şeyi eğitim/bilgilendirme oturumunda görüyorlar. Öğrencilerimize önceden anlatıyoruz. Bu da bilgilendirmenin bir parçası. Farklı geçmişlerden, farklı sosyal, kültürel, ekonomik geçmişlerden gelen öğrencilerimiz var, bu yüzden belli bir şekilde davranmanız ve hareket etmeniz gerekiyor. Ve burada öğretmenin oynadığı rol çok önemli. Öğretmen çok önemli bir role sahip. Oturumunu yürüten, çevrimiçi dersleri veren öğretmenin en önemli görevi, öğrencileri çevrimiçi davranış kurallarına (netiket) yönlendirmektir.” (S.M.)

Katılımcılardan C.H.A. kuralların baştan belirlenmesi, bu kuralların eksiksiz ve istisnasız herkes tarafından uyulmasının ve bunun takibinin de yapılması gerektiğini; ancak bu şekilde belirlenen bu etik normların zamanla içselleştirilebileceğini şöyle açıklamıştır:

“Standartları belirleyeceksin, kuralları belirleyeceksin o kurallar içerisinde tutarlı davranacaksın. O zaman bence bu yavaşça bir içselleşme süreci gerçekleşir. Aksi halde hep istisnalar olduğu zaman herkes o istisnayı ister ve onu kullanır. Mesela geçen Amerika’dan arkadaşlarla konuşuyorduk diyorlar ki syllabus veriyoruz. Normal ders ile ilgili kısmı iki sayfa tutuyor ondan sonra en az dört sayfa beş sayfa, 28 sayfa dedi bir tanesi. Etik kurallar, yani etik kural demeyeyim de, bütün o kurallar anlatıyorlarmış syllabusta yasal olarak. Syllabus olarak vermiş oldukları metin 28 sayfası etik değerler, işte uyulması gereken code of ethics vb. Yani böyle üniversitenin politikalarını sıralıyorlarmış ve her derste bunu yapmak zorundalarmış. şimdi düşünsene öğrenci gerçi çoğu okumayacaktır ama her şeyde bunu görecektir. Bir kere sen bunu gördün, bunu da deklere ettin: bak bu kuralların bunlar böyle olduğu zaman böyle olacak... Bir de buna uymayanların gerçekten bir yaptırımla karşılaştığını gördüğü zaman insanlar onun doğrultusunda davranacaklardır. Belki ilk başta bu biraz zorlamayla olacak ama yaptırımlarını net kullanarak, ama bir süre sonra zaten kendiliğinden bir içsel süreç haline dönüşecektir.” (C.H.A.)

Kurallar sadece öğrenenler için değil dersi veren öğretim elemanları için de net bir biçimde belirlenmelidir. Böylelikle herkes üzerine düşeni bilmeli ve uygulamalıdır. H.H. bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“e-öğrenme sistemleriyle çalışan herkesin beklentileri çok net bir şekilde anladığından emin olmalıyız. Öğrenci ne yapılacağını ve ne yapılmayacağını ve temel kuralları bilir ve profesörlerin de neyin beklendiğini ve neyin kabul edilemez olduğunu anlamaları gerekir.” (H.H.)

e-öğrenmede dijital eşitsizlik etik açıdan çok büyük problemler yaratabilmektedir (Bu konu “teknoloji” alt temasında detaylarıyla ele alınmıştır). Öğrenenlerin sahip olmadığı bir teknolojiyi dersi geçmek için almak zorunda kalmaları, bunu da baştan bilmemeleri büyük bir etik problemdir. Bu nedenle, öğrenenlere yapılacak bilgilendirmelerin sadece dersteki görev ve sorumlulukları, uymaları gereken kurallar için değil, aynı zamanda daha kayıt aşamasından önce bu dersi almak ya da programa katılmak için gereken, ihtiyaç duyacakları teknolojik araç, teknik altyapı gibi konularda da bilgilendirilmeleri gerekliliği E.T. tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Öğrencilere şu teknik altyapıyı, şu araçları bilgisayar tablet ve benzeri bir araç kullanmanız gerekecek gibi ön bilgilendirme. Mobil hizmetler sunulabiliyorsa cep telefonları çok daha fazla insanda var bu belki sorun oluşturmayacaktır. Kurumlar buna biraz daha fazla dikkat ediyor ama mesela ders etiği, çevrimiçi öğrenme etiği, iletişim etiği gibi konularda oryantasyon, materyal, 3-5 maddelik bir bilgilendirme de genelde verilmiyor gibi geliyor bana öğrencilere. Ben rastlamıyorum pek öyle materyallere.” (E.T.)

e-öğrenmede öğrenen kitlesi çok çeşitli olabilir. Çalışan, oldukça sınırlı zamanı olan, eşzamanlı derslere hiç giremeyecek olan öğrenenler olabilir. Bu nedenle, öğrenenlerin devamsızlık konusunda, ayrıca intihal, kopya çekme gibi durumlar hakkında da bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu konuların öğretim elemanlarının bireysel olarak karar verecekleri konular değil, kurumlar tarafından yönetilmesi gerektiğini E.G.K. şöyle belirtmiştir:

“Akademik kod, dürüstlük kodu gibi şeyleri üniversitenin çerçevesinden alıp da buraya koyuyor olmam lazım. Mesela devamsızlık durumunda ne olacak, birinden çalıp çırparsa ne olacak? Başına ne gelecek hepsine bunun öncesinde kurallarla karar vermemiz gerekir ama bunu önce kurumların yapması gerekir. Benim bunu kendi kendime evrensel bir çerçeve değil ki. Bu kurumsal bir yapının kuralları dolayısıyla biraz da kurumlara tabi ki iş düşüyor.” (E.G.K.)

Bir diğer önemli konu, öğrenenlerin belirlenen ve kendilerine sunulan bu kuralları anladığından emin olunmasıdır. S.A. bu durumu şöyle belirtmiştir:

“...daha başlangıcında öğrencinin bu internet şifresini koruması işte bu konulardaki güvenliğini alması ile ilgili konularda bir bilgilendirme yapılıyor işte bu kaydolurken okudum dediği kısımlarda. Ama ne kadar okuyor öğrenci ne kadar gerçekleşiyor bilmek zor.” (S.A.)

Katılımcılar tarafından öğrenenlerin ve öğretim elemanlarının görevleri, sorumlulukları, uymaları gereken kuralların belirlenmesi, tüm beklentilerin baştan net bir biçimde ortaya konması, aksi durumlarda kişiyi nelerin beklediğinin bilinmesi, ilerleyen zamanda doğabilecek etik sorunların önüne geçmek için önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.

4.1.2.3. Öğrenme ortamının tasarımı

Bilgi ve becerilerin teknoloji aracılığıyla iletildiği/kazandırıldığı e-öğrenme ortamlarında kullanılan platform ve taşıdığı özellikler öğrenme etkinlikleri ve süreçleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, tasarım kategorisinde en çok değinilen bir diğer konu “öğrenme ortamının tasarımı” alt kategorisi olarak düzenlenmiştir. Pandemi döneminde acil uzaktan eğitime geçildiği süreçte birçok kurum bu faaliyetleri yürütecek bir ÖYS’si olmadığı için çok fazla sorun yaşanmıştır. Kullanıcılar kendi alternatiflerini, çözüm önerilerini geliştirmişler ya da ücretsiz bazı platformları ya da sosyal medya araçlarını kullanmak durumunda kalmışlardır, ki bu durum da beraberinde pek çok etik sorun getirmiştir. T.B. durumu şöyle açıklamaktadır:

“Pandemi döneminde birçok okul çevrimiçi eğitime geçince büyük sorun yaşandı. Bu okullar dersleri vermek için halka açık, genelde ücretsiz olan yazılımlar kullanıyorlardı ve bu şirketlerin sahipleri reklam amacıyla verileri ayıklıyordu. Çocukların verilerini, çocuklarla ilgili verileri, yaşlarını, bulundukları yeri, kim bilir neleri kullanarak alıp pazarlama şirketlerine satıyorlardı. Bunun nedeni, birçok okul, kapalı bir sisteme girmek için bir şifreye sahip olmanız gereken, sözleşmede kimin verilere erişebileceği konusunda anlaşmaların yapılmış olduğu öğrenme yönetim sistemi gibi korumalı bir sisteme sahip olmanın önemini anlamamışlardı.” (T.B.)

Kullanıcıların kurum tarafından onaylanan, tek bir platform kullanıyor olmaları verilerin gizliliği ve güvenliğini etkilemektedir. (Bu konu “teknoloji” alt temasında ayrıca ele alınmıştır.) Ancak kurumun belirlediği bir ÖYS kullanılması, verilerin korunmasının yanı sıra derslerin ve kaynakların öğrenenlerle paylaşılabilmesini, öğrenenle mesajlaşmayı, ödev ve geribildirim verebilmeyi ve öğrenme analitiklerinin tutulmasını sağladığından E.T. ortak ve belirli bir platformun önemini şu cümlelerle vurgulamıştır:

“...burada kurumun tercih ettiği yapılandığı bir öğrenme yönetim sisteminin çok faydalı olduğu ve önemli olduğunu düşünüyorum ben. Çünkü işin disiplin tarafı var. Kayıt altına alınması, diğer tarafta veri madenciliği gibi öğrenme analitikleri tarafı var. Bunlar hem öğrenme süreçlerini destekleyip, iyileştirmek üzere hem de yönetime raporlar sunmak üzere önemli; yani bu yapının muhakkak böyle bir formal bir kimliğe dönmesinde fayda var yani öyle sosyal medyadan Zoom gibi farklı platformlarda ders yapılmasının hiç sağlıklı olmadığını düşünüyorum. Muhakkak bir kurucu kurumun bir yönetim sistemine öğrenme yönetim sistemi entegre olmasında fayda var o zaman zaten etik sorunlar çok aza iner gibi geliyor.” (E.T.)

Kullanılacak ortak bir platform, bir ÖYS kararlaştırıldıktan sonra katılımcılar tarafından bu platformun sahip olması gereken özelliklere de değinilmiştir. R.C.S. öğrenme ortamının tasarımının en önemli özellikleri olarak şunları sıralamıştır:

“(Kurumlar) farklı kültürlere hizmet etmek zorundalar ve her yönergede, her komutta, ekran görüntüsünde, renklerde buna dikkat edecekler. Sayfanızda dini bir şeyle veya başka bir şeyle

ilgili olabilecek belirli simgeler olabilir. Mesela Hindistan'da bizim maymun tanrımız hanüman ve Almanya'da da gamalı haç var. İkisi de aynı. Gamalı haç biraz yan çevrilmiştir; bizimki ise düzdür, yani döndürürseniz gamalı haç simgesi olur, 90°'ye getirirseniz bizim simgemiz olur. Aynı şey. (Ama anlamları çok farklı) ...Burada (tasarımda) iki önemli şey var, biri kullanıcı deneyimi, diğeri kullanıcı ara yüzüdür. Peki yazılımın o yazılımı kullanması ne kadar kolay? Kullanıcı deneyimi ve kullanıcı ara yüzü tasarımın nasıl görüldüğünü belirler. Burada önemli olan şey, yerleşimi açısından, renkler açısından tasarımın (belirli bir kesime karşı) incitici olmamasıdır. Etik sorun şu ki, eğer oturma açma ve kapatma düğmesini özel gereksinimli çocuklar için zorlanacakları bir köşede tuttuysak, o zaman kesinlikle amaca hizmet etmemiş olunur, bu nedenle bu tür şeyler tasarımda önemli hale gelir.” (R.C.S.)

Katılımcılardan S.A. bir ÖYS'nin aynı toplumdaki tüm kullanıcılara ya da daha geniş boyutta ele alınırsa daha çok kültürlü dersler için farklı din, sosyal ve kültürel deneyimlere sahip öğrenenlere hitap edebilmesi için evrensel tasarım ölçütlerine bağlı kalması gerektiğini belirtmiştir:

“*Dizayn for all*’ dedikleri var ya sadece bir kitle için değil tüm öğrenciler için tasarım yapmak gerekiyor o yüzden de güncel yazılımları ve güncel donanımları kullanmanız gerekiyor ki; her türlü öğrenciye standart içerik üretebilelim. Görme sıkıntısı olan bir öğrenci istediğinde o fontu büyütebilmeli yani kullandığınız yazılımlar da o tür şeyleri desteklerse biz yaptığımız tasarımlarla bütün öğrencilerimize hizmet verebiliriz. O yüzden biz bunu önemsiyoruz o yüzden de kullandığımız yazılımlar işte dünyanın bu alandaki en iyi yazılımlarını üreten yazılımlarını kullanıyoruz. Etkileşimli içerik üretmek için bir takım standart yazılımlar var onları kullanıyoruz. O da dediğim gibi öğrencinin büyük fontta görüntülemesini işte video olarak ölçeklenebilir yani daha doğrusu kullandığımız grafikler açısından hep ona dikkate alarak aslında yapıyoruz. Personelimiz de bunun bilincinde.” (S.A.)

Evrensel tasarım ilkelerinin yanında tasarımda kullanılan dil de ayrıca önemlidir. S.M. özellikle büyük kurumlarda veya dünyanın farklı yerlerinden öğrenenlerin eğitim aldığı derslerde ÖYS’lerin dilinin İngilizce olduğunu ancak burada tasarım aşamasında İngilizceyi her kullanıcının anlayabileceği seviyede tutmak gerektiğini belirtmiştir:

“İngilizce ortak dil olduğu için tüm öğrenci ve öğretmenlerimizin İngilizce bildiğini düşünüyoruz. Tasarımımız da İngilizce olmalıdır diyoruz. Çok önemli olan şey ise İngilizce seviyesinin ne olduğu. Buna karar vermeliyiz. Herkes temel düzeyde İngilizce mi biliyor yoksa gerçek İngilizceyi mi biliyorlar? Bu yüzden bir programı tasarlarken çok zor bir dil kullanırsanız, zor İngilizce kelimelerle hazırlarsanız, öğrencilerimiz anlamayacaklardır.” (S.M)

e-öğrenmede dersler alan öğrenenler genelde yetişkinler olmaktadır. Bilindiği gibi günlük hayatın içinde farklı sorumlulukları, çalışma hayatları olabilmektedir. Bu nedenle ÖYS’lerin tasarımında bir diğer önemli nokta olarak T.B. dersi alan öğrenenlerin sistem üzerindeki çalışma düzeni de göz önünde bulundurularak, çalışılacak içeriğin, etkinliklerin küçük parçalar halinde hazırlanarak öğrenene sunulması gerektiğini belirtmiştir:

“Öğrenenlerin iş hayatı olabileceğini ve bir oturuşta çok fazla bölüm çalışamayacaklarını düşünürseniz, dersinizin buna uygun olacak şekilde yapılandırılmış olmalı. Birçok çevrimiçi öğrenen her seferinde yaklaşık bir saat çalışır ve bırakıp başka bir şey yapar ve çalışmalarına geri döner. Bu yüzden dersinizi böyle yarım bırakıp devam edilebilecek biçimde tasarlamamız gerekir. (Öğrenenler) günün 24 saati orada değiller. Bu yüzden tüm bu şeyleri anlamalı ve tasarım biçiminizi buna göre ayarlamalısınız. Bu nedenle öğrenme yönetim sistemlerini kullanıyoruz. Çünkü dersleri öğrencilerin yapması için küçük parçalara ayırıyor, dediğim gibi bu roket bilimi değil, ama bu büyük ölçüde bir tutum değişikliği ve bazı şeyleri öğrenenler için iyi yapmak istiyorsanız bunu anlamalısınız. ...Covid döneminde (öğretim elemanları) öğrenenler için endişeliydi ve onlara bir sürü ekstra yapacakları şey verdiler. Öğrencileri tamamen aşırı yüklediler. 9'dan 5'e kadar ders yapıyorlardı. Bir de derslerin başında yapmaları gereken ekstra işleri vardı. Bu yüzden yine, eğer normal bir dersse, haftada üç derslik bir dersse, öğrenenlerin sizin dersiniz için haftada ayırması gereken süre maksimum sekiz saattir. Bu nedenle onlara vermeniz gereken her şey, dersler, okuma, değerlendirmeler ve grup tartışmaları vb. dahil olmak üzere o sekiz saate sığmalıdır.” (T.B.)

E.G.K. bu bahsedilenler dışında bir başka konuya dikkat çekmiş ve tasarımı yapanlar ile içerik hazırlayanların kurum tarafından benimsenen etik ilkeler hakkında detaylı bilgilendirilmesi gerektiğini, görseller, telif hakları, gibi konularda eğitilmelerinin önemini vurgulamıştır:

“Tasarımın yapıldığı ve öğrenme içeriklerinin oluşturulduğu grupların da eğitilmesi gerekir. Ben yaklaşık 12 yıl öğretim tasarımcısı olarak çalıştım Açıköğretim’de. Eskiden diyeyim sana şu anda öyle bir şey yapmıyoruz ve merak da ediyorum doğru mu yapıyoruz emin değilim. Çünkü şunu varsayıyoruz biz buradaki insanları daha önce eğittik. Ama bizim materyallerimizi sadece o insanlar hazırlamıyor. Artık Türkiye genelinden birçok insana materyal içerik hazırlattırabiliyoruz. Benim etik ilkelerimin yazılı kurallar halinde veriliyor olması lazım. Orayı görseli nasıl koyacak, metin nasıl hazırlayacak, ne kadar şeyi dışarıdan atıf vererek alabilir? Çünkü atıf verdin ve senin sonsuz hakkın yok. Belirli bir miktar alabiliyorsun bir kişiden ve aldığın zaman fazlasına izin istemen gerekiyor gibi, nasıl fotoğraf yüklenir nasıl telif haklarını riayet edilir. Bunlara dair hem yazılı kurallarımız olması lazım hem de bunları sözel olarak karşımızdaki içerik hazırlayacak kişilere anlatıyor olmamız lazım. ...Dolayısıyla bu içerikleri hazırlayan kişilerin hem alan uzmanı hem de o kurum kuruluşların etik kurallarını biliyor olması lazım gibi çok detaylar var.” (E.G.K.)

Tasarım konusunda bir diğer önemli nokta ise öğrenme ortamlarındaki zenginliğin, çeşitliliğin sağlanması ile öğrenene seçme şansı verilmesidir. Öğrenenlere içeriğin aktarıldığı, hedeflenen becerilerin kazandırıldığı, aynı zamanda kişisel tercihlerine göre seçimler yapabildikleri öğrenme ortamlarının sunulması etik açıdan bazı problemlerin önüne geçmekte fayda sağlayabilir. E.G.K. bunu şöyle dile getirmiştir:

“Medya zenginliği diye bir kuram vardır ve bu kuramda aslında her ne kadar e-öğrenme ve açık öğrenme uzaktan öğrenme biraz kişinin kendi kendine öğrenme ortamları gözüğe de senin bu ortamlarda onlara etkileşim olarak sunduğun tüm araçlar işte asenkron dediğimiz sistemler, işte discussion boardlar, mesajlaşma alanlarına kadar video konferans gibi canlı senkron araçları gibi bu araçların sunumu da çok önemli. Etkileşimde tabi ki hepsini, tüm araçları aynı anda sunmayabilirsin, burada mesela Açıköğretim neden böyle bir şey yapmak zorunda kaldı? Çünkü çok büyük bir kitle ve sadece asenkron olarak aslında bu kitleyi kendi başına yalnız bırakmaman gerekiyor, çünkü ne aidiyet olarak ne de bir bilen olmadan bu sistemin içerisinde birilerinin böyle hayatta kalmaya çalışması çok da mantıklı değil. Dolayısıyla kişiye de bu hakkı vermen gerekiyor bu etkileşim hakkını. Çünkü bilgiye erişim yönünden ya da bir deneyime erişim yönünden video konferans etkileşimi çok daha zengin bir etkileşim o yüzden bunu zaten etik olarak içerik ve materyal anlamında sunmuş olman gerekiyor. Yani bir çeşitlilik sağlaman gerekiyor öğrenenlere tercih hakkı sunman gerekiyor.” (E.G.K.)

Bu durum farklı bireysel tercihleri ya da ihtiyaçları olan öğrenenlere kolaylık sunduğu gibi fırsat eşitliği yaratarak etik problemlerin de önüne geçebilir. Örneğin, sadece bilgisayar üzerinden erişilebilen bir ÖYS, bilgisayarı olmayan öğrenenler için eşitsizlik yaratacaktır. Başka bir örnek olarak, gündüzleri çalışan biri, sadece eşzamanlı yürütölen derslere giremeyecek asenkron izleme/dinleme seçeneği sunulmaması durumunda mağduriyet yaşıyacaktır. Bunun için hedef öğrenen kitlenin özellikleri ve erişim imkanları da göz önünde bulundurularak ortam çeşitliliğinin ele alınması gerektiğini S.A. şöyle açıklamıştır:

“Eşitliği sağlamaya çalışıyoruz aslında. Eskiden bunu sadece kitapları göndererek sağlıyorduk. Ama eşitliği sağlamak açısından evet günümüzde bilgisayar ve telefonu olmayan öğrenci sayısı çok azaldı yani eskiden çok fazlaydı, şu anda mobil uygulamamız var Açıköğretim Sisteminde. Herkes açıp canlı ders seyretmek dahil hepsini cep telefonlarından yapabiliyor. Hatta ben derslere katıldığımda da görüyorum bazı öğrenciler mobil katılıyor bazı öğrenciler şey (bilgisayardan) katılıyor bunu görebiliyorsunuz. O anlamda fırsat eşitliği var diye düşünüyorum.” (S.A.)

Bunları göz önünde bulundurarak ortam/araç çeşitliliğinin sağlanması ile öğrenme ortamlarında yaşanan bir takım etkileşim problemlerinin de önüne geçilebilir. Katılımcılardan bazıları öğrenme ortamlarındaki etkileşimde bazı öğrenenlerin diğerlerinden daha baskın, söz almaya daha istekli, kendini ifade etmekte daha rahat olduğunu; bazılarının ise daha çekingen, bildiği halde konuşmayı tercih etmeyen, fikrini açıkça söylemeyi tercih etmeyen yapıda olduklarını belirtmişlerdir. R.C.S. bu durumlarda dersteki konuşmaların belirli öğrenen gruplarının baskın kontrolünde ilerleyebildiğini, bazıları için ise katılım şansını daha da azalttığını belirtmiştir:

“Öğrenciler kendi aralarında konuşurken, (diyaloglarda) baskın çıkmaya çalışan bazı öğrenciler olabilir. Bazıları daha konuşkanlar ve bazı öğrenciler daha utangaç. Konuşmak istemiyorlar. Bu durum zekâları düşük olduğunu göstermez. Sadece katılmıyorlar o kadar.” (R.C.S.)

Bunun önüne geçebilmek, herkese katılım anlamında da fırsat eşitliği sunabilmek adına da ortam/araç çeşitliliği önem taşımaktadır. Öğrenme ortamlarında senkron, asenkron sohbet, soru-cevap ortamları oluşturmak, seçenekler yaratarak farklı özellikleri ya da tercihleri olan öğrenenlere imkân sunmak etik açıdan da tüm öğrenenlere fırsat eşitliği sunabilir. Ancak T.A. ortam çeşitliliği sunulurken bu ortamların etkililik, verimlilik ve maliyet açısından da değerlendirilmesi gerektiğini şöyle bir örnekle açıklamıştır:

“Sanırım bu ara insanlar *Metaverse* hakkında konuşuyorlar, herkes gözlüklerini takıyor... sonra tekrar aynı soruna geliyoruz sesli konferans ve sürükleyici türden şeylerle dolu video-konferans. Aramızdaki etkileşimsel mesafeyi azaltmak için fırsatlar yaratıyorsunuz ama ne pahasına? İşte etik mesele budur, sadece ortamın böyle olabilmesi, illa olması gerektiği veya öğrenme için en etkili yolun bu olduğu anlamına gelmez. Biliyorum, öğrencileri *Second Life*'a almaya başladığımda ve bu tür ortamlarda dolaşırken, herkes sürekli kayboldu ve ben herkesi bir noktada bir araya getiremedim, ama bana öyle geliyor ki kazanımlar... Ben bunu sorgulama topluluğu (community of inquiry) olup olmadığını görmek için lisansüstü öğrencilerle yaptım, birtakım göstergeler daha yüksek bir ölçüde oluşturuldu. Çünkü sürükleyici bir ortamdaydınız ve bunların çoğunu ölçebildiğinizi gördük ama bir ilerleme var mıydı? Biz çok bir ilerleme görmedik ya da göremedik.” (T.A.)

Öğrenme ortamının tasarımı ortam/araç çeşitliliğinin farklı ihtiyaçları ya da öğrenme tercihleri olan öğrenenlere hitap edebilmek ve fırsat eşitliği yaratabilmek adına önemli olduğunu belirtilmiştir. Bu şekilde derslerde yaşanan birtakım etkileşim problemlerinin önüne geçilebileceğini, herkese eşit katılım fırsatının sunulduğu öğrenme ortamlarının oluşumuna katkıda bulunulabileceği, ancak bunlar yapılırken oluşturulacak ortamların da etkili, verimli ve maddi açıdan harcanacak paraya değer olup olmadığının da değerlendirilmesi gerektiği söylenmiştir. Bunun dışında, tasarımı yapacak uzmanların eğitimi kadar sistemi kolaylıkla kullanarak öğrenenlere yol çizebilmek adına T.V.Y. öğretim elemanlarının da eğitimi, sisteme aşinalığının kazandırılmasının gerektiğinin altını çizmiştir:

“Bunu hocanız da bilmiyorsa öğrenciniz de bilmiyorsa zaten ilk bayağı bir haftanız karşılıklı bu LMS'in çözülmesi ile gidiyor. Şimdi biz bunu istemeyiz uzaktan eğitimciler olarak. Ne deriz kullanacağın teknolojiyi çok iyi bil ki karşı tarafa da yardım et. O yüzden bu teknolojinin hangi teknolojiyi kullanacaksan bunu özellikle hocaların çok iyi bilmesi gerekiyor. Yani biz *Moodle* ve *BigBlueButton*'ı kullanıyoruz. Ben öğrencinin mikrofonunu açıp açmadığını görüyorum burada yani bak şuraya basarsan altta mikrofona erişim izni isteyecek, ver onu sonra görüntülü konuşalım ,sesli konuşalım hepsini konuşalım diyorum ama ben onu bilmezsem bende zaten açık o. Karşı tarafın ekranını da kafamda bilmem gerekiyor.” (T.V.Y.)

Öğrenenle iletişimin yürütüldüğü, materyallerin yüklendiği, öğrenenlerin üzerinde zaman geçirerek kaynakları kullandığı e-öğrenme araçlarının tek bir yerde toplanarak, kurum tarafından onaylanmış bir sistem olması gerektiği, farklı özelliklere ve ihtiyaçlara sahip olan öğrenen kitlesine hitap edebilmek için evrensel tasarım ilkelerine uygun bir biçimde tasarlanmış, herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir dilde yazılmış ve kullanımı kolay, ortam ve araç çeşitliliğinin sağlandığı bir tasarım yapılması gerektiği ve bu tasarımı yapacak, içine kullanılacak malzemeleri koyacak uzmanların da bağlı kalmaları gereken etik düzenlemeler hakkında bilgilendirilmeleri tasarım konusunda en önemli etik konular olarak ele alınmıştır. Tasarım esnasında bu konuların göz önünde bulundurulması etik ihlallerini önlemeye yardımcı olabilir.

4.1.2.4. Kalite güvence

e-öğrenmede kalite güvence denildiğinde dersin amaçlarının ve içeriğinin hazırlanmasından ölçme değerlendirmeye, tasarımından iletimine, etkileşimden kullanılacak teknolojiye kadar pek çok alanı kapsayan bir konu olmasına rağmen katılımcılar tarafından tek başına oldukça az değinilen bir konu olmuştur. Kurumlarda kalite güvence mekanizmalarının bulunması etişin her boyutuyla gözetildiği anlamına gelmemekle birlikte, e-öğrenmeye ilişkin kalite standartlarının izlenmesi örneğın “eşitlik, eşdeğerlik, adil olma, verimlilik, şeffaflık, hesap verebilirlik” gibi etik ilke ve normatif yaklaşımların benimsenmiş ve içselleştirilmiş olduğuna yönelik bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Konunun önemini R.C.S. şöyle belirtmiştir:

“Derslerin öğrenenlere iletiminde bir diğer önemli nokta kalite. Eğitimin kalitesi ne kadar düşükse, o zaman kesinlikle dersin iletim mekanizmaları bozulur.” (R.C.S.)

“Denklik” kavramı öğrenenlere yüz yüze verilen eğitim ile çevrimiçi olarak verilen eğitimin, imkanların ve desteğın tamamen aynı olmasa da eşdeğer düzeyde verilmesini ifade etmektedir. Kalite güvence çerçevesinde ele alınabilecek bu konuyu katılımcılardan R.C.S. etik ile ilişkilendirerek, aynı dersi çevrimiçi ortamda alan bir öğrenen ile yüz yüze alan bir öğrenen arasında denkliğın olmamasını etik bir sorun olarak değerlendirmiştir:

“Çevrimiçi öğrenciler, geleneksel sınıf ortamlarındaki emsalleriyle aynı eğitim kalitesinde olmayabilir. Bu bir sorun oluşturabilir.” (RCS)

Kurumların yüz yüze öğrenen öğrenciyle uzaktan öğrenen öğrenciye karşı eşit düzeyde sorumluluğı olduğunu, bu imkanların eşdeğer düzeyde sunulmaması durumunda etik sorumluluklarını yerine getirmediğini S.N. şöyle ifade etmiştir:

“Uzaktan eğitim veya çevrimiçi esnek e-öğrenme ortamındayken, aynı düzeyde destek sağlayamıyorsanız, (öğrenciyle aranızda yaptığınız) sözleşmede başarısız oluyorsunuz. Organizasyon başarısız oluyor. İşte burada etik devreye giriyor. (S.N.)

Katılımcılar arasında denklik konusunun altını en çok S.N. çizmiştir ve e-öğrenmedeki tüm donanımın, erişim, fırsat ve hizmet türlerinin yüz yüze eğitimle eşdeğer olması gerektiğini şu ifadelerle belirtmiştir:

“Bütün olay eşdeğerliktir. Çevrimiçi veya e-öğrenme işine giriyorsanız, orada akademik desteklerin bulunduğundan emin olmalısınız. Geleneksel organizasyonda verdiğiniz desteğin eşdeğeri orada mevcut olmalı, her zaman bir karşılaştırma vardır. Geleneksel organizasyon hiç var olmasaydı, o zaman karşılaştırma olmazdı. Ne alırsan al, onunla mutlu olurdun. Ama biz başka türlü bir düzenlemeye alışkınız, bu yüzden hep "ben de diğerinin aldıklarını alıyor muyum?" (diye soruyoruz). Restoranlardaki gibi. Aynı paranın karşılığı olarak, o adamın aldığını alıyor muyum? Bu nedenle, çevrimiçi veya e-öğrenme işine giriyorsanız, bütün donanımın, içeriğin, uzmanlığın, öğrenci desteğinin, değerlendirmenin, hepsinin eşdeğer komplekslikte, eşdeğer ayrıntı ve düzeylerde olduğundan emin olmanız gerekir; aksi takdirde adil olmaz. ...Esnek öğrenen öğrenci veya çevrimiçi öğrenci olarak kaydolurken üniversite öğrenme yönetim sistemine erişiminiz olduğunu söylese ve öğrenen sisteme erişemezse, kurum başarısız olur. Bundan üniversiteyi sorumlu tutmalıyız. Öğrenciler ‘Kayıt ücretini ödedim, LMS neden çalışmıyor?’ (diye sorabilmelidir). LMS 24 saat boyunca kapalıysa, o zaman üniversiteye dava açarsınız, bunu yapabilmemiz gerekir. Çünkü bunun için para ödedim. LMS çalışmıyorsa, başarısız oluyorsunuz. ...Evde esnek öğrenme ortamında okuyorsanız, o zaman erişebileceğiniz fırsat ve hizmet türleri, kampüsün seviyeleri açısından tam olarak aynı olmasa da eşdeğer olmalıdır. Aksi halde sorumluluklarınızda başarısız olursunuz, etğin çerçevesi budur.” (S.N.)

Katılımcıların belirttiği gibi çevrimiçi öğrenme hizmeti sunan kurumlar, yüz yüze derslere gelen öğrenenlerle çevrimiçi dersler alan öğrenenlere sunulan imkanlar konusunda tam olarak aynı hizmetleri sağlayamamaları da içerik, destek, kaynak erişimi, değerlendirme, ÖYS gibi eğitim faaliyetlerini destekleyen tüm parçalarda eşdeğerliğe önem vermelidir. Bunların sağlanması kurumların faaliyetlerini kalite açısından da etkileyecek önemli bir konudur. Dolayısıyla e-öğrenme için de standartların uygulanması gerekir. Bunların belirlenmesi, izlenmesi, etik ile de yakından ilişkilidir. Bu standartların gözetilmesiyle eşdeğerlilik ve denklik kararları da daha sağlıklı verilebilmektedir.

Kaliteyi etkileyen bir diğer unsur olarak, derslerde etkileşimin etkili ve verimli bir şekilde sürdürülebilmesi için öğretim elemanının öğrenenleri izlemesi, derslerde yaptıklarını takip etmesi ve geri bildirim vermesi gerekmektedir. Ancak öğrenen sayısının çok fazla olması sebebiyle bunun yapılamadığını, bu durumun da derslerdeki etkileşimin kalitesini etkilediğini T.B. şöyle açıklamıştır:

“Çok büyük sınıflarımız var. Sınıflarımız öğrenenleri izlemek için çok büyük. Bunu 200 öğrenciyle yapamazsınız. Tabi ki öğrenenleri daha küçük gruplara ayırabilirsiniz ancak o zaman da onları izleyemezsiniz. Bu nedenle onları izlemiyorsanız aralarında süren etkileşimin kalitesini de bilemezsiniz. Bu yüzden, buradaki problem aslında dersin iletim şeklinden çok sınıfın büyüklüğü ile ilgili. Bence pek çok eğitmen sınıfın merkezinde olduğu için ve etraflarında 200 öğrenci olduğu için, sorularına cevap aldıklarında bu sorunu çözdüğünü varsayıyor ama çözmüş olmuyor. Araştırmalar, herhangi bir büyük derslikte öğrencilerin neredeyse %5'inden daha azının derste soru sorduğunu; öğrencilerin %95'inin kalabalık bir sınıfta etkileşime girmediğini gösteriyor. Bu nedenle buradaki sorun dersin iletim şekli değil sınıfın mevcududur.” (T.B.)

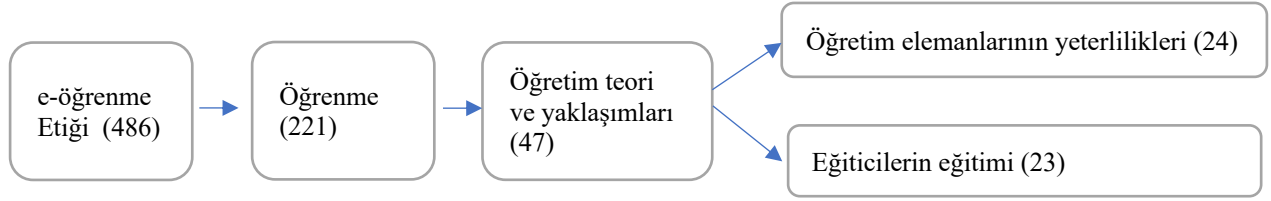
S.N. hazırlanan derslerin, içeriğin ve değerlendirmenin etkililiği açısından uzman bir ekip tarafından görüş bildirilmesi gerektiğini, program değerlendirme ve geliştirmenin önemini şöyle açıklamıştır:

“Tüm ortamın etkinliğini nasıl değerlendirebiliriz? Bu sadece öğrencilerin sorumluluğu değil, sizin sorumluluğunuz. Bu dersi oluşturdum. O dersin işe yaradığını nasıl değerlendiriyorsunuz? Çünkü dersi belirlerken sizin de bazı hedefleriniz var. Dersin bu şekilde oluşturulurken öğretim üyelerinin bazı hedefleri var, kurumunuzun bazı beklentileri var. Bir programı değerlendirmek istediğinizde bunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Sadece öğrencilerinize bu ders hakkında ne düşündüğünü soramazsınız. Bu sadece tek bir veri kaynağı. Öğrencilerin çok sınırlı bir görüşü var. Dersin nasıl bir araya getirildiği hakkında hiçbir fikirleri yok, bu nedenle akran değerlendirmesi önemli bir parça haline geliyor. Bu nedenle üniversitelerin değerlendiricileri var. Profesörler ve diğer alanların uzmanlarından bir grup oluşturacaklar. Ele aldığımız içerik ve kullandığımız teknoloji, esneklik, programın ya da dersin etkinliği, bunları değerlendirmek için birden çok kaynaktan veri toplarsınız.” (S.N.)

Katılımcılar ayrıca kalite süreçlerinin ders materyallerinin hazırlanması, bunların öğrenenlere nasıl sunulduğu ve derslerde nasıl kullanıldığının, derslerin sürelerinin nasıl planlandığının önemine de dikkat çekmiştir.

4.1.3. Öğretim teori ve yaklaşımları

e-öğrenmede etik üzerine yapılan görüşmelerden elde edilen “öğrenme” alt temasında en çok vurgulanan dersin işlenişi ile ilgili olan konular “öğretim teori ve yaklaşımları” (pedagoji) başlığında ele alınmış ve üçüncü kategori olarak ortaya çıkmıştır. Dersin içeriğini öğrenene aktaran öğretim elemanlarının sahip olmaları gereken nitelikler, bunun için almaları gereken destek ve eğitim öğrenenlere adil, etkili ve verimli eğitim imkanlarının sunulmasında önemli bir nokta olarak belirtilmiştir. Bunların atlanması durumunda etik ihlallerinin de ortaya çıkabileceği bilinmektedir. Katılımcıların etik teması üzerinde öğretim teori ve yaklaşımları ile ilgili verdiği cevaplar iki alt kategori halinde incelenmiştir: Öğretim elemanlarının sahip olması gereken yeterlilikler ve Eğiticilerin eğitimi (Şekil 4.8).

Şekil 4.8. e-öğrenme etiğinin öğrenme boyutu altında öğretim teori ve yaklaşımları ve alt kategorileri

4.1.3.1. Öğretim elemanlarının yeterlilikleri

Öğretim elemanlarının sahip olmaları gereken yeterlilikler öğretim teori ve yaklaşımları başlığı altında en çok bahsedilen etik konu olmuştur. Üniversiteler dışındaki eğitim kurumlarında dersler veren eğiticiler genelde eğitim fakültelerinden mezun, alan bilgisine ve öğretme yeterliliğine sahip kişilerdir. Ancak T.A. üniversitelerdeki öğretim elemanlarının kendi alanlarında uzman kişiler olduğunu; dersin nasıl öğretileceği, öğrenene nasıl geri bildirim verileceği ya da nasıl sınav sorusu hazırlanacağı gibi konularda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını, bunun da önemli bir etik sorunun kaynağı olduğunu belirtmiştir:

“Etik sorun, eğitim almadan öğretmektir. ...Bir pilot uçmak için eğitilmeden bir uçağı uçurursa (ne olur)? Okul öğretmenlerinin öğretmek için eğitim aldığını varsayıyoruz, üniversite profesörlerinin değil. Bu büyük bir problem. Bu sadece çevrimiçi öğrenme sorunu değil. Yüz yüze öğretimin de sorunu. Üniversitelerde çok çok kötü öğretim var çünkü hocalar öğretmek için yetiştirilmemişler. Kendi profesörlerinden (nasıl öğrendilerse) ve kendilerine nasıl öğretiliyse öyle öğrenmişler. Bu eski moda bir sistem. Takip edilmez, izlenmez, değerlendirilmez. O noktada benim için pek çok etik sorun var. Öğrencilerin başına hocaları koymak ve o mesleği bilmeden, evet onlar konu uzmanı, onlar kendi alanlarında gerçekten çok iyiler, bunu yapmak için çok iyi eğitilmişler, ancak bunu nasıl öğretecekleri konusunda eğitilmemişler. O halde soru şu, ben onlara süper kahramanlar diyorum, nasıl öğreteceğini bilen bir alan uzmanı ve aynı zamanda teknoloji uzmanı bildiğiniz biri var mı?” (T.A.)

Dersi, öğrenene etkili bir biçimde iletebilmek için ihtiyaç duyulan pedagojik bilgilere sahip olmak, alan uzmanlarının bu bilgileri kullanarak derste uygun olan öğretim yaklaşımını seçmesi katılımcılar tarafından önemli bir nokta olarak sunulmuştur. Öğrenme etkinliklerinin amacı öğrenene belirli bir miktar bilgiyi dersi geçene kadar aklında tutmasını sağlamak olmamalıdır. H.H. e-öğrenmenin günümüzde birçok sebeple yaygınlaşmış olmasının herkesi çevrimiçi ortamda dersler veremeye ittiğini, ancak çevrimiçi öğrenme ile yüz yüze öğrenmenin

aynı olmadığını, asıl amacın teknolojiyi kullanmak değil öğrenmeyi iyileştirmek olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca öğrenenleri değişen dünyaya hazırlamak adına öğretim elemanlarının pedagojik bilgileri, kullandıkları yaklaşımların da çok önemli olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Artık büyük bir şey olduğu için e-öğrenmeyi kullanmaları gerektiğini düşünen profesörler var. Ancak, e-öğrenmenin sırf teknoloji kullanılarak öğrenme olmadığını, öğrencilerin öğrenmelerini geliştirmekle ilgili olduğunu ve gerçek süreci kendileri bilmezlerse kaosa yol açacaklarını anlamaları gerekiyor. ...İnsan haklarından bahsediyoruz. Bir profesör, yalnızca belirli bir pedagojik yaklaşımı izleyerek kendisi tek kişi olacak şekilde, tipik öğretmen merkezli yaklaşımla öğretmeye devam ederse, öğrenci kendini düşünmesin mi? Kritik kararlar alabilmeleri için öğrencilerimizi geleceğe hazırlamamız gerekiyor, bu yüzden etik ve pedagojik yaklaşımların etik sonuçları olabileceğini düşünüyorum. Öğrencilerin üniversitemizden dışarıdaki ortama hazır olarak mı ayrılmasını istiyoruz yoksa sadece bilgiyi tekrar edip ve gerçekten doğruluğunu düşünmeden mi? Bu yüzden pedagojik yaklaşımın etik bir sorun olabileceğini düşünüyorum. Biliyorum üniversiteler durumu böyle görmeyebilir ama eğitilmiş biri gerçekten derine inip burada ne oluyor diyebilir, sokakta dolaşan çok fazla öğrenci var. Çünkü bilmiyorlar, sadece temel bilgileri öğrenmiş olabilirler; dışarıda işler o kadar hızlı ilerliyor ki, çok hızlı kararlar almanız gerekiyor.” (H.H.)

Katılımcılardan O.S. öğretim elemanlarının derslerdeki tutumlarının, öğrenmeye bakış açılarının da verilen eğitimi etkileyen çok önemli bir konu olduğunu belirtmiştir:

“Beni daha çok endişelendiren, dersleri yazan kişilerin tutumları. Bir üniversitenin ders yazma konusunda alabileceği üç farklı tutum vardır. Kendilerini *Darwinist* olarak görebilirler. Onlar sadece öğrenciler için orada oturarak yalnızca gerçekten iyi olan öğrencilerin (istenen) nitelikleri kazanabilmelerini sağlamak için oradadırlar. Böylece onların görevi, uygun olmayan insanları elemektir. İkincisi, işimizin sadece öğretmek olduğunu ve öğretmek için elimizden gelenin en iyisini yapacağımızı söyleyen *Fatalista* 'lar. Burada (iş) öğrencilere kalmış. İnsanlarla ilgilenmek benim işim değil, elimden gelen en iyi dersleri, en iyi çevrimiçi sunumları yapacağım ama öğrencilerin ne yaptığı bir anlamda beni ilgilendirmez. Ve üçüncü bir grup insan var. Onlara *Retentioneers* diyorum. Onlar işlerini öğrencilerin olabileceklerinin en iyisi olmalarına yardımcı olmak olarak görüyorlar. Zayıf bir öğrencileri varsa, o öğrencinin olabileceğinin en iyisi olmasına yardımcı olmak için o öğrenciye ekstra destek vermeye çalışırlar ve açık üniversitedeki derslere baktığımızda (böyle olanları) çok gördük.” (O.S.)

Ders esnasında yine öğretim yaklaşımlarını ilgilendiren bir diğer önemli nokta olarak öğretim elemanlarının öğrenenleri izlemesi, gerekli yerlerde doğru ve işe yarar geribildirim verebilmesi gerekliliğini R.C.S. şöyle ifade etmiştir:

“Yapıcı geribildirim (constructive feedback). Boş (değersiz/anlamsız) yorumlar (öğrenene) hiçbir şey ifade etmez. ‘Merhaba’ ya da ‘tamam’ şeklinde yorumlar (karşınızdakine) hiçbir şey söylemez. Olumsuz yorumlar yapabilirsiniz, olumlu yorumlarınız olabilir. Çevrimiçi iletişimde yapıcı geribildirimler artıyor. Uygun bir ifade şeklinin, saygılı bir dilin kullanıldığı yapıcı geri bildirimler artıyor. Bu tür şeyler tüm etik normların temeli haline geliyor çünkü bu tür durumlar

geçmişte ortaya çıkmış, bu yüzden bunların nasıl farkına varabiliriz diye düşünmemiz gerekir. Bu nedenle bu etik normlar, bu temel üzerine oluşturulmuştur.” (R.C.S.)

e-öğrenme, yüz yüze eğitimin, olduğu gibi çevrimiçi ortama aktarılmış şekli değildir. Bu nedenle yukarıda bahsedilen pedagojik bilgilerin dışında, e-öğrenme için öğretim elemanlarının öncelikle alan bilgisine, sonrasında da öğretim tasarımı ve teknoloji bilgisine sahip olmaları gerektiğine R.C.S. şöyle dikkat çekmiştir:

“Birincisi, öğretmenin bilgi düzeyi çok önemli. İkincisi de ders tasarımında öğretim tasarımı ilkelerinin ve teknoloji araçlarını kullanıp kullanmadıklarının farkında olup olmadıkları. Çok sayıda eğitim programı yürüttük ve bazı kişiler e-öğrenme yönetim sisteminin nasıl kullanılabileceğini bilmiyor, dolayısıyla bu teknoloji becerileri de önemli.” (R.C.S.)

Öğretim yetkinliği, teknoloji ve tasarımın yanı sıra e-öğrenmede en önemli konulardan biri olan öğretim elemanlarının iletişim becerileri de E.G.K. tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Nasıl iletişim kurulacağı, karşıdaki kişiyi savunmasız bırakmayacak, sinirlendirmeyecek ya da onunla nasıl bir tarzda ve tonda iletişim kurulacağı yazılı ve sözlü iletişimde nelere uyması gerektiği tam bunlarında hem yazılı hem sözel olarak veriliyor olması gerekir. Bunun için sadece etik okuryazarlığı değil de kişinin iletişim okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, tasarım ve içerik hazırlamada karşı taraf ile yazım dili bile çok önemli. Üstten mi yazıyorsun paralel bir şekilde mi yazıyorsun tamamen etikle alakalı tabi ki.” (E.G.K.)

e-öğrenme ortamlarında tıpkı yüz yüze eğitimde olduğu gibi öğretim elemanlarının uymaları beklenen birtakım kuralların, takip etmesi gereken bazı işleyiş ilkelerinin olduğunun farkında olması gerekliliğini S.A. şöyle açıklamıştır:

“Bir öğretim üyesi olarak bir ders anlatıyorsanız bir belirli normlarda standartlarda bunu sunmanız gerekiyor hatta bununla ilgili sorunlar da bazen yaşayabiliyoruz yani bir öğretim elemanının sınıfta uygun davranışı olmayabiliyor. ... Slaytları hazırlamak için belirli standardımız var, hoca diyor ki; ben slaytlarda bu standardı kullanmak istemiyorum diyebiliyor. ...Dersin belirli sürede bitmesi gerekiyor. Hoca benim işim var deyip daha 20. dakikada bitiriyor. Bu tip durumlar hep etik aslında. Siz bir dersi yapmayı kabul ettiyseniz başında da söylediğim gibi birtakım kuralları var. Ders 45 dakika. Bunlar aslında etik kurallar değil. Normal kurallar ama buna uymadığın zaman biraz etiğe düşüyor iş. Etik bir sorun yaratılmış oluyor.” (S.A.)

Öğretim teori ve yaklaşımları kategorisinde katılımcılar tarafından öğretim elemanlarının çevrimiçi ortamlarda dersleri yürütebilmek için sahip olmaları gereken en önemli yeterliliklere dikkat çekilmiştir. Derslerin içeriğini hazırlarken, bu içeriği öğrenenlere aktarırken, ölçme değerlendirmeyi planlarken ve ders anlatımı esnasında verdikleri birçok kararı bir temele dayandırırken, öğretim elemanlarının sahip olmaları gereken alan bilgisine, pedagoji bilgisine, bunları e-öğrenme ortamlarında yürütebilmek adına teknoloji bilgisine ve yine bu ortamlara özel iletişim becerilerine sahip olmaları gerektiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

4.1.3.2. Eğiticilerin eğitimi

Öğrenen sayısının artması ve günümüz ihtiyaçlarının hızla değişmesi gibi sebeplerle e-öğrenme hızla yaygınlaşmaktadır. Ancak katılımcılar öğretim elemanlarının sahip olmaları gereken yeterliliklerden bahsederken birçok kurumun altyapıları açısından e-öğrenmeye hazır olmadığı gibi, dersleri verecek öğretim elemanları açısından da hazır olmadığı belirtilmiştir. e-Öğrenmede olan, ya da olması gereken, yüz yüze derslerde yapılanı olduğu gibi çevrimiçi ortama aktarmak değildir. e-Öğrenmenin kendi dinamikleri, nitelikleri ve gereklilikleri bulunmaktadır. Bunun için de çevrimiçi ortamlarda dersleri verecek öğretim elemanlarının bu ortamlarda dersleri yürütebilmek için eğitilmesi gerektiğini T.B. şöyle anlatmıştır:

“Bence buradaki sorun, çevrimiçi öğrenmeyi kullanmak için eğitim almanız gerektiği ve çoğu ülkede özellikle profesörlerin eğitim ve öğretim almasını gerektirmeyen çok çarpık bir sistemimiz var. ...Eğitmenler daha çok kendi cihazlarını kullanmaya, kendi eylemlerini (belirlemeye) yöneldiler, bu yüzden bence eğitmenlerin bunu yapmanın riskleri konusunda eğitim alması gerekiyor. ...(Çevrimiçi öğrenmede) farklı bir şekilde öğretmek zorundasınız ve çevrimiçi öğrenmeye geçerseniz, gerekirse eğitim alabilirsiniz. Bu roket bilimi değil. Çok fazla eğitim almanıza gerek yok, ancak yüz yüze eğitimden çevrimiçi öğrenmeye geçmek için yaklaşık 10 ila 12 saat arasında bir süreye ihtiyacınız var ve eğitimi sağlamak da yine kurumların sorumluluğunda.” (T.B.)

Katılımcılardan S.N. pek çok öğretim elemanının çevrimiçi öğretim yöntemleri ve teknolojileri hakkında bilgi sahibi olmadığını, bu konuda biraz da yalnız bırakıldıklarını; ancak bu eksiğin ciddiye alınarak kurumlar tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir:

“Kurumlar öğretim elemanlarına yeterli desteği sağlamıyor. Bu kişi çevrimiçi bir ortamda öğretmek için eğitilmemiş ki. Bu işin etik ve ahlaki bir sorumluluğu var. Eğer bir kuruluş e-öğrenmeye ya da çevrimiçi öğrenmeye geçmek istiyorsa, akademik personele ve öğrencilere hayatta kalmaları için ihtiyaç duyacakları desteği sağlamalıdır. ...Çevrimiçi işlemlerin çoğu, aşına olduğumuz, esnek öğrenmenin çok daha verimsiz bir biçimi. Öğretmenler çok fazla kendi başlarına bırakıldı, birçok kişiye Moodle’ı nasıl kullanacakları dahi söylenmedi, kendileri çözmek zorunda kaldılar. Ancak destek sağlamanız gereken süreçte bir kalite kaybı söz konusu. Basitçe söylemek gerekirse, frenlerin nerede olduğunu bildiğiniz, her gün kullandığınız ortalama bir arabanız var. Sonra birden biri sizi F16 uçağına bindiriyor. Ne olacak? Kaza yapacaksınız! ...Teknik bilgi çok önemlidir. Kaç akademisyen teknik bilgiye sahip? Kurumun akademisyenleri desteklemesi ve sen böyle bir ortamda öğretmenlik yapıyorsun, bu yüzden buna ihtiyacın var demesi gerekiyor.” (S.N.)

E.T. eğitim kurumlarında öğrenenleri programlara hazırlamak, onları bilgilendirmek için yapılan oryantasyonların öğretim elemanlarına da yapılarak teknoloji okuryazarlığının geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir:

“(ÖYS kullanabilmek gibi) o okuryazarlığın gelişmesi, aşına olmamız bu teknolojilere son derece önemli. Oryantasyon eğitimleri hem öğrencilere hem öğretim elemanlarına yönelik, bu tip şeylerin, özellikle çevrimiçi öğrenmede düşünülmesi gerekiyor. Destek hizmetlerinin yerine getirilmesi belki etik boyutta da düşünülebilir. Sorunlar, sorun boyutuna gelmeden görüp müdahale edebilmek için.” (E.T.)

T.V.Y. ise çevrimiçi öğrenmeye geçerken alan uzmanlarıyla iş birliğinin, hizmet içi eğitimin ve öğretmenin hazırlanışının önemine vurgu yapmış, öğretim elemanlarının teknolojik konuların yanı sıra içerik hazırlama, ölçme değerlendirme gibi konularda da eğitim ve destek almaları gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“Hocalar da ne yapacağını bilmiyor, sen verdin mi hizmet içi eğitim? Burada yine kurumun sorgulanması gerekiyor. Bir de niye insanları yalnız bıraktın? Aslında uzaktan eğitim uzmanlarına sorsalardı şöyle bir şey olurdu: Alan uzmanları ile uzaktan eğitim uzmanlarını bir araya getirelim beraber çalışsınlar mesela, gibi durumlar olabilir de. Bu da eğitimin daha başarılı olmasına sebebiyet verirdi diye düşünüyorum. ...Personel eğitimleri, hizmet içi eğitimler, kültürlerarası dikkat yani bütün bunlar etik olarak çok önemli ama şunu da hiç unutmamız lazım: Biz kurumun etliğinden dışarda kalamayız online eğitim de olsa bu iş. Ama bunun da değişen bir yapı olduğunu görmemiz gerekiyor belki yeni teknolojiler işin içine girdiğinde sınıflar dışında. Etik değerler mesela hiç öğretmenin görmediği farklı kültürler. Ancak belli bölgelerde çok farklı kültürden insanlar öğrenciler gelir derse girer. Üniversitede bu biraz çeşitlendirilir daha çeşitlidir ama artık o kadar olmaz yani. Online eğitimde siz çok daha farklısını görüyorsunuz. O kalabalıkların eğitimi meselesinde de dikkat etmeniz gerekiyor. Bir de niye her öğretmene iş yaptırmaya çalıştınız ki? İşte uzaktan eğitim uzmanı ve çalışan öğretmen 14 hafta mı var işte orada 30 tane öğretmen varsa iki öğretmen bir araya gelip istedikleri haftaları hazırlasınlar. Onlara da yardımcı olsun mesela uzaktan eğitim uzmanı. Teknik ekipler de arkada yardımcı olsun elinden geldiğince. Bu içeriği alsın bir sürü öğretmen kullansın. ...Nasıl siz içerik üretmek için bir ekip üretiyorsanız, kamera karşısına çıkacak bir ekip üretiyorsanız, o zaman ölçme değerlendirmeyi de ayrı bir başlık olarak görüp oraya da yatırımınızı yapmanız gerekiyor.” (T.V.Y.)

Ölçme değerlendirme konusunda soruların hazırlanması aşaması için soruların içerik ve çıktılarla tutarlı olması gerekliliğini ve öğretim elemanlarının bu konuda da eğitim almaya ihtiyaçlarının olduğunu S.N. şöyle ifade etmiştir:

“Beklentiler ve öğrenme çıktıları arasındaki uyum ve bu öğrenme çıktılarının eğitim literatüründe değerlendirilmesidir. Eğitimcilerin alması gereken eğitim kısmı budur.” (S.N.)

e-öğrenme kapsamında bazı derslerde öğrenen sayısı çok fazla olabilir. Böyle durumlarda birden fazla öğretim elemanından sınav kağıtlarının değerlendirilmesine dahil olması beklenebilir. Bu durumlarda sorulan soruların dersin içeriğine uygun, öğrenme çıktılarına uyumlu olmasının yanı sıra bu sorulara verilen cevapları değerlendirecek öğretim elemanlarının da ortak bir cevap anahtarı takip etmeleri, hangi cevapların doğru kabul

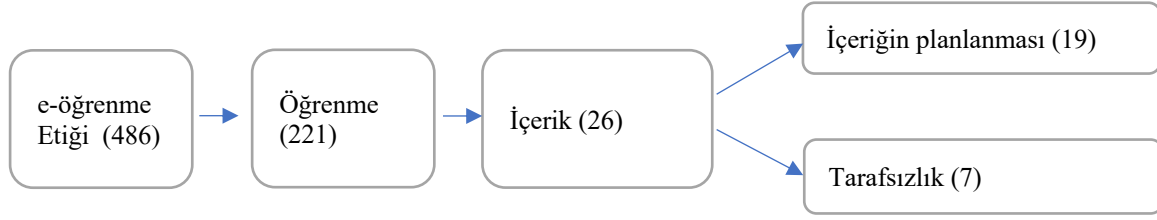
edileceğine dair ortak kararlar almaları gerektiğini aksi takdirde eşitlik ilkesi bozulacağından etik açıdan da sıkıntılar yaşanacağını E.G.K. şöyle ifade etmiştir:

“Sen alan uzman değilsen orada yazılmış sorulmuş bir sorunun yanıtını değerlendirirken de doğru uzman değilsindir. Bir kere bunu bir söylemek istiyorum. Bizde yeterli insan kaynağı olmadığına maalesef soru değerlendirci olarak bu soruları herkese açabiliyoruz. Ama bunu yaparken şunu yapıyoruz: sorular hazırlanırken cevap anahtarları da hazırlandığı için ve o cevap anahtarları da sorguya açık bir halde hazırlanmadıkları için, çünkü onlar açık uçlu cevap anahtarıymış gibi gözüke de aslında açık uçlu ama tam da açık uçlu değiller. Mesela listeme soruları var sıralama soruları var falan. Dolayısıyla kısa cevap ve uzun cevap yorum olmayan sorular var ama yine de uzmanlık gerektiriyor. ...Kişinin yanıtını en az iki kişi değerlendirmesi gerekir ve bu değerlendiricilerin birbirinden bağımsız olması gerekir. Bu ne demek benim senin yanıtını senin sen olduğunu bile bilmemem demek. Aynı şey bizim öğrencilere verdiğimiz basit ödevlerde bile yapılabilir. Vermiş olduğun kişinin yanıtını sınıfından iki kişiye assign ederim (atarım). Onlar da okuyup o kişinin ödevini, geri bildirim verebilirler. Eğer iki uzmanın vermiş olduğu yanıtlar arasında bir uzlaş yoksa o zaman üçüncü bir uzman buna bakar.” (E.G.K.)

Değerlendiriciler arasında fark olmaması, olma durumunda üçüncü bir uzmandan fikir alınması öğrenenlere karşı adil ve tutarlı değerlendirmeyi de sağlayacaktır. Bunun için de değerlendirme toplantılarına, ortak fikirlerin oluşturulacağı ortam ve görüşmelere ihtiyaç duyulacaktır. Bu şekilde eğiticiler arasında tutarlılık sağlanabilir ve ölçme değerlendirme konusunda farkındalık artırılabilir. Eğiticilerin hazırbulunuşluğu konusunda katılımcılar dersin hedefleri ve öğrenme çıktılarıyla uyumlu içerikler hazırlanabilmesi, ölçme değerlendirmede adil ve tutarlı davranılabilmesi ve sistemlerin etkili ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için eğiticilerin teknoloji açısından da desteklenmeleri gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.

4.1.4. Ders içerikleri

Öğrenme alt temasına bağlı olarak katılımcılar ölçme değerlendirme, tasarım ve öğretim teori ve yaklaşımları konularından sonra “ders içerikleri” ile ilgili etik sorunlara yol açabilecek konulara değinmişlerdir. Ders içeriklerinin hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken konular bu başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların e-öğrenmede etik teması üzerinde içeriğin hazırlanması ile ilgili verdiği cevaplar iki alt kategori halinde incelenmiştir: İçeriğin planlanması ve Tarafsızlık (Şekil 4.9).

Şekil 4.9. *e-Öğrenme etiğinin öğrenme boyutu altında içerik ve alt kategorileri*

4.1.4.1. İçeriğin planlanması

Öğrenme alt temasında katılımcıların etik açıdan ele alınması gereken bir diğer konu olarak değindiği “ders içerikleri” kategorisine bağlı olarak en çok içeriğin doğru bir şekilde planlanmasından bahsedilmiştir. İçeriğin planlanmasında ihtiyaç analizinin yapılarak programın ve içeriğin şekillendirilmesi önemli bir nokta olmasına rağmen sadece iki katılımcı tarafından altı çizilmiştir. Katılımcılardan S.M. e-öğrenmenin tasarımında ihtiyaç analizi yapılmasının önemine şöyle dikkat çekmiştir:

“Kapalı bir odada yeni oluşan bir ortamda e-öğrenmede hiçbir şey geliştiremeyiz. e-Öğrenmede herhangi bir şey geliştirmeden önce, öncelikle çevre ve çevrenin ihtiyaçları ile ilgili ihtiyaca dayalı çalışmamızı yapmalıyız ve ardından programı tasarlamaya başlamalıyız.” (S.M.)

Aynı konu ile ilgili olarak ihtiyaç analizinin nasıl yapılması gerektiğini E.T. şöyle belirtmiştir:

“Program tasarımı dediğimizde hep üstünde durulan ihtiyaç analizi yapılması gerektiği için böyle bir veri toplanacaksa; burada araştırma yöntem ve tekniklerinin sağlıklı bir şekilde uygulanması gerekir.” (E.T.)

İçeriğin planlanması, programın tasarımını, öğrenenin sistem içindeki etkileşimsel faaliyetlerini, öğretim elemanının dersi sunacağı yaklaşımı ve programın ölçme değerlendirmedeki başarısı gibi birçok boyutu etkileyen bir konudur. e-Öğrenmede öğrenen zaman ve mekândan bağımsız olarak öğrenme etkinliklerine dahil olduğu için yüz yüze eğitimden farklı olarak erişemediği, ya da aklını kurcalayan kısım ile ilgili kapısını çalarak dersin hocasına istediği zaman ulaşamadığından içeriğin daha az soru işareti bırakacak şekilde planlanması, etkileşimin sağlanması ve en baştan çok iyi yapılandırılması gerektiğini S.N. şöyle ifade etmiştir:

“Materyallere gerçek zamanlı olarak sağlayabileceğim mümkün olduğu kadar çok etkileşimi, özgünlüğü yerleştirdim mi? (e-öğrenmede öğrenenler karşınızda olmadığı için) materyallerin ve yönergelerin karmaşıklığı artar, bunları önceden düşünmeniz gerekir. Oysa yüz yüze eğitimde

buna gerek yok. Gün bazında ele alabilirsiniz. Gelecek hafta ne olacağı konusunda endişelenmenize gerek yok. Uzaktan eğitimi, esnek öğrenimi geliştirdiğinizde, her şeyi düşünmeniz gerekir. Bunların en başından itibaren öğrencilerin kullanımına açık olduğundan emin olmanız gerekir. Esnek öğrenmeye sistematik bir şekilde bakamıyoruz.” (S.N.)

Katılımcılardan C.H.A. içeriğin hazırlanmasında etik açıdan, öğrenene sunulacak olan dersin programın içindeki yeri, amaçları ve çıktıları açısından değerlendirilmesi ve içeriğinin, öğrenenden beklenen yeterliliklerin de buna paralel olarak hazırlanması gerekliliğinin altını çizmiştir:

“Hoca olarak biz neden bu dersimiz var, bunun kendimiz farkında olmalıyız. Bu büyük bir program içerisinde müfredatın bir parçası. Bu öğretim programı içerisinde hangi boşluğu dolduruyor, bundan sonra gelenler, öncesinde gelenler neler bunları fark etmiş olmamız lazım. Bu dersin beklentisi nedir, bunu ortaya koymamız lazım. Kazandırmamız gereken yetkinlikler nedir, onları çok iyi ortaya koymamız lazım. Bir hoca olarak öğrenciye kazandırılmayacak yeterlikleri belirlememeliyiz. Özellikle teknoloji tabanlı bir öğrenme süreci yaşayacaksak; sen öğrenciye kazandıramayacağın yeterliliği yazma. Yazma oraya, belirleme. Ne yapabileceksen onu yap ama bunu yaparken de bütün o program içinde yer aldığı yine sistem bakış açısıyla sen de sistemin bir parçasısın bir çarkısın. O çarktaki yerini iyi bilmen hoca olarak bence çok önemli. Bunu da yaparken öğrenciyi düşünmen gerekiyor ama sadece öğrenci bazlı düşünerek yaparsak da olmaz. O alanda o karşımızdaki kitlenin verdiğimiz eğitimin düzeyine de bağlı olarak doğru yeterlilikler belirlememiz lazım yani bunu ben çok önemsiyorum. Yüksek lisansta vereceğin yeterliklerle doktora vereceğin yeterlikler farklı olmalı.” (C.H.A.)

e-öğrenmede evrensel tasarım ilkelerinin dikkate alınması gerekliliğinin etik açıdan değeri “tasarımın özellikleri” alt kategorisinde belirtilmişti. E.G.K. bu ilkelerin önemli olduğunu ancak tamamen evrensellikten bahsedilemeyeceğini; bunun yerine içeriğin ve kaynakların farklı öğrenen özelliklerine hitap etmesi için çeşit içermesi, her türlü içeriğin güncel duruma uygun olarak yenilenmesi gerekliliğini belirtmiştir:

“Evrensel olduğunu iddia ediyoruz ama nereye kadar evrensel hazırlayabilirsin? Hazırlayamazsın. Genelde oradaki örneklerini bir ülkenin eğer sadece yerel bir materyalse bu o ülkeden Marmaray örneği verebilirsin ama bunu İspanya’da yaşayacak bir kişiye verersen o Marmaray örneğini anlamayacaktır. Dolayısıyla içerisindeki içerikten tut da materyallerin her türlü öğrenene erişebilmesi için öğrenen çeşitliğini barındırıyor olması video tabanlı materyaller, text tabanlı materyaller, işte soru çözümleri falan gibi. ...Mesela ben basit bir örnek vereyim sana: bir dönem adalet programında kitaplar yazılıyordu. İletişim ile ilgili olan kitapların özellikle orada okuyan insanlara ne tip girdiler sağladığını ne tip faydalar sağladığını ölçmek üzere biz açık ceza evlerine gittik. Açık cezaevlerinde oradaki çalışanlarla konuşuyoruz oradaki çalışanlarla, psikologlarla, gardiyanlarla vs.; hocalar bazı şeyleri orada öğrendi. Bundan 12 yıl önce falandı. Kitaplarda koğuş sistemi üzerine yazılar yazmışlar. Buralarda işte böyle yapılırdı hala seyrettiğimiz dizilerde koğuş sistemini görüyoruz ama koğuş terk edilmiş. Yani yıllar olmuş

bunu terk edeli. Koşuş sistemi bitmiş yani dolayısıyla oradaki iletişim dili bile oradaki örnekler bile aslında tamamen hatalı. Anlatabiliyor muyum? Yani senin yaptığın işleri, içerikleri hazırlarken o kurumlarla etkileşim, o kurumların mevcut durumları, bağlamları oradaki etik ilkeler. Yani ben oraya çok genel etkili iletişim neler yazıyor olabilirim ama o bağlam hapishaneler için ceza infaz kurumları için geçerli olmayabilir.” (E.G.K.)

Öğrenen kitlesi içinde farklı gereksinimleri ve tercihleri olan öğrenenler olduğunu söyleyerek, S.A. da tek bir içeriği öğrenene sunmak yerine aynı içerikten etkileşimli ders malzemeleri, ders videoları, özetler vb. ile çeşitliliğin sağlanmasının önemine vurgu yapmıştır:

“Ders kitabının hazırlanması ile ilgili olarak da zaten bir editörümüz var bu editörümüze de kuralları mutlaka kendisine iletiyoruz. Bunları da intihal yazılımı içinden geçirerek belli oranlarda olmadığında ders kitabına çevirebiliyoruz ve daha sonra bu kitabı baz alarak bu kitaba dayalı birçok öğrenme malzemesi üretiyoruz işte derslerin özetlerini üretiyoruz, sesli özetlerini üretiyoruz, etkileşimli birtakım içeriklerini üretiyoruz, videolarını üretiyoruz, etkileşim videolarını üretiyoruz bunların hepsi bu kitaba dayalı olarak üretiliyor ve hani içerik olarak içeriğimiz sabit.” (S.A.)

Etik değerler göz önünde bulundurulduğunda, öğrenenin erişeceği ortamların etkililik, verimlilik ve maliyet açısından değerlendirilmesi gerekliliği T.A.’nın *Metaverse* örneği ile daha önce açıklanmıştı. T.V.Y. de benzer bir biçimde öğrenene sunulan içeriğin sunumunda aynı zamanda dijital eşitsizlik veya fırsat eşitsizliği yaratmaması adına kullanılacak araçların öğrenenin erişebileceği düzeyde olmasını şöyle ifade etmiştir:

“Bu öğrenme malzemelerinin çeşitliliği meselesine çok iyi eğilmemiz gerekiyor. Şurada etik olarak kurumda şöyle de bir sorun çıkabilir ben bunları sanal gerçeklikte hazırladım. Sanal gerçeklik gözlüğü olanlar girip baksın buna. Bu da etik bir sorun. Yayılmamış bir şey daha yayılmamış bir iletişim teknolojisini siz zorluyorsunuz ve almasını istiyorsunuz bugün iyi bir sanal gözlük 40-50.000 TL yani bazılarında. Onu alamaz ki öğrenci.” (T.V.Y.)

Tüm bunlara ilave olarak O.S. ders içeriklerinin hazırlanırken geçme oranlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini, içeriklerin ve ölçme değerlendirmenin birbiri ile uyumlu, öğrenenleri mağdur etmeden adil bir biçimde hazırlanması gerektiğine dikkat çekmiştir:

“Öğrencilere nasıl davrandığınız bir diğer sorunlu kısım. Özellikle derslerinizi ne kadar başarılı yaptığınız, yazdığınız derslerin adil olması gerektiği. (Öğrenci olarak) eğer çok çalışsanız, dersi geçme şansınızın yüksek olması gerekir. Bu konu şu an İngiliz Açık Üniversitesinde (UK Open University) gerçek bir sorun. Üniversitedeki genel mezuniyet oranı şu anda sadece %25 gibi bir şey ve ben öğrencileri başarısızlık şanslarının %70 veya %80 kadar olduğu derslere almanın etik olarak doğru olduğunu düşünmüyorum. Bu tamamen etik dışı. ...Bu hiç etik olmayan bir durum gibi görünüyor. Bir dersi yazarken işiniz öğrencilere karşı adil olmaktır ve değerlendirme politikanız bunu yansıtmalıdır. İlginçtir ki Açık Üniversitenin şu an dersi alan öğrenenlere bakarak dersleri değerlendirecek bir sistemi bulunuyor. Dersi alan öğrenen profillerinden dersin

geçme oranının ne olması gerektiğini hesaplayabilirler. Eğer (var olan, beklenen sonuçtan çok farklıysa) dersi yazan kişilere gidebilirler.” (O.S.)

Alınan görüşlerden anlaşıldığı gibi içeriğin hazırlanması, programın tasarımı, öğrenenin sistem içindeki etkileşimsel faaliyetleri, öğretim elemanının dersi sunacağı yaklaşımı ve programın ölçme değerlendirmedeki başarısı gibi birçok boyutu etkileyebilen bir konudur. Bu nedenle e-öğrenmeyi etik açıdan birçok koldan etkilemektedir. Katılımcıların bahsettiği gibi hazırlanan içeriğin en baştan, programın hedefleri ve çıktıları doğrultusunda, net ve sıralı bir biçimde öğrenene sunulması, tüm öğrenenler açısından erişilebilir, zengin, güncel ve öğrenenlere eşit mesafede olacak biçimde hazırlanmış olması etik açıdan önemlidir.

4.1.4.2. Tarafsızlık

İçeriğin hazırlanmasında dersin programdaki yeri, öğrenenlerin ihtiyaçları, dersin amaç ve öğrenme çıktıları önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca etik açıdan değerlendirildiğinde, katılımcılardan alınan veriye göre, öğrenenlere eşit mesafede olunması, herhangi bir siyasi ideolojiyi, inancı, kültürü benimsetmek adına öğretim elemanlarının içeriği hazırlarken ve sunarken objektif ve bilimsel yaklaşımla hazırlıkları yapması gerekliliği “tarafsızlık” olarak tanımlanmıştır. Bu durumu R.C.S. şöyle ifade etmiştir:

“(Bu olay) müfredat revize edilirken tam burada ülkemizde oldu. Yazarlar belirli derslerin ders içeriklerini gözden geçirirken, yerleşik tarihten uzaklaşmaya çalışıp yeni bakış açıları oluşturmaya çalışıyorlardı, çünkü hükümetin konu üzerinde farklı bir bakış açısı var. Sadece birilerini memnun etmek için içeriği değiştirmek. ... e-öğrenme materyallerinde var olabilecek herhangi bir olası önyargı konusunda şeffaf olmamız önemli. Çünkü derslerin iletiminde yalnızca tek bir kişi dersi oluşturuyor. İletime geldiğinde dezavantajlar ortaya çıkıyor. Çünkü o zaman (içerik) birçok kişi tarafından okunuyor. Onların düşünce süreçlerine bağlı olarak bu önyargıya işaret edebilirler. Burada bir sorun var.” (R.C.S.)

İçerik hazırlanırken öğretim elemanlarının akademik ve mesleki etiğe uygun davranmaları gerekliliği ile ilgili olarak O.S. de başka bir örnek vermiştir:

“Ders içeriklerinin hazırlanmasında sansür konusunda daha az endişemiz var sanırım ama bu durum (sansür konusu) hep vardı. Açık Üniversite kurulduktan kısa bir süre sonra eğitim bakanı, Açık Üniversiteyi derslerinde çok fazla Marksist içerik bulundurmamakla suçladı ve bu gerçek bir tehdit olarak görüldü çünkü üniversite daha (öğretime) yeni başlamıştı ve (lisansı) kolayca iptal edilebilirdi. Ve (iddialar) genel olarak reddedildi. Diğer üniversitelerden insanlar içeriğe baktılar ve bunun Marksist olmadığını söylediler. Bu sadece modern teorilere bakmaktır ve Marksizm’den bahsetmeden modern ekonomik teorilere bakamazsınız.” (O.S.)

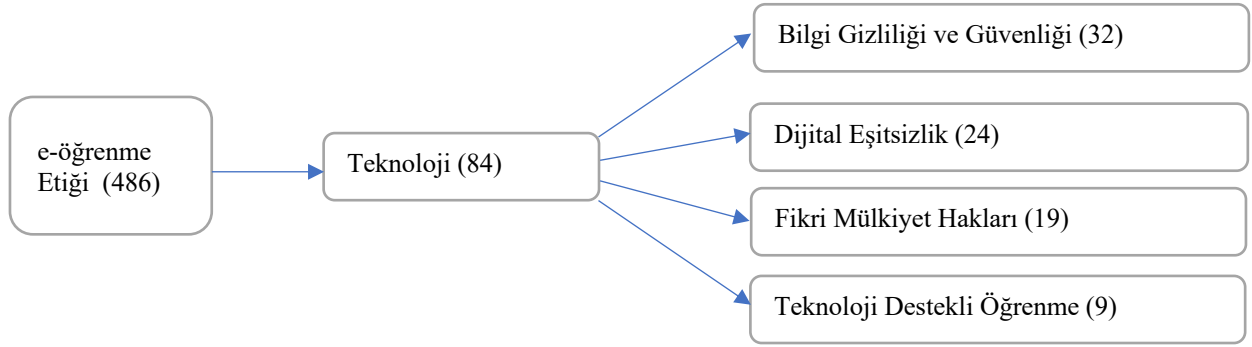
Ayrıca katılımcılar öğretim elemanlarının kaynak seçiminde, ya da içeriği öğrenene aktarırken de kendi görüşlerini benimsetmeye çalışmadan, tarafsız bir biçimde içeriği öğrenene sunmaları gerektiğini Y.G.G. şöyle örneklemiştir:

“Hep esnek söylerim mesela senin verdiği örnekten gideyim bu kuramlar var ben bunu tercih ediyorum, ama siz istediğinizi tercih edebilirsiniz derim. Çoğu zaman benim doğrum, zaten hiçbirisi tamamen iyi ya da kötü değil, hepsinin iyi ya da kötü tarafları var. Siz koşullara, durumlara göre zaman içerisinde hepsinin farklı noktalarını kullanıyor olabilirsiniz derim.” (Y.G.G.)

Katılımcılar içeriğin hazırlanmasında etik bir unsur olarak, içerik uzmanlarının objektif ve tarafsız olmaları gerektiğini, herhangi bir sebeple bir görüşü ya da tarafı önyargılı şekilde sunmadan, tarafsız ve bilimsel bir yaklaşımla öğrenene içerik sunmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

4.2. Teknoloji

e-öğrenmede etik teması üzerine yürütülen görüşmeler sonucunda verilerden elde edilen frekanslara göre en sık bahsedilen ikinci alt tema “yönetim” olmasına rağmen, tüm süreçleri ve alt temaları kapsadığı için en son alt tema olarak ele alınmıştır. Bu nedenle yine frekanslar ve anlamsal bütünlük doğrultusunda bir sonraki alt tema olan “teknoloji” ile devam edilmiştir. Doğası gereği, öğretimin, etkinliklerin, bilgi ve beceri aktarımının teknoloji aracılığıyla yürütüldüğü e-öğrenmeyi teknolojiden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla teknoloji e-öğrenmenin en temel gerekliliklerinden biridir. Alan uzmanlarına sistem yaklaşımı (Moore ve Kearsley, 2012) bileşenleri üzerinden yöneltilen görüşme sorularından “e-öğrenmede *ders içeriklerinin hazırlanmasında ve programın tasarımı*”, “*derslerin/içeriğin aktarımında*”, “*etkileşim (öğrenen-öğreten; öğrenen-öğrenen; öğrenen-içerik)* açısından” ve “*e-öğrenme ortamlarında*” etik ile ilgili hangi konular göz önünde bulundurulmalı, hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konularda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?” şeklinde dört ayrı alt soruya verilen cevaplardan oluşan veri analizi sonucunda “teknoloji” alt teması elde edilmiştir. Bu bağlamda e-öğrenme etiği etrafında teknoloji alt temasını destekleyen dört kategori ortaya çıkmıştır: Bilgi gizliliği ve güvenliği, Dijital eşitsizlik, Fikri mülkiyet hakları ve Teknoloji destekli öğrenme (Şekil 4.10).

Şekil 4.10. e-Öğrenme etiğinin teknoloji boyutu

4.2.1. Bilgi gizliliği ve güvenliği

Teknoloji alt teması altında öne çıkan ilk kategori “bilgi gizliliği ve güvenliği” olmuştur. Teknolojinin kullanıldığı e-öğrenme ortamlarında bilginin gizliliği ve güvenliği, kullanıcı bilgilerine izinsiz erişilmesinin, bu bilgilerin kendi rızaları olmadan kullanılmasının ya da başkalarıyla paylaşmanın önüne geçilmesini; bilginin yok edilmeden, değiştirilmeden ve zarar görmeden saklanmasını, bilginin erişilebilirliğinin korunmasını, kişisel ve/veya kurumsal mahremiyetin sağlanmasını kapsamaktadır. Günümüz koşulları gereği ve kendi içinde taşıdığı esneklik, açıklık gibi temel kavramlarla gitgide daha da yaygın hale gelen e-öğrenme ortamlarında da bilgi gizliliğini tehdit eden, öğrenme ortamlarına, kişilere endişe veren, zaman zaman yasal sorumluluklar doğuran problemlerin ve tehditlerin artmasıyla teknoloji ortamlarında da etik unsurların bir çerçeveye konması, bu karmaşık yapının tanımlanması ihtiyacı doğmuştur. Aksi durumlarda virüsler, yerel-ulusal-uluslararası siber saldırılar, verilerin sızdırılması, kötü niyetle veya ticari amaçlar için kullanımı gibi güvenlik ihlalleri, veri kayıpları, maddi ya da manevi hasarlar ortaya çıkabilmektedir.

Doğası gereği geleneksel eğitimden çok daha kompleks olan e-öğrenme ortamlarında daha önceden karşılaşılmayan, yepyeni sorunlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Öğretim elemanının tüm süreci kendi kontrolü altında tutamaması, karşısındaki öğrenenin dersleri izinsiz kaydetme, ekran görüntüsü alabilme ya da yazışmaları kopyalama ihtimallerinden mahremiyet ihlalleri doğabilmektedir. Katılımcılardan T.A. bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“e-öğrenmeyi gerçekten etkileyen bir başka şey de, sınıflarda etik olarak sorun teşkil etmeyen etkileşimlerin kalıcı doğasıdır. (Öğrenenler) dersi kaydediyor olabilirler, o içeriği alabilirsin, tamamen farklı bir bağlama taşıyabilirsin ya da şantaj ya da her ne sebeple olursa olsun onu

kullanabilirsin. Mahremiyet konusunda öğrenciler üzerinde gerekli olan bazı etik kısıtlamalar vardır. e-Öğrenme ile ilgili olarak “öğrenme topluluğu modelini” (community of learning model) geliştirirken bu kadar çok heyecanlanmamın nedenlerinden birinin de bu olduğunu biliyorum. Çünkü bu durum kalıcı bilgisayar konferansı transkriptini ortaya çıkarttı ve bunun yüz yüze eğitimde hiçbir zaman mevcut olmayan bir biçimde öğrencinin düşüncesinin içeriğini görmek gibi olduğunu düşündüm. Öyle ki, sıradan dünyada veya önceki dünyada asla bulunmayan bazı şeylere sahip olduğunuzda, bu, onlarla ne kadar etik bir şekilde başa çıkmanız gerektiğiyle ilgili sorunları da gündeme getirir.” (T.A.)

Ders kayıtlarıyla, sohbetlerin dökümüyle dersleri tekrar tekrar izleyebilme imkânı öğrenen için esnek öğrenme modelini sunsa da etik açıdan bu bilgilerin başkalarına iletilmesi ihtimali ya da öğrenenlerin bireysel performanslarının da başka ortamlarda farklı niyetlerle izlenebileceği ihtimali kişisel mahremiyet ve kişiye duyulan saygı açısından sorunlar yaratabilmektedir. Katılımcılardan H.H bu konuyu şu şekilde değerlendirmiştir:

“Özellikle bireysel performanslarla ilgili öğrenci kayıtları söz konusu olduğunda, bunları gizli tutmak, belirli bir düzeyde saygı göstermek gerekir. e-Öğrenme söz konusu olduğunda bu şeyler önemlidir. Bireye saygı duymak.” (H.H.)

Bu verilerin mahremiyetinin ya da güvenliğinin sağlanması dersi veren öğretim elemanının sorumluluğunda bir mevzu olmaktan çok daha öte bir konudur. Öğretim elemanının ders verirken önceliği bilgi ve becerilerin belirli öğretim yaklaşımlarını göz önünde bulundurarak öğrenene aktarmak olduğu düşünülürse, öğrenenlerin ders esnasında ya da ders dışı etkinliklerde e-öğrenme ortamlarında ne yaptığı, birbirlerinin kişisel alanlarına ve bilgilerine elektronik ortamda ne kadar saygı duyduklarının kontrolü daha çok kurumsal ve idari boyutta ele alınması gereken bir konudur. Bu bağlamda katılımcılardan E.T. şunları söylemiştir:

“...dijital bir ortamdan bahsettiğimizde hemen akla mesela bilgi güvenliği gibi farklı konular da geliyor. Bunları bir öğretim elemanının kendisinin sağlaması çok mümkün olmayabilir. Hocanın aklına da gelmeyebilir bazı şeyler. Ama örneğin nasıl bir platform kullanılıyorsa bir öğrenme yönetim sistemi ise yani zaten kurumsallaşmış bir yapı varsa öğretim kurumunun bunları izliyor olması lazım. Ya da kayıt altında tutarak bir sıkıntı olması durumunda rahat incelenebileceği bir ortamın sağlanmasında fayda var.” (E.T.)

Aynı şekilde T.B. de verilerin korunmasının akademik personelin görevi olmadığını, kurumların verilere kimin erişebileceğini, nasıl ve nerede kullanabileceklerini yasal düzenlemelerle belirlemeleri gerektiğini ve bunun takibinin de bilgisayar teknolojileri bölümü tarafından yapılması gerektiğinin altını çizmiştir:

“...kurumların bu politikaları uygulamalarının önemli olduğunu düşünüyorum, bu genellikle akademik personelden ziyade BT (IT) departmanının sorumluluğundadır. Onların

(akademisyenlerin) sorumluluğu, kullanılan araçların güvenli olduğundan emin olmaktır. Verilerin kime ait olduğu net olmalıdır.” (T.B.)

Bilgi mahremiyeti bir diğer ifadeyle gizliliği ve güvenliği kişilerin bireysel alabilecekleri tedbirlerden çok kurumun ve sistemlerin aldığı tedbirlerle sağlanabilmektedir. Teknik olarak tamamen güvenli ve saygıya dayalı öğrenme ortamlarının sağlanması gerek öğrenenler için gerekse öğretim elemanları için son derece önem taşımaktadır. Eş zamanlı (senkron) olarak yürütülen derslerde söylenenlerin kayıt altına alınıyor olması, öğrenenler dışında başka kişiler tarafından tamamının ya da bir kısmının dinlenme ihtimali, derslere kameraları açık bir şekilde katılmak da etik sorunları beraberinde getirmektedir. Ayrıca canlı derslerle öğrenenlerin hem öğretim elemanının hem de diğer öğrenenlerin evlerine, özel hayatlarına da girdiği düşünülünce bu konuda da etik kaygılar ortaya çıkmaktadır. R.C.S. bu konudaki kaygılarını şu şekilde ifade etmiştir:

“...online dersteyim ve dersin linki açık, öğrenciler derse giriyorlar. Ekranda her türlü etkinliği yapıyorlar. Mikrofonu bir şeyler söylemek için kullanıyorlar. Tüm katılımcılar için güvenli ve saygılı bir öğrenme ortamı yaratıyoruz... öğrenciler kişisel bilgilerini çevrimiçi paylaşma konusunda dikkatli olmadıklarında, kimlik hırsızlığı veya başka türden gizlilik ihlalleri riski olabilir. Örneğin, bir Zoom oturumunda dersinizi, şu an bizim konuştuğumuz gibi, yapıyorsunuz. Bu şekilde benim etrafımda ne olduğunu görebilirsiniz. Bir veya iki odada yaşayan birçok aile olduğunu düşünürsek bazı aile üyelerinin ekran önünden geçiş yaptığını varsayalım. Öğrenciler orada derste. Anne baba aynı odada çalışıyor. Anne yemek yapıyor. Tüm aile ortalıkta dolaşıyor, bu bir tür mahremiyet ihlali. Konuşma sırasında öğrenciler kişisel bilgilerini paylaşabilirler...” (R.C.S.)

Öğrenen ve öğreten arasındaki farklı yerlerde olmanın getirdiği etkileşimsel (transaksiyonel) uzaklığın hissedildiği e-öğrenme ortamlarında, bu uzaklığı azaltabilmek adına kameraların ve mikrofonların açılarak derse katılım sağlanmasının etkileşim açısından zenginlik sağladığı gerekçesiyle bazı öğretim elemanları tarafından teşvik edilirken bazı öğrenenlerin kamera açmak istememelerinin ardında mantıklı sebepler yatıyor olabilir. Öğrenenlerin kişisel öğrenme ortamları canlı derslerde sınıf ortamına dönüşürken, aslında sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ya da kişisel tercihleri nedeniyle kamerasını kapalı tutmak isteyen öğrencilerin de olabileceği atlanmaması gereken bir konudur. T.A. bunu şöyle açıklamıştır:

“...kameranın kapatılması enteresan bir konu çünkü evet öğretmenler alınıyor. Yüz yüze öğrenme ortamı olsa bu kişi yüzünü kapatamazdı, bunu neden yapmaları gerekiyor? (diye düşünüyorlar) ancak bir yandan da utangaç olanlar veya arkada kitaplarla dolu bir kitaplığı olmayan odalarda oturanlar ve bunu yapmak için haklı sebepleri olanlar var. Etik davranmadıklarını varsaymak belki de yanlıştır, diğer yandan mazur gösterilecek durumlar

olmadıkça, kendi öğrenmen ve diğerlerinin öğrenmesi için kamerayı açık tutmak iyi ve olumlu bir şeydir. Ancak kameranızı açmamayı tercih etmeniz geçerli nedenleri de olabilir.” (T.A.)

Zaman zaman kameraların açık olması kullanıcıları kişisel görünüşleri açısından endişelendirebildiği gibi bir takım siyasi-kültürel-dini mesajların istemli ya da istemsiz olarak karşı tarafa iletilmesine, bunlardan rahatsızlık duyan kişilerin tepkisine, tartışma ya da kutuplaşmaların yaratılmasına da neden olabilir. Katılımcılardan E.G.K. bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir:

“...pedagojik formasyon almış insanlar olarak bir ergenin odasına girdiklerini hiç fark etmediler mesela birçok öğretmen. Küçük çocuklar için bahsetmiyorum ama küçükler için bile aynı şey geçerli. Orada siz kişinin düzenine giriyorsunuz burası benim şu anda evim görüyorsunuz düzenli olmaya da bilir, evim dağınık da olabilir. Evim sosyoekonomik düzeyi düşük olduğu için kötü de olabilir ya da ergen bir çocuğun odası onun için güzel olmayabilir. Buna kadar, yüzün kötü olabilir, çok sivilceli olur ve burada hiç de şey gözükmmez, istediği fiziksel bir görünüme sahip değildir gibi birçok konu da etğin konusu. Bu ortamlar üzerinde verdiğim mesajlarda çok önemli. İşte senin arkada çok güzel bir kütüphane var mesela, benim arkamda mesela çok önemli olmayan bizim sevmediğimiz bir liderin fotoğrafı var mesela. Bu tarz sözsüz ama aynı zamanda söylem niteliğinde olabilecek şeyler de olabilir.” (E.G.K.)

Bu mahremiyet ihlali sadece öğrenci açısından değil dersi veren öğretim elemanı açısından da değerlendirilmesi gereken bir konudur. Derslerin kayıt altına alınıyor olması, sistemde saklanması, isteyen öğrencinin tekrar tekrar girip izleyebilmesi, öğretim elemanında da özel hayatını paylaştığı hissi yaratabilmektedir. Ayrıca uzun saatler ders anlatırken söylediği her şeyin, verdiği her örneğin bir veri tabanında muhafaza ediliyor olması hissi ya da bir süre sonra karşısına farklı bir şekilde çıkarılabileceği kaygısı öğretim elemanlarını da rahatsız edebilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Y.G.G. şunları söylemiştir:

“...beni rahatsız ediyor dediğim gibi (kayıtlar) yıllarca silinmeden kalıyor. Tam aradan bir şey seçerler cımbızla, bir şey demişsinizdir contexte göre sorun değildir ama çıkardığınızda sorun olur yani gazeteciler çok yapıyor. Mesela bu beni çok rahatsız eden bir süreç o yüzden kaydı sevmiyorum. (Derslerde) kamera ile kendimiz ve sesimizi gönderiyoruz. Ama mesela işte o kamerayı ben kapatmayı tercih ediyorum. Bir gözetlenme hissi oluyor. Gerek yoksa sınıfı izlemeye, videoyu kapatıyorum, gerekmedikçe kayıt almıyorum. ...Kameramızı açmak işte evimizin içi özelimizi göstermek gibi oluyor diye. Öyle tabi privacy sonuç olarak bu. Yani ben de açıkçası hoşnut değilim kameramı açmaktan saçımı, başımı, gözümü, ben hazır olmadığım her anda göstermek istemem. Özellikle kayıt olanlar paylaşılanlar görüntü ya da yazı da olsa fark etmez çok dikkatli olmak gerekiyor. ... Herkes her şeyden tedirgin çünkü 20 yıl sonra biri dönüp de seninle ilgili bir bilgiyi çirkin bir şekilde sana karşı kullanabilir gibi yani böyle çok değişik boyutları var.” (Y.G.G.)

Öğretim elemanlarının öğrenme yönetim sistemleri üzerinde öğrenenler hakkında birçok veriyi görebiliyor olmaları da bir takım etik kaygıları ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin katılımcılardan C.H.A. öğrenenlerin kimlik numaraları, adres ve iletişim bilgilerinin farklı platformlarla paylaşılma ihtimalinden doğan etik kaygıları şu şekilde ifade etmiştir:

“...300 öğrencisi var onun verilerini aldı, T.C. bilgisidir, elektronik postasıdır falan götürdü, bunu bir ticari firmayı sattı. Bunun karşılığında bir yaptırım olduğunu ve bunun ciddi olduğunu net bilmeli. Bunun yapılamayacağını bilmeli. Burada da işte yani böyle hocalar olacağını düşünmüyorum ama olabilir de. Bu konulardan habersiz bilmeden de yapabilen insanlar olabiliyor.” (C.H.A.)

Derslerin teknoloji aracılığıyla iletildiği durumlarda verilerin korunabilmesi için kullanılan platform da çok büyük önem taşımaktadır. Kurumlar kapalı sistemler kullandıklarında dışarıdan katılımcıya izin verilmediği için, şifre korumalı sistemler kullandığı için verilerin ticari amaçlar için sızdırılma ihtimali ortadan kalkmaktadır ancak kurumun belirlediği ÖYS’ler dışında farklı platformların kullanılması verilerin ticari amaçlarla kullanılma riskini artırmaktadır. Bu konuda T.B. şunları belirtmiştir:

“Pandemi döneminde birçok okul çevrimiçi eğitime geçince büyük bir sorun yaşandı. Bu okullar dersleri vermek için halka açık, genelde ücretsiz olan yazılımlar kullanıyorlardı ve bu şirketlerin sahipleri reklam amacıyla verileri ayıklıyordu. Çocukların verilerini, çocuklarla ilgili verileri, yaşlarını, bulundukları yeri, kim bilir başka neleri kullanarak alıp pazarlama şirketlerine sattılar...” (T.B.)

Katılımcılar öğrenenlere ait kişisel bilgilerin sadece kimlik numarası, adres, görüntü gibi veriler olmadığını, aynı zamanda ders içeriği ile ilgili kişiye özel verilmiş bir geribildirim, öğrencinin teslim ettiği bir ödev, öğrenme analitikleri verileri veya sınav notunun da kişisel veri olarak değerlendirilmesi gerektiğinin ve öğrenenlerin ödevlerini izinleri olmadan diğer öğrenenlerle paylaşmak, geribildirim verme amacıyla, izinleri olsa dahi üzerinde kişisel bilgileri veya aldıkları not ile birlikte bunları diğer öğrenenlerle yorumlamanın etik açıdan problemler doğurabileceğini belirtmişlerdir.

4.2.2. Dijital eşitsizlik

Teknoloji ile ilgili olarak verilen cevaplardan oluşturulmuş bir diğer kategori “dijital eşitsizlik” olmuştur. Bu kavramla öğrenenlerin e-öğrenme ortamlarına ve ders içeriklerine erişimde coğrafi, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel bakımdan eşit koşullara sahip olmamaları vurgulanmaktadır. Bu konuda O.S. şunları söylemiştir:

“...e-öğrenmedeki en önemli sorunlardan biri, herkesin erişememesi. İnsanların nasıl erişeceğini ve derslerinizin gerçekten insanların erişimine açık olup olmadığını düşünmelisiniz. İngiliz Açık Üniversitesi’nde ortaya çıkan sorunlardan biri, e-öğrenmeye daha da geçerken, Birleşik Krallık

nüfusunda iyi internet erişimine sahip olmayan önemli sayıda insan olması. Birleşik Krallık nüfusunun yaklaşık %10'u İngiliz Açık Üniversite'sinde dersler alabilmek için hala iyi bir internet erişimine sahip değil. Bu nedenle erişim, e-öğrenme ile ilgili çok önemli bir sorun ve üstesinden gelinmesi kolay değil. Az gelişmiş ülkelerde, özellikle Afrika'da bu çok daha büyük bir sorun.” (O.S.)

Dünyanın her yerinden öğrenenlere aslında eğitimde fırsat eşitliği sunan e-öğrenmeye erişim bazı ülkelerin vatandaşları için çok daha zor olabilmektedir. İnternet hızı, bant genişliği ve bu hizmetler için ödenen miktarlar da değişmektedir. Durum ülkeler arasında değişiklik gösterirken aynı ülke içinde farklı sosyo-ekonomik düzeydeki vatandaşlar içinde de erişim farklılıkları gözlemlenebilmektedir. Aslında bu erişim sorunları öğrenenler göz önünde bulundurularak kurum tarafından değerlendirilmeli, hedef kitle için uygun alternatifler geliştirilmelidir. Bununla ilgili T.B. şunları söylemiştir:

“...bant genişliğine, gerekli ekipmana ya da faturalarını ödeyecek paraya sahip olmadıkları için erişemeyen bir grup öğrenci... Bunun gibi belirli durumlar olabiliyor, ancak bunlar etikten çok eşitlikle ilgili ve sanırım eğer bir kurum etikse, o öğrenciler için bu sorunları çözmeye çalışır.” (T.B.)

İnternet hızı, kalitesi ve bant genişliği sebebiyle öğrenenlerin ders malzemelerine erişimde fırsat eşitliğinden mahrum kalmamaları önemli bir etik sorundur. Kimi ülkeler diğerlerinden çok daha hızlı ve kaliteli bağlantı gücüne sahipken kimileri aynı şansa sahip değildir. Bu durum da bazı malzemelerden ya da ders imkanlarından faydalanılamamasına yol açabilir. Bu konuyu E.G.K. şöyle dile getirmiştir:

“...iletişim araçları karşılıklı iletişimi etkileyen bir şey. Kişi sadece asenkron olarak materyallere ulaşıyorsa o zaman ortada bir sıkıntı olabilir çünkü senkron iletişimden onu mahrum etmiş oluyorsun. Ya da materyal çeşitliliğinde de aynı şeyi yapıyorsun...” (E.G.K.)

Bu nedenle, e-öğrenme ortamlarında öğrenenler için uygun alternatiflerin belirlenmesinde de eşitlik ilkesi göz önünde bulundurulmalı, herkesin ulaşamayacağı araçlar tüm öğrenenlere dayatılmamalıdır. Eğer pahalı bir öğrenme aracı, malzemesi kullanılması gerekiyorsa dersin ön koşullarında en baştan öğrenenlere bildirilmeli, bunlara ulaşamayacak öğrenciler bu durumu baştan bilmeli, ona göre program seçebilmelidirler. Bu konuda R.C.S. şöyle demiştir:

“...e-öğrenmede bazı ders iletim mekanizmaları diğerlerinden daha pahalı olabilir ve bu, bazı öğrenciler için bir engel oluşturabilir. Yalnızca belli bir marka cep telefonunda kullanılabilecek bir ders oluşturamazsınız. Bu pahalı. Bunu ya ödemek zorundayım ya da kurum tüm öğrenciler için öder. Eşitlik olmalı.” (R.C.S.)

Ders içeriklerinin hazırlanmasında ve öğrenenlere sunulmasında öğrenenlerin farklı özelliklerine göre malzeme ve ortam çeşitliliğinin sağlanması da bilgi ve becerilerin

aktarımında önemli bir unsurdur. Bu malzemelerin seçiminde, hazırlanmasında ve iletilmesinde öğrenenlerin eşitsizliğe maruz kalmaması için hedef kitledeki çoğunluğun sahip olduğu imkanlar düşülmeli ve içerik ona göre planlanmalıdır. T.V.Y. bunu şöyle ifade etmiştir:

“...Öğrenme malzemelerinin çeşitliliği meselesine çok iyi eğilmemiz gerekiyor. Şurada etik olarak kurumda şöyle de bir sorun çıkabilir: ben bunları sanal gerçeklikte hazırladım. Sanal gerçeklik gözlüğü olanlar girip baksın buna. Bu da etik bir sorun. Yayılmamış bir şeyi, daha yayılmamış bir iletişim teknolojisini siz zorluyorsunuz ve almasını istiyorsunuz bugün iyi bir sanal gözlük 40-50.000 TL yani bazılarında. Onu alamaz ki öğrenci. Bu da kurumun etik sıkıntı olarak çıkıyor öğrenme malzemesi bağlamında. Siz genele yayınlamış teknolojileri de kullanmak durumundasınız. Şimdi online diyorsanız herkesin elindeki ile uğraşacaksınız bence bana kalırsa (pandemi sürecinde) EBA doğru yaptı. Çıktı televizyonlarda televizyonda hepsini anlattı çünkü herkesin %99-98 gibi erişimi var...” (T.V.Y.)

Dijital eşitsizlik, öğrenenlerin çözmesi gereken bir konu olmaktan çok kurumların, hatta devletlerin çözebileceği düzeyde bir konudur. Kurumlar öğrenenleri, hedef kitlelerini iyi tanıyarak, ön araştırmalar yürüterek, onların ihtiyaçlarına ve imkanlarına göre tercihler yapabilirler. Bu konu ile ilgili olarak E.T. ve S.M. düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“...Bir öğrenme yönetim sistemi kullanılıyorsa, biraz daha kurumun da öğrencilerin teknolojik konulara erişimi önden bir araştırma yapmış olması ona göre kaynakların sunulması önemli...” (E.T.)

“...Normlar hazırlanırken yine öğretmenlerin, öğrencilerin sosyo-ekonomik, kültürel geçmişleri dikkate alınmalıdır. Programı sunarken her küçük alt sistemi göz önünde bulundurmalıyız.” (S.M.)

Kurumların tercihlerinin yanı sıra dersi yürütecek öğretim elemanları da öğrenenlere eşit koşullar sunabilmek için birtakım çözümler sunabilirler. Örneğin pahalı ders kitapları almak, ya da ücretli yazılımlar kullanmak yerine Y.G.G. açık kaynak kodlu ders malzemeleri kullanmanın öğrenenlere eşit fırsatlar sunabileceğini belirtmiştir:

“...Ya açık kaynak kodlu olmalı ya da üniversite, eğitim kurumu bunu öğrencilere sağlamalı.” (Y.G.G.)

Dijital eşitsizlik sadece öğrenenler açısından değerlendirilmemelidir. Aynı sorunlar derslerini çevrimiçi ortamlarda yürüten öğretim elemanları için de geçerli olabilir. İnternetin hızı, kalitesi, dersi vereceği ya da öğrenme malzemelerini hazırlayacağı bilgisayarın özellikleri, hızı gibi unsurların öğretim elemanları için sorun teşkil edebileceği de katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Ayrıca kullanılacak yazılımların, ders araçlarının ve kaynakların kurumlar tarafından öğretim elemanlarına ücretsiz temin edilmesi de eğitimin kalitesini artıran bir unsur olarak değerlendirilebilir. Tüm bunların kurumsal bazda düşünülerek değerlendirilmesi, öğrenen ve öğretim elemanlarının ihtiyaçları ve imkanları doğrultusunda tasarlanması etik

açından eşit koşullar, eğitim açısından daha etkili ve verimli ortamların oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

4.2.3. Fikri mülkiyet hakları

Fikri mülkiyet hakları “teknoloji” ile ilgili olarak en çok değinilen bir diğer kategori olarak e-öğrenmede etik temasının altında yerini almıştır. Fikri mülkiyet denildiğinde içerisinde patentler, ticari markalar, telif hakları ve şirketlerin ticari sırları yer almaktadır. Eğitimin tamamen elektronik ortamlar aracılığıyla aktarıldığı e-öğrenme ortamlarında belirtilen hakların ortaya nasıl çıktığının, nasıl işlediğinin ve nasıl korunacağının hem öğretim elemanları hem de öğrenenler tarafından bilinmesi oldukça önemli bir konu olarak katılımcılar tarafından ele alınmıştır. R.C.S. konu ile ilgili olarak şunları belirtmiştir:

“Telif hakkı, ticari marka, logolarımız gibi fikri mülkiyet haklarına saygı duymak gerçekten önemlidir. Bu da derslerde kullanılan tüm materyallerin kamu malı olduğundan veya kullanım için uygun şekilde lisanslanmış olduğundan emin olunması anlamına gelir. Aksi takdirde sıkıntılar yaşanabilir. Çünkü ders eğer ders çevrimiçi bir ders ise ve başkalarının erişimi varsa, insanların herhangi bir fikri mülkiyetin ihlal edilip edilmediğini öğrenmesi daha kolay hale gelir. Yani bu çok önemli.” (R.C.S.)

Bu konunun yarattığı etik sorunlar aynı zamanda yasal sorumluluklar içerdiğinden ihlal edilmesi ya da görmezden gelinmesi durumlarında hukuki sorunlar yaratabilmektedir. Bu nedenle paylaşılacak tüm içerikte sadece kurumun ortaya koyduğu normlar değil tüm ülkede geçerli olan kurallar da dikkate alınmalıdır. Bunu S.M. şöyle ifade etmiştir:

“... Çalışma materyallerinde, okuma materyallerinde, ders materyallerinde, intihal kurallarına uyup uymadığımızı görmeliyiz. Çalışma materyalleri, online materyaller hazırlanırken referanslar, biyografi gibi hususlara dikkat edilmeli ve sadece kendi üniversitemizin telif normlarını değil, tüm üniversitelerin hatta bulunduğumuz ülkenin telif normlarını, fikri mülkiyet haklarını, bunların yazılı kurallarını da görmeliyiz.” (S.M.)

Ders içeriklerinin hazırlanmasında, e-öğrenme ortamlarında paylaşılacak materyallerin seçiminde bu meselelere dikkat etmek önem taşımaktadır. Bu durumda açık kodlu kaynaklar tercih edilebilir ya da alınan kaynağın yazarı doğru bir biçimde referans gösterilmelidir. Bu durum ders için kendi malzemelerini hazırlayan öğretim elemanının haklarının korunması açısından önemlidir. İnternete konan bir kaynağın başkaları tarafından istenilen yerde tekrar tekrar kullanılabilecek olması yine fikri mülkiyet hakları ihlaline girer ve koruma altına alınmalıdır. Bu konu ile ilgili olarak E.T. şunları belirtmiştir:

“...Derse bazı özel materyaller geliştiren öğretim elemanının materyalinin de korunması lazım sonuçta o da böyle çok viral bir şekilde yayılmamalı bir öğrenme yönetim sistemine koydu diye...” (E.T.)

Fikri mülkiyet haklarının göz ardı edilmesi de bir çeşit kopya çekmek olarak değerlendirilebilir. Zaman zaman bir başkasının hazırladığı kaynağı alarak kendi hazırlamış gibi başka platformlarda kullanan insanlar olabilmektedir. Bunu S.N. şöyle dile getirmiştir:

“...Mesele sadece öğrenciler değil. Öğretmeni düşünelim. Benim yazdığım malzemeleri alacaksın ve kendi adınla sınıfa sunacaksın. Bu da kopya...” (S.N.)

Bu nedenle katılımcılar, kurumlar tarafından akademik dürüstlüğün olabildiğince teşvik edilmesi, yasadışı hareketleri önlemek adına gerekli önlemlerin alınması gerektiğine, dersin içeriğinin etik temellere dayanması ve hiçbir yasa dışı veya zararlı faaliyeti teşvik etmemesi gerektiğine ve kaynakların kullanım şartlarına uygun olacak şekilde ele alınmasının önemine de değinmişlerdir. Bu önlemler gerekli düzenlemelerin yapılmasını içerdiği gibi (konunun bu kısmı “yönetim” başlığı altında ele alınmıştır), dersler için kullanılması gereken kaynakların kurumlar tarafından ücretlerinin ödenerek öğretim elemanları ve öğrenenler tarafından kullanılmasının önünün açılması da olabilir. Bu konuyu T.V.Y. şöyle belirtmiştir:

“...Bir hoca bir şeyi çok paylaşmak istiyorsa onu etik kurul çözmeli. Gerekirse parasını verip almalı onu...” (T.V.Y.)

Katılımcılardan H.H. öğrenenlerin de fikri mülkiyet haklarının korunmasının önemli olduğunu belirtmiş, kendi paylaşımlarının, görüntülerinin, vb. izinleri olmadan kullanılamayacağını da altını çizmiştir:

“Ders içeriğinin hazırlanmasında her zaman öncelikli olarak öğrencilerin fikri mülkiyetini korumak gerekir. Bir ders içeriği hazırladığınızda içeriğin dağıtılmamasını sağlamak için öğrencilerin fikri mülkiyetini de korumamız gerekir. Öğrencilerin bu dersi aldıklarında saygı göreceklərini bilmeleri önemli bir konudur.” (H.H.)

Fikri mülkiyet hakları yasal düzenlemelerle koruma altına alınmış haklar olduğundan hem öğretim elemanları hem de öğrenenler tarafından dikkatle ele alınmalı, kurumlar tarafından gerekli düzenlemeler yapılmalı ve kontrolleri de sağlanmalıdır.

4.2.4. Teknoloji destekli öğrenme

e-öğrenme teknoloji tabanlı bir öğrenme biçimi olduğundan öğrenme süreçlerini teknolojiye bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle “teknoloji” alt teması altında katılımcılar teknoloji ile ilgili birtakım konulara dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Teknoloji ile ilgili olarak, öğrenme ortamlarında çoğunlukla bir ÖYS kullanıldığını bu sistemlerin de sahip olması gereken birtakım özellikler olduğunu S.M. şu şekilde ifade etmiştir:

“...Birincisi, kullanılacak teknoloji. Kolay ulaşılabilir yazılımlar ve uygulamalar kullanmalıyız. Online programları tasarlarlarken kullandığımız yazılımlar, kullandığımız uygulamalar kolay erişilebilir, pahalı olmayan, ekonomik ve kullanıcı dostu olmalıdır... Platformun tasarımı ve

düzeni önemlidir. Çevrimiçi öğrenme, ÖYS anlamına gelir. ÖYS'nin tasarımı hem öğrenciler için hem öğretmenler için kolay olmalı. Çünkü tüm öğretmenler teknoloji meraklısı değil... Donanımda, kullandığımız teknolojide, kullandığımız uygulamada sadece laptop uyumlu, sistem dostu değil, aynı zamanda mobil uyumlu da olmalı. Öğrencilerin kişisel verilerinin, bu verileri almaya yetkili olmayan kişilerin eline geçmesi söz konusu olabilir. Sistemimiz çok sıkı, tam korumalı, sağlam bir sistem olmalı ki öğrenci verileri de öğretmenlerin verileri de hiçbir yere sızdırılmasın. Sistemimiz herhangi bir bilgisayar korsanlığına eğilimli olmamalıdır. Bu siber zorbalığı önlememize de yardımcı olabilir.” (S.M.)

Kullanılan sistemlerin tüm öğrenenler ve öğretim elemanları yüksek teknolojik yeterliliklere sahip olmayabileceği için tüm kullanıcılar tarafından kolaylıkla kullanılacak şekilde teknolojik açıdan tasarlanması önemli unsurlardır. Bunlar dışında kullanılan platformların öğrenenlerin farklı ihtiyaçlarına yönelik olarak altyazı, çeviri gibi bazı teknolojik destekler sağlıyor olmaları da farklı kullanıcılara kullanım kolaylığı getirebilir. Bu konuda T.A. da şunları dile getirmiştir:

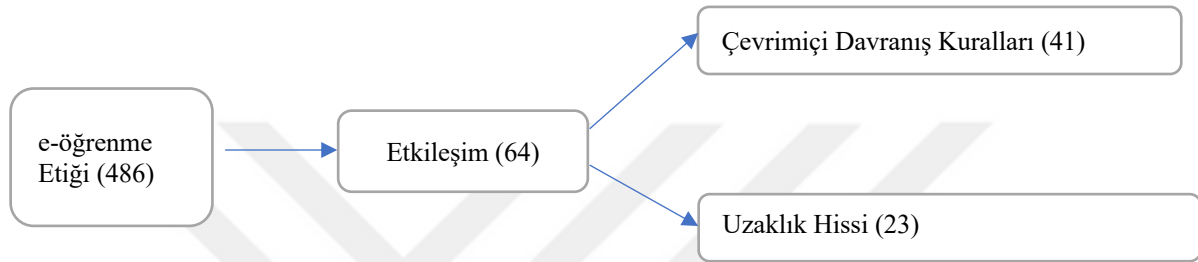
“Etik olarak ne tür araçlar kullanılabilir hale geldiyse onu kullanmak zorundayız ve Zoom konuşmalarında olduğu gibi, işitme sorunu yaşayanlar için transkripti açabilirsiniz... Bu tür şeyler, ileride otomatik çeviriler de gelebilir. İleride bu kişiler için sözlü transkripsiyon/deşifre ve sözlü çeviriler de olacaktır. Bunun e-öğrenmeye özgü olup olmadığını bilmiyorum ama birkaç eğitici ders alan yaşça büyük bir arkadaşım var ve iyi bir bilgisayar kullanıcısı olmadığı için iş bilgisayar kullanmaya gelince tutulup kalıyor. Bu yüzden doğru düğmelere nasıl basılacağını öğrenmesine yardımcı olacak 16 yaşında bir eğitmen buldu. İnanılmaz çünkü benden daha genç...” (T.A.)

Teknoloji sınırsız imkanlar sunarken bu imkanları farklı gereksinimlere sahip kullanıcıların özelliklerine uyarlayabilmek, dijital eşitsizliğe, öğrenenler arasında mağduriyete sebep olmaması için her kesimin erişebileceği ücrette olmasını sağlamak ve farklı platformlardan erişimini destekleyerek ortam çeşitliliğini artırmak günümüz teknolojisiyle mümkündür. Tüm bunlar etik açıdan da değerlendirilmesi gereken unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3. Etkileşim

e-öğrenmede etik teması üzerine yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin frekanslarına ve anlamsal bütünlüğe göre ortaya çıkan üçüncü alt tema “etkileşim” olmuştur. e-Öğrenmede tüm eğitim süreçleri öğrenen ve organizasyon arasındaki iletişim üzerinden gerçekleşir. Bu süreçlerde öğrenen-öğreten, öğrenenlerin diğer öğrenenlerle ve kaynaklarla aralarındaki iletişimin tamamı teknoloji aracılığıyla gerçekleşmektedir. Alan uzmanlarına sistem yaklaşımı (Moore ve Kearsley, 2012) bileşenleri üzerinden yöneltilen görüşme

sorularından “e-öğrenmede *etkileşim* (*öğrenen-öğreten; öğrenen-öğrenen; öğrenen-içerik*) açısından etik ile ilgili hangi konular göz önünde bulundurulmalı, hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konularda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?” şeklinde sorulan görüşme sorusuna verilen cevaplardan oluşan veri analizi sonucunda “etkileşim” alt teması elde edilmiştir. Bu bağlamda e-öğrenme etiği etrafında etkileşim alt temasını destekleyen iki kategori ortaya çıkmıştır: Çevrimiçi davranış kuralları/Netiket, Uzaklık hissi (Şekil 4.11).

Şekil 4.11. e-Öğrenme etiğinin etkileşim boyutu

4.3.1. Çevrimiçi davranış kuralları

Etkileşim alt teması altında öne çıkan ilk kategori “çevrimiçi davranış kuralları” olmuştur. Sosyal bir varlık olan insanın oluşabilecek herhangi bir kaos ortamını önlemek adına toplum içinde uyması beklenen kurallar olduğu gibi teknolojinin kullanıldığı e-öğrenme ortamlarında da uyulması beklenen, diğer kullanıcıları rahatsız etmemek, haklarını çiğnememek, mahremiyetlerine saygı duyarak, aynı zamanda kendine sunulan imkanları da en etkili şekilde kullanabilmesi sağlamak adına dikkat edilmesi gereken birtakım kurallar olduğu da aşîkardır. Çevrimiçi davranış kuralları ya da *netiket* olarak adlandırılan bu kurallar, kullanıcıların itibarlarını zedeleyecek, internette hiçbir zaman silinemeyen dijital ayak izlerine eklenecek ve kendilerine ilerleyen zamanlarda pişmanlık yaratabilecek, kendilerine ve başkalarına zarar verebilecek hareketlerden uzak kalmaları yönünde farkındalık yaratılması gereken önemli bir unsur olarak karşımızdadır. Çevrimiçi ortamların geleneksel yüz yüze eğitim ortamlarından farklı olarak, değişen toplum ve beraberinde getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda yeni kurallara ihtiyacı vardır. Çevrimiçi öğrenme ortamlarında kişilerin kendilerini gizlemeleri daha kolay olduğundan, yapılan olumsuz davranıştan kaçabilmeleri de daha kolay gibi görünebilir. Bununla ilgili olarak T.A. şunları söylemiştir:

“...e-öğrenmeye bazı yeni boyutlar eklendi. Anonim olma boyutu eklendi. Ekranını kapatabilirsin hatta aynı odada bile olmayabilirsin. (Bu ortamların) eskiden herkesin alışkın olduğu gibi, neyin uygun olduğuna dair çok net bir şekilde tanımlanmamış olan yeni davranışlara izin verdiğini düşünüyorum.” (T.A.)

Geleneksel sınıf ortamında öğretim elemanları öğrenenler ile aynı ortamda bulunduğu için ve çoğunlukla aynı öğrencilere birden fazla ders verdiği için öğrenen hakkında birçok bilgiye sahip olur. Ancak çevrimiçi derslerde öğretim elemanları öğrenenleri hiç görmediğinden, eşzamanlı yürütülen derslerde de çoğunlukla kameralar kapalı olduğundan öğrenenlerle ilgili çok az bilgi sahibi olabilmektedir. Bununla ilgili olarak S.M. şunları ifade etmiştir:

“...iletişimin türü doğrudan, dolaylı, sözlü, sözsüz, yazılı tüm bunlar program, çevrimiçi program tasarlanırken dikkate alınmalıdır. Yüz yüze görüşme çok kolaydır çünkü bilirsiniz ki öğrenciler gözünüzün önünde öğretmenlerle birlikte. Gereksinimlerini, geçmişlerini, onlarla ilgili her şeyi bilirsiniz ama çevrimiçi olduğunda öğrenciler orada değil. Ne tür öğrenciler olduğunu bilmiyoruz.” (S.M.)

Öğrenenlerin öğretim kurumlarından fiziksel olarak uzak olmaları, konuşurken ya da yazarken kim olduklarının anlaşılmaması bir takım kural ihlallerini kolaylaştırıcı bir unsur olarak belirtilmiştir. Öğrenme ortamı farklı olsa da aslında kişiler arası iletişimde uyulması gereken kurallar gerçek hayatta ve sınıf içinde olduğu gibi korunmalıdır. Bunun önemini E.G.K şöyle ifade etmiştir:

“...aynı fiziksel iletişimimizde olduğu gibi yani kişinin karşısındakine saygılı olmasından tut da nasıl bir hitap cümlesi ile iletişime başlamasından tüm iletişimi sürdürmesine kadar zaten söz konusu etik değerler fiziksel alanlarda ne yapılıyorsa bu alanlarda da aynı şekilde olmalı.” (E.G.K.)

Etik kurallar yüz yüze eğitim ile aynı olması gerektiği söylene de çevrimiçi ortamlarda yazılanlar, konuşulanlar silinmeden kalabildiği ve konuşma anında ekranın yanında başka birileri olup olmadığı bilinmediği için yüz yüze iletişim kurmaktan oldukça farklıdır. Bununla birlikte temel kurallar, nefret söylemlerinden uzak durmak, herhangi bir kişi ya da gruba karşı nefret söylemi ya da şiddet içerikli mesajlar vermemek, saygı sınırları içerisinde iletişim yürütülmesini sağlamak olarak özetlenebilir. Ayrıca iletişimde öğrenenlerin öğretenler ve diğer öğrenenlerle aynı ortamda bulunmamalarından kaynaklı yanlış anlaşılmalarda meydana gelebilir. Tüm bunlar etkileşimi etkilediği için öğrenme ortamlarında belirli saygı ve nezaket çerçevesinden çıkılmaması gerektiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu konuda R.C.S. şunları ifade etmiştir:

“...Belirli iç düzen kuralları vardır: nefret söylemi veya bu tür şeyler olmamalı. Herhangi bir insan grubuna karşı nefreti veya şiddeti teşvik etmemelidir, bu tür şeyler etik normların

oluşturulmasında temel oluşturur. ...Çevrimiçi derslerde akranlarla etkileşim kurarken tüm iletişimin saygılı ve profesyonel olması gerektiği gibi başka faktörler de var. Biriyle konuşuyorum, bu arkadaşım olabilir ama çevrimiçi ortamda bire bir olduğumuzda ya da başkaları tarafından izlenirken olan iletişimle, odamızda oturarak ve her türlü şeyi konuştuğumuz iletişim arasında çok fark var. Sözlerimizin nasıl yorumlanabileceğine dikkat etmek önemlidir. Bilirsiniz, bazen esprili bir şekilde şaka olduğunu düşündüğüm bir şey söyleyebilirim. Büyük bir şaka yarattığımı düşünüyorum ama diğerleri bunu bir şaka olarak almayabilir. Kırılabilirler. Bu konuda hassas olabilirler ve bu, aralarında bir tür dargınlık yaratabilir, bu yüzden bu konuda çok dikkatli olmalıyız.” (R.C.S.)

Bunlar dışında katılımcılar tarafından etkileşimde din, politika, aile gibi kişisel konulara girilmemesinin, bireysel farklılıklara olduğu kadar kültürel değerlere ve farklılıklara da önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. S.M. bu konuyu şöyle ifade etmiştir:

“...öğrencilerin kültürel diyagramını görmemiz gerekiyor. Belirli bir ülkedeki pek çok öğrenci için kabul edilemez olan bir şeyi giyemeyiz. Öğretmenlerin nasıl giyindiği, öğrencilerin nasıl giyindiği konusu da etişin kapsamındadır. Bunlar çok küçük şeyler ama bu çevrimiçi programın parçası olan öğrencilerin hassasiyetini zorlayabilir.” (S.M.)

Din, dil, ırk, siyasi görüş, sosyal sınıf, ekonomik durum gibi farklı kimlik özellikleri nedeniyle kişilere ya da bir gruba pozitif ya da negatif yönde önyargı ile davranılması ‘ayrımcılık’ olarak özetlenebilir. Etkileşimde ölçülmesi zor bir durum olarak görülen bu konu öğrenenlere dersin aktarımında, öğretim elemanının sözlü, doğrudan ya da dolaylı ifade, davranışlarıyla diğerlerinden farklı davranılması olarak karşımıza çıkabilmektedir. Ayrımcılığın önüne geçebilmek için ders tasarımcıları ve öğretim elemanlarının farklı öğrenen profillerini göz önünde bulundurarak ders içeriklerini hazırlamaları, dersin aktarılması esnasında çevrimiçi davranış kurallarını göz önünde bulundurmalı ve ön yargılardan uzak durarak tüm öğrenenlere eşit mesafede durmaları önem taşımaktadır. Bu konuda öğrenenlerde de farkındalık yaratılmalı, karşılarındaki öğretim elemanına, diğer öğrenenlere ve kuruma karşı ön yargı içeren, onları rahatsız edici dilden uzak durmaları konusunda bilinçlendirilmelidirler. Bu konuda S.M. şunları ifade etmiştir:

“Çevrimiçi öğrenme dediğimizde uluslararası öğrencilerimiz var, sadece ülkemizdeki öğrencilere değil, tüm dünyadaki öğrencilere hizmet veriyoruz. Öğrenenlerin dili, sosyal, kültürel, ekonomik profillerini görmeliyiz. Şimdi burada sosyo-kültürel derken, sosyal ahlakı, kültürel ahlakı anlamamız lazım. Sosyal, kültürel özellikler ve din çok önemli bir yere sahip. Peki nasıl bir tasarım yapıyoruz? Hedef kitlemizin kim olduğunu görmeliyiz. Yetiştirdiğimiz öğrenciler kimler? Ders verecek öğretmenler kimler? Öğrencilerin ve öğretmenlerin duygularını inciten bir şey tasarlamamalıyız. Hiçbir dine aykırı hüküm vermemeliyiz. Belirli bir topluluğun ahlakına aykırı herhangi bir dil kullanmamalıyız. Bu hem sözlü hem de sözlü olmayan iletişim için geçerli. ...Üniversitemizin, öğretmenlerimizin veya öğrencilerimizin kamuoyundaki

imajının ne olduğunu görmeliyiz. Herkesin bir özgüveni, kendine saygısı var, bu yüzden derslerin iletiminde bunlar ne pahasına olursa incitilmemelidir... Bu, dersi veren için de dinleyen diğer kişi için de geçerlidir. Öğrenciler de ayrıca, bir kurumun kamusal imajını zedeleyebilecek herhangi bir dili, belirli sözcükleri kullanmamaları gerektiği konusunda bilinçlendirilmelidirler. Etnik köken, sosyal, ekonomik durum, din gibi konularda ayrımcılık yapılamaz. Irk ayrımcılığı hakkında hiçbir şey söylememeliyiz.” (S.M.)

e-öğrenmede bir ders ile dünyanın farklı yerlerinde çok sayıda öğrenene ulaşmak mümkün olduğu için ders içeriği ve verilen örnekler de belirli grupları rahatsız edecek, ayrımcılığa ya da karmaşaya mahal verecek türden olmamalıdır. Bu konuya öğretim elemanları önem verirken aynı hassasiyeti diğer öğrenenlerin de göstermesini sağlamaları gerekmektedir. Bunu T.V.Y. şöyle ifade etmiştir:

“Global bir şekilde etik yani vereceğiniz örneklerin uçta örnekler olmaması lazım. Bir grubu rencide edecek örnekler olmaması lazım. Yapacağınız yorumların bir tarafı yükseltirken bir tarafı düşürmemesi lazım. Yani bunda sizin moderatör olarak, öğretene olarak bunu diğer öğrencilere de yaptırmamanız lazım. Sizin alt gruplara alt kültürlere gidiyor olmanız lazım yoksa kültürler arası çatışma bile çıkarırsınız eğitim vereyim derken. Etikte buna dikkat edilmeli.” (T.V.Y.)

Öğrenenlerin farklı kimliklerinden kaynaklanan özelliklerine etkileşimde hassasiyet göstermek yoluyla, öğrenme ortamında bir topluluk hissi yaratılması, ortak değerlerin oluşumu ve öğrenenlerin kuruma ve programa hatta derse aidiyet duymaları sağlanabilecektir.

Diğer taraftan öğrenenlerin bireysel farklılıkları, öğrenme tercihleri de göz önünde bulundurulması gereken bir konudur. Öğrenenlerin bireysel farklılıkları kişilik özellikleri ya da kişisel tercihleri derse katılımlarını, etkileşime geçmelerini engelleyebilir. Bazen derste çok sessiz olan bir öğrenen aslında en çok dinleyen ve derse en çok ilgi duyan öğrenen de olabilir. Topluluk önünde konuşma kaygısı, bulunduğu ortamın sesli iletişime geçmek için uygun olmaması, aile ya da kültürel yetişme tarzı sebebiyle fikirlerini açık şekilde ifade etmeye alışmamış öğrenenler için bu durum geri planda kalmayı tercih etmelerini tetiklerken; bazı öğrenenler için ise tam tersi şekilde, daha baskın olma, her fikrini net olarak ifade etme, diğerlerini de kendi fikrine yaklaştırma gibi daha lider ya da baskın şekilde diğerlerini de kontrol altına alma yönünde gelişebilmektedir. R.C.S. bunu şöyle ifade etmektedir:

“Öğrenciler kendi aralarında konuşurken, iletişimde baskın olmaya çalışan bazı öğrenciler olabilir. Bazıları daha konuşkan, diğerleri ise utangaç olabilir. Bazıları sadece konuşmak istemiyor olabilir. Bu zekalarının düşük olduğunu göstermez.” (R.C.S.)

Böyle durumlarda öğrenene saygı duyarken, katılımını desteklemek adına birtakım kolaylaştırıcı etkinlikler planlanabilir. Konuşmayan öğrenenin zorla derste konuşmasını sağlamak yerine grup etkinliklerini artırmak, küçük gruplarda daha katılımlı etkileşimin

sağlanması, söz almak isteyen herkese eşit katılım imkanları yaratmak gibi noktalara özen göstererek daha fazla öğrenenin katılımı desteklenebilir. Bu konuda Y.G.G. şunları söylemiştir:

“Grup çalışması vs. yapılırken hani ben seçtim oldu diye değil; onlara bırakıyorum ya böyle 1, 2, 3 gibi sistematik yapmaya çalışıyorum. Demokratik olmaya çalışıyorum diyelim elimden geldiğince. Söz isteyen herkese söz vermeye çalışıyorum, söz almayanları da zorlamıyorum ama tekrar bir yokluyorum diyelim, ama asla zorlamam sen konuş falan gibisinden. Herkese söz hakkı tanımaya çalışıyorum.” (Y.G.G.)

Yüz yüze ortamlara göre yönetilmesi daha zor olan çevrimiçi etkileşim ortamlarında hem öğrenenlerin hem de öğretim elemanlarının dikkat etmesi gereken dil, din, kültür, sosyo-ekonomik düzey gibi farklıklar bulunmaktadır. Karşıdaki kişileri incitmemek adına etkileşimde kullanılan sözlü ya da sözlü olmayan, doğrudan ya da dolaylı tüm ayrımcı ifadelerden uzak durmak, katılımcıların tamamına eşit katılım imkanları sunmak etik açıdan önemli konular olarak belirtilmiştir. Tüm bunların ders içeriğini etkileyen boyutu “içerik” kategorisinde ayrıca ele alınmıştır.

Toplumsal düzen sağlanırken kuralların oluşturulması ve yaygın hale gelmesinde bu kurallar hakkında bireylerin bilinçlendirilmeleri, eğitilmeleri ne kadar önemliyse e-öğrenme ortamlarında bireylerin eğitilmesi, belirli konularda farkındalık oluşturulması da o kadar önem taşımaktadır. Eğer öğrenenler bulundukları öğrenme ortamlarında uymaları gereken belirli kurallar olduğunu bilirlerse, istenmeyen davranışlarla karşılaşılma ihtimali de azalır. Bu konuda O.S. şunları söylemiştir:

“Öğrencilerin mutlaka kurallar hakkında bilgilendirilmesi ve taciz karşıtı kuralların olması gerekmektedir. İnsanların ne söyleyip ne yapabileceklerine dair kurallar olduğuna eminim. Bunları takip etmek çok kolay değil çünkü öğrenciler üniversitenin (öğrenme) sistemlerinin dışında da etkileşimde bulunuyorlar, gayri resmi olarak da birbirleriyle etkileşimde bulunabiliyorlar.” (O.S.)

Gelişen ve yaygınlaşan teknolojiyle beraber öğrenenleri her zaman her ortamda takip etmek mümkün değildir. Ders ortamları dışında sohbet odalarında ya da farklı ortamlarda da etkileşim sürdüğünden bilinçlendirme büyük önem taşımaktadır. Bu ortamlarda da bilinçlendirmenin önemli olduğunu H.H. öyle ifade etmiştir:

“Herkesin arka sohbet odasındaki temel kuralları bilmesi gerekir, birbirinizle konuşabilirsiniz, profesör meşgulken öğrenciler birbirleriyle konuşabilir veya birbirlerinin sorularını cevaplayabilir. Ancak konuşmanın resmi tutulmasını ve saygılı olmasını istiyoruz. Bu saygı üzerine inşa edilir, herkesin ne yapması gerektiğini bilmesini sağlamaya dayanır. Aksi takdirde çok fazla kafa karışıklığına ve kaosa neden olabilir.” (H.H.)

Ders sürecince öğrenenlerin davranışları ile ilgili olarak dersin en başında öğrenenlere beklentilerin anlatılması, dersin kapsamında ne tür davranışların kabul edilebilir, hangilerinin

kabul edilemez olduğunun açıklanması, saygının en önemli unsur olduğunun altının çizilmesi etik problemleri engelleyebilir. Bunu Y.G.G. şöyle ifade etmiştir:

“Netiket diye iletişim kuralları yıllardır hayatımızda olan şey, onu da ben çok önemsiyorum. Yine dersin başında öğrencilerden ne bekliyorsunuz, nasıl davranışlar istemiyorsunuz? Birbirlerine saygılı davranmaları, kelime seçimlerine özen göstermeleri gibi böyle birtakım kuralları ben öğrencilerle paylaşıyorum. Özellikle işte açık forum ya da sosyal herkesin yazabildiği ortamlar varsa. Orada nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda onları uyarıyorum. Ama ters bir şey olmuyor mu bazen oluyor, yani düzeltiyoruz ama, baştan o kuralı söylemek çok işe yarıyor.” (Y.G.G.)

İstenmeyen, kabul edilmeyen davranışlar e-öğrenmeye özgü olmasa da öğrenenlerin ayrı mekanlarda olmaları, öğretim elemanlarının öğrenenler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması ve öğrenenlerin kendilerini anonim olarak varsaymaları üzerine daha kolay hale gelen etkileşimli iletişimdeki etik ihlalleri, uyulması gereken davranış, saygı ve nezaket kurallarının belirlenmesi, bunların öğrenenlere net bir biçimde iletilmesi, bireysel ve kültürel farklılıklara özen gösterilerek belirli konularda ve hakaret içeren konuşmalardan uzak durulmasıyla önlenabilir.

4.3.2. Uzaklık hissi

Etkileşim alt teması çerçevesinde katılımcılar tarafından en çok vurgulanan bir diğer konu “uzaklık hissi” olmuştur. Bilindiği gibi e-öğrenmede öğrenen ve öğretene birbirinden farklı ortamlarda bulunmaktadır ve dolayısıyla öğrenme sürecinde tek başına kalan öğrenen ile öğretene arasında etkileşimsel uzaklık bulunmaktadır. Etkileşimsel uzaklık kavramı öğretene ve öğrenenin birbirinden uzak olmasından kaynaklanan öğretmenin anlattığını öğrencinin yanlış anlama ihtimalinden ortaya çıkan öğretmen ve öğrenci arasındaki psikolojik ve iletişimsel boşluğu ifade eder (Moore, 1993). Öğrenme ortamında, öğretenden ve diğer öğrenenlerden uzakta olmak, öğrenenlerin öğrenme süreçlerinde kendilerini yalnız hissetmelerine sebep olmaktadır, bu da başlı başına etik sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Katılımcılardan R.C.S. bunu şöyle ifade etmiştir:

“Öğrenen-öğrene öğrenen-öğreten ve öğrenen-kaynak. Bu üç farklı durum; dolayısıyla (e-öğrenmede) etik konular, normlar oldukça kendine özgü. e-Öğrenmede etkileşim söz konusu olduğunda, etkileşimsel uzaklık nedeniyle öğrencilerin kendilerini izole edilmiş ve yalnız hissetme potansiyeli var, çünkü eğer akranları veya öğretmenleri ile düzenli olarak etkileşime girme fırsatları yoksa, o zaman yalnızlık hissi kesinlikle ortaya çıkabilir” (R.C.S.)

Belirtilen etkileşimsel ve psikolojik mesafe, öğrenendeki yalnızlık, izole olma duygularından ve aidiyet hissinin oluşmamasından ya da kişilerin kendini yeterince içsel olarak

öğrenmeye motive edememelerinden kaynaklanabilmekte ve öğrenme sürecine olumsuz etkileri olduğu kadar, etik ihlalleri de kolaylaştırabilmektedir. O.S. bunu şöyle belirtmiştir:

“İnternetin görünmez riskler içeren bir mayın tarlası olduğunu biliyoruz ve etik olan ve olmayan davranışlar e-öğrenmenin çeşitli durumlarına kayabilir. İnternetteki psikolojik uzaklık, insanlarla çevrimiçi ortamlarda çalışırken ortaya çıkan bir durumdur ve insanlara bu ortamda etik olmayan şekilde davranmak çok kolaydır. Çünkü onlarla yüz yüze değilsin. Aynı odada değilsin. İşte bu sizinle internetteki diğer insanlar arasındaki psikolojik uzaklıktır. Asıl sorun budur. Bu uzaklığın internetin diğer kullanım alanlarından olan Twitter’da da olduğunu biliyoruz çünkü orada da ne kadar çok suistimal ve taciz gelebileceğini ve ne kadar çok dezenformasyon okunduğunu biliyoruz. Asıl problem de bu. Bu da bir dereceye kadar e-öğrenmeyi etkilemelidir.” (O.S.)

Öğrenendeki etkileşimsel, psikolojik ve duygusal uzaklık hissi her ne kadar e-öğrenmeye özgü olsa da aynı uzaklık sayıca çok büyük sınıflarda da oluşabilmektedir. Aynı sorunlarla yüz yüze eğitim ortamlarında da karşılaşılabilir. T.A. bunu şu şekilde belirtmiştir:

“İnsanlar çevrimiçi olmaya daha çok alıştı ve belki de öğretmenin kendileriyle daha az kişisel bağı, bağlantısı olduğunu düşünüyorlar... 300 öğrenciniz ve kocaman bir dersliğiniz var. Michael Moore'un dediği gibi, e-öğrenme dersindeki 30 kişiyle olandan çok daha fazla etkileşimsel uzaklık var orada. Yine de yüz yüze ortamlara kıyasla e-öğrenme ortamında daha fazla bir şeylerden uzak kalma şansı olduğunu düşünüyorum ama çok da fark yok.” (T.A.)

Coğrafi zorluklar, bir takım kişisel engeller, çalışıyor olma gibi farklı sebeplerle e-öğrenmeyi seçen öğrenenler, bu süreçte kendi öğrenme sorumluluğunu alır. Çalışma zamanlarını, biçimleri, tercih ettikleri yöntemleri de kendisi belirler. Sınıf içinde olduğu gibi yakından etkileşim kurma, kendini ifade etme, sosyal çevresini kurma gibi olanaklardan uzak kalmış olabilir. Bu sebeple öğretmenlerin de buradaki öğrenenlerin farklı olduğunu göz önünde bulundurması gerekmektedir. Belirtildiği gibi sayıca kalabalık sınıflarda da etkileşimsel uzaklık olabilir ancak karşılıklı iletişimin mümkün olduğu durumlarda öğrenenleri tanıma ya da bu uzaklığı azaltmak daha kolayken çevrimiçi ortamlarda öğretmenin bunun için daha fazla çaba göstermesi gerekebilir. T.B. bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Öğretmenlerin şunu anlaması gerekir: çevrimiçi öğrenmede öğrenen kendi başına çalışır ve çevresinden izoledir. Demek istiyorum ki tutum olarak farklılıkları anlamaları gerekir. Buradaki öğrenenlerle sınıfa gelen öğrenenler aynı değil... Michael Moore'un dediği gibi öğretmen ve öğrenci arasındaki etkileşimsel mesafe... Bence bir öğretmen olarak öğrencilerle bağ kurmak için e-öğrenmede daha çok çalışmanız gerekiyor, ki bu bağın onlar üzerinde etik açısından da etkisi olacaktır. ...Etkileşimsel uzaklığı aşmak ya da azaltmak için öğretmenler sorumluluk almak zorunda. Aslında bu uzaklık sınıflarda da var. Çok net ki bir amfide 200 kişi olan derslerimiz var. Orada da öğretmen ve öğrenciler arasında çok fazla etkileşim olmuyor. Bu sadece e-öğrenmeye özgü değil. Ancak bir öğretmen olarak bunu göz ardı etmek kolay çünkü öğrenciler

önünüzde oturmuyor. Bu çabayı göstermek zorundasın. Bu çok büyük bir çaba değil, ama öğrencilere ulaşmak için bir çaba harcamak zorundasınız.” (T.B.)

Katılımcılar tarafından öğrenenin öğretene ve diğer öğrenenlerle arasındaki uzaklığın etik açıdan da sorunlar oluşturabileceği belirtilmiştir. Aradaki uzaklık bir takım iletişim problemleri yaratabilmektedir. Örneğin, RCS şunları belirtmiştir:

“Çevrimiçi derslerin asenkron olmaları durumunda, öğrencinin soru sorması ile yanıt alması arasında bir gecikme olabilir. Bu gecikme öğrenciler için sinir bozucu olabilir ve bazı yanlış anlamalara yol açabilir. Sohbet ile çevrimiçi sohbet arasında fark vardır. Çevrimiçi sohbet senkronize iken tartışma forumu senkronize değildir. Gecikme olursa veya bir şekilde istemeden bu soru öğretmen tarafından not edilmezse ve öğretmen buna cevap vermezse, öğrenci bir tür yanlış anlama geliştirebilir. Görmezden gelindiği duygusuna kapılabilir.” (R.C.S.)

Çevrimiçi derslerde genellikle öğrenen ile kurulan etkileşim mesajlar üzerinden gerçekleşmektedir. Üzerinde çok düşünülmeden konuşur gibi yazılmış yazılı bir mesajla bazen tam olarak düşünceler ifade edilememiş olabilir. Mesajlar, ses tonu ve beden dili içermediği için yanlış anlaşılabilir. Ayrıca kültürel unsurlara dikkat edilmemesi de etik problemler yaratabilir. Bu konuda R.C.S. şunları söylemiştir:

“(Öğrenenlere) kendi güvenliğinizi için kameranızı kapalı tutun diyoruz. Neler olduğunu bilmiyoruz. Bu, o durumda bir kaygıdır ve öğrencilerin niyetini anlamayı zorlaştırabilir. Ayrıca öğrencilerin öğretmenin yorumunu yanlış yorumlamasını kolaylaştırabilir. Bu da etik sorunlara yol açabilir çünkü çevrimiçi dersler genellikle internet bağlantısı olan herkese açıktır. Bu, öğrencilerin dünyanın her yerinden insanlarla etkileşim kurma potansiyeli olduğu anlamına gelir. Bu kültürel yanlış anlamalara yol açabilir. Hem öğrenciler hem de öğretmenler için bir stres kaynağı olabilir.” (R.C.S.)

e-öğrenme kendine özgü doğası gereği yüz yüze öğrenme ortamlarından oldukça farklı olduğundan etik ile ilgili olarak da farklı etkileşim problemleri ortaya çıkmaktadır. Öğrencileri görememek, ders esnasında ne yaptıkları bilememek öğretmenler açısından etik kaygılar yaratabilmektedir. Katılımcılar bu problemleri şöyle örneklendirmiştir:

“Yüz yüze eğitim verilen sınıflarda, öğrenciler önümüzde. Hangi öğrencinin bizi dinlediğini, hangisinin dinlemediğini, kimin ne yaptığını görebiliyoruz. Ama çevrimiçi derslerde bunları bilmiyoruz. Öğrenci video izliyor olabilir, biz öğrencinin orada olup olmadığını bile bilmiyoruz.” (S.M.)

“Öğrenci donmuş taklidimi yapıyor, ekranı dondurup ya da önceden kaydını alıp kaydını mı koyuyor böyle hareket eder şekilde. İşte bunların hepsi etik olmayan hareketler.” (T.V.Y.)

“Öğrenci dersi yaparken artık çeşitli uygulamalar geliştirmiş daha önceden videosunu kaydediyor izlerken. Daha sonra diğer derse yerleştiriyor sanki ordaymış gibi seni dinliyormuş gibi görüyorsun ama öğrenci orada değil.” (S.A.)

Bu bağlamda e-öğrenmede öğrenenin bağımsız öğrenmesi, kendi öğrenme sürecinde otonom olması, esnek öğrenme modeli doğrultusunda kendi öğrenmesini kendisi yönetebilmesi önem taşıdığından sürekli kontrol altında tutulması gerektiği hissi doğru olmayabilir. Ancak uzakta olması, aradaki etkileşimsel boşluk ve yalnızlık hissini azaltmak adına öğretim elemanlarının da yapabilecekleri birtakım çözümler bu ortamlara uyarlanabilir.

Katılımcılardan S.M. çevrimiçi derslerin sadece öğretmenin konuştuğu tek yönlü iletişimin olduğu, öğrenenin sadece pasif dinleyici olarak kaldığı ortamlar yerine karşılıklı etkileşimin teşvik edildiği, öğrenenin de sürece katıldığı diyalogun tercih edilmesinin önemine dikkat çekmiştir.

“Çevrimiçi öğrenme oturumlarında iletişimi iki yönlü hale getirmek öğretmenin sorumluluğundadır. Öğrencilere soru sormak sizin sorumluluğunuzdadır, böylece gruptan farklı insanları yakalamaya çalışırsınız. Soru sorarak grubu dahil etmeye çalışıyorsunuz.” (S.M.)

Bu şekilde öğrenen hem sürece dahil olmuş hem de aradaki etkileşimsel uzaklık ve yalnızlık hissi de azaltılmış olacaktır. Ayrıca öğrenenler arasında topluluk hissi oluşturmak da aidiyet duygusunu artırarak uzaklık hissini azaltabilir. Bunu T.B. şöyle ifade etmiştir:

“Sınıfta bir topluluk duygusu oluşturmaya çalışıyorum ve bunu onlar öğretime başlamadan çok erkenden başlatmaya çalışıyorum. Bu, onlardan ne beklediğim konusunda etik meseleleri de yönetebilmemi sağlıyor” (T.B.)

Bunun gibi bir alternatif olarak S.M. öğrenenlerin derse katılımını artırmak adına şöyle bir öneri getirmiştir:

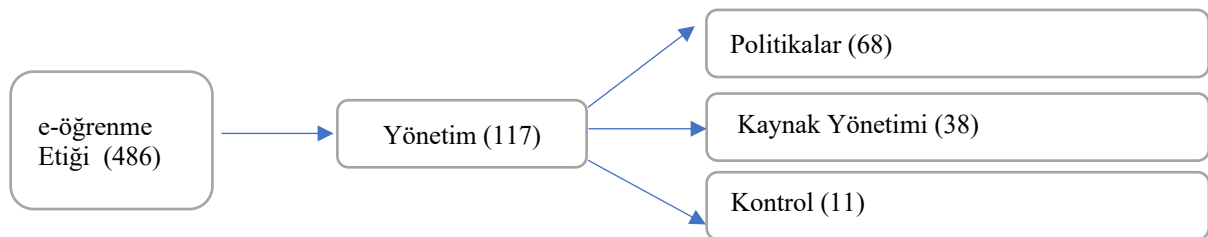
“Bir tür biçimlendirici/sürekli değerlendirme olmalıdır. Katılım sağlamak, sadece oturuma giriş yapmak değil. Bu sadece bir yönü, giriş yapıyorsunuz ve ardından herhangi bir değerlendirme söz konusu değilse kameranızı kapatıyorsunuz ve sonra keyfinize bakıyorsunuz. O zaman katılımı, etkileşimi değerlendirme sürecinin zorunlu bir bileşeni haline getirmeli. Tartışma forumuna katılırsanız, değerlendirilirsiniz. Aksi takdirde, eğer katılmıyorsanız, sözlü veya sözlü olarak orada değilseniz, o yerine getirilmeyen hedef için belirli bir not alacaksınız. Çok fazla öğrencimiz varsa, tek tek konuşmalarını istemek mümkün olmadığı için onun yerine oturum sırasında tartışma forumları oluşturabilir veya onlara bir soru verebilir ve oturum bittiğinde, sonraki 10 dakika içinde forumda veya LMS'de cevap vermeleri gerektiğini ve bununla değerlendirmeye alınacaklarını söyleyebiliriz. O zaman öğrenciler dikkatli olacak, aksi takdirde olmayacak.” (S.M.)

Uzaklık hissi yalnızlığa yol açtığından, öğrenenlerde önemsenmeme duygusu yaratabilmektedir. Aradaki etkileşimin farklı olması birtakım sorunlar yarattığı için öğrenenlerin öğrenme sürecinde geri kalmamasını sağlamak adına ÖYS'lerdeki yapay zekâ sistemleri üzerinden takiplerinin yapılması, gerekli yerlerde uyarıların ya da hatırlatıcı mesajların gönderilmesinin bu duyguları azaltabileceği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Böylelikle öğrenenin hissettiği etkileşimsel, psikolojik, duygusal boşluk hissi azalırken; sistemde kalması, kaybolmaması ve motive olması sağlanabilir.

4.4. Yönetim

e-öğrenmede etik teması üzerine yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin frekanslarına ve anlamsal bütünlüğe göre “öğrenme” alt temasından sonra en sık bahsedilen ikinci konu “yönetim” olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi yönetim, tüm bileşenleri etkileyen bir konu olduğu için “teknoloji” ve “etkileşim” alt temalarının ardından, en sonda tüm bileşenlerle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Yönetim, içeriğin hazırlanması, öğrenene aktarımı, ölçme-değerlendirme, etkileşim gibi öğrenme sürecini etkileyen tüm unsurların yanı sıra ihtiyaç analizi, önceliklendirme, bütçe, personel ve zaman (kaynakların) yönetimi, personelin işe alımı, eğitilmesi, izlenmesi ve denetlenmesi, geribildirim, değerlendirme ve kalite güvence gibi konularla birlikte tüm programın yürütülmesini içeren süreçlerin tamamını kapsamaktadır. Alan uzmanlarına sistem yaklaşımı (Moore ve Kearsley, 2012) bileşenleri üzerinden yöneltilen görüşme sorularından “e-öğrenmede *idare ve yönetim* açısından etik ile ilgili hangi konular göz önünde bulundurulmalı, hangi değerler doğru olarak kabul edilmelidir? Bu konularda hangi etik sorunlarla karşılaştınız? Bu bahsedilen etik sorunların çözümü için neler yapılabilir?” şeklinde sorulan görüşme sorusuna verilen cevaplardan oluşan veri analizi sonucunda “yönetim” alt teması elde edilmiştir. Bu bağlamda e-öğrenme etiği etrafında yönetim alt temasını destekleyen üç kategori ortaya çıkmıştır: Politikalar, Kaynak yönetimi ve Kontrol (Şekil 4.12).

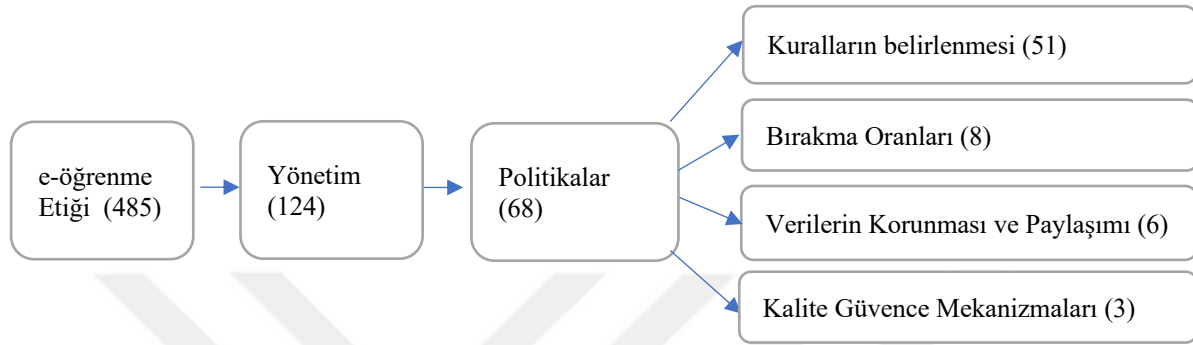

Şekil 4.12. e-Öğrenme etiğinin yönetim boyutu

4.4.1. Politikalar

e-öğrenmede etik üzerine yapılan görüşmelerden elde edilen “yönetim” alt temasında en çok vurgulanan konulardan biri olan “politikalar” ilk kategori olarak ortaya çıkmıştır.

Katılımcılarla yürütülen görüşmelerde e-öğrenmenin idaresi ve yönetimi açısından etik denildiğinde en fazla vurgu yapılan konu ilgili politikaların geliştirilmesi olmuştur. Katılımcıların politikalar ile ilgili verdiği cevaplar dört alt kategori halinde incelenmiştir: Kuralların belirlenmesi, Bırakma oranları, Verilerin korunması ve paylaşımı ve Kalite güvence mekanizmaları (Şekil 4.13).

Şekil 4.13. e-Öğrenme etiğinin yönetim boyutu altında politikalar ve alt kategorileri

4.4.1.1. Kuralların belirlenmesi

Kurumların yönetim mekanizmaları tüm öğrenme sürecinin her aşaması ve her boyutunu etkileyecek, sistemin düzgün bir şekilde çalışmasını sağlayacak kararların verilmesini sağlamaktadır. Katılımcılar e-öğrenmede idare ve akademik konularda yönetim alanındaki etik konularla ilgili olarak en çok kurumların geliştirmeleri gereken politikaların önemine vurgu yapmışlardır. Görüşmelerden elde edilen verilere göre kuralların belirlenmesi konusu tüm veri içinde en yüksek frekans sayısı ile en sık ele alınan konu olmuş ve e-öğrenmede etik ile ilgili en temel unsur olarak tüm bileşenleri etkileyen bir mesele olarak gösterilmiştir. Yönetim basamağının sistem içerisindeki tüm bileşenleri etkilediğini ve her biri adına kararlar veren birim olduğunu S.M. şöyle ifade etmiştir:

“Öğretmenler bize dersleri, ders materyallerini, içeriği ve dinleyicileri veriyor. Ancak yazılım tasarımı, platform yazılım mühendisleri tarafından tasarlanıyor. (Mühendisler) içerik için öğretmenlerle, kurumun nasıl bir altyapıya sahip olduğunu görmek için de yöneticilerle görüşüyorlar. Yani çevrimiçi yönetim departmanımız, bu önemli rolü oynuyor; donanım, yazılım, her şey için, donanımın, yazılımın satın alınması için dışarıdaki birim ile ders içeriğini hazırlayan öğretmenler arasında olan koordinasyonu sağlıyorlar.” (S.M.)

Katılımcılar tarafından e-öğrenmeye dahil olan her nokta için kuralların düşünülerek planlanması rolünün yöneticilere ait olduğu belirtilmiştir. Katılımcılardan R.C.S. kuralların bir

bütün olduğunu ve yöneticiler tarafından her aşama için ayrı ayrı belirlenmesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Yöneticiler derslerin nasıl oluşturulacağı, nasıl işleneceği ve nasıl değerlendirileceği gibi dersle ilgili her şeyi yönetirler. Bu da (öğrenenlere) erişim, eşit erişim (şansı sunmak), herhangi bir ayırım gözetmeksizin herhangi bir olumsuz içeriğin veya yanlış içeriğin tam zamanında durdurulması demek. Bu nedenle e-öğrenmenin yöneticisi olarak kuralların bir bütün olduğunu, çeşitli aşamalardan: planlamadan, uygulamadan, geri bildirim aşamasından, (sistemin) tamamını (kapsadığını) düşünüyorum.” (R.C.S.)

Katılımcılar e-öğrenme ortamlarında karşılaşılan etik problemlerin en büyük sebebinin kurum tarafından, bir diğer deyişle yönetim tarafından, yasal çerçevelerin yeterince net bir biçimde çizilmemiş olması, kural eksikliği ve var olan kuralların da yeterince uygulanmaması olarak göstermişlerdir. Bu konuda C.H.A. kuralların net bir biçimde belirlenmesi gerekliliğinin, ayrıca herkes tarafından uyulması ve uyulmaması halinde de yaptırımların da belirlenmesi gerektiğinin altını çizmiştir:

“Kurumsal olarak standart etik değerlerimizin olması lazım ve bunlara da herkesin uyması lazım. Tek bir hocanın uyması yetmiyor. Bütün herkesin bir bütün halinde uyması lazım sonuçta da bu kişiler gerekli yaptırımı görmek durumundalar. Gerekli yaptırım ile karşı karşıya kalmaları gerekiyor. Bunu, fark etmeleri gerekiyor. İşte canlı bir derste kullandıkları iletişim tonu da yanlışsa, etik kurallara uygun değilse, bunun belirtilmesi lazım. Bunu hoca yapıyorsa, hocanın da uyarılması lazım. Ve bir yaptırım da olması lazım belirli standartlar çerçevesinde.” (C.H.A.)

Yönetim tarafından hem öğretim elemanlarının hem de öğrenenlerin uymaları gereken kuralların çerçevesi net bir biçimde çizilmelidir. Burada önemli bir diğer unsur olarak S.A. kurumun koyduğu kuralların net bir biçimde anlaşıldığından da emin olunması gerektiğini söylemiştir:

“Yasal olarak da birtakım kuralları öğrenciye bildirmek gerekiyor, daha sonrasında hani bilmiyordun gibi bir şeyler olabiliyor. Dolayısıyla, o tür kuralları kurumun net olarak belirlemesi gerekiyor ve daha o derse başlarken ya da işte o sisteme kayıt olurken o kuralların altını sadece öyle okudum geçtim değil de, gerçekten okuyarak geçmesini sağlamak gerekiyor.” (S.A.)

Öğrenenlerin kurallara uymamalarını bilgi eksikliğine bağlayan Y.G.G., kuralların belirlenmesinin ardından burada da öğrenenlerde farkındalık yaratmanın, gerektiği yerlerde eğitim ve destek sağlanmasının önemini şöyle açıklamıştır:

“Ama işte belki bilmedikleri için bilinçlendirilmedikleri için belki farkında olmadıkları için ya da neyin daha etik olacağı konusunu... Bence insanlarda hala bilgi eksikliği var. Duyarsız değiller ama bilmedikleri için yapmadıklarını ya da yapamadıklarını düşünüyorum bu konuda dediğim gibi bir zorunlu ders bile olabilir.” (Y.G.G.)

Katılımcılar, yönetim ve ortaya konması gereken politikalarla ilgili olarak bahsedilen etik sorunların bir diğer kaynağı olarak kurumların hazırbulunuşluğunun yetersiz olduğunu dile

getirmiştir. Özellikle pandemi döneminde pek çok eğitim kurumunun çözüm olarak sunduğu e-öğrenme dersleri, içerik, ortam, ölçme değerlendirme, etkileşim gibi birçok alanda etkililik ve verimlilik problemlerinin yanı sıra etik sorunların da yaşandığı ortamlara dönüşmüştür. S.N. altyapı ve desteği olmayan kurumların büyük etik sıkıntılara sebep olduğunu ifade etmiştir:

“(Nesillerdir kampüste eğitim veren kurumlar öğrenene ve öğretim elemanlarına ihtiyaç duydukları desteği verebilirler) ancak bu tür operasyonları etkili bir biçimde sürdürebilmek için kapasitesi, becerileri ve teknolojisi olmayan, özellikle Covid döneminde çevrimiçi eğitim veren kurumlar (bu desteği) veremez. Orada başarısız oluyorlar. (İşte orada) alabildiğine büyük bir etik ve ahlaki sorumluluk var.” (S.N.)

Kurumların ve öğretim elemanlarının çevrimiçi öğrenme hakkında yeterli bilgileri olmadan bu ortamlarda eğitim-öğretime başlamaları ile etik açıdan pek çok problem yaşandığı birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. E.G.K öğretim elemanlarının çevrimiçi öğrenmeye geçmek için hazır olmadıklarını, bilgi, beceri ve eğitim eksikliğinin etik sorunları nasıl tetiklediğini şöyle belirtmiştir:

“Öğretim tasarımı ne demek, tasarım yapmak ne demek, ders materyallerini e-öğrenmeye tasarlamak ne demek. Buna ilişkin herhangi bir okuryazarlığı yok ya da işte yetkinliği yok. Bir anda herkesin bu mecralarda bulunuyor olması da bu olayı tabi tavan yaptırdı.” (E.G.K.)

Hazırbulunuşluğun sadece kurum ve öğretim elemanları açısından değil, öğrenenler açısından da önemli olduğunu, bunlardan birindeki eksikliğin diğerlerini de etkilediğini T.V.Y şöyle açıklamıştır.

“Hem öğrencinin hazır olmaması hem de öğretmenin hazır olmaması büyük problem. Dolayısıyla kurumun da çok hazır olmadığını söyleyebiliriz ben burada hep etik dediğimde kurum, öğretmen, öğrenen ve teknik destek teknik ekip bunu da koymak gerekiyor bunların hepsinin hazır olması gerektiğini düşünüyorum. Yoksa problem çıkıyor.” (T.V.Y.)

Katılımcılar genel olarak pandemi döneminde kurumların, öğretim elemanlarının ve öğrencilerin hazırlıksız yakalandığını, bu nedenle etik açıdan pek çok sıkıntı yaşandığını belirtmiştir. H.H. ise kurumların bu değişime ayak uydurmaya çaba sarf ettiğini, ancak yakın gelecekte değişen teknolojilerle daha farklı ve daha fazla etik sorunun önüne geçilebilmesi için hazırlıkların da şimdiden yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir:

“Üniversite politikalarının öğrencilerin haklarına saygı gösterilmesini sağlayacak şekilde geliştiğini düşünüyorum. Daha hazırlıklılar, ancak (yakın gelecekte) gelmekte olan şeye yeterince hazır değiller çünkü gerçekten (yakın gelecekte) ne olacağını, onu nasıl entegre edeceklerini bilmiyorlar. ...Şimdi eğitim (daha da ileri yöne) hareket ediyor, üniversite sistemlerinin gelecekte neler olup biteceği hakkında daha fazla bilgi sahibi olması gerekiyor, bu yüzden üniversiteleri bilgi devrimine hazırlamak için şimdiden çok sayıda araştırma yapılmasına ihtiyaç var.” (H.H.)

Yönetim tarafından dikkate alınması gereken bir diğer etik problemin de e-öğrenme aracılığıyla verilen derslerin bazı kurumlarda herkese açık oluşu ve bu ‘açıklık’ ifadesinin kurum tarafından net bir biçimde kapsamının çizilmemiş olmasıdır. S.N. açıklık ifadesinin iinin yönetim tarafından çok iyi doldurulması gerektiğini aksi takdirde pek çok açıdan akıllarda soru işaretleri bıraktığını şöyle anlatmıştır:

“Esnek öğrenme açık öğrenmeyi de akla getiriyor, açık olan nedir? Açıklığın bir sürü şeyle ilgisi var. Ya Açık Üniversite gibi bir kuruluş biz aıız derse? Açıklığın ne anlama geldiğini çok az kişi tam olarak tanımlayabilir. Açık, sokakta yürüyen herkesin girebileceği anlamına mı geliyor? İngiliz Açık Üniversitesi değişmeye başladı. Okul sertifikanız olup olmaması umurunda değil, girebilirsiniz. O zaman sizin Sosyoloji 101 sınıfınızda ilkokul eğitimi, ortaokul eğitimi ve üniversite eğitimi almış kişiler var. Gelen herkese hizmet sunmaya hazır mısınız? Açık olduğunuzu şöylerseniz, programımıza herkes girip kayıt olabilir demektir.” ... (Bir diğer nokta) eğer aıksanız, stratejiler açısından da açık mısınız? Hedefler açısından açık mısınız? Hedef yok, sonuç yok, ne istersen onu yap, sonunda sana bir test vereceğim. Eğer öyle diyorsan, o zaman bunu nasıl başaracaksın? Burada normlarımız, sınırlamalarımız, beklentilerimiz var. Oyunun kurallarının yanlış anlaşıldığını biliyorsun. Bunu yönetmek imkansız olur. ... (Üçüncü olarak) esnek veya çevrimiçi öğrenme, o zaman ne kadar aıksınız, yani bir öğretmen olarak? Benim kendi kurallarım ve doğrularım olabilir, sizin kendi kurallarınız ve doğrularınız olabilir ve onun da kendi kuralları olabilir. Kuruluşun veya okulun bazı kurallarına bağlı mıyız? ... (Son olarak) (open scholarsip) açık bilim yani açık öğretimle ilgili son bir nokta da bu açık bilim anlayışıdır. Bu daha yeni bir değişme. Görüş şu ki, ikiniz de bu üniversitenin öğretim elemanısınız ve maaşınızı kamu fonlarından alıyorsunuz, maaşınız vergilerle ödenen paradan geliyor. Burada ürettiğiniz her şey kuruluş adına gitmeli ve herkese düzenli bir ödeme yapılmalı ama hayır. Yazdığınız makaleler bir dergiye gidiyor, dergi ücreti size geri gönderiyor, yani akademisyenlik/araştırmacılık (scholar) fikri bu. Açık bilim, ürettiğin her şey. Kurallarımız ve düzenlemelerimiz var. Çünkü etik bir ahlaki sorumluluk var. Materyaller, yazdıklarınızın maliyeti kime ait? size mi ait yoksa ülkeye mi yoksa vergilerle ödenen para sebebiyle millete mi ait?” (S.N.)

e-öğrenmenin en büyük avantajlarından biri esnek öğrenmeyi destekliyor olmasıdır. Öğrenenler kendileri için uygun olan yerde ve zamanda senkron ya da asenkron olarak derslere girebilir, öğrenme etkinliklerini tamamlayabilirler. Bu noktada S.N. bu esneklik ifadesinin de altını çizmiş, etik problemlerin yaşanmaması için yönetimin esnekliğe önem vermesini, bunun için altyapı, teknoloji ve öğrenen ihtiyaçları konusunda gereken desteğin verilmesini şöyle ifade etmiştir:

“Esnek öğrenme, teknolojinin kullanımının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, esnek öğrenme veya çevrimiçi öğrenme içindeyseniz, eğer bunu sağlamıyorsanız veya en son teknolojiyi veya bağlantıyı sağlayamıyorsanız, o zaman normları ve gelenekleri baltalıyorsunuz, değil mi? İstediğiniz zaman istediğiniz yerde çalışabilmeyi umuyorsunuz, ancak sinyal yok. Tüm

teknoloji çöküyor. Herkes eşit hızda değil. Sınıfa geldiklerinde herkes düz bir alandadır. Sen oradasın, oda orada, ışıklar yanıyor, masalar orada ve herkes aynı ortamda (mekanda). İnsanların kendine uygun zamanda ve yerde çalışmalarını beklediğimizde, siz desteği sağlamazsanız, organizasyon ile öğrenci arasındaki sözleşme bozulur. İşte burada etik devreye giriyor.” (S.N.)

Yönetim açısından etik sorunlar değerlendirildiğinde, katılımcılar problemlerin kaynağı olarak en çok kural eksikliğinin, kurumların hazırbulunuşluğunun, politikalar çerçevesinde açıklık ve esneklik gibi kavramların tanımlanması gerektiğinden bahsetmiş, bu konuların netleşmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu bahsedilen problemlerin önüne geçilmesi için ise yönetimin gereken kuralları koyarak gerekli düzenlemelerin ortaya konmasına vurgu yapmışlardır. E.G.K. kurumların etik ilkelerini tüm detaylarıyla en baştan çerçevelendirmeleri gerektiğini ve tüm personelin bu ilkelere bağlı kalması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Kurumun bir kere etik ilkeleri olması lazım başta da söyledim yani kurumun o etik ilkeleri yazılı olarak sunmuş olması lazım bizim üniversitemizde var kontrol ettiysen bunu rahatlıkla görebilirsin ama aynı şey uzaktan eğitim platformlarında öğrenen ve öğreten ya da materyal hazırlayan, öğrenme desteği sağlayan yani illa orada üç rol yok orada teknik personel var full time. İşte sosyal destek sağlayan gruplar var mesela kimler onlar bürolar var bizim arka planda çalışan idari personelimiz var. Bu tip etik ilkelerin ne olduğunu buralarda hangi rollerde hangi durumların beklendiğine kadar her şeyin verilmiş olması lazım.” (E.G.K.)

Kurumlar etik ilkelerini belirledikten sonra, Y.G.G. tüm personelin bu konuda bilgilendirilmesi ve eğitilmesi gerektiğini, öğretim sürecinde karşılaşılan etik problemleri bu temellere dayandırarak çözebileceklerini konusunda aydınlatılmalarına şöyle dikkat çekmiştir:

“İnsanların ne zaman ne yapacakları ile ilgili işte ilke ve kurallar çıkarılmalı idare tarafından ve sık sık paylaşılmalı yani bu Türkiye’de yok mesela burada (Amerika’da) var fakülte öğrencilerime nasıl davranmalıyım? Değerlendirme süreçlerinde neye dikkat etmeliyim? Hepsi bize ilke kural olarak veriliyor ve ders olarak da alıyorsun tamamladın diye bir sertifika veriyorlar.” (Y.G.G.)

C.H.A. etik ilkelerin her konuda belirlenmesi ve tüm öğretim elemanlarının buna uygun davranması gerektiğini belirtmiştir:

“Biz üniversiteler olarak özellikle de bu çevrimiçi uzaktan eğitim veren kurumlar olarak kendimizce etik politikalarımız olmalı, çok net kurallarımız olmalı her eğitim bağlamında. Bütün hocaları bunlardan haberdar etmeliyiz. Yöneticiler olarak bu kuralları koyanlar olarak biz uymalıyız. Model olmalıyız. Böyle devam etmeliyiz çünkü toplumu değiştirecek olan biziz. Bize karşı, üniversitemize karşı da mesela, eğer etik olmayan kim olursa olsun bir davranış olmuşsa bunu dile getirmeli, karşı durmalı, gerekli yaptırımları yapması için o kişilerle savaşmalıyız. Tabi bunu etkileyen bir sürü şey de var. Bir faktör de var siyasiler bu kadar üniversitelerin içine girdiği için bunları yapmak her zaman kolay olmuyor ama böyle güçlü hani duruşları göstermek gerekiyor aksi halde bu etik olmuyor etik süreçler işin içine girmiyor.” (C.H.A.)

Katılımcılar kuralların gerekliliğini ve herkes tarafından uyulmasının altını çizirken e-öğrenmenin her boyutunun düşünülmesi ve her biri için etik kuralların belirlenmesi gerektiğini de ifade etmişlerdir. Örneğin R.C.S. etkileşimde belirli etik çerçevenin çizilmesi ve belirlenen kuralların uygulanması gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“İlk etapta, üniversite politikası olarak kendimizi, davranışlarımızı ve çevrim içi bir ortamda etkileşimlerimizi nasıl yürütmemiz gerektiği konusunda yönergeler veya normlar belirlememiz gerekir. İkinci olarak da onları uygulamak. Politika olarak bunları belirleyen kurumlar olduğunu biliyorum. Web Kamerasının kapalı tutulacağını söylüyorlar. Web Kameranızı açık tutmanıza gerek yok. Gerekirse mikrofonunuzu açarak yazabilir veya konuşabilirsiniz. Ama bu kendi sınıfınızda da olduğunda oluyor. Kendi öğrencilerin varsa, hepsini tanıyorsan, o zaman fark etmez. Kameralarını açık tutmaları istenebilir. Bu yüzden benim fikrim, önce belirli yönergeleri çerçevelemek, ikincisi, çevrimiçi derslerde SSS'ler (Sık Sorulan Sorular) veya çevrimiçi bir derste izlenecek kurallar vererek ve bir tür web konferansıya canlı etkileşimler sırasında bunları netleştirmek. Çünkü öğretmenler dersi başlatan kişi olabilir, yönetici haklarına sahip olabilir, diğer insanları sessize alabilir, rahatsızlık yaratan birileri varsa onları oturma odasından atabilir.” (R.C.S.)

Aynı şekilde ölçme değerlendirme de etik kuralların ve problemlerin nasıl çözüleceğinin belirlenmesi gerektiğini R.C.S. şöyle ifade etmiştir:

“Çevrimiçi değerlendirmenin, çevrimiçi derslerde öğrenmeyi değerlendirmek için kullanılacak web tabanlı değerlendirme araçlarının etik normlarının çerçevelendirilmesi. Etik sorunları ve akademik özgürlük, akademik bütünlük, mahremiyet gibi zorlukları da beraberinde getirdiği için çevrimiçi değerlendirme çok önemli. Bunlar karşılaşılan zorluklara nasıl başa çıkılacağına dair bir çerçeve sunar ve biz de çevrimiçi derslerde web tabanlı değerlendirme araçlarını nasıl kullanacağımızı tartışırız.” (R.C.S.)

e-öğrenmede önemli bir bileşen olan öğrenme analitiklerinin de kurallar çerçevesinde kullanılmasına dikkat çeken O.S. yönetim tarafından buradaki verilerin yönetmeliklerle koruma altına alınması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Öğrenme analitiklerinin de başka bir mayın tarlası olduğunu düşünüyorum, hangi verilerin toplandığı, nasıl kullanıldığı ve öğrencilerin bu veriler hakkında ne bildiği hakkında çok katı kurallara ihtiyacımız var” (O.S.)

Katılımcılar yönetimin e-öğrenmenin tüm bileşenleri ile ilgili kuralları belirlemesi, öğrenenlerin ve diğer tüm personelin bu kurallara uymasını sağlaması, denetlemesi, ihlali durumunda gerekli yaptırımları koyması gerektiğini belirtmiştir. Kuralların benimsenmesi için hem akademik ve idari kadronun hem de öğrenenlerin bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir.

4.4.1.2. Bırakma Oranları

Katılımcılar, e-öğrenmede yönetimi ilgilendiren bir diğer etik sorunu bırakma oranları olarak değerlendirmiştir. Öğrenenler zaman ve mekân olarak dersin verildiği kurumdan ayrı olduğunda aradaki mesafeden dolayı iletişim zayıflamakta, iletilmek istenen mesajlar yeterince açık olmazsa öğrenenin netleştirme şansı az olduğundan yanlış anlaşılmalara yaşanabilmektedir. Yeterli öğrenen takibinin yapılmaması, imkanların yüz yüze eğitimle eşdeğer olacak şekilde hazırlanamaması, öğrenenlere gerekli desteğin sağlanmaması, motivasyonun korunamamasına ve öğrenenlerin sistemden kopmasına yol açmaktadır. Bu nedenle yönetimin hem öğretim kadrosunu hem de öğrenenleri çevrimiçi öğrenme konusunda desteklemeleri gerektiğini, bu desteğin sağlanmaması durumunda öğrenenlerin sistemde kalmadığını S.N. şöyle ifade etmiştir.

“Eğer bir kuruluş e-öğrenmeye ya da çevrimiçi öğrenmeye geçmek istiyorsa, akademik personele ve öğrencilere hayatta kalmaları için ihtiyaç duyacakları desteği sağlamalıdır. Bunu yapmazsanız, programı bırakanlar olacaktır. Neden bırakıyorlar? Çünkü organize olamıyorsun, bunu destekleyemiyorsun, çünkü bilmiyorsun. Bunu hiç düşünmedin.” (S.N.)

Diğer yandan, bırakma oranlarının tam bir etik problem ifade edemeyeceğini, yönetimden kaynaklanan sorunların dışında, öğrenenlerin çeşitli sebeplerle programdan ayrılabilirdikleri de katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

“Okulu bırakma oranı mutlaka etik bir sorun olmayabilir. Bırakmalar pek çok nedenden dolayı olabilir. Öğrenci çalışıyor olabilir, iş değiştirmiş olabilir veya programı üstlenecek zamanı bulamamış olabilir, bırakabilir. Bu etikle ilgili değil.” (S.M.)

S.A. bırakma nedenleri bazen öğrenenlerin özel hayatlarıyla ilgili olsa da öğrenenlerin kurum tarafından, kullanılan sistemler üzerinden yönlendirilebileceğini belirtmiştir:

“(Bırakma sebeplerine dönersek öğrenenler) iş koşturması, yok çoluk çocuk, bir şekilde organize olamıyor ve ilk sınava zaten girirmedikten sonra da devamında bırakıyor. Bunlar için işte öğrenciye kendimizi hatırlatmamız gerekiyor. Başladığın işi bitirme gibi etik mi diyeyim artık davranışları kazanması gerekiyor. Başlıyor bir derse giriyor, iki derse giriyor. Bu işi ben yapamayacağım deyip vazgeçiyor yani ama online sistemlerde belki bilmiyorum açıköğretim sistemine kolay ulaşabilmesi de bu drop out (bırakma) oranının yüksek olmasına neden oluyor olabilir.” (S.A.)

T.B. de bırakmaların etik ile ya da yönetim ile ilgili bir konu olmadığını; programın ya da dersin tasarımının yeterince iyi olmamasından dolayı öğrenenlerin sistemden koptuğunu dile getirmiştir:

“(Bu konu) kötü tasarım (dan kaynaklı), yeterli kaynağın konmaması, kestirme yollara gidilmesi vb.. Çevrimiçi öğrenim için genel bırakma oranı çoğu kredili dersten yaklaşık %5 ile %10 arasında daha düşük. KAÇD’lerden veya kredisiz derslerden bahsetmiyorum. Kanada’da okulu bırakma oranı, yüz yüze eğitime göre ders başına yaklaşık %5 ile 10 daha yüksek. Öğrencilerin çoğunun yarı zamanlı olduğunu ve çalıştığını düşünüyoruz ve bu aslında iyi bir rakam. Yani bu

bir tasarım meselesidir. Dersleri iyi tasarlıyorsanız okulu bırakma oranını düşürürsünüz ve gelişirsiniz.” (T.B.)

Öğrenenleri programdan ayrılmaya iten sebepler her zaman yönetim ile ilgili olmasa da bırakma oranları yönetim tarafından dikkatlice düşünülmesi gereken bir konudur. Öğrenenler sistemde kalmaya neden devam etmiyorlar? Bunun kurumla, beklenen destekle ilgisi varsa gerekli hizmetler geliştirilmelidir. Katılımcılardan O.S. bu konunun Açık Üniversitede de önemli bir yeri olduğunu, yönetimin bırakma sebeplerine dikkat etmesi ve öğrenenlere gerekli özeni göstermesi gerektiğini vurgulamıştır:

Online eğitimin ders saatlerini azaltmak da oldukça zarar veren etik bir mesele bana göre. Üniversite olarak okulu bırakanlara dikkat etmeniz gerekiyor mu? Bunu nasıl yaparsınız, zor ama bırakan herkesle bir şekilde temas kurulduğundan ve bir tür güvence altında olduklarından emin olmalısınız. Belki isterlerse geri gelebilirler ve en azından neden okulu bıraktıklarını sorabilirler. Hamile kalmak, hastalanmak da sık karşılan bırakma sebepleri olabilir ve insanların okulu bırakmasının her türlü nedeni ile ilgilenmemiz gerektiğini bilmeliyiz. Uluslararası alanda en büyük etik sorunun adil olma etiği (ethics of justice) ve önemseme etiği (ethics of care) arasındaki farkı biliyor musunuz? Ve bu arada bir ikisinin arasında bir mesafede bulmanız gerekiyor. Evet birisi dersi beceremediği için okulu bırakırsa bu adildir/adalet’tir. Ancak bu onları önemsemeyi bıraktığınız anlamına gelmez. Adil olma etiği önemseme etiğini dışarıda tutmamalı. Bence muhtemelen en önemlisi bu.” (O.S.)

Bırakmalar sadece e-öğrenmeye özgü bir konu olmasa da katılımcılar öğrenenlerin sistemde kalmaları için desteklenmeleri gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Bırakmaların her zaman etik ile ilişkisi olmasa da bazen öğrenenler kişisel tercihleri, öncelikleri sebebiyle programdan ayrılmayı seçiyor olsa da programı takip edemediklerinden, tasarımın eksikliğinden, yeterli desteği veya önemsenme hissini yakalayamadıklarından ayrılan öğrenenler için bu konunun yönetim tarafından ciddiye alınması gerektiği belirtilmiştir.

4.4.1.3. Verilerin korunması ve paylaşımı

Katılımcıların yönetim tarafından dikkatle ele alınması gerektiğini düşündüğü bir diğer konu verilerin korunması olmuştur. e-Öğrenmede etik üzerine yapılan görüşmelerde, katılımcıların teknoloji ile ilgili olarak en çok değindiği nokta olan verilerin gizliliği ve güvenliği, idare ve yönetim tarafından kurallarla ve yaptırımlarla güvence altına alınmalıdır. S.N. veri toplanması ile ilgili olarak tüm kuralların, detaylarıyla net bir biçimde yönetim tarafından belirlenmesi gerektiğinin altını çizmiştir:

“Verilere ne olduğu, verilerin nasıl toplandığı, kimden veri topladığının ve verilere ne olduğunun çok açık olması gerekir. Verilerin güvenli bir şekilde korunacağından emin olmalıyız.

Verilerin nasıl toplandığı, kullanıldığı ve korunduğuna dair kurallar, sözleşmeler ve normlar çok net ve hedef kitleye açık olmalıdır.” (S.N.)

Verilerin gizliliği ve güvenliğinin sağlanması önemli bir konudur. İhlalleri durumunda kişisel veriler, kuruma ait özel/gizli bilgiler ortaya çıkabilir. Bu durum maddi ve manevi sıkıntıları beraberinde getirebilir. Bu nedenle yönetim tarafından gerekli düzenlemeler titizlikle yapılmalı ilgili kanun ve mevzuat izlenmelidir. Veriler koruma altına alındıktan sonra bir diğer önemli konu da verilerin ne için kullanıldığıdır. Sistemdeki verilere erişimi olan herkesin ders kayıtlarını, sınıf içi konuşmaları, öğrenenlerin birbiriyle ya da kendi aralarındaki tüm yazışmaları görme ya da belirli bir sebeple (performans, merak vb.) inceleme ihtimalinin rahatsız edici olduğu, sistemde biriken verilerin idare tarafından kullanım alanlarının ve amaçlarının da belirlenmesi gerektiğini T.A şöyle açıklamıştır:

“Bazı kurumlarda, bireysel olarak öğretmenin rolü çok önemlidir. Derslerinde veya sınıflarında olup bitenler üzerinde çok fazla kontrole sahiptirler. Ve e-öğrenmede, yöneticilerin bu yetkiyi sınırlaması ve (öğretmenleri) sürekli kontrol etmeleri, (örneğin) öğretmenin bu hafta on yerine yalnızca sekiz kez (sisteme) giriş yaptığını görebilmesi çok daha kolay. Yönetim, sadece öğrencilerin değil, öğretmenlerin de mahremiyetini korumak konusunda etik bir sorumluluğa sahiptir. (Yönetimin) güvenlik (sistemleri) var, çoğunlukla para sızdırmaya çalışan şirketlerden ve kişilerden gelecek pek çok korsan siber saldırıyı okumak için korumaları (koruma sistemleri) var. Ancak sınıfınızda (örneğin) paparazzilere bilgi sızdırabilecek ünlü bir kişi varsa bunu kolayca görebilirsiniz... Bu yüzden ben yöneticilere öğretim ve öğrenme etkileşimine daha önce hiç sahip olmadıkları bir pencere verildiğini ve bu nedenle erişime sahip olmanızın size onu kullanmak için ahlaki veya etik yetki vermediğini düşünüyorum.” (T.A.)

Veri gizliliği ve güvenliğinin sağlanması “teknoloji” alt temasında detaylarıyla ele alınmıştır. Öğrenenlerin kişisel bilgilerinin, ders kayıtları veya görüntülerinin, öğrenene özel verilmiş bir geribildirim, öğrenenin teslim ettiği bir ödevin, öğrenme analitikleri verilerinin veya sınav notunun gizliliği katılımcılar tarafından önemle belirtilmiştir. Ancak burada vurgulanan, veri güvenliğinden sorumlu olan birimin özellikle politika ve mevzuat bağlamında yönetim olduğudur. Yönetim verilerin kimden toplanacağı, nerede hangi teknolojiyle saklanacağı, kimlerin erişimi olacağı ve ne için kullanılabileceği gibi kararları almalı, yaptırımları belirlemeli, tüm bu konularda şeffaf olmalı, çalışanları ve öğrenenleri yönetim bilgi sistemleri üzerinden bilgilendirmelidir.

4.4.1.4. Kalite güvence mekanizmaları

e-öğrenmede yönetim tarafından politikaların geliştirilmesi gereken bir diğer alan kalite konusudur. Kalite, öğrenme faaliyetlerinin etkinliğinin ve öğrenme sürecinin çağın getirdiği yeni öğrenen ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda gerekli şekilde düzenlenerek kusursuz

olma yolundaki süreci olarak düşünülebilir. E.G.K. kalite süreçlerini ders içeriklerinin hazırlanması, öğrenen ihtiyaçlarının belirlenmesi, dersin tasarımı ve ölçme değerlendirme gibi tüm bileşenleri içeren, e-öğrenmede mutlaka önemsenmesi ve yapılması gereken bir süreç olarak değerlendirmiştir:

“Kalite süreçlerini bana baştan beri söylediğin ders tasarımında, materyal seçiminden planlamasına, ölçme değerlendirme ya da etkileşime kadar bütün o süreçlerin şemsiye kontrolü gibi düşünebilirsin. Yani kalite süreçleri, akademik içeriklerin güncellenmesinden, etik değerleri ya da bu işte telif hakkı gerektiren, fikri mülkiyet hakkı gerektiren, hakların kullanılıp savunulup savunulmadığını görmek açısından ve öğrenenin ek ihtiyaçlarının olup olmadığını anlamak açısından, iletişim dilini bile kontrol etmek açısından öğrenenin, öğretmenin, bu programa içerik sağlayanların ya da yönetenlerinin hepsinin düşünceleri alınacak ve bunları tekrar revize ederek sisteme getirecek öğrenmeyi desteklemek amacıyla muhakkak yapılması lazım.” (E.G.K.)

T.V.Y. kalite süreçlerinin kurumların etik açıdan doğru yerde olmalarını sağladığını, kurumsal olarak, belirli bir standartta ilerlediğini ve süreci etkili bir biçimde yönetmeyi sağladığı için önemli bir konu olarak değerlendirmiştir:

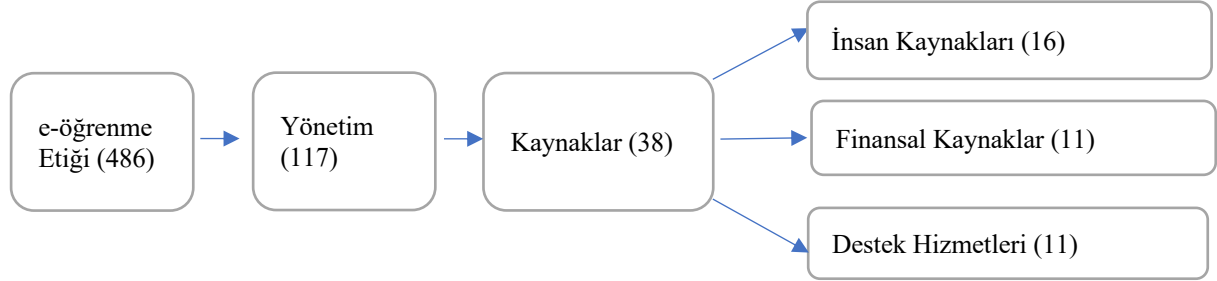
“Tüm organların birbiriyle etkileşim içinde olması, ortak bir amaç uğruna çalışıyor olması, misyonumuzun, vizyonumuzun belirlenmesi ve tabi denetlenmesi de. Hem iç denetim hem dış denetim. Yani akreditasyon dediğiniz orada işin içine giriyor orada dış denetim. Bunlar sizin işte etikte doğru yerde olmanızı çok iyi sağlıyorlar. Çünkü sizin de nerede olduğunuzu görüp, ona göre kurumsal olarak hareket etmenize sebep oluyor yani. Benim 100 tane hocamdan bir tanesi buna etik değerlere uyum sağlayamıyorsa, ben zaten onu elimine ediyorum sistemden. Sen tamam diyoruz artık öğrenci karşısına çıkma yani bunu da yapabiliyoruz.” (T.V.Y.)

Kalite, öğrenme süreçlerinin her aşamasında çok önemli bir konu olmasına ve eğitim-öğretimin belirli standartlarda yürütülebilmesi, kalite güvencenin sağlanması ve sürdürülebilirliği iyileştirmeler ile hayata geçirmek açısından çok önemli olmasına rağmen oldukça az katılımcının doğrudan değindiği bir konu olarak kalmıştır.

4.4.2. Kaynak yönetimi

“Yönetim” alt temasında en çok vurgulanan “kaynak yönetimi” ikinci kategori olarak ortaya konmuştur. Kaynaklar tüm insan ve finansal, alt yapı kaynaklarını ve bunların en verimli şekilde kullanılmasını kapsar. Öğrenenlere sunulan derslere erişim, bundan doğabilecek problemler, kullanılan teknolojinin yönetimi, teknik altyapı ve tüm bunları kullanarak öğrenene iletimini sağlayan öğretim elemanlarının ihtiyaçları bu konu kapsamında ele alınmıştır. Bu konulardan kaynaklanan etik sorunların çözümünde yönetimin devreye girmesi gerektiği belirtilmiştir. Katılımcıların kaynaklar ile ilgili verdiği cevaplar üç alt kategori halinde

incelenmiştir: İnsan kaynakları, Finansal kaynaklar ve Destek hizmetlerine ayrılan kaynaklar (Şekil 4.14).

Şekil 4.14. e-Öğrenme etiğinin yönetim boyutu altında kaynaklar ve alt kategorileri

4.4.2.1. İnsan kaynakları

Katılımcıların kaynakların yönetimi ile ilgili olarak etik açıdan dikkatle ele alınması gerektiğini düşündüğü en önemli konu insan kaynaklarının yönetimi olmuştur. İnsan kaynaklarının öncelikli olarak hedefi personelin yetiştirilmesini ve geliştirilmesini sağlamaktır. Katılımcılardan alınan cevaplara göre “öğrenme” alt temasının “öğretim teorileri ve yaklaşımlar” kategorisinde e-öğrenme ortamlarında dersler yürütebilmek için öğretim elemanlarının sahip olmaları gereken niteliklerden ve teknoloji, içerik hazırlama, ölçme değerlendirme gibi alanlarda eğiticilerin eğitiminden bahsedilmişti. Katılımcılar bu yeterliliklerin sağlanabilmesi için eğiticilerin hazırbulunuşluğunun artırılmasını, bunun da yönetimin sorumluluğunda olduğunu belirtmişlerdir. Y.G.G. Amerika’da üniversitelerde yönetim tarafından düzenlenen zorunlu eğitimler olduğunu, personelin kendini çeşitli konularda geliştirebilmesi ve kurumlarda topluluk duygusu oluşturularak ortak standartların sağlanabilmesi için bu eğitimlerin çok önemsendiğini ifade etmiştir:

“Burada (New York) zorunlu eğitimler var (öğretim elemanları için). Yeni mesela sürekli dijital teknoloji konusunda eğitimler veriyorlar dijital yeterli olduğundan emin olmak için. Mesela şu eğitimlerden en az şu kadarını tamamlamış olmamız lazım diyorlar. Senin her şeyi olması gerektiği gibi yaptığından emin olana kadar uğraşıyorlar bir günde üç kez e-mail geliyor. Örneğin yarın son gün, dersini bitir, çabuk çalış gibi... Sana öğretmeden bunu bırakmıyorlar. Dediğim gibi çok güzel policy’ler var ayrıca ilke ve kuralları tek tek okuyabiliyorsun. Her şeyi bir processe dönüştürmüşler her şeyin bir kuralı var. Sen kafana göre takılamıyorsun. O yüzden de çok fazla hata yapamıyorsun işte bu güzel anlatabildim mi? Yani mesela diyor ki sen hata yaptığında karşıdaki öğrencinin şu hakları var. Onu öğrenciye de öğretiyor. Hocan sana şunu

yaparsa şuraya git şikayette bulun. Şurayı ara, şuraya e-posta at. Burada neredeyse her iki haftada bir work-shop yapılıyor. Mesela şurada sorunumuz var bunu nasıl gideriz diye hep birlikte kararlar alıyoruz. Sonra onları yayınlıyorlar herkes ona uymaya çalışıyor. Yani community sense gibi bir şey oluşturmaya çalışıyorlar.” (Y.G.G.)

Kurumlarda çalışan tüm personelin, görevleri, sorumlulukları ve belirli durumlarda yapmaları gerekenler ile ilgili önceden kuralların belirlenmesi gerektiğini ve bu konuda da eğitim almaları gerektiğini C.H.A şöyle ifade etmiştir:

“Bir kişi idareci oluyor o kişiye bu konuda oryantasyon verilmesi lazım. Bu kültür oluşturma ile ilgili ilk sorun vardı ya işte bu tür her yerde bütün kuralları vurgulayarak iyi örnekleri göstererek insanlara... Bunu mesela ben bir yerden görüyorum ha demek ki; böyle yapmak gerekiyormuş. Ama bunu ben bölüm başkan olduğum zaman bununla ilgili bir set verilmeli; denilmeli ki bak şunlara dikkat et. Yazılı bir oryantasyon olmalı yöneticilerin de çoğu habersiz oluyor bunlardan o yüzden hani bir sürü şey var izlenebilecek yapılması gereken şeyler. Bunların ama bizim farkında olmamız lazım.” (C.H.A.)

e-öğrenme ortamlarında ders vermek, yüz yüze sınıflarda ders vermekten oldukça farklıdır. Teknoloji aracılığıyla öğrenme materyalleri öğrenenlerle paylaşıldığından teknoloji okuryazarlıklarının artırılması için fikri mülkiyet hakları, çevrimiçi ortamlarda erişip paylaşabilecekleri kaynaklar hakkında eğitimler alınması gerektiğini T.B. şöyle ifade etmiştir:

“Eğitmenlerin hangi materyalleri internete koyduklarına dikkat etmeleri gerekiyor diye düşünüyorum, bu teknoloji kullanımı eğitimi gibi (almaları gereken) eğitimlerin bir parçası. Telif hakkı kurallarını, açık öğretim kaynakları (nın neler olduğunu), derslerine izin almadan online olarak neler eklenebileceğini bilmeleri gerekir.” (T.B.)

e-öğrenmede kurumların eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütebilmek için kapalı ÖYS’ler kullanmaları gerektiği daha önce öğretim elemanları tarafından belirtilmişti. E.T. bu sistemlerin sunduğu öğrenme analitiklerinin de verimli kullanılabilmesi için yönetim tarafından öğretim elemanlarının desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir:

“Öğretim elemanları bu bilgileri yeterince kullanmıyorlar, nasıl kullanabilecekleri konusunda bilgileri de yok diye düşünüyorum. Ama belki o konu nasıl ve neden ve hangi amaçla bu bilgileri erişebilecekleri konusunda oryantasyon yapılabilir.” (E.T.)

Katılımcılar insan kaynaklarının uygun ve verimli şekilde yönetilmesinde bir diğer unsurun personelin kendini bulunduğu yerde önemli ve değerli hissetmesi olarak belirtmişlerdir. Aidiyet duygusu, birlik algısı, yardımlaşma gibi unsurların önemine dikkat çekilmiştir. T.V.Y. her öğretim elemanının uzmanlık alanının farklı olduğunu ve bu uzmanlıklara göre iş yükünün dağıtılması durumunda kişilerin daha motive bir şekilde çalışacaklarını ve iç iletişimin önemini şöyle açıklamıştır:

“İş yüklerinin düzgün dağıtılması ve herkese. Belirli konularda ön plana çıkmış oluyor herkes yani. O işleri verdiğinizde çok mutlu mesut bir şekilde gidiyor herkes. Yani ona dikkat etmek

gerekıyor. Tabi yenilikler de ortaya çıkıyor. Yenilikleri de herkesle paylaşmak. İç iletişim çok önemli yani ben bir şey biliyorsam bölüm başkanı olarak, diğer arkadaşlarım bilmiyorsa, bilmeleri gerektiği halde bilmiyorsa işte orada da etik olarak sorunlar çıkmaya başlıyor.” (T.V.Y.)

Kurumlarda akademik personelin eğitim öğretim faaliyetlerini etkili ve verimli bir biçimde yürütmek için çabalarken yönetim tarafından yeterince desteklenmediklerini, yeterli kaynağın kendilerine sunulmadığını ve çalışanların kendini değerli hissetmesi için ödül, teşvik gibi herhangi bir dışsal motivasyon kaynağının sunulmadığını T.B. şöyle açıklamıştır:

“Kurumlar ile ilgili etik bir sorun da şu ki özellikle öğretmenlerin sadece yüz yüze öğretimde değil, çevrimiçi öğrenmede de daha yetenekli olmaları gerektiği için, öğretimi yeterince ödüllendiriyor muyuz ve onlara bunu öğrenmeleri için zaman veriyor muyuz? Bunu iş sözleşmesine dahil ediyor muyuz? Etik sorunların ortaya çıktığı yer burasıdır. Öğretim elemanlarından çok şey istiyorsunuz ve onlara işlerini yapmaları için yeterli kaynak sağlamıyor musunuz? Bunun için burada profesörleri suçlamazdım. Sistem içinde ayakta kalabilmek için yapmaları gerekeni yaptıklarını düşünüyorum. Sistem, onları iyi davranışları için ödüllendirmeyecek şekilde kurulmuş ve bu da etik bir konu. Öğretim elemanlarının gelişimi ve eğitimi bir sorun. Öğretim elemanlarının gelişimini, eğitimi, iyi öğretim için ödül, teşvik vb. sağlamıyoruz.” (T.B.)

Personelin yaptığı iş ile takdir edilmesi, hak ettiği değeri alması gerektiğini O.S. şöyle bir örnekle açıklamıştır:

“Üniversite ticari bir kurum ise, daha etkin bir şekilde yönetilmeli. Örneğin, mümkün olan en iyi öğrenci çıktılarını elde etmek için kaynaklarını nasıl harcayacaklarını bilirler ve bunu yaptıklarını sanmıyorum, yönetimle ilgili argümanım bu olurdu. Eşim Warwick Üniversitesi'nde çalıştı. O disleksi uzmanı. Disleksili öğrencilere, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu gibi sorunları ya da başka zorluklar yaşayan öğrencilere birebir destek veriyordu. Gerçekten sinir bozucu şeylerden biri şu ki (eşim) çalışmayı seviyor, öğrencilerle iletişim kurmaktan gerçekten keyif alıyor. Üniversite eşimi web sitesinde öğrencilere yardımcı olan geçici bir yarı zamanlı çalışan olarak gösteriyor. Aslında Warwick için çalışmayı bıraktı. Şu an Oxford Üniversitesinde çalışıyor. Oxford Üniversitesi onu bir engelli danışmanı olarak tanımladı. Tam zamanlı bir personel gibi muamele görüyor. Bu da başka bir etik sorun. Personelinizi nasıl destekliyorsunuz? Onlarla nasıl ilgileniyorsunuz? Onları destekliyor musunuz? Onlara düzgün ödeme yapıyor musunuz? Yaptıkları işe de değer veriyor musunuz?” (O.S.)

Öğrenenlere ders içeriklerinin hazırlanması, sunulması ve içeriğin aktarımı, ölçme değerlendirme gibi öğrenme süreçlerini etkileyen eylemler dışındaki tüm süreçler yönetim tarafından belirlenmektedir. Yapılan görüşmelerde yönetim açısından ele alınması gereken etik konuların başında öğretimin etkili ve verimli bir biçimde devam edebilmesi için insan kaynaklarının iyi yönetilmesine, personelin kendini geliştirmesine ve çağın gerektirdiği becerileri kazanmaları konusunda desteklenmeleri gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yönetimin

insan kaynakları yönetimine ilişkin izlediği politika ve stratejiler önem kazanmaktadır. Bu çerçevede etik ilkelerin gözetilip gözetilmediği son derece önemlidir. Özellikle öğretim elemanlarının yeterliliklerini geliştirmeye ve onları güçlendirmeye yönelik e-öğrenme ortamlarında ihtiyaç duydukları teknoloji okuryazarlığı, çevrimiçi ders anlatabilme, içerik hazırlayabilme, dersin tasarımı, çevrimiçi ölçme değerlendirme planlama gibi konularda eğitimlerin düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Öğretim elemanlarının karşılaşılabilecekleri zorlukların önceden belirlenerek, bu konularda yaptırımların ve işleyişin belirlenmesi ve kişilere önceden aktarılması da yönetim açısından etik sorunların önüne geçilmesine katkı sağlayacağına değinilmiştir. Ayrıca öğretim elemanlarına hak ettikleri değerin verilmesi, yaptıkları işlerin takdir edilmesi, bir sorunu olduğunda maddi ve manevi (örneğin mobbing vb. şikayetlerde) nereye, nasıl başvurulacağının bilinmesi ve motivasyonlarının güçlü tutulması için ödül, teşvik, takdir gibi unsurların da verimliliği artırıcı etkenler olabileceğinin altı çizilmiştir.

4.4.2.2. Finansal kaynaklar

Finansal kaynakların yönetimi, katılımcıların kaynakların yönetimi ile ilgili olarak etik açıdan dikkatle ele alınması gerektiğini düşündüğü bir diğer konu olmuştur. Finansal kaynaklar, eğitim hizmetlerinin üretimi ve sunulması için gereken fiziki ve finansman kaynakları, eğitim yatırımlarını, personel maaşlarını, bina, tesis ve donanım ile ilgili ekipmanları içerir. Eğitimin yaygınlaşması, kalitesinin yükseltilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için kaynaklar hem kurum hem de kişiler tarafından dikkatli ve verimli kullanılmalıdır. Bu konuda en sık karşılaşılan etik sorun kaynak yetersizliğinden doğan dijital eşitsizlik meselesidir. Planlamalar yapılırken öğrenenlerin sahip oldukları kaynak ve araçlar da göz önünde bulundurulmalı, fırsat eşitliğini bozacak, dijital eşitsizlik yaratacak durumlardan kaçınılmalıdır. S.M. bu konuda şunları söylemiştir:

“Kaynak yetersizliğinden kastettiğim, eğer bu etik normları hazırlıyorsam, onları öğrenciler için olduğu kadar öğretmenler için de hazırlıyorum. Etik normlar açısından kaynak yetersizliği, (örneğin) tüm öğrencilerin çevrimiçi olması gerekliliği. Eğer bunu zorunlu kılırsam, tüm öğrencilerin saat 15.00'te çevrimiçi olması gerekir. O zaman gelişmiş ülkelerde bile bir miktar yetersizlik olabilir. Uzak bölgelerden gelen bazı öğrencilerin belirli bir zamanda internete erişimleri olmayabilir. Üç tür hedef kitlemiz olabilir: öncelikli öğrenciler, çalışan öğrenciler ve mesleki becerilerini geliştirmek için kaydolan yarı zamanlı öğrenciler. Bu yüzden saat 15.00'te burada olmalarını zorunlu kılırsanız, bu mümkün olmayabilir. Bu, kaynak yetersizliğinin örneklerinden biridir. Bu aynı zamanda dijital bölünme veya dijital uzaklık da olabilir. Bant genişliği ile ilgili de olabilir. Öğrenciler internete veya çevrimiçi oturumlara erişmek için bu tür

bir bant genişliğine sahip olmayabilirler. Çevrimiçi programları hazırlarken bunları görmeleri gerekir. Başka bir etik norm da o herkes tarafından kolayca erişilebilir belirli bir uygulamayı seçmeye çalışmak. Herkesin iPhone 14'ü olmayacak. Öğrenciler farklı sosyal çevrelerden geliyor. Bütün bu kaynak yetersizliklerinin sadece öğrenciler açısından değil, öğretmenler açısından da kontrol etmesi gerekiyor. Eğitim yöneticilerinin hazırladıkları normları, öğretmenlerimizin tüm bunlarla başa çıkmak için yeterli eğitime sahip olup olmadıklarını görmeleri gerekir.” (S.M.)

Finansal kaynakların yönetiminin etik sorunlara yol açmasını e-öğrenmeyi sunan kurumların ticari hedeflerine bağlayan O.S. şunları söylemiştir:

“e-öğrenmede ortaya çıkan sorunların çoğu, bu benim için konuşması zor bir alan ama ben bunların e-öğrenmenin ticari doğasından kaynaklandığını düşünüyorum. e-Öğrenmenin eğitim sorunlarına parlak bir çözüm olarak genel halka satılma şekli. Bence etik zorlukların sıklıkla ortaya çıktığı yer de burayla: ticaret, para ve kurumların ayakta kalması ile ilgili. Bence etik sıkıntılar modüllerin, kursların satılması gerekliliği ve para kazanmak zorunda olmaları. Ve bu e-öğrenmenin bazen fazla satıldığı anlamına geliyor. Yani, bunun ticari/kar amaçlı ticaret olduğunu düşünüyorum. Çevrimiçi öğrenme politikası gerçekten zor bir alandır ve eminim ki etik olmayan davranışların ortaya çıktığı yer burasıdır.” (O.S.)

Kurumların belirli bir bütçe ile eğitim öğretim faaliyetlerini yürüttüğü düşünülürse, bu sınırlı olan kaynakların da verimli kullanılması çok önemlidir. e-Öğrenmenin beklenen hedeflerine ulaşabilmesi için öğretim kalitesinin iyi olması gerektiği, bunun için de öğretim elemanlarının kendilerini geliştirebilmeleri ve hak ettikleri değerin kendilerine verilmesi gerektiğinden bahsedilmişti. Bu doğrultuda O.S. finansal kaynakların maaşlar için harcanmasında da adil olunması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

“Diğer bir sorun da yönetici maaşlarının çok büyük oranda artması, açık öğretimdeki son rektör yardımcısına yarım milyon pound gibi bir maaş ödenmesi. Birleşik Krallık'taki rektör yardımcıları için alışılmadık bir durum değil. Ancak şaşırtıcı olan şu ki öğretmenler üniversite derslerinden çok fazla kazanmıyorlar, üniversitelerdeki öğretim görevlileri önümüzdeki hafta greve gidecek.” (O.S.)

e-öğrenmede finansal kaynakların etik açıdan düzgün yönetilmesi önemli bir husustur. Bu açıdan bakıldığında yönetimin finansal açıdan hedefi, bütçeyi doğru yere yönlendirerek öğrenenlere destek sunulması gibi amaçlar doğrultusunda harcanması gerektiğini O.S. şöyle açıklamıştır:

“Benim sorunun kesinlikle eğitimin yaygınlaşmasını, kalitesinin yükseltilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi önemlidir. Yönetim giderek daha da fazla finansal odaklı hale geldi. Sonunda bu şaşırtıcı değil. Çevrimiçi öğrenme, politika ve para ile ilgilidir. Çevrimiçi öğreniminiz yalnızca mali açıdan güvendeyse devam edecektir. Geçen hafta açık üniversitede bir KAÇD vardı. Adı *Future Learn* idi. Ve buna çok para yatırdılar. Hiç kimse söylemiyor ama birkaç yüz milyon poundun üzerinde olmalı. Ondan herhangi bir kar elde edemediler. ve gerçekten de zarar ediyor.

Şimdi satmaya çalışıyorlar. *Future Learn* konusunda güzel bir KAÇD istiyorsanız, şu an satışta. O parayı *Future Learn* 'a yatırmamaları gerektiğini düşünüyorum. O paranın ders ücretini ödeyen ve destek alması gereken kayıtlı öğrencilere gitmesi gerekirdi.” (O.S.)

Öğrenen desteğinin sağlanması dışında etik açıdan öğrenenlere daha adil ve etkili bir eğitim ortamı yaratabilmek için yönetimin öğrenme ortamlarının geliştirilmesi, e-öğrenmenin daha kaliteli hale getirilmesi ve teknik donanımı sağlamak için de kaynakları kullanması gerekir. Her üniversitenin büyük bir bütçesi olmasa da bu konuda yatırımların planlanmasını ve eğiticilerin de bu konuda eğitilmesi gerektiğini S.N. şöyle belirtmiştir:

Bence birçok üniversite içerik, pedagoji, öğretim stratejileri, verimli geri bildirimin nasıl verileceği ve teknoloji bilgisi gibi konularda destek sağlamaya başlıyor ama çok değil çünkü TV stüdyolarına, teknoloji altyapısına ihtiyacınız var, özellikle Covid 19'dan sonra herkes çevrimiçi ortama atlıyor ama kaç tanesinde bu imkanlar var. Burada (Anadolu Üniversitesi) sahip olduğunuz tesislere sahip olmak onlarca yıl alır. Bilmiyorum kaç üniversitede bu imkanlar var. Çok az. Bu (çok fazla) paraya mal olur.” (S.N.)

e-öğrenmeyi öğrenenlere sunan kurumlar eğitim faaliyetlerinin yaygınlaşmasını hedeflerken aynı zamanda ticari hedefleri olan işletmelerdir. Kaynakların yönetiminde ticari faaliyetlerin ve karlılığın ön planda tutulması yerine etik açıdan örneğin dijital eşitsizliğin önüne geçecek şekilde eğitimin geliştirilmesine, eğitim ortamlarının, içeriğin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesine, öğrenen desteğine, kurumun teknik altyapısının güçlendirilmesine ve öğretim elemanlarını hak ettikleri maaşların ödenmesine harcanması gerektiğinden bahsedilmiştir.

4.4.2.3. Destek hizmetlerine ayrılan kaynaklar

Destek hizmetleri, katılımcıların kaynakların yönetimi ile ilgili olarak etik açıdan dikkatle ele alınması gerektiğini düşündüğü bir diğer konu olmuştur. e-Öğrenmede öğrenenler kurumdan, öğretenlerden ve diğer öğrenenlerden uzakta olduğundan yüz yüze eğitime göre daha fazla desteğe ihtiyaç duyabilmektedirler. Akademik danışmanlarının kendilerini yönlendirmelerine, içerik ile ilgili sorularını sormaya, dersler, ödevler ve sınavlar gibi konularda geribildirim almaya, diğer öğrenenlerle etkileşim kurmaya, idari ve teknik konularda da danışmaya ihtiyaç duyabilirler. Bu nedenle yüz yüze eğitim alan öğrenenlere sağlanan bu hizmetlerin hepsinin çevrimiçi öğrenenlere de sunulması önemli bir konu olarak değerlendirilmiştir. S.N. kurumların e-öğrenmeyi de en az yüz yüze eğitim kadar önemsemeleri gerektiğini, aynı düzeyde etkili ve verimli öğrenme ortamlarını çevrimiçi öğrenenlere de sunmakla yükümlü olduklarını şöyle ifade etmiştir:

“Bunları kampüste sağlıyorsunuz. Bir öğrenci destek almaya gidebilir, gelip kapınızı çalabilir. Ama muhtemelen aynı parayı ödeyen, (dersleri geçmek için) aynı süreyi harcayan uzaktan eğitim öğrencisine aynı türde bir destek verilmiyor, işte burada yaptığınız sözleşme, anlaşma başarısız oluyor. Ve kurum, verimli ve etkili bir ortam sağlama sorumluluğunu yerine getirmiyor. Pek çok kuruluşun çevrimiçi ve e-öğrenmede başarısız olduğu yer burası. Dolayısıyla çevrimiçi (eğitim) daha az sorumluluk demek değildir. Eşit miktarda sorumluluk demektir. Ama işte kurumların başarısız olduğu yer de burası.” (S.N.)

T.B. de çevrimiçi dersler alan öğrenenlere sunulacak destek hizmetlerinin önemine değinmiş, yüz yüze eğitim alan öğrenenlere sunulan destek hizmetlerinin çevrimiçi öğrenenlere de eşit düzeyde sunulması gerektiğine dikkat çekmiştir:

“Kampüste bulunan öğrenci danışma, finansal destek gibi tüm hizmetlerin çevrimiçi de mevcut bulunması gerektiğini düşünüyorum çünkü çevrimiçi dersler alan öğrenci sayımız çok daha fazla ve kurumun kampüsteki öğrenenler için sunduğu bu hizmetleri onların da almaya ihtiyacı ve hakkı var.” (T.B.)

Çevrimiçi dersler alan öğrenenlerin içerik, tartışma, geribildirim gibi akademik desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Ancak alışkın oldukları yüz yüze eğitimden farklı olarak öğrenenlerin e-öğrenme platformlarında dersleri takip edebilmeleri, başarılı olabilmeleri için eğitim almaları, destek hizmetlerinin öğrenenler için güçlendirilmesi gerektiği konusuna E.T. şu şekilde değinmiştir:

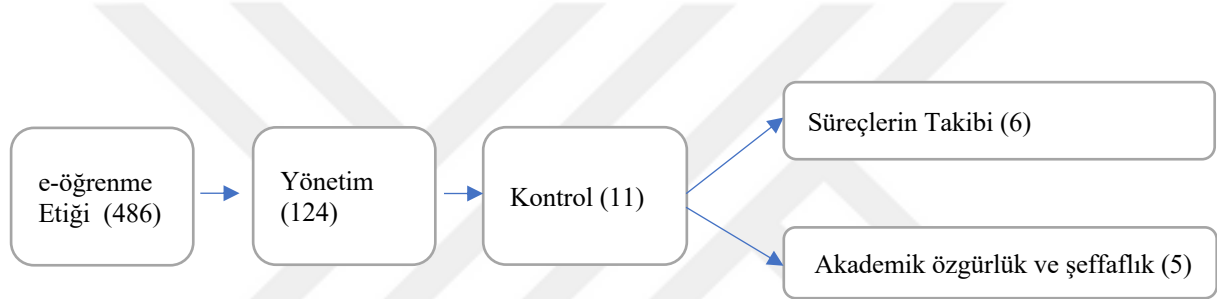
“Sırf ders içeriği kapsamı gibi düşünmemek lazım. (Öğrenenlere) araştırmanın nasıl yapılması gerektiği nasıl öğreneceğimiz çevrimiçi öğrenmenin nasıl olması gerektiği konularında da bilgi verilmesi gerekiyor yani bunlar belki öğrenen destek hizmetlerine giriyor. Destek hizmetlerinin yönetiminde farklı ihtiyaçlara hitap edebilmeyi gerektiriyor. Bazı derslerimize tabi ki özellikle lisansüstü olması durumunda çok araştırma projesi rapor da yaptırıyoruz hani dolayısıyla genel anlamda bilimsel araştırma etiği konusuna eğilinmesi de biraz çevrimiçi öğrenmede ana sorunları zorlukları giderebilir.” (E.T.)

Bu konular dışında öğrenenlerin İngilizce eğitim veren kurumlarda dil desteği almaları, yazma becerilerinin geliştirilmesi, sahip oldukları yasal haklar, fikri mülkiyet hakları, intihal yapmamaları ve kopya çekmemeleri gerektiği konularında bilinçlendirilmeleri adına eğitilmeleri gerektiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Destek hizmetleri sadece öğrenenler açısından değerlendirilmemiş aynı zamanda çevrimiçi eğitim verdikleri ortamda öğretim elemanlarının da desteğe ihtiyaç duyduklarına vurgu yapılmıştır. Öğretim elemanlarının e-öğrenme ortamlarında dersler verebilmeleri için sahip olmaları gereken nitelikler ve almaları gereken destek ve eğitimler, “öğrenme” alt temasında “Öğretim teorileri ve yaklaşımları” kategorisinde “eğiticilerin eğitimi” başlığında detaylarıyla açıklanmıştır. Katılımcılar tarafından derslerin iletiminde, öğrenme teknolojileri ve teknik konularda, içerik hazırlama ve

ölçme değerlendirmede eğiticilerin oryantasyon veya eğitimlerle desteklenmesi, hazırbulunuşluğunun artırılması önemli bir konu olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla yönetimin destek hizmetleri için kaynak ayırması ve bu hizmetlerin sunumunda eşitlik, şeffaflık, tutarlılık gibi etik ilkeleri gözetmesi beklenmektedir.

4.4.3. Kontrol

Yönetimin kontrol görevi katılımcıların etik açıdan değindiği bir diğer konu olmuştur. Kontrol, hem yönetimin belirlediği ve tüm personelin, öğrenenlerin uymalarının beklendiği kuralların kontrolünü hem de süreçlerin izlenmesini kapsamaktadır. Katılımcıların kontrol ile ilgili verdiği cevaplar iki alt kategori halinde incelenmiştir: Süreçlerin Takibi ve Akademik özgürlükler ve şeffaflık (Şekil 4.15).

Şekil 4.15. e-Öğrenme etiğinin yönetim boyutu altında kontrol ve alt kategorileri

4.4.3.1. Süreçlerin Takibi

Kurumların yönetim mekanizmaları kurum içinde eğitim öğretimin her boyutunu etkileyecek, sistemin düzgün bir şekilde çalışmasını sağlayacak kararların verilmesini ve kuralların belirlenmesini sağlamaktadır. Yönetim aynı zamanda bir denetim mekanizması olarak da görev yapmaktadır. e-Öğrenmenin tüm bileşenleri ile ilgili kuralların belirlenmesi, öğrenenlerin ve diğer tüm personelin bu kurallara uymasının sağlanmasının yanı sıra bunların denetlenmesi, ihlali durumunda gerekli yaptırımların belirlenmesi de yönetimin görevleri olduğu kadar etik açıdan sorumlulukları arasında da gösterilmiştir. Katılımcılar daha çok kopya çekme, intihal, kişisel verilerin korunması konularında denetime ve iç kontrole vurgu yaparken R.C.S. bunu şöyle açıklamıştır:

“İntihal ve kopya çekmeye gelince, iki seviye var orda. Biri, *Moodle* ya da *Blackboard* gibi ÖYS'lere entegre edebileceğiniz turn-it-in gibi yazılımları kullanmak. Öğretmen bir içerik eklediğinde veya bir öğrenci bir ödev gönderdiğinde, otomatik olarak (içerik) kontrol edilir, yani

bu kurumla ilgili kısım. Diğerleri daha önemli çünkü eğer bu konuyu yönetimin konusu yaparsan, o sistemi atlatmanın, geçmenin bir yolunu bulacağım. İnsanlar zeki. İkinci seviye bu tür bir akademik sahtekarlığın potansiyel zararları konusunda öğrenenleri bilinçlendirmek, yani bir içeriği kullanıyorsam, sizin benim etik üzerine olan kitabımı kullanmanız gibi, eğer biri onu internetten indirirse, bu benim telif hakkımın etkilendiği anlamına gelir. Farkındalık da önemlidir, bu yüzden bir ülkede polis gücüne ihtiyaç var. Çünkü insanlar kanunları çiğniyorlar. Eğer kimse kanunları çiğnemezse, o zaman polis gücüne ihtiyacımız yok.” (R.C.S.)

Kopya çekme, fikri mülkiyet gibi yasal sorumlulukların ihlalini içeren etik sorunlar, yönetimin program ya da dersin tasarımına entegre edebilecekleri *turn-it-in* gibi yazılımlar aracılığıyla önlenebileceği belirtilmiştir. Ancak bunları da etkisiz hale getiren öğrenenlerin denetlenmesi, o bu gibi durumlarda neler yapılacağını belirlenmesi yine yönetimin işidir. Bu noktada yönetim herkese eşit davranılmasını, konulan kurallara herkesin istisnasız uymasını sağlamalıdır. C.H.A. bu konuyu şöyle açıklamıştır:

“Bunu nasıl değiştiririz işte net kurallar koymak daha ciddi hale getirmek özellikle başlangıçta. Herkesin bunlara uymasını sağlamak, istisna yapmamak... Bizim sorununuz o istisnalar oluyor. Bir kural konuyor ama diyorlar işte şöyle olursa olur, el altı birileri başka bir şey yapıyor. Her alanda böyle sadece akademik anlamda, eğitim anlamında değil, her anlamda öyle.... Bir yerde hep istisnalar ne kadar çoksa orada suistimal çok demektir. Kuralı koyarsın herkese geçerli şekilde kullanırsın. 0-1 olması lazım. Bu yaptırımlar ve kurallar konusunda. Aksi halde bu kültürü değiştirmek çok zor.” (C.H.A.)

Katılımcılar kurallara herkesin uyup uymadığının takibinin yapılmasına vurgu yapmıştır. Ancak bir diğer önemli nokta olarak öğrenenlerin bu konularda farkındalıklarının artırılmasını ve gerekçeleri ile açıklanarak öğrenenlerin eğitimlerle desteklenmeleri ve bu kuralları benimsemeleri ve herkes için geçerli olacağına inanmaları gerektiğini de söylemişlerdir.

4.4.3.2. Akademik özgürlükler ve şeffaflık

Katılımcıların öğretim elemanlarının ders içeriklerini hazırlarken bilimsel objektiflik içerisinde davranmaları gerekliliğine, kurumu, yöneticiyi ya da genel olarak iktidar güçlerini memnun etme adına herhangi bir görüşü ön plana çıkarmalarının etik açıdan doğru olmadığını belirttiklerine daha önce “içeriğin planlanması” bölümünde değinilmiştir. Burada vurgulanan ise yönetimin öğretim elemanlarının görüşlerine, kendilerini ifade etme biçimlerine müdahale etmesinin akademik özgürlük kapsamında etik açıdan yanlış olduğudur. Bu noktada sınırların dikkatli çizilmesi ve yine kuralların belirlenmesi gerekir. T.A. bu konuda şunları söylemiştir:

“Hareket halindeki sessizlik, farklı siyasi görüşleri veya farklı değerlere sahip insanların çatışmaya girmesi, bazen bunlara dijital ortamda maruz kalabiliyoruz ancak bu hem öğrenenin

hem de öğretim elemanının mahremiyetine müdahale olarak geri dönüyor. Eğer insanlar kendi kendilerini sansürlüyorsa, yine bence bu çok talihsiz bir durum. Ama tıpkı yüz yüze ortamlarda olduğu gibi kendi mahremiyetlerini, kendi düşüncelerini koruma altına aldıklarını düşünmeliler. Bunu söyledikten sonra, insanları sansürlemede en ölçsüz davranışlar da yüz yüze, kampüslerde oluyor. Bu e-öğrenmeye de özgü bir sorun değil.” (T.A.)

Öğretim elemanlarının ifade özgürlüğü e-öğrenmeye özgü bir durum değildir ancak e-öğrenme için de önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretim elemanları yazdıkları makalelerde, ders anlatımları esnasında ya da yaptıkları konuşmalarda fikirlerini özgürce açıklayabilmelidirler. O.S. bu konudaki deneyimini şöyle anlatmıştır:

“Dün ilginç bir e-posta aldım. Hala Açık Üniversitedeki öğretim elemanları için ayda bir küçük bir haber bülteni makalesi yazıyorum ve bu da Açık Üniversite öğretim elemanlarına gidiyor. Son yazımla ilgili olarak editörler dün bana geri döndüler ve Açık Üniversite yönetiminin makalemi yayınlamama izin vermediğini söylediler. Birkaç yıl önce Açık Üniversitenin eski hocalarından biri benimle iletişime geçti. Biraz araştırma yapıyordu ve bana yüz yüze eğitimde derslere devam etme ile ilgili herhangi bir verim olup olmadığını sordu ve ben de hayır, üzgünüm dedim. Yoktu çünkü biz bu verileri saklamaya çalışmaktan vazgeçtik çünkü katılım çok düşüktü, bu yüzden bana şöyle dedi ‘Oh, ben de öyle düşünmüştüm. Derslere devam Açık Üniversitenin okulu bırakma oranları gibi kirli sırlarından biri.’ bu yüzden makalemden, insanların okulu bırakma oranları konusunda nasıl endişelenmediklerinin bir örneği olarak ondan alıntı yaptım. çünkü bu bir sır olarak tutuldu ve yönetimin de istisna olarak aldığı bir konuydu. Okulu bırakmanın Açık Üniversitenin kirli sırlarından biri olduğu şeklindeki alıntıyı beğenmediler. İlginç bir şekilde, haber bülteninin editörü, bunun adil bir yorum olduğunu ve Açık Üniversitenin gerçekten endişelenmesi gereken bir şey olduğunu düşündüğü için bu kararla mücadele etmek istediğini söylüyor. Benimki gibi makaleleri sansürleme konusunda endişelenmemeliler, öğrenci ofisinin (The Office for Students) neye karar verebileceği konusunda endişelenmemeliler. Bu yüzden bence bu (sansürleme konusunda) bir örnek. Sansür etik bir sorundur. Aslında açık olmanız gereken şeyleri saklamaya mı çalışıyorsunuz? Sansür çok önemli bir etik sorun değil mi? Bu da etiğin başka bir yönüdür.” (O.S.)

Sansürleme, akademik uyarı gibi yöntemler yönetimleri daha otoriter hale getirirken, öğretim elemanlarını da bir o kadar kısıtlayan bir unsurdur. O.S. yönetimin daha çok ticari kaygıları ön planda tuttuğunu, kurumun imajını korumak adına öğretim elemanlarını baskı altına aldığını ve yeniliklere kapalı hale getirdiğini şöyle ifade etmiştir:

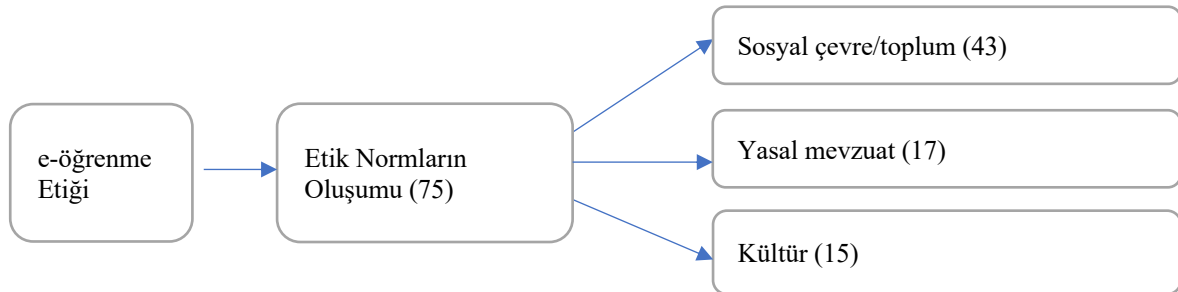
“Açık Üniversitedeki kariyerimin sonuna doğru, genel olarak yönetimin daha otoriter hale geldiğini hissettim. Kuralların dışında hareket eden insanlardan ve koruma amaçlı yeni fikirleri deneme eğiliminde olan insanlardan memnun değillerdi. ...Bence benim için sorun olan yer şu yönetimin üniversitenin tanıtımı ve imajı açısından giderek daha fazla kontrol sahibi oluyor. (Açık Üniversitenin arşivinde eski gazetelere bakarken) Üniversite gazetesinin (*Sesame*) (eski sayılarında) acımasızca özeleştiriyi yaptığını fark ettim, ancak yavaş yavaş bu tavırdan çıkıp kuşe kağıda basılmış gösterişli bir dergiye dönüştü. İçinde giderek daha az öğrenci içeriği ve giderek

daha fazla idari ve tanıtım materyali vardı ve bir tanıtım dergisine dönüştü. Böylece herhangi bir ticari şirket size her ne ise onu satmaya çalışacaktı. Sonunda, tamamen kapatıldı. Yönetimin ne yaptığına dair bir örnek olarak beni fazlasıyla etkiledi. Kendilerini gerçeklikten, kesinlikle öğrenci gerçekliğinden soyutluyorlardı.” (O.S.)

e-öğrenmede yönetimin kontrol mekanizması olarak işlevi, kuralların takibini sağlamak, özellikle kopya çekme, fikri mülkiyet hakları gibi konularda kuralların belirlendiği şekliyle herkes tarafından uyulup uyulmadığının kontrolünün ve takibinin yapılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının kendi fikirlerini ve değerlendirmelerini özgürce ifade edebilmelerinin önünün açılması olarak belirtilmiştir. Yönetimin öncelikli kaygısının ticari konular değil eğitim öğretim faaliyetlerinin ve içeriklerin etkili ve verimli bir biçimde öğrenme ortamlarında aktarılabilmesini sağlamak olmalıdır. e-Öğrenmedeki tüm bu konuların etik açıdan değerlendirilmesi eğitim-öğretimin belirli standartlarda yürütülebilmesi, paydaş görüşlerinin alınması ve değerlendirilmesi, kalite güvence ve sürdürülebilirlik iyileştirmeleri açısından da çok önem taşımaktadır.

4.5. e-Öğrenmede Etik Değerlerin ve Normların Oluşumu

Bu çalışmada e-öğrenme etiğinin detaylarının yanında, e-öğrenmede etik değerlerin oluşum sürecinin incelenmesi de amaçlanmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara “e-öğrenmede etik değerlerin oluşma süreci sizce nasıldır, kişiler/ öğrenme topluluğu tarafından içselleştirilebilmesi için neler yapılabilir?” şeklinde sorulan görüşme sorusuna gelen cevaplar doğrultusunda e-öğrenmede etik değerlerin ve normların oluşma süreci üç kategoride sınıflandırılmıştır: Sosyal çevre, Yasal mevzuat ve Kültür (Şekil 4.16).

Şekil 4.16. e-Öğrenmede Etik Normların Oluşumu

Katılımcılar e-öğrenmede etik değerleri oluşturan en önemli faktörün sosyal çevre ve toplum olduğunu belirtmiştir. Kişiler bulundukları sosyal çevrede, toplumun diğer üyeleri ile birlikte uyulacak kuralları, birlikte ve ortak değerler üzerine şekillendirmektedirler. Diğer önemli faktör ise bir otorite tarafından belirlenen politikalar, kanunlar ve kuralları içeren yasal mevzuat olarak ifade edilmiştir. Tüm toplumun uyması gereken bu yasal düzenlemeler toplumsal etik değerlere dayanmakta ve yaptırımlarla kontrol sağlanmasının önünü açmaktadır. Son olarak katılımcılar kültür ve din konularının da etik değerlerin şekillenmesinde önemli bir yer sahibi olduğunu belirtmişlerdir. Etik normların oluşumu ile ilgili gelen cevapların frekansları Şekil 4.17’de görülmektedir.

Kod Sistemi	R.C.S.	S.N.	S.M.	T.A.	O.S.	H.H.	E.G.K.	Y.G.	T.V.Y.	E.T.	C.H.A.	S.A.	T.B.	TOPL...
▼ e-öğrenmede Etik Değerlerin ve Norml...														0
> 📌 sosyal çevre, toplum	1	6	4	1	1	2	4	7	3	3	4	2	5	43
> 📌 politikalar, kanun ve kurallarla	1	3		1	1	2	1		1	1	2	3	1	17
> 📌 kültür			4	1	1	2	1	1			2	1	2	15
Σ TOPLAM	2	9	8	3	3	6	6	8	4	4	8	6	8	75

Şekil. 4.17. Kod Matris Tarayıcısı: e-öğrenmede etik değerlerin oluşumu

Katılımcılar e-öğrenmede etik değerlerin oluşumundaki en önemli etkeni sosyal çevre ve toplum olarak değerlendirmişlerdir. Etik değerlerin tek başına ortaya çıkmadığını, kişilerin bulundukları toplumun içinde, toplumun diğer üyeleriyle birlikte zamanla sosyal yapılandırmacı yaklaşımla oluştuğunu belirtmişlerdir. S.M. bu konuyu şöyle açıklamıştır:

“Etik normlar havadan, birdenbire ortaya çıkmaz, bu yüzden bir dayanağımız var. ...Etik normları bir kozada gibi (dışarıdan bağımsız), tek başına durumlarda formüle edemeyiz. Dinamik bir sistem içinde çalışıyoruz, dinamizme bakmalıyız. Bu nedenle etik normlar kapalı bir ortamda değil, açık bir ortamda çerçevelenmelidir. Açık bir ortam derken, toplumdan, kültürlerden, politikadan, politik çerçeveden, ekonomik çerçeveden, coğrafi çerçeveden, dinden, bir bütün olarak tüm ekosistemden ve bunların hepsinin birbirine bağlı olduğu alt sistemlerden bahsediyoruz. Normları (bunlardan bağımsız) uzaktan hazırlayamayız.” (S.M.)

Katılımcılardan S.N. de yaşadığımız toplumda ortak verilmiş kararlar bulunduğunu ve bu kararlar ortak değerlere dayandığı için herkesin uymasının beklendiğini şöyle örneklemiştir:

“Hep birlikte kabul ettiğimiz ve takip ettiğimiz normları toplum belirler, değil mi? Bu bireysel bir karar değildir. ...Çalıştığımız kurumun, aile gruplarının kendi normları olacaktır. Bunu tarif etmenin en iyi yolu sanırım bunların hep birlikte karar verilmiş normlar olduğudur. Ve bu nedenle, kolektif olarak belirlendikleri için, onlara uymayı kabul ediyoruz. Onlara uymayı kabul

etmiyorsanız, o zaman kurallara uymayan birisinizdir ve bunun sonuçlarına katlanacaksınız. ...Öğretim elemanlarının da (uymaları gereken) toplu kurallar vardır. Sınıfta istediğiniz şeyi yapamazsınız. Eğer yaparsanız sizin için de cezalar var. Örneğin dersiniz var ama sınıfa gitmiyorsunuz. Kimseye saldırmıyorsunuz ama normları ve toplu kuralları da izlememiş oluyorsunuz. O zaman en basit cevap şu: sizin de içinde bulunduğunuz grup tarafından kurallar belirlenir. ...Bir şeylerin belirli bir şekilde yapılmasına birlikte karar veririz. Örneğin, bir adam birini dövmeğe başlarsa, sizce insanlar ne yapacak? İnsanoğlu, bu davranışını bırakacağından (durduracağından) emin olacak. ...Bu şekilde hayatta kalırız: kendimizi organize etme yeteneğimiz, yerleşmiş normlar ve toplu kurallar.” (S.N.)

O.S. de toplumsal kuralların tüm toplum tarafından ortaklaşa iletişim ile oluştuğunu ve toplum olarak hayatta kalmamızın bu değerlere bağlı olduğunu ifade etmiştir:

“Etik, temelde bir toplumda birbirimize davranış biçimimizden doğar. Evrim teorisi ile bağlantılı olduğunu sanıyorum. Etik davranan toplumlar, etik davranmayan toplumlardan daha iyi hayatta kalıyor gibi görünüyor. Bu kesinlikle şimdiye kadar hep doğrudur. Örneğin, toplumu hiçbir şekilde ayakta kalamayan Romalıları düşünelim. Romalı gladyatörlerin Romalıları gibi davrandığını düşündüğünüzde, Roma İmparatorluğu'nun sonunda büyük ölçüde dağılmasının şaşırtıcı olmadığını düşünüyorum. Bu yüzden bana göre etik hayatta kalmakla ilgili. Toplamlarımızın hayatta kalması için etik yapılara ihtiyacımız var.” (O.S.)

Toplum olarak birlikte oluşturulan kuralların temeli ailede başlar. Önce küçük çekirdek ailede kişiye kazandırılmaya çalışılan değerler toplumun geneline yayılır; aynı şekilde toplumun genelinde kabul görmüş kurallar da bireylere ailede kazandırılmaya başlanır. Toplum tarafından kabul görmüş değerlerin oluşumunu H.H. şöyle ifade etmiştir:

“Değerler, etik ve normlar evde başlar. Toplum ve iş birliği, değerler sistemini şekillendirir.” (H.H.)

Toplumsal değerlerin aktarımında aile ve sosyal çevrenin önemini E.G.K. şöyle açıklamıştır:

“Bu söz konusu ilkeler (çocuğa) okula gelmeden önce verilir yani onu toplum verir. Bir toplum içerisinde çocuk yetişirken (değerleri) önce ailesinin içinde alır. Sosyal çevresinden alır. Dolayısıyla birey zaten okula başladığında adil olmak ne demek onu bilir. Biz eğer bunu toplum içinde veremiyorsak ki onu vermemiz gerekir. Ben nasıl çocuğuma verebiliyorsam, çocuğumun kendisine öğrettiğim kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma. Bu da bir etik. Bu etiği önce evde verebilirsin, yani veremiyorsan ana okulunda verirsın, ilkokulda verirsın. Tabi ki bunun eğitim ortamları ve sosyal çevre en değerli yerleri. ...Doğru yerler tabi ki sosyal çevresi ve ailesi ve ondan sonra okulu.” (E.G.K.)

Katılımcıların ifadelerinin de ortaya koyduğu gibi toplumdaki ortak değerler, toplumsal iletişim yoluyla, ortaklaşa kararların alınmasıyla zaman içinde oluşmaktadır ve toplumların devamı için bu değerlerin oluşumu kritik önem taşımaktadır. Etik değerlerin oluşması ve oturması noktasında toplumda ve bireylerde farkındalık yaratmanın, öğrenme ortamlarında da

öğrenenlerin ve çalışanların bilgilendirilmeleri ve bu ilkelere bağlı kalındığının takibinin yapılmasının önemine dikkat çekilmiştir. e-Öğrenmede etik değerlerin oluşmasında sosyal çevre ve toplumun birlikte oluşturduğu ortak değerlerin ardından katılımcılar en çok üst otorite tarafından konmuş politikalar, kanunlar ve kurallardan bir diğer deyişle yasal mevzuattan bahsetmiştir. Bunlar belli bir alandaki uzmanlar arasında oydaşma/fikir birliği, dolayısıyla meslek etiğinin gelişimiyle de yerleşmektedir. E.T. etik değerler ve normların (davranış standartlarının) yasal mevzuat, yönetmelik ve yönergelerle oturduğunu ve hem öğrenenler hem de öğretim elemanları tarafından uyulması, bunun takibinin yapılması ve içselleştirilmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“Bunlar (etik değerler) davranış kodları. Dolayısıyla, nasıl davranılması gerektiği konusundaki akademik teamül bir yandan gelişirken davranışlarımızın öğrenme ortamlarında ne yaparsak etik sayılacağı konusunda... Bunun (etiğın) yasal bir tarafı da var dolayısıyla yasalarla da tabi ki geliyor. Yönetmelikler, yönergeler buna göre şekilleniyor. Hem öğrenenlerin hem de öğretim elemanlarının bunları da dikkate alması gerekiyor. Böyle bir ortamın tüm paydaşlarının da bu etik ilkeleri kurallarını dikkate alabilmesi için içselleştirilebilmesi için de biraz da kurallar olması gerektiğini ve bunların yaptırımlarının olması gerektiğini düşünüyorum” (E.T.)

R.C.S. kuralları belirleyen en üst kapsamın ulusal hükümet politikaları, sonrasında eğitim sisteminin prensipleri, devamında da bağlı bulunulan kurumun izlediği politikaların önemli olduğunu, normların ve kuralların bu çerçeveye içinde farklı paydaşlar tarafından ortak kararlar alınarak birlikte belirlendiğini şöyle açıklamıştır:

“Geniş çerçeve hükümetin eğitim politikası olacaktır çünkü ulusal politika o ülkenin eğitim sisteminin işleyişinin temelidir. İkincisi, kurumun çalışacağı eyalet yönetimi, ulusal yönetim ya da merkezi hükümet politikalarıdır. Sonrasında kurum politikaları gelir. Kaynaklar nedir? Misyon nedir? Bu çerçevede farklı paydaşlar, öğretmenler, idareciler, müfredat planlayıcıları, öğrenciler ve toplum bizim için iyi olan şeyleri birlikte yapacaklar. Nelerden kaçınılması gerektiğini, bunları nasıl takip edeceğimizi (birlikte belirleyecekler). Toplumun ortak katılım ile.” (R.C.S.)

Politikalar, kanunlar, kurallar üst otorite tarafından belirlense de aslında bunlar da toplumun değerlerine uygun olacak biçimde toplumsal uzlaşa ile oluşturulmaktadır. Ancak kanun ya da kural dediğimiz sınırlayıcı, düzenleyici maddelerin etik davranışlara ulaşmak adına yeterli olmadığını O.S. şöyle ifade etmiştir:

“Açıktası, yasalar var ve ancak yasa çok esnek bir şey. Ve her zaman etik davranış için çok iyi bir rehber değil.” (O.S.)

Etik değerlerin oluşumunda sosyal ve kültürel çevrenin öneminin yanı sıra uyulması gereken kuralların belirlenerek bunlara uyulmadığı takdirde izlenecek yaptırımların belirlenmesinin önemini E.G.K. şu şekilde ifade etmiştir:

“Birey, sosyal çevresi sosyo-kültürel çevresi çok önemli bir de sana demokrasi kılıcı gibi bir şeyin inmesi de çok önemli. Senin bunun yaptırımı olacağını bilmen de çok önemli. Şimdi artık daha fazla trafik kurallarına uyuluyor. Çünkü cezalar daha fazla. Burada da öğrenci çaldığında ödevini çalarak yaptığında o dersten tamamen kalsa mesela bir daha çalmaz. Ama bu küçükken öğretilecek” (E.G.K.)

Aynı şekilde katılımcılardan C.H.A. da kuralların belirlenmesi gerektiğini ve belirlenen kurallara uyulmasının, bunun için yaptırımların da belirlenmesinin önemine dikkat çekmiştir:

“Kuralları net koyup o kurallara uyulmasını sağlamak, uymayanları da yakaladığın zaman hiç affetmemek. Ne olursa olsun ne kadar basit bir şey olursa olsun kural bu, herkes uymak zorunda. Uymadığın zaman yaptırım var. İnsanlar bir kez bunu gördükten sonra, yani bu biraz yaptırımla olmuş oluyor ama başka türlü olmuyor.” (C.H.A.)

Etik değerlerin oluşumunda katılımcılar bir diğer önemli etki olarak kültürden bahsetmişlerdir. Toplumun değer yargılarının, doğru ve yanlış algılarının oluşumunda önemli yere sahip olan bu etmenlerin toplumsal etik değerlerin oluşumunda da etki sahibi olduğu belirtilmiştir. Katılımcılardan H.H. kültürün önemini şöyle vurgulamıştır:

“Etik ve değerlerin kültür tarafından oluşturulduğunu düşünüyorum. Teknolojiden çok daha fazla (bu) konuyla ilgili. Bunun ötesine geçiyor. Etik değerler ve normlar ebeveynler ve toplum tarafından yerleştirilir.” (H.H.)

Kişilerin yetiştirilme tarzları, ailelerinden aldıkları kültürel mirasın etik değerler üzerindeki etkisini T.B. şöyle ifade etmiştir:

“Sanırım anne baban tarafından yetiştirilme tarzın ve sana verdikleri değerler... Bu yüzden nesilden nesile aktarılan kalıtsal bir şey.” (T.B.)

Kültürün bir alanı olarak düşünebileceğimiz din faktörü de etik değerlerin oluşumuna katkı sağlayan bir diğer önemli etmendir. O.S. ve H.H. bunu şöyle belirtmiştir:

“Yıllar boyunca etik normlar büyük ölçüde dini konulardan doğmuştur.” (O.S.)

“Etik değerler, dini, manevi bir şey de olabilir.” (H.H.)

Katılımcılarla yürütülen görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre e-öğrenmede etik değerlerin oluşumunda en çok öne çıkan konular sosyal ve kültürel çevre, politikalar, yasal mevzuat, kanunlar ve kurallar, kültür ve din olmuştur. Araştırmanın cevaplamayı hedeflediği bir diğer konu olan e-öğrenmede dünya genelinde ortak kabul gören değer ve ilkelerin olup olmadığının belirlenmesi ve varsa bütünsel ve normatif bir bakış açısı geliştirilmesi amacıyla katılımcılara yöneltilen “Dünyanın genelini ve sizin deneyimlerinizi düşünürsek sizce dünyanın farklı yerlerinde e-öğrenme ile ilgili ortak etik değerler mi bulunuyor yoksa farklı yerlerde birbirinden farklı normlar, değerler var mı?” sorusuna ise katılımcılar toplumlar arasında bulunan küçük istisnaların ve bir takım kültürel farklılıkların dışında etik değerlerin ortak

olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların ortak etik değerlerle ilgili verdiklerin cevapların frekansları Şekil 4.18’de görülmektedir.

Kod Sistemi	R.C.S.	S.N.	S.M.	T.A.	O.S.	H.H.	E.G.K.	Y.G.	T.V.Y.	E.T.	C.H.A.	S.A.	T.B.	TOPL...
ortak kabul gören değerler														0
etik değerler ortaktır	1	2	1	1		2	1	1	1		2		1	13
etik değerler farklıdır					2									2
istisnalar ve kültürel farklılıklar	1	1	1	1				1			1		1	7
TOPLAM	2	3	2	2	2	2	1	2	1	0	3	0	2	22

Şekil 4.18. Kod Matris Tarayıcısı: e-öğrenmede ortak etik değerler

Katılımcıların neredeyse tamamı e-öğrenmede dünya genelinde ortak kabul gören değer ve ilkelerin olduğunu, etik normların uygulamada kültürel nüanslar dışında her yerde evrensel olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin S.N. insanların yaşadığı şeylerin hemen hemen aynı olduğu gibi bağlı oldukları etik değerlerin de aynı olduğunu ifade etmiştir:

Her türden farklı insan ve topluluklar vardır. Ama genel olarak, hepimiz insanız ve her yerde aynı şeylerle karşılaşıyoruz ve her yerde aynı türden şeylerle yönetiliyoruz. Genel olarak, paket aynı.” (S.N.)

H.H. de dünyanın neresinde olunursa olunsun öğrenenlerin, zorlukların ve bunların çözümünün değişmediğini; dolayısıyla, etik değerlerin de ortak olduğunu söylemiştir:

“Açıktır etik konularda bir fark olmadığını düşünüyorum. Zorluklar aynı. Öğrenci öğrencidir. Nereden geldikleri önemli değil. ...Şu anda 20 araştırmacıyla çalışıyorum; aynı soruları soruyoruz ve ilginçtir ki cevaplar o kadar da farklı değil. Zorluklara bakarsanız, aynı türden zorluklara sahibiz.” (H.H.)

R.C.S e-öğrenmede etik değerler açısından tüm dünyada kuralların evrensel olduğunu belirtmiştir:

“Genel konular evrenseldir. Herkes birbirinize karşı saygılı olun, intihalden kaçınmın, akademik sahtekârlıktan kaçınmın, nefreti, olumsuz yorumları teşvik eden bu dili kullanmayın diyecektir. Bunlar evrensel şeyler.” (R.C.S.)

Aynı şekilde S.M.’ye göre de e-öğrenme ortamlarında uyulması gereken kurallar her yerde aynıdır:

“Bu sosyal normlar, çevrimiçi davranış kuralları, kullandığımız kelimeler gibi şeyler, bunlar her yerde ortaktır. Hindistan’da İngilizcede kabul edilemeyen dili veya sözcükler, çevrimiçi olsun ya da olmasın ABD’deki bir sınıfta da kabul edilmez. (Etik kurallar) her yerde ortak.” (S.M.)

T.V.Y. tüm dünyada etik değerlerin ortak olduğunu ifade ederken küreselleşmenin önemine de vurgu yapmıştır:

“Etik olarak ben birinin A dediğine birinin B dediğine rastlamadım. Bunun nedenlerinden biri de zannedersem dünyanın birbiriyle küresel olarak iletişime geçmiş olması.” (T.V.Y.)

C.H.A. etik konusunda tüm dünyada bağlı kalınması gereken evrensel kuralların var olması gerektiğini, bu kuralların kültüre ya da bireylere göre farklılık göstermeksizin aynı olması gerektiğinin altını çizmiştir:

“(Etik açısından insanlar arasında bireysel farklılıklar) olmamalı. Hem kültürel bağlamında kural neyse bütün dünyada aynı kural olmalı yani kültüre bağlı değişmemeli çok fazla. O zaman yani işte yine aynı şey söyleyeceğim istisnalar oluyor ne kadar çok istisnalar olursa o kadar zararlı. Evrensel kurallar olmalı bunlar. Yani bu mesela yalan söylemek evrensel bir kuraldır kötü bir şeydir. Hiçbir kural kültürde bilmiyorum benim bildiğim yalan söylemek hoş karşılsın. O zaman bu da etik kuralların çoğu da benzer olmalı evrensel olmalı.” (C.H.A.)

Katılımcılar e-öğrenmede etik açısından tüm dünyada aynı değerlerin kabul edildiğini, herkesin bağlı olduğu evrensel ve ortak değerlerin var olduğunu belirtmişlerdir. Ancak O.S. bu görüşte olmadığını, toplumların kültürel yapılarına göre etik konusunu farklı ele aldıklarını şöyle anlatmıştır:

“Farklı ülkelerde farklı etik görüşler olduğunu düşünüyorum. Bence bazı ülkeler muhtemelen diğerlerinden daha fazla Darwinist. Ama genelleme yapmamaya dikkat etmeliyim. Güney Kore, Çin gibi uzak doğu ülkeleri genelde daha fazla Darwinist olma eğiliminde olabilir, daha fazla dışlayıcı, daha acımasız olabilir. Yeni Zelanda gibi ülkeler, yine (ethics of care) önemsemeye karşı (ethics of justice) adil olma eğilimindedirler, bazı toplumlar adil olma etiğine daha fazla bağlı görünür ve bazı toplumlar önemseme etiğine daha fazla bağlıdır. Bence farklı toplumlar etik konusunu farklı şekilde ele alıyor.” (O.S.)

O.S. dışındaki tüm katılımcılar evrensel ortak değerlerin var olduğunu ancak toplumlar arasında kültürel farklılıklardan kaynaklanan istisnaların da olabildiğine dikkat çekmişlerdir. Örneğin T.A. bunu şöyle açıklamıştır:

“Bilim dünyasındaki değerlerin daha evrensel olduğunu düşünüyorum ama bence bunun istisnası, Güney Afrika'dayken, sınav sistemlerinin doğruluğunu biraz inceledik ve bir tür sorun gördük. Onlara çete diyorlar mı bilmiyorum ama (sınav) kağıtlarını satan organize suç ekipleri. (İnsanlar) erişimi olan birine rüşvet veriyorlar ve ardından 24 saat içinde sınavı belirli bir maliyetle tüm ülke çapında dağıtıyorlardı. Bu tür bir davranışı, Kanada'da böyle bir şeyin olduğunu hiç duymadım, bu yüzden bazı toplumların akademisyenlere karşı saygılarının olmadığını düşünüyorum, diğerleri (diğer toplumlar) ise ben sadece zavallı bir öğrenciyim ve bana sunulandan alabildiğim her avantajı almalıyım diye düşünüyor. Çin'e gidersen, Çin'de öğrenciler çok fazla kopya çekmezler. Bence ya çok korkuyorlar ya da yapmıyorlar; tıpkı Çin'de protesto yapmadıkları gibi. Oysa Kanada'daki öğrenciler ister ırksal meseleler ister cinsel istismar olsun, her an bir işaretle her an sokağa koşmak ister gibiler. Bence kültürler arasında farklılıklar var. Ve ben etik standartlarınızın biraz farklı olabileceğini düşünüyorum. Bence iyi olan şey, akademik standartlar, belki de yüksek standartlar belirleyen ayrıcalıklı bir ülkeden

gelen bir adam olduğum için, ama bence bunların kökü aslen Avrupa'dan, her neyse, daha geniş kültürler içinde daha oturmuş ve bence daha fazla değişkenlik görürsünüz.” (T.A.)

e-öğrenmede evrensel ortak etik değerlerin olduğunu ancak kültürler arasında bazı farklılıklar olabildiğini Y.G.G. şöyle ifade etmiştir:

“Burada (New York) gender (toplumsal cinsiyet) ile ilgili konular çok hassas, nerelisin diye sorulmuyor burada mesela çok hassas. Türkiye’de neredensin diye sorulur; burada öyle şeyler yok. Herkes, birbirine çok saygılı. Bunu çok içselleştirmiş. En azından böyle olmaya çalışıyorlar tabi ki bir sürü olay da oluyor biliyorsun söylememe gerek yok ama bunu yok etmek için gereken her şeyi yapıyorlar.” (Y.G.G.)

C.H.A. da tüm dünyada evrensel ortak değerlerin kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir ancak kültürel farklılıklardan dolayı etik değerlerin uygulamalarında da farklılıklar olduğunu belirtmiştir:

“İtalyanlar da bizim gibi, İspanyollar da bizim gibi, yani sadece biz değiliz. Araplar da bizim gibi, Türki Cumhuriyetleri bizim gibi. Öyle bir benzerlikler var. Ama şeye gittikçe mesela Almanlara, Amerika’da her yerde değil ama belli ölçüde daha katılar. Amerika’da özellikle o kültürde senin sözüne çok güveniyorlar. Sana güveniyorlar ama senin açığını net şekilde yakalarlarsa, hiç affetmiyorlar. Sıfır tolerans. Ya ne olur bir kerecik oldu, yapma hocam... Anında çiziyor seni atıyor. Ama sana güveniyor. O yüzden de öyle bir kültür gelişmiş. burada mesela yalan söylersem, doğru cevap vermezsem, burada bir kopya çekersem ya da ben burada bir yerden alıntı yapıp hiç şey yapmazsam, yakalarlarsa, benim boğazımı sıkırlar diyor.” (C.H.A.)

Sonuç olarak, e-öğrenmede etik konusunda dünya genelinde ortak kabul gören değer ve ilkelerden bahsedilebilir. Ancak etik değerler, yaşananlar, sorunlar ve çözümler ortak olsa da dünya genelinde kültürel farklılıklardan kaynaklanan farklı etik yaklaşımlara da dikkat çekilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu bölümde araştırma bulguları, alanyazındaki benzer çalışmalar ile karşılaştırılarak kuramsal çerçeve bağlamında (sosyal konstrüktivizm ve deontolojik etik) tartışılmıştır. Yapılan görüşmeler ile elde edilen verilerin nitel analiziyle ulaşılan bulgulardan bir kısmına alanyazında önceden yapılmış benzer çalışmalarda rastlanmamış olup, diğer taraftan alanyazında e-öğrenmede/dijital öğrenmede normatif yaklaşımla ele alınan konulardan katılımcıların soruları yanıtlarken bahsetmedikleri durumlar bulunmaktadır. Aşağıda, bulgular üzerine yapılan tartışma tezin araştırma sorular sınasına göre ele alınmıştır. Tüm bulguların sentezi, tezin sonuç bölümünde yer alan “e-öğrenmede Etik Değer ve Normlar Kontrol Listesi” ile en sonda sunulmuştur.

5.1. e-öğrenmede Etik Unsurlar ve Sorunlar

Tezin ilk araştırma sorusuyla “e-öğrenmedeki etik sorunların kaynaklarının neler olduğunun” incelenmesi amaçlanmıştır. Bu noktada e-öğrenmeyle ilgili hangi bileşenlerin ve/veya süreçlerin adil, eşitlikçi, şeffaf veya yasalara uygun olmadığı yönüyle etik kaygılara yol açma potansiyeli taşıdığı ve sorunlara neden olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerin sonuçlarına göre katılımcılar tarafından e-öğrenmedeki en temel etik unsur/sorun olarak kurumların hazırbulunuşluğunun yeterli olmadığı belirtilmiştir. e-Öğrenme, teknolojinin yaygın kullanımı, öğrenen profillerindeki değişiklikler, sunduğu esnek öğrenme imkanları gibi sebeplerle eğitim-öğretimde kendine oldukça geniş bir yer açarken özellikle pandemi süreci ile birlikte pek çok kurum tarafından acil çıkış noktası olarak görülmüştür. Ancak bu noktada kurumların uzaktan çevrimiçi dersler vermek konusunda insan kaynağının yeterli bilgi, tecrübe, beceri ve kapasiteye sahip olmamalarının etik anlamda pek çok soruna sebep olduğunun altı çizilmiştir. Kurumların yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmamaları, bu anlamda e-öğrenme koşullarına uygun eğitim öğretim faaliyetleri yürütmek için hazır olmamaları, ders malzemelerinin hazırlanmasından program tasarımına kadar uzmanlık gerektiren pek çok noktada eksikliklerinin olduğunun göstergesidir. Tasarımcılar, grafikerler, video üreticileri gibi işin arka planındaki uzmanların, teknik kadroların eksikliği programın

etkili ve verimli olma düzeyini etkileyen önemli unsurlardır. Öğrenme ortamlarından uzakta olan e-öğrenenler için farklı öğrenen özelliklerinin ve farklı öğrenme stillerinin düşünüldüğü, kültürel farklılıkların da göz önünde bulundurulduğu öğrenme platformlarının yaratılması için içerik hazırlayacak uzmanların eksikliği de bu sorunlarını bir diğer kaynağını oluşturmaktadır. Kurumların teknolojik altyapıları ve bunları destekleyecek teknik ekibe sahip olmaları da e-öğrenmenin tasarımı ve derslerin iletimi açısından oldukça önemlidir. Kendilerine ait bir ÖYS'ye sahip olan kurumlar bu anlamda daha rahatken, çeşitli platformlar üzerinden öğrenenlere içerik aktarmaya çalışan kurumlar daha dezavantajlı duruma düşmüşlerdir. Bu bulguya paralel olarak Moore (2022) da öğrenme yönetim sistemine sahip olan kurumların öğrenenlere ders için gerekli malzemeleri iletebilir durumda olduklarını ve hazır bulunan ders tasarımları sayesinde öğretim elemanlarına etkileşim, tasarım gibi alanlarda destekler sunabilirken, bu sisteme sahip olmayan kurumların öğretim elemanlarının dersleri Zoom, Skype gibi platformlar üzerinden yürütmelerini istediğini, bunun da beraberinde pek çok ayrı sorunu getirdiğini belirtmiştir. Kurumların teknolojik açıdan hazır olmamaları aynı zamanda dijital eşitsizlik yaratarak öğrenenlerin sistemlere erişimini de etkileyen bir konudur. Öğrenenlerin farklı araçlardan (bilgisayar, tablet, telefon gibi) sisteme girişini desteklemeyen ya da farklı saatlerde ders kayıtlarını öğrenene sunamayan, asenkron etkileşimi sağlayamayan programlar, esnekliği sağlayamadığından e-öğrenme için hazır değildir. Bu sonuca paralel olarak Kalz (2022) da pandemi ile e-öğrenmeye hazır olmayan kurumların dünya çapında eşitsizlikler yarattığını ve daha erişilebilir sistemlerin ve dezavantajlı gruplar için alternatiflerin oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Hazırbulunuşluk ile ilgili olarak bir diğer nokta öğretim elemanlarının çevrimiçi öğrenmeden ne beklmeleri gerektiği konusunda da yeterli pedagojik bilgi ve deneyime sahip olmamalarıdır. Öğrenene bilginin ne kadar ulaştığı, öğrenenin kendine sunulan malzemeleri ne kadar etkili kullandığı ile ilgili yeterli veri olmaması ya da bu verilerin nasıl kullanılacağına bilinmemesi, hatta bu platformlarda ölçme değerlendirmenin nasıl yürütüleceğinin de detaylarıyla planlanmamış olması kurumların öğrenenden neyi ne kadar bekleyecekleri konusunda da eksiklikleri olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu bulgu Qayyum (2023) ile de uyusmaktadır: Pandemi sürecinde eğitimde ve eğitimin dijital dönüşümündeki çıktılarla ilgili beklentiler oldukça azalmıştır. Alan uzmanı olmak ile çevrimiçi ders anlatmak için gereken beceriler aynı değildir. Bu anlamda öğretim elemanlarının da eğitim malzemelerini çevrimiçi ortamlara taşıyabilmeleri için pedagojik ve teknik desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu bulgu UNESCO 2020 raporuyla da uyumludur. Kurumların işlerini

yapmaları gerektiği gibi yapamamaları, paydaşlarının beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayamamaları aslında etik ihlal ve sorunların başlıca kaynağıdır.

e-öğrenmede etik ile ilgili olarak katılımcıların en çok dile getirdiği bir diğer sorun kaynağı ise e-öğrenme hakkında kurumlar tarafından uyulması beklenen kuralların net bir biçimde ortaya konmamış olması ve takibinin de yapılmaması olarak belirtilmiştir. Karşılaşılan etik ihlallerin büyük bir kısmının kuralların bilinmemesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Literatür incelemesinde kuralların konulması ve uygulanması ile ilgili olarak genellikle üzerinde durulan konular iletişimde uyulması gereken kurallar (örn: Khan, 2005), siber etik kurallarının geliştirilmesi gerekliliği (örn: Whittier, 2013) ya da kopya çekmenin önlenmesine dair kuralların gerekliliği (örn: Bušíková & Melicheríková, 2013) gibi konularken, bu çalışmada çok daha kapsamlı cevaplar alınmış ve e-öğrenmeyi ilgilendirecek birçok unsur ortaya konmuştur. Bu anlamda ölçme değerlendirme, web tabanlı değerlendirmenin nasıl kullanılacağı, fikri mülkiyet hakları, çevrimiçi ortamlarda uyulması gereken çevrimiçi davranış kuralları, bilgi güvenliği, ifade özgürlüğü, kopya çekme ve intihalin ne olduğu gibi konularla ilgili kurum tarafından benimsenen etik normların belirlenmesi, yasal çerçevelerin çizilmesi, sonrasında herkesin uymasının sağlanması ve uyulmadığı takdirde neler olacağı ile ilgili yaptırımların belirlenmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. Bu konuda etik sorunlarla karşılaşılmasının temel nedeni kuralların bilinmemesi olarak da gösterilmiştir. Bu nedenle, kuralların belirlenmesinin ardından, içselleştirilebilmesi için tüm personele ve öğrenenlere eğitimlerle yeterli bilgilendirmenin ve sonrasında da takibinin yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

e-öğrenmenin temel unsurlarından olan açıklık ve esneklik gibi kavramların tanımlanması da etik sorunların önüne geçmek adına önemlidir. Açıklık ile kastedilenin ne olduğu, programın belirli ön koşullar olmadan (eğitim, yaş gibi) her koşulda herkese açık olup olmadığı, programda izlenecek öğretim stratejileri, hedefler, çıktılar açısından ne kadar açık ve esnek olduğu, öğretim elemanlarının kurum tarafından belirlenmiş herhangi bir kurala bağlı olmadan kendi kurallarıyla ve yöntemleriyle dersleri yürütüp yürütemeyeceğinin ve öğretim elemanlarının ürettikleri, yazdıkları makalelerin kime ait olduğu (topluma mı, ülkeye mi, kuruma mı yoksa kendilerine mi) net bir biçimde belirlenmelidir. Ayrıca esneklik ilkesini sağlamak adına kurumların en son teknolojiye ve bağlantı gücüne de sahip olmaları da önemli bir unsurdur. Öğrenenlere esnek öğrenme modeli ile hizmet verebilmek için istedikleri zaman istedikleri yerden ve farklı cihazlardan bağlanabilme ve farklı kaynaklardan öğrenme fırsatlarının da sunulması gereklidir.

e-öğrenmede öğrenenlerin öğretim elemanından ve diğer öğrenenlerden uzakta olması sebebiyle hissettikleri duygusal/duyuşsal ya da etkileşimsel uzaklık bu ortamlardaki etik problemlerin bir diğer kaynağı olarak gösterilmiştir. Etkileşimsel uzaklık, öğretmen ve öğrencinin birbirinden uzak olmasından kaynaklanan öğretmenin anlattığını öğrencinin yanlış anlama ihtimalinden çıkan öğretmen ve öğrenci arasındaki psikolojik ve iletişimsel boşluk olarak adlandırılır (Moore, 1993). Bu boşluk bireyler arası fiziksel uzaklıktan kaynaklanmaktadır ve uzaktan eğitimin beraberinde birçok sorunu getiren sınırlılıklarından biridir. Öğreten ve öğrenenler arasındaki uzaklık ve öğrenenlerin birbiriyle arasındaki uzaklık, iletişim zayıflatarak içsel iletişime daha çok vurgu yapmakta, öğrenme atmosferini negatif etkileyerek öğrenenler açısından yüksek düzeyde disiplin ve otonomi gerektirmektedir. Öğrenenlerin bu uzaklıktan kaynaklı olarak eğitim aldıkları kuruma karşı aidiyet hissetmemeleri, diğerleriyle yüz yüze olmamaları, bunun beraberinde getirdiği anonim olma hissi ve topluluk hissinin oluşamaması gibi sebeplerle etik ihlallerin daha yaygın olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun önüne geçebilmek için ise öğretim elemanlarının e-öğrenme ortamlarında o bağı kurabilmek adına daha fazla çaba göstermeleri gerektiği ve kurumların da yapay zekâ kullanan uyarıcı sistemler geliştirerek öğreneni sisteme bağlamaya çalışmaları önerilmiştir.

Bilgi gizliliği ve güvenliği e-öğrenmenin barındırdığı bir diğer etik açıdan riskler taşıyan alan olarak karşımıza çıkmıştır. García-Matos ve Torner (2015) da bu bulguya paralel olarak veri gizliliği ve güvenliğinin önemli olduğunu, özel bilgilerin gizli tutulmasının ve mahremiyetin korunmasının güvenliğin temel prensibi olduğunu belirtmiştir. Kişisel verilerin dolayısıyla kişilerin mahremiyetinin korunması, diğerlerinin gizliliğine ve mahremiyetine saygı duyulması gerekliliği Yaokumah'ın (2021) siber etik kodları ile ilgili yaptığı araştırmanın sonuçlarıyla da uyumludur. Bu konu e-öğrenme ortamlarında kullanıcı bilgilerinin toplanması, bir sistem üzerinde saklanması; bu sistemlere kimlerin erişiminin olduğu, bu verilerin hangi amaçlar için kullanılabileceği gibi sorunları beraberinde getirmektedir. ÖYS olarak kullanılan platformlardan kişisel verilerin çalınmasının yanı sıra derslerin yürütüldüğü ortamlarda öğrenenlerin diğer öğrenenler veya öğretim elemanı ile yazıştıkları mesajların kaydının da tutulması, derslerin öğrenenler tarafından izinsiz kayıt altına alınması, ya da sistemdeki kayıtların tekrar izlenirken öğretim elemanının ya da diğer öğrenenlerin söylenenlerin kısıtlı bir yerinin alınarak, söyleme amacının dışında çarpıtılarak kullanılabilmesi riski, alınan kayıtların ya da görüntülerin şantaj amaçlı kullanılma ihtimali gibi konular verilerin güvenliği ile ilgili endişeler olarak ortaya konmuştur. Bilgi gizliliği ile ilgili olarak, etkileşimsel uzaklığın

bulunduğu e-öğrenme ortamlarında etkileşimin daha anlamlı olabilmesi ve uzaklık hissinin azalmasını sağlaması açısından kameraların açık tutulması olumlu bir davranış olarak adlandırılrsa da insanların kendi evlerindeki özel hayatları hakkında çok fazla detay ortaya koyduğunu, kimsenin özel hayatını tüm sınıf ile paylaşma zorunluluğunun bulunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca bu konuda toplum tarafından etik ve ahlaki olarak kabul edilemeyecek görüntülerin de ortaya çıkması durumunda ne gibi yaptırımların uygulanabileceğinin de belirsiz olması ayrı bir rahatsızlık konusu olarak ortaya çıkmıştır. Bunların dışında bireysel performansların, bu performanslara verilen geribildirim ya da notların da kişiye özel olarak kabul edilerek buna dair düzenlemelerin yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.

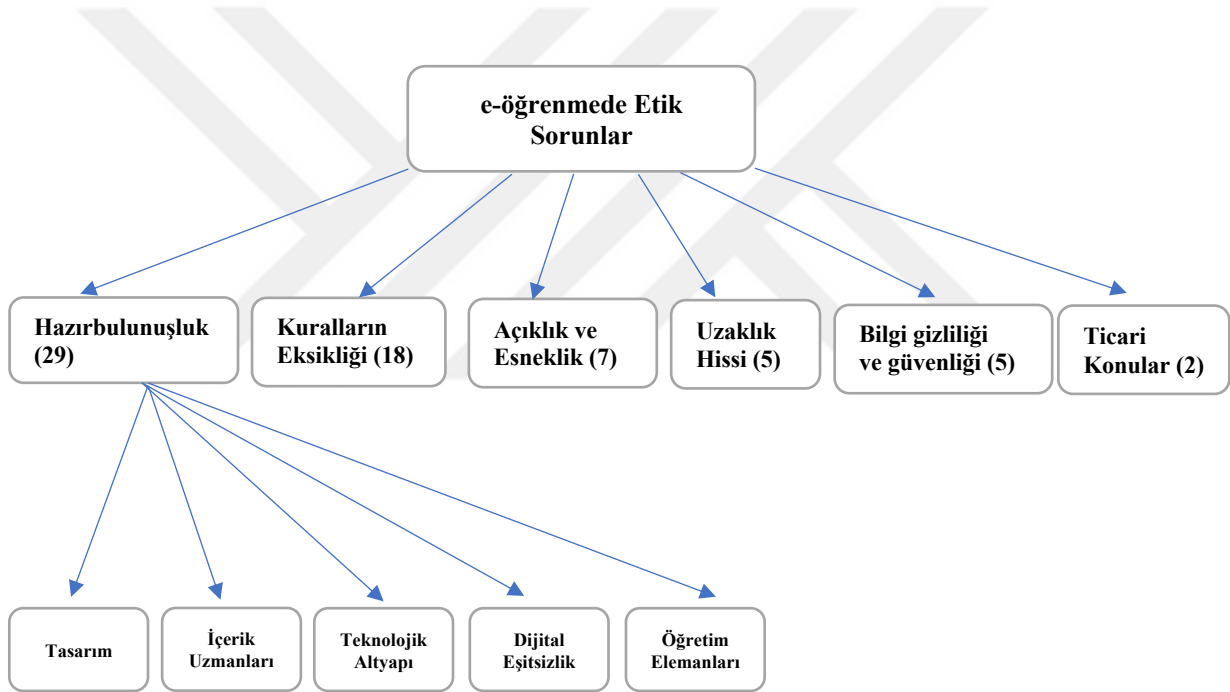
Son olarak e-öğrenmenin ticari doğasının beraberinde getirdiği etik sorunlar, e-öğrenmenin eğitim sorunlarına iyi bir alternatif olarak halka sunulması, kurumların ise bunu ticari açıdan beklentilerini karşılayacak bir eğitim şekli olarak görmeleri şeklinde özetlenebilir. Kurumların çevrimiçi derslere, programlara ya da KAÇD'lere yaptıkları yatırımlar, bunlar karşılığında ciddi miktarda kazanç elde ediyor olmaları, derslerin hedefleri öğrenme çıktıları olmaktan çok öğreneni sistemde bir şekilde tutmaya ve daha çok sayıda öğreneni sisteme teşvik etmeye yönelik hale gelebilmektedir. Bu durumda da etik açıdan niteliğin değil kazancın ön plana çıkması eleştirilere yol açabilmektedir.

Yukarıda belirtilen e-öğrenmede etik ile ilgili sorunlu alanlar, Simpson (2009)'da örneklendirilen sorunlarla uyumludur. Simpson (2009) e-öğrenmedeki gelişmelerle birlikte alanda karşılaşılan etik sorunları üç başlık altında ele almıştır: (1) dijital eşitsizlik ve erişim engelleri (2) önkoşulsuz öğrenci kabulü ve yüksek bırakma oranları (3) öğrenen analitiklerinde bilgi güvenliği açıkları.

Bu çalışmada da erişim problemleri, dijital eşitsizlik bağlamında ele alınmış ve kurumların hazırbulunuşluk düzeyine bağlanmıştır. Ortam çeşitliliğinin sağlanamaması ya da öğrenen kitlesinin erişim imkanlarının göz önünde bulundurulmadan derslerin ya da programların tasarlanması, geliştirilmesi sonucunda erişim problemlerinin ortaya çıkabileceği ve bunların da e-öğrenme için ciddi etik sıkıntılar yaratabileceği ortaya konmuştur. Bırakma oranları ise yönetim alt teması altında, yönetimin geliştirmesi gereken politikalar ve belirlemesi gereken kurallar kapsamında ele alınmıştır. Her ne kadar e-öğrenmeye özgü ya da her zaman yönetim ile bağlantılı bir durum olmasa da bırakma oranları da etik açıdan ele alınması gereken önemli bir konudur.

Sonuçta e-öğrenme sunduğu fırsatlarla günümüzde oldukça yaygın kullanılan bir öğrenme ve öğretme biçimidir. e-Öğrenmede etik konusu ise başlı başına yeterince üzerinde

durulmamış ancak önemsizmesi gereken önemli bir konudur. Bu problemlerin kaynaklarına ve çözümüne odaklanılmadığı sürece öğrenen motivasyonunun ve başarısının düşmesi, bırakma oranlarının artması, öğretim elemanlarının mesleki tatminlerinin azalması, eğitim öğretimin etkililiğinin ve verimliliğinin azalması gibi yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu konuda alan uzmanlarıyla yapılan görüşmelerde e-öğrenmedeki etik problemler derinlemesine tartışılmış ve Şekil 5.1’de sunulan sonuca ulaşılmıştır. e-Öğrenmede etik konusu, kurumların hazırbulunuşluk düzeylerinin yetersizliği, kuralların net ve detaylı bir biçimde belirlenmesindeki eksiklikler, uzaklık hissi, bilgi gizliliği ve güvenliğinin sağlanması, açıklık ve esneklik ilkelerinin net bir biçimde belirlenmesi ve ticari konular ile ilgili etik sorunları içermektedir (Şekil 5.1).

Şekil 5.1. e-Öğrenmede Etik Sorunlar

5.2. e-öğrenmede Etik Sorunların Sistem Yaklaşımıyla İncelenmesi

Tezin ikinci araştırma sorusuyla etik sorunların kaynaklarının e-öğrenmenin bileşenleriyle ilişkilendirilmesi ve bunların sistem yaklaşımıyla incelenmesi amaçlanmıştır. e-Öğrenmede etik konusu çevrimiçi öğrenme ortamlarındaki öğrenme ve öğretim faaliyetlerinin tümünü ilgilendiren bir konu olduğundan üzerinde araştırmalar yapılması gereken önemli bir

konudur. “e-öğrenme etiği” bu çalışmada “öğrenme”, “teknoloji”, “etkileşim” ve “yönetim” tema başlıkları altında incelenmiştir

Literatür taramasında e-öğrenmede etik unsurların neler olduğunu inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Khan (2005) yazmış olduğu makalede e-öğrenmedeki etik unsurları: sosyal ve politik etki, kültürel çeşitlilik, önyargılı ya da taraf olma, coğrafi çeşitlilik, öğrenen çeşitliliği, dijital bölünme, nezaket kuralları ve yasal konular olarak ele almıştır. Khan’ın etik unsurları bu çalışmada elde edilen bulgularla uyumludur. Her biri e-öğrenme etiği kapsamında ele alınmış ancak alt tema olarak değil, kategori veya alt kategori olarak değerlendirilmiştir. Örneğin nezaket kuralları, “çevrimiçi davranış kuralları” başlığıyla “etkileşim” alt temasının kategorisini oluşturmuştur. Aynı şekilde yasal konular, “yönetim” alt temasının “politikalar” kategorisinde “kuralların belirlenmesi” alt kategorisi olarak; dijital bölünme ise, “dijital eşitsizlik” olarak “teknoloji” alt temasında çalışmaya dahil edilmiştir.

Parscal ve Bemski (2009) ABD’de bir üniversitede çevrimiçi ders vermeye hazırlanan öğretim elemanlarının etik unsurlar üzerine görüşlerini ve bilişsel düzeylerini araştırmak üzere STLHE’nin (The Society for Teaching and Learning in Higher Education) dokuz etik prensibini belirlemiş ve bunları çevrimiçi öğrenme ile nasıl ilişkilendirdiklerini araştırmıştır. Katılımcıların kendilerine verilen prensiplere/ilkeler ek olarak e-öğrenmenin içermesi gereken üç önemli etik unsuru eklemişlerdir. STLHE’nin prensipleri ve öğretim elemanlarının ilave ettiği ilkeler ile birlikte Parscal ve Bemski (2009) tarafından sunulan e-öğrenmedeki etik ilkeler şu başlıklardan oluşmaktadır: İçerik yeterliliği, Pedagojik yeterlilik, Hassas konuları ele alma, Öğrenen gelişimi, Öğrenenlerle ikili ilişkiler kurulmaması, Gizlilik, İş arkadaşlarına saygı, Geçerli değerlendirme, Kuruma saygı, Öğrenene saygı, Sınıf yönetimi, Zamanında geribildirim verilmesi. Bu çalışmanın sonuçları Parscal ve Bemski (2009) ile de paralel olmakla birlikte “öğrenenlerle ikili ilişkilerin kurulmaması” katılımcılar tarafından değinilmemiş bir konu olarak kalmıştır. Araştırmada yer alan katılımcılar alanlarında uzman ve oldukça deneyimli öğretim üyeleri olduğundan, buna değinmeye gerek duymamış olabilirler.

Brey (2006) ise yükseköğretimde bilgisayar aracılığıyla verilen eğitimde etik konusunu dört başlıkta incelemiştir: (1) Yükseköğretimde dürüstlük, tarafsızlık, adalet, güven, meslektaş dayanışması, saygı, doğruluk, titizlik, bağımsızlık, açıklık, merak ve sorumluluk gibi akademik değerlerin çevrimiçi eğitime de transfer edilmesi; (2) Bilgiye ücretsiz erişebilme, çevrimiçi öğrenme ortamlarında idare ya da sistem operatörleri tarafından sınırlanmadan hem öğrenenlerin hem öğretim elemanlarının kendini özgürce ifade edebilmeleri gibi akademik özgürlüklerinin sağlanması; (3) Bilgisayar aracılığıyla verilen eğitimde sosyoekonomik açıdan

dezavantajlı grupların, cinsiyet, kültürel ve dil çeşitliliğinin önündeki engellerin kaldırılması; (4) Dijital ortamlarda intihal yapmanın kolaylığı, telif haklarının dikkate alınmaması ve yazılım hırsızlığı, hackleme/korsanlık, bilgisayar kaynaklarının uygunsuz kullanımı, taciz ve nefret söylemi, bilgi mahremiyeti ve gizliliğinin ihlali gibi konularda öğrenen ve personel açısından etik davranış standartlarının belirlenmesi. Brey'in (2006) ele aldığı tüm unsurlara bu çalışmada da değinilmiştir; karşılaştırıldığında bulgulara değinilmemiş bir nokta bulunmamaktadır.

Esmaceli ve Bakhtyari (2016) doküman analizi ile yaptıkları çalışmada e-öğrenmede etik konusunun yeterince araştırılmadığını vurgulamış ve karşılaşılan etik sorunları şu maddeler halinde sıralamışlardır: akademik sahtekarlık, eğitimde adalet, dijital bölünme, özel hayat ve gizlilik, filtreleme, değerler ve bilgisayar teknolojisi, eğitimde anonimlik (kişilerin kimliklerini gizleyebilmesi), bilimsel değerlerin korunması, etikte ortak dil, dahili ve profesyonel yaklaşım, profesyonel olarak kişinin kendini anlaması, etik yönetimi, öğrenen etiği, etik eğitimi, araştırma etiği, meslek etiği ve öğrenen hakları. Bu çalışma Esmaceli ve Bakhtyari (2016) tarafından ele alınan etik değerlerin tümünü kapsamaktadır.

Bu tezde elde edilen bulgular literatür taranarak ulaşılan e-öğrenmede etik üzerine yapılan diğer çalışmaların bulgularıyla uyumludur. Ancak bu çalışmalardan farklı olarak açık ve uzaktan öğrenme sisteminde bulunan tüm bileşenler konuya dahil edilerek dünyanın farklı yerlerinde bulunan alan uzmanlarıyla yürütülen görüşmelerin analizinin ardından tüm bileşenler açısından daha kapsamlı bir “e-öğrenme etiği” sınıflandırmasına ulaşılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre “e-öğrenme etiği” altında en çok değinilen ve önemsenen konu “öğrenme” üzerine etik değerler ve normlar olmuştur. Katılımcılar tarafından etik açısından en fazla altı çizilen bileşen ise “ölçme-değerlendirme” olmuştur. e-Öğrenmede etik üzerine yapılan literatür incelemesinde sınavlar ve kopya çekme, üzerine yapılmış çok sayıda çalışmaya rastlanmıştır (ör: Bunn, Caudill & Gropper, 1992; Olt, 2002; Baggaley & Spencer, 2005; Grijalva, Kerkvliet & Nowell, 2006; Mokula & Lovemore; 2014). Sınavlar ve kopya çekme, ölçme değerlendirme konuşulurken katılımcıların da en çok ele aldığı konu olmuştur. e-Öğrenme ortamlarının sınıf içine kıyasla denetiminin daha zor olması, öğrenenlerin kopya çekmek için yeni yöntemler geliştirmesi ve çevrimiçi ortamların kopya çekmek için daha elverişli görülmesi gibi sebeplerle e-öğrenmede etik hakkında en çok vurgulanan konu sınavlar ve kopya meselesi olmaktadır. Katılımcıların bir kısmı ölçme değerlendirmenin gözetim altında ya da yüz yüze yapılması gerektiğini belirtirken; bir kısmı da çevrimiçi gözetimli sınavların tam bir mahremiyet ihlali olduğunu dile getirmiştir. Bir diğer önemli konu olarak sınavlarda kopya çekmenin başlıca sebebinin sorulan sorular olduğu vurgulanmıştır. Çoktan seçmeli sorularla ya

da cevabın direkt bir kaynaktan bulunabileceği türden hatırlama düzeyinde sorular sormak, öğreneni bilgiyi özümsemek yerine önüne konan engeli bir şekilde aşmaya ve kopya çekerek sınavı geçmeye teşvik etmektedir. Bu tip sorulara alternatif olarak öğreneni düşünmeye, analiz yapmaya, öğrendiği yeni bilgiyi yorumlamaya yöneltecek türden sorular sorularak, bilginin özümsemesi ve gelecek yaşantı için kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Soru tipleri bu şekilde değiştirilerek açık düzen sınavlar da yapılabilir çünkü önemli olan öğrenenin internette ya da bir kaynaktan bilgiye ulaşması değil, bilgiyi kritik düşünme becerilerini kullanarak değerlendirmesi, analiz etmesi ve cevabı üretmesidir. Ölçme değerlendirme planlanırken sınavlara alternatif olarak süreç değerlendirmesi yapılabilir ve proje tabanlı öğrenme, takım çalışmaları, akran değerlendirmesi, öğrenme analitikleri gibi alternatif değerlendirme yöntemleri de kullanılabilir. Ölçme değerlendirmede tutarlılık da bir diğer önemli konu olarak değerlendirilmiştir. Sınav sorularının beklentilerle, gerçek hayatla, derslerde öğretilen konularla ve dersin çıktılarıyla paralel olması gerekmektedir. Bu kararlar derslere giren diğer öğretim elemanlarıyla birlikte düşünülerek ortak kararlar alınmalı, herkesin soru hazırlamada ve değerlendirmede eşit, adil ve tutarlı davranması sağlanmalıdır. Bu bulgulara paralel olarak Gewerc, Persico ve Rodés-Paragarimo (2020) e-öğrenmede öğretme performansını etkileyen en kritik becerinin, öğretim elemanlarını çevrimiçi ölçme değerlendirme yapabilmeleri için yeterlilik düzeyi olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenenlerin dijital hareketlerinin izlenmesi ve yorumlanmasını da önemli bir unsur olarak değerlendirmiş ancak geleneksel klasik ölçme değerlendirme yöntemlerinin e-öğrenmede kullanılabilecek yeni değerlendirme yöntemlerinin önüne geçtiğini ifade etmişlerdir. Bunu iyileştirmek için ise öğrenenlerin ölçme değerlendirme süreçlerine dahil edilebileceği ve öğrenme süreçlerinde daha aktif yer alabilecekleri belirtilmiştir.

e-öğrenme ortamlarının teknolojik altyapısı ve tasarımı katılımcılar tarafından etik uygulamalar açısından çok önemli bir konu olarak belirtilmiştir. Buna paralel olarak Moore ve Ellsworth (2014) bu konuların önemli olmasına rağmen araştırmaların sınırlı kaldığını söylemiştir. Bu çalışmada tasarım ile ilgili olarak öğrenen özellikleri, beklentilerin belirlenmesi, tasarımın sahip olması gereken özellikler, ortam çeşitliliği, denklik ve kalite konularına yer verilmiştir. Çalışmanın bulgularında program ya da derslerin tasarımının evrensel olması gerektiği, özellikle çeşitli engelleri olan kullanıcıların da kolaylıkla kullanabilmesi için evrensel tasarım ölçütlerinin kullanılması gerekliliği ortaya konmuştur. Bu bulgu Arcellana-Panlilio ve Dyjur (2021)'nin çalışması ile uyumludur. İlk etapta engelli öğrenciler için geliştirilen Öğrenme için Evrensel Tasarım (UDL), tüm disiplinlerdeki tüm

öğrencilerin ihtiyaçlarını ve yeteneklerini karşılayan etkili bir tasarım çerçevesi sunmaktadır. Bu çerçeve ile farklı ihtiyaçları ve farklı özellikleri olan farklı kültürlerden gelen öğrenenlere de hitap edilebilmektedir. Başka bir etik konu olarak tasarımda ortam çeşitliliğinin yaratılması da Daft ve Lengel'in (1986) medya zenginliği kuramı ile uyumludur.

Ders ya da program tasarımı ile ilgili olarak Jung ve Latchem (2008) öğrenenlerin içeriği iyi öğrenmesi için programın iyi tasarlanması gerektiğine ve bunun için de kalite ile ilgili ölçütlerin karşılanması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ancak bu çalışmada kalite güvence konusu alan uzmanları tarafından etik ihlallerin önüne geçilmesi açısından bir önlem veya yöntem olarak yeterince vurgulanmamıştır. Bu durum e-öğrenmede kalite süreçlerinin ve kalite konusundaki farkındalığın yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca etiğe ilişkin çalışma alanı, normatif ve eleştirel düzlemde yer aldığı için kalite güvence gibi standartlaşma, ölçme-değerlendirme ve stratejik yönetim konularıyla doğrudan ilişkilendirilmemektedir. Kaliteye ilişkin literatürde eşitlik prensibi/ilkesi, ayrıca politikalara, süreçlere, kalite yönetimine ve erişimi, katılımı sınırlayan yapısal engelleri azaltmak için yenilikçi uygulamalara da rehberlik etmesi gerektiği yönüyle ele alınmaktadır (Bates, 2021). Literatürde kalite konularının açık ve uzaktan öğrenmenin önemli bir bileşeni olduğu (Belawati, 2022) ve çevrimiçi öğrenmenin planlamasında ve yönetiminde de önemli yere sahip olduğu (Darojat ve Li, 2023) vurgulanmaktadır.

Çevrimiçi ortamlarda ders verebilmek için öğretim elemanlarının sahip olmaları gereken nitelikler ve bu nitelikleri kazanmak için desteklenmeleri ve çeşitli eğitim fırsatlarının sunulması gerekliliği bir diğer etik konu olarak karşımıza çıkmıştır. Öğretim elemanlarının alan bilgisinin dışında içerik hazırlama, aktarma, ölçme değerlendirme konularında öğretim yöntemleri bilgisine ve bu ortamlara özel iletişim becerilerine sahip olmaları gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu bulgular aynı zamanda Dennen ve Jones (2023)'ün çalışmasıyla uyumludur. Öğretim elemanının sınıf içerisindeki sosyal rolü sadece etkileşimi sağlamak değil, aynı zamanda tasarımı ve öğretim biçimini de kapsayacak şekilde öğrenenler arasında paylaşılan bağların, ortak değerlerin ve hedeflerin güçlenmesine destek olmaktır (Hughes, 2007). Çevrimiçi öğrenme ortamında bu tür uygulamaların temeli sıklıkla sosyal yapılandırıcılık ve öğrenen merkezli yaklaşımlara dayandırılmaktadır (Varvel, 2007). Ayrıca Gewerc, Persico ve Rodés-Paragarimo (2020)'nin çalışmalarında belirttiği gibi bunları e-öğrenme ortamlarında uygulayabilmek için dijital yeterliliğin önemine vurgu yapılmıştır. Bu yeterlilikler öğrenme ortamında pek çok etik hassasiyetin dikkate alınmasına ve farkındalığın artmasına yol açacaktır.

Bu çalışmada e-öğrenmede etik konusunda ele alınan bir diğer konu içerik hazırlamada hazırlanan içeriğin en baştan, programın hedefleri ve çıktıları doğrultusunda, net ve sıralı bir biçimde öğrenene sunulması, tüm öğrenenler açısından erişilebilir, çeşitli, güncel ve adil olacak biçimde hazırlanmış olmasının ve içerik uzmanlarının içeriği belirlerken ve sunarken objektif olmalarının önemine dikkat çekilmiştir. İçerik hazırlanmasında zaman zaman uzmanların taraflı olabildiğinin örnekleri literatürde görülmektedir (örneğin: Daniel, 2022; Dron ve Anderson, 2022). Bu ilkeler ve içeriğin belli kurallar çerçevesinde etik ilkeler de gözetilerek hazırlanması yaşanması muhtemel etik sorunları önleyecektir.

e-öğrenme etiği açısından ele alınması gereken bir diğer önemli konu teknoloji bağlamında dikkat edilmesi gerekenlerdir. Teknoloji kullanımının yarattığı en büyük etik hassasiyet ise bilgi gizliliği ve güvenliğidir. Çalışmada ticari amaçlarla veri toplayan şirketlerin öğrenen verilerine ulaşmaları ile ilgili etik kaygılar dile getirilmiştir. Buna paralel olarak Williamson, (2018) da teknolojinin gün geçtikçe eğitim öğretim ortamlarında daha da yaygın hale gelmesiyle eğitim tasarımcılarının kendi kültürel ve etik kodlarının şekillendirdiği eğitim ortamlarının yaygınlaştığını; aynı zamanda çok sayıda veri toplayan ve gözetleme kapitalizmiyle uğraşan şirketlerin eğitim sektörüne girdiğini belirtmiştir. Bunun dışında bu çalışmada öğrenenlerin hala neyin kişisel veri olduğu ile ilgili net bir bilgiye sahip olmamasının öğrenme süreçlerinde problemlere sebep olabildiği ortaya konmuştur. Bu bulgu Marković, Debeljak ve Kadoić, (2019) çalışmasındaki bulgularıyla da uyumludur. Teknolojinin getirdiği diğer etik konular ise erişim problemleri, dijital eşitsizlik ve fikri mülkiyet haklarıdır. Bu bulgular Moore ve Ellsworth (2014) araştırmasıyla uyumludur. Moore ve Ellsworth (2014) fikri mülkiyet hakları gibi erişilebilirliğin de özellikle eğitim teknolojisi dergilerinde etik üzerine var olan literatürde meslek etiği kavramıyla ilişkilendirilen en yaygın konulardan biri olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmanın bulgularına göre e-öğrenme etiğinde etkileşim de en fazla vurgulanan konular arasında yer almıştır. Etik sorunlar genellikle çevrimiçi öğrenme ortamlarında çok belirgin değildir ancak öğrencilerin ve eğitimcilerin iletişimlerini ve çevrimiçi beklentilerini nasıl müzakere ettiklerini etkiler (Hedayati-Mehdiabadi ve Gunawardena, 2022). Bu da ders akışı açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Etkileşim konusunda en çok vurgulanan ise katılımcıların çevrimiçi davranış kurallarına (netiket) uymaları gerektiğidir. Buna paralel olarak Yaokumah (2021) ve Whitter (2013) de nezaket kurallarının çevrimiçi ortamlarda çok önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Tez kapsamında “e-öğrenmede etik” konusunda “öğrenme”den sonra en fazla ele alınan ikinci tema “yönetim” olmuştur. Yönetim tüm alt sistemler hakkında kararlar almayı içerdiğinden e-öğrenmenin diğer tüm bileşenlerini etkileyen önemli bir başlıktır. Alan uzmanlarının en sık ele aldığı “kuralların belirlenmesi” konusu tüm veri içinde en yüksek frekansa sahip alt kategori olmuştur. Dolayısıyla sistemin etkili bir biçimde çalışması, etik açısından da olması gerektiği gibi işlemesi için kuralların en baştan belirlenmesi konusu büyük önem taşımaktadır. Akademik kurumların yönetimi ihtiyaç analizi, önceliklendirme, kaynakların kullanımı, personel yönetimi, kontrol ve politikalardan oluşur (Moore ve Kearsley, 2012). Ders içeriğinin belirlenmesi ve öğrenene iletilmesi öğretim elemanlarının sorumluluğundayken, derslerin iletileceği öğrenme yönetim sistemini tasarlayacak uzmanlar, grafikerler, teknik personel, bu süreçler için izlenecek politikalar, harcanacak bütçe ve kontrolü, kurumun vizyonu, misyonu gibi tüm işleyişi belirleyecek olan yönetimin çizeceği yoldur. Öğretim elemanlarının, diğer destek ve idari personelin görev ve sorumluluklarının belirlenmesi, öğrenenlerin uymaları gereken kuralların belirlenmesi, kurallara uyulmaması halinde uygulanacak yaptırımların çizilmesi de yine yönetimin görevidir. Diğer tüm alt temalarda ele alınan konular: ölçme değerlendirmede kuralların belirlenmesi, program tasarımının öğrenmeyi kolaylaştıracak şekilde yapılması, eğiticilerin eğitimi, içerik planlaması; teknolojinin yönetimi, teknik altyapının sağlanması, bilgi güvenliğinin garanti altına alınması; etkileşimdeki sorunları önlemek için çevrimiçi davranış kurallarının belirlenmesi; bütçelemenin ve ihtiyaç analizinin yapılması, tüm bunlar için kuralların konması, izlenmesi ve denetiminin yapılması da yönetimin sorumlulukları arasında yer almaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, belirtilen süreçlerin tamamında görevi olan yönetimin yaklaşımları, e-öğrenmede etik konusunu her alt sistem unsuru açısından etkilemektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada e-öğrenme etiği altında alan uzmanlarınca en fazla vurgulanan ve önemsenen konu “öğrenme” üzerine etik değerler ve normlar olmuştur. Tüm veri içinde frekansı en yüksek konular “kuralların belirlenmesi”, “sınavlar ve kopya çekme” ve “çevrimiçi davranış kuralları” olmuştur. Etik konusunun ön planda tutulduğu, yeni ve gelişmekte olan e-öğrenme ortamlarında bu konuların üzerinde durulması, gerekli hassasiyetin gösterilmesi ve gerekli önlemlerin alınması büyük önem taşımaktadır.

5.3. e-öğrenmede Ortak Etik Değer ve Normların Oluşumu

Çalışmanın son araştırma sorusu olan e-öğrenmede dünya genelinde kabul gören ortak değer ve ilkelerin olup olmadığının belirlenmesi ve varsa bütünsel ve normatif bir bakış açısı

geliştirilmesi amacıyla katılımcılarla yürütülen görüşmeler neticesinde kültürler arasında bulunan küçük istisnaların ve bir takım uygulama farklılıklarının dışında etik değerlerin ortak olduğu ortaya konmuştur.

Bu bulgu araştırmanın teorik çerçevesini oluşturan sosyal yapılandırmacı yaklaşım ile uyumludur. Sosyal yapılandırmacılık bilginin sosyal süreçler içinde etkileşim yoluyla inşa edildiğini vurgular (Young ve Collin, 2004). Dolayısıyla küreselleşen dünyada insanların birbiriyle kurduğu etkileşim yoluyla etik değerler de hep birlikte inşa edilmektedir. İnsanlar her davranışı etik anlayışlarına dayandırarak yaptığından toplum içindeki ilişkilerin yönetilmesi, toplum tarafından kabul edilebilir davranışların belirlenmesi ve insanların birbirleriyle ilişkilerinin de yönetilmesi için etik bakış açılarının oluşumu bu şekilde gerçekleşir (Raskin ve Debany, 2018). Bu görüş normatif etiğin savunduğu toplum için gerekli olan ve herkes tarafından kabul görecektir evrensel kurallara ulaşılabilirliğini göstermektedir.

Katılımcılar, etik değerlerin tüm dünyada ortak, evrensel olduğunu belirtirken kültürel farklılıkların istisnalar yaratabildiğinin altını çizmiştir. Bu noktada etik değerler için çokkültürlülük kavramından bahsedilebilir. Mason (2007) kültürlerin kendine özel uygulamaları olmasının yerine yalnızca çokkültürlülük ilkesiyle tutarlı olan değerlerin ve etik kuralların kabul edilmesi gerektiğini, ancak bu şekilde kültürler arasında paylaşılabilen, çokkültürlülük ile uyumlu etik değerlere ulaşmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan çokkültürlülük ve normatif etik de birbiriyle uyumludur. Normatif etik çokkültürlüğe, çeşitliğe ve bunların avantajlarına değer verirken, kültürel homojenliğin yaratıcılık ve yenilikçilik üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çeker. Aynı zamanda tek bir kültüre özel olan prensiplerin, bunu kabul etmeyen diğer toplumlara yayılmasının mantıksız olduğunu; ancak tüm insanlığı kapsayan prensiplerin kabul edilebilir olduğunu belirtir. Çokkültürlülük aynı zamanda normatif etik ilkelerinin kültürler arasında evrensel olarak uygulanabilirliğine de yol açmaktadır (Mason, 2007). Sosyal yapılandırmacı yaklaşım, ikilemde kaldığı durumlarda, çokkültürlülüğün sınırlarının belirlenmesine, hangi etik kuralların ya da prensiplerin benimsenebileceği ya da üzerinde nasıl bir uzlaşma sağlanabileceği ile ilgili sınırları tanımlamaya da yardımcı olmaktadır (Cottone, 2004).

Hofstede (2001) kültürü “bir grubun veya kategorinin üyelerini diğerlerinden ayıran zihnin kolektif programlaması” olarak tanımlamakta ve gözleme dayalı çalışmalarında da kültürel uyum için ortak değerlerin önemine dikkat çekmektedir. Küreselleşen dünyada ise çokkültürlülük ile uyumlu olan etik değerler, kültürler arasında paylaşılabilen ortak değerlerin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma bağımsız kültürlerle değil, uluslararası

ve farklı kültürlerin bir araya gelerek oluşturduğu ortak etik değerlerin var olduğuna vurgu yapmaktadır.

Teknoloji de kültürden bağımsız düşünülemez, dijital ortamlarda diğer katılımcılarla karşılıklı etkileşimin, diyalogların, paylaşılan deneyimlerin ve uzlaşının sonucunda “üçüncü bir kültür” ortaya çıkar (Ess, 2009). e-Öğrenme ortamlarında bireylerin karşılıklı kurduğu iletişim ve etkileşim sonucunda da ortaya evrensel, herkes tarafından kabul edilebilecek ortak etik değerlerin konması mümkündür. Sosyal olarak bireylerin karşılıklı etkileşim kurması, yeni bakış açılarının ortaya konması, ikilemlerin çözülmesi, alışılmışın dışında düşünerek alternatif görüşlerin ortaya konmasını sağlayarak meslek etiğinin de zemini oluşturur (Cottone, 2004). Bu durum deontolojik etik ile de uyumludur. Öğretmenlik meslek etiği de öğrenenlerin öğrenenlerine karşı yaptıkları eğitim faaliyetlerini öğrenenlerinin gerçek ihtiyaç ve çıkarlarını gözeterek, evrensel norm ve kurallara uygun olacak şekilde yerine getirmelerini sağlayan ahlaki yükümlülük, kural, norm ve değerlerden oluşur (Cevizci, 2016; 2021b). Bu etik sorumluluklar, kişilerin tercihlerinden veya isteklerden bağımsız olarak değerlendirilmeli ve yapılması gerekenler olarak düşünülmelidir (Strike, 1988).

Deontolojik etiğe göre eylemler sonuçlarına göre ya da iyi olup olmamalarına göre değil gerçekten doğru oldukları için, eşitlik, tarafsızlık ve evrenselleştirilebilirlik ölçütlerine göre yapılandırılır (Cevizci, 2021a). İnsan sadece hisleriyle, istek ve dürtüleriyle hareket etmez; kendine eylemlerinin dayanağı olan ödevlerinin ne olduğunu hatırlatan akıl yolunu izler (Warburton, 2018). İnsan akli ise boş bir levha değil, aksine deneyimlerden bağımsız ulaşılan yani yaşamadan önce bildiği, duyularla gelen izlenimlerini biçimlendirerek ulaştığı önsel bilgiyi kullanır ve bu bilgi de ahlakın tümel geçerlilik taşıyan bir bilim olmasını sağlar (Kant, 2004). Bu doğrultuda, deontolojik etiğe göre temel kavramlar doğru eylem, yükümlülük ve evrensel ahlak yasası gibi kavramlardır. İnsanlar bu süzgeçten geçirdiği eylemleriyle hem kendi hem de insanlık için evrensel ölçütlere uygun olan, herkesin kural olarak görebileceği ve kabul edebileceği şekilde davranmalıdır. Bu şekliyle birey hem kendine hem de diğerlerine karşı olan sorumluluklarını yerine getirirken herkes tarafından kabul görülecek ortak ve evrensel değerlere ulaşmak da mümkündür.

Bu bağlamda tezin sonucu ve çıktısı olarak oluşturulan ve tüm bulguların sentezi niteliğinde olan “e-öğrenmede Etik Değer ve Normlar Kontrol Listesi” aşağıda Tablo 5.1’ de sunulmuştur. “e-öğrenmede Etik Değer ve Normlar Kontrol Listesi” e-öğrenmede etik teması üzerine yapılmış olan bu araştırmanın sonuçlarından elde edilen dört alt temayı temel almaktadır: “öğrenme”, “teknoloji”, “etkileşim” ve “yönetim”. “Öğrenme” alt temasına bağlı

olarak “ölçme değerlendirme, tasarım, öğretim teorileri ve yaklaşımları ve ders içerikleri” ile ilgili etik değer ve normlar listelenmiştir. Sonrasında “teknoloji”, “etkileşim” ve “yönetim” başlıkları ile ilgili etik değer ve normlara yer verilmiştir. Kontrol listesi için görüşmelere katılan beş alan uzmanından geribildirim alınmış, üzerinde gerekli düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır. Bu liste e-öğrenmede dersler yürüten uygulayıcılar için hazırlanmıştır.

e- öğren me etiği	Öğrenme	Ölçme-Değerlendirme	- Sınavlarda intihali ve öğrenenlerin kopya çekmelerini engelleyecek yöntem ve araçlar kullanılmalıdır. - Ölçme değerlendirme yöntem ve araçlarının belirlenmesinde öğrenenlerin teknoloji becerileri göz önünde bulundurulmalıdır. - Ağırlıklı sonuç değerlendirme yerine alternatif yöntemler de (süreç değerlendirme, öğrenme analitikleri vb.) ölçme ve değerlendirme sürecine dahil edilmelidir. - Öğrenenlerin kopya çekmeme konusunda gerekli etik bilinci ve sorumluluk duygusunu geliştirmelerine yardımcı olunmalıdır. - Öğrenenler neyin kopya ve intihal olduğu konusunda bilgilendirilmelidir. - Kopya çekilmesini önlemek için sınavlarda hatırlama düzeyi yerine bilginin yorumlanmasını, kullanılmasını gerektiren soru tipleri tercih edilmelidir. - Sınav soruları, dersin amaçları ve öğrenme çıktıları ile uyumlu bir şekilde hazırlanmalıdır. - Öğretim elemanları, ölçme değerlendirmede objektif, adil ve özdeş değerlendirme kriterleri kullanmalıdır. - Değerlendirme sonrasında öğrenenlere bireyselleştirilmiş geribildirim sağlanmalıdır.
		Tasarım	- Derslerin iletiminde/sunumunda bir Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) tercih edilmelidir. - Tasarımda öğrenen çeşitliliği ve bireysel farklılıkları dikkate alan evrensel tasarım ölçütleri kullanılmalıdır. - Dezavantajlı gruplar göz önünde bulundurularak tüm öğrenenler için erişilebilirlik sağlanmalıdır. - Ders içerikleri ve etkinlikleri, amaca uygunluğa göre kısa ve modüler şekilde sunulmalıdır. - Öğrenenlere farklı ortam ve sunum biçimleri (alt yazı, çeviri, vb.) seçenek olarak sunulmalıdır. - Ortam çeşitliliği sağlanırken, etkililik, verimlilik, çekicilik ve maliyet faktörleri göz önünde bulundurulmalıdır. - Öğretim elemanları kurumun etik ilkeleri hakkında (görseller, telif hakları gibi konularda) bilgilendirilmelidir. - Dersin başında, öğrenenlere dersin bilgilendirme ve oryantasyonunu içeren konular (dersin tanıtımı, kuralları, öğrenenlerin hak ve sorumlulukları, teknik altyapı gereksinimleri, geçme notu politikası vb.) hakkında açıklamalar yapılmalıdır.
		Öğretim Teorileri ve Yaklaşımları (Pedagoji)	- Öğretim elemanları için içerik hazırlama, çevrimiçi ortamda ders verme, güncel alan bilgisi, andragoji, ölçme değerlendirme gibi konularda eğitim ve destek sağlanmalıdır. - Öğretim elemanlarının kullandıkları öğretim yöntemleri ve tekniklerinin etkililiği düzenli olarak izlenmelidir. - Öğretim elemanlarının teknoloji okuryazarlığının geliştirilmesi için eğitim ve etkinlikler düzenlenmelidir. - Öğretim elemanlarının çevrimiçi iletişim becerileri geliştirilmelidir. - Öğretim elemanlarının dersin yürütülmesi konusunda ilgili kurum tarafından belirlenen standartlara ve kılavuz ilkelere uymaları sağlanmalıdır.
		Ders İçerikleri	- İçerik planlaması yapılırken ilgili dersin program çıktılarını karşılama düzeyi dikkate alınmalıdır. - İçerik ve öğrenme kaynaklarının düzenli olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesi sağlanmalıdır. - Öğrenme materyallerinin öğrenen çeşitliliğine uygun olması sağlanmalıdır. - Öğretim elemanları ders hazırlığında bilimsel tarafsızlık ve etiğe uygun hareket etmeye teşvik edilmelidir.

e- öğren me etiği	Teknoloji	- Bilgi güvenliği, gizliliği ve güvenilirliği, kurum tarafından yasal düzenlemelerle ve şifre korumalı kapalı sistemlerle sağlanmalıdır. - Öğrenenler teknolojinin verebileceği zararlar, kişisel verilerin korunması ve bilinçli kullanım konusunda bilgilendirilmelidir. - Öğretim elemanları ve öğrenenlerin bilgiye erişme, oluşturma, yayınlama, ifade özgürlüğü gibi dijital hakları yasal düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır. - Canlı derslerde kamera, mikrofön ve kayıt alma konusunda kurumun önceden belirlenmiş kuralları bulunmalıdır. - Öğrenenlerin ders malzemelerine erişiminde dijital eşitsizlik göz önünde bulundurularak önlemler alınmalıdır. - Öğretim elemanları ve öğrenenler, fikri mülkiyet haklarının nasıl ortaya çıktığı, işlediği ve korunması gerektiği konusunda bilgilendirilmelidir.
	Etkileşim	- Öğretim elemanları ve öğrenenler ders kapsamında belirlenen “netiket” olarak adlandırılan çevrimiçi davranış kuralları hakkında bilgilendirilmelidir. - Öğretim elemanları ve öğrenenlerin çevrimiçi iletişim becerileri geliştirilmelidir. - Etkileşimde belirlenen kuralların ihlalleri, olumsuz davranışlar ve siber zorbalık gibi durumlar için önlemler alınmalı, yaptırımlar belirlenmelidir. - Ders içi etkileşimde bireysel farklılıklar ve kültürel çeşitlilik dikkate alınmalıdır. - Öğretim elemanları, aidiyet hissini ve motivasyonu olumsuz etkileyebilecek etkileşimsel (transaksiyonel) / psikolojik uzaklığı azaltmak için çaba göstermelidir. - Her tür etkileşim ve derse katılımda, tüm öğrenenlere eşit fırsatlar sunulmalıdır.
	Yönetim	- e-öğrenmeye yönelik tüm kararlar, kurallar ve yaptırımlar yönetim tarafından belirlenmeli ve ilgili personel ve öğrenenlere duyurulmalıdır. - Telif hakları, lisanslama, veri hak sahipliği gibi konularda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı, tüm personel ve öğrenenler bilgilendirilmelidir. - Veri yönetimi (yedekleme, saklama süresi, erişim izinleri, vb.) ile ilgili gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. - Kurumlar yapay zekâ kullanımı ve yeni öğrenme ortamlarına ilişkin etik değer ve normlar hakkında önlemler almalıdır. - Öğrenme analitiklerine erişim ve verilerin kullanımı ile ilgili gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. - Kurum, teknolojik altyapı başta olmak üzere çevrimiçi eğitim için gerekli olan tüm kaynakları öğretim elemanlarına ve öğrenenlere sağlamalıdır. - Bırakma oranları izlenerek gerekli önlemler alınmalıdır. - Kalite güvence süreçleri ve iyileştirme faaliyetlerinin takibi yapılmalıdır. - Öğretim elemanlarına e-öğrenme ortamlarında ihtiyaç duyacakları bilgi ve beceri gelişimini destekleyecek kariyer gelişimi olanakları sunulmalıdır. - Personelin, çalıştığı kuruma aidiyet duygusu güçlendirilmelidir. - Yapılan görevlendirmelerde alan uzmanlığı, liyakat ve iş yükü dikkate alınmalı ve etkin kurum içi iletişimle izlenmelidir. - Personel ödül ve teşvik mekanizmalarıyla motive edilmelidir. - Kurum finansal kaynaklarını etkin şekilde kullanmalıdır. - Destek hizmetleri tüm öğretim elemanlarına ve öğrenenlere eşit düzeyde sunulmalıdır. - Öğretim elemanlarının akademik ifade özgürlükleri gözetilmelidir.

Tablo 5.1. e-Öğrenmede Etik Değerler ve Normlar Kontrol Listesi

ALTINCI BÖLÜM

ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada ulaşılan sonuçlara dayanarak, araştırmacılara ve uygulayıcılara öneriler sunulmuştur.

6.1. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu çalışmada sadece alan uzmanları ile görüşülmüş, onlardan fikir alınmıştır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda alanın farklı paydaşlarından, örneğin öğrenenlerden, mezunlardan, içerik hazırlayan, kaynak üreten kuruluşlardan ya da sektördeki işverenlerden görüşler alınarak daha geniş bir araştırma yapılabilir.
- Ayrıca diğer paydaşlardan alınan görüşler incelenip bu çalışmanın sonuçları ile karşılaştırmalı bir analiz yapılabilir. Bu analiz sonucunda elde edilecek benzerlik ve farklılıklar açık ve uzaktan öğrenmenin kalitesi açısından incelenebilir.

6.2. Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- Öncelikle e-öğrenmede etik konusu e-öğrenmenin tüm paydaşlarını öğrenme kaynaklarının hazırlanması, tasarım, ölçme-değerlendirme, etkileşim, kullanılan teknoloji ve yönetim gibi birçok bileşen açısından etkileyen önemli bir konudur. Öğretim elemanları ve kurumlar e-öğrenmedeki ortak etik değerler ve normları tüm bu bileşenler açısından göz önünde bulundurmalı, eğitimde fırsat eşitliği yaratan, etik değer ve normların izlendiği öğrenme ortamlarının yaratılması desteklenmelidir.
- Ayrıca çevrimiçi öğrenme programlarını akredite etme yetkisini elinde bulunduran kuruluşlar e-öğrenmede etik değer ve normları da değerlendirme ölçütleri arasına alarak daha etkili bir iyileştirme mekanizması oluşturabilirler.

- e-öğrenmede karşılaşılan etik problemlerin bir kısmı geleneksel öğrenme ortamlarında ya da dış dünyada da karşılaşılabilen etik sorunlarla benzerlik göstermektedir. Örneğin, kopya çekme, intihal, ders içerikleri ya da öğretim elemanlarının sahip olmaları gereken yeterlilikler gibi konular yüz yüze eğitimde de var olan sorunlardır. Ancak bu benzerlikler e-öğrenmenin yaygınlaşması nedeniyle genişleyen sorunlara dönüşmektedir. Bu nedenle bu benzerlikler, etik konusunun alana ilişkin değerlendirilerek, etik sorunların, etik değerler ve normların, temel prensip ve önerilerin geliştirilmesine engel teşkil etmemektedir.
- e-öğrenmenin bir parçası olan çevrimiçi derslerde öğrenenin kendini izole ve yalnız hissetmemesi için etkileşimin sağlanmasına dikkat edilmelidir. Bu şekilde öğrenenin öğrenme ortamının merkezine alınarak daha motive hissetmesi sağlanabilir ve etik kaygıların giderilmesinde yol gösterici olan yeni öğrenme ortamları yaratılabilir. Çalışmanın sonuçlarında elde edilen ortak norm ve değerler doğrultusunda öğrenenlerin kendilerini ifade edebildikleri, diğer öğrenenlerle iletişim kurarak fikirlerini paylaşabildikleri; bu şekilde sosyal yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda normatif etik değerlerin de oluşabileceği öğrenme ortamları yaratılabilir.
- e-öğrenmede öğretim elemanlarının bir rolü de öğrenene özen göstermek ve empati kurmak ve bu şekilde topluluk hissinin oluşmasına destek olmaktır. Öğretim elemanları kendi davranışları ile de öğrenenlere örnek olmalıdır.
- Öğrenenlerin öğrenme teknolojilerini daha bilinçli kullanabilmeleri için teknoloji okuryazarlığının artırılması, fikri mülkiyet hakları, veri madenciliği, bilgi gizliliği ve güvenliği, çevrimiçi davranış kuralları gibi konularda farkındalıklarının artırılması ve bilinçli kullanım becerilerinin gelişimi desteklenmelidir.
- e-öğrenmede etik değer ve normlar uygulayıcılar tarafından ders izlencelerine dahil edilmelidir. Böylelikle, bu konuda farkındalık artırılabilir.
- Öğrenme ortamlarında kullanılan teknolojiler hızla değişmekte ve gelişmektedir. Etik değerlerin de süreç içinde değiştiği ve geliştiği göz önünde bulundurulursa, yeni öğrenme ortamları için de etik kurallar belirlenmeli, geleceğin öğrenmesinde geçerli olacak etik değer ve normlar araştırılmaya başlanmalıdır.

- Etik değerler ve normların benimsenmesi için toplumsal boyutta bir gelişime ihtiyaç bulunur. Bu alanda da evrimii-çevrimdışı öğrenme, birey, aile, sosyal evre, kurum ve toplumu içeren bütüncül bir anlayışla etik değerler ve normlar pratiğe dönüştürülmeli ve benimsenmesi sağlanmalıdır.
- Bu alışma sonucunda ortaya çıkan e-öğrenmede etik değerler ve normlar gelişime açıktır. Farklı kurumlar, ğretim elemanları ve diğer paydaşlarla da ortak etik değerler ve normlar tartışılmalı ve uygulanması için desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Abbott, L. E., Andes, A., Pattani, A. C., & Mabrouk, P. A. (2020). Authorship Not Taught and Not Caught in Undergraduate Research Experiences at a Research University. *Science & Engineering Ethics*, 26(5).
- Abegaz, Z. A., & Ngassam, E. K. (2019, May). A Generic Framework for eLearning Adoption. In *2019 IST-Africa Week Conference (IST-Africa)* (pp. 1-9). IEEE.
- Almseidein, T., & Mahasneh, O. (2020). Awareness of ethical issues when using an e-learning system. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 11(1), 128-131.
- Applefield, J. M., Huber, R., & Moallem, M. (2000). Constructivism in theory and practice: Toward a better understanding. *The High School Journal*, 84(2), 35-53.
- Arcellana-Panlilio, M., & Dyjur, P. (2021). *Incorporating universal design for learning in disciplinary contexts in higher education*. Calgary: University of Calgary.
- Aksoy, B., & Koçancı, M. (2019). Çalışma İlişkileri ve Etik: Anaakım İnsan Kaynakları Yönetimi Perspektifi Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 349-368.
- Atayman, V. (2005). *Etik*. İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Aydın, C. H. (2011). *Açık ve uzaktan öğrenme: öğrenci adaylarının bakış açısı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve Öğretimde Etik*, Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. (2003). Jeremy Bentham'ın Ahlak Anlayışı ve Felicific Calculus. *Bildiriler Kitabı-III*, 601.
- Aydın, İ. (2016). *Akademik Etik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Barak, M., & Green, G. (2021). Applying a Social Constructivist Approach to an Online Course on Ethics of Research. *Science and Engineering Ethics*, 27(1), 1-24.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28, <http://www.deuhyoedergi.org/>
- Bates, T. (2021). Quality and Equity in Digital Learning: Policy Brief. *Commonwealth of Learning*.

- Baumane-Vitolina, I., Cals, I., & Sumilo, E. (2016). Is ethics rational? Teleological, deontological and virtue ethics theories reconciled in the context of traditional economic decision making. *Procedia Economics and Finance*, 39, 108-114.
- Bayram, M. (2016). John Stuart Mill'in Yararcı Anlayışında Özgürlük. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 408-418.
- Bayraktaroğlu, C. H., Zeki, Ö. (2020). "Nikomakhos'a Etik Bağlamında Aristoteles'in Erdem Etiği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1. 277-296.
- Belawati, T. (2022). Introduction to Infrastructure, Quality Assurance, and Support Systems of ODDE. *Handbook of Open, Distance and Digital Education*, (677-688). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Boone, B. (2020). *Etik 101*. (Selin Aktuyun, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bowie, N. E. (2009). A Kantian Approach To Business Ethics. R. E. Frederick (Dü.) İçinde, Brey, P. (2006). Social and ethical dimensions of computer-mediated education. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 4:2. 91-101.
- Burr, V. (2015). *Social constructionism* (3rd ed.). London, UK: Routledge.
- Bušíková, A., & Melicheríková, Z. (2013). Ethics in E-Learning. *International Association for Development of the Information Society*.
- Campbell, E. (2003). *The Ethical Teacher*. Philadelphia. McGraw-Hill Education.
- Cattaneo, K. H. (2017). Telling active learning pedagogies apart: From theory to practice. *Journal of New Approaches in Educational Research (NAER Journal)*, 6(2), 144-152.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2016). *Uygulamalı Etik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe sözlüğü* (5. b.). İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2021a). *Etik Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2021b). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cottone, R. R. (2004). Displacing the psychology of the individual in ethical decision-making: The social constructivism model. *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy*, 38(1).
- Creswell, J. W. (2016a). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel, ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (4.baskıdan çeviri). (S.B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap Yayınları
- Creswell, J. W. (2016b). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (3.b). (M. Bütün, S.B. Demir, Çev.). İstanbul: Siyasal Kitapevi.

- Creswell, J.W. (2017). *Eğitim araştırmaları: Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi*. (Ed. Halil Ekşi, Çev.) İstanbul: EDAM
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2020). *Karma Yöntem Araştırmaları: Tasarımı ve Yönetilmesi*. (4. b.) (B. Yüksel, B.D. Selçuk, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2021). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (M. Sözbilir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Çayır, M. Y., & Sarıtaş, M. T. (2017). Nitel veri analizinde bilgisayar kullanımı: bir betimsel içerik analizi (2011-2016). *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(2), 518-544.
- Daniel, J. (2022). Running distance education at scale: Open universities, open schools, and MOOCs. In *Handbook of open, distance and digital education* (pp. 1-18). Singapore: Springer Singapore.
- Daft, R. L., & Lengel, R. H. (1986). Organizational information requirements, media richness and structural design. *Management science*, 32(5), 554-571.
- Darojat, O., & Li, W. (2023). Quality Assurance at Mega Universities 43. *Handbook of Open, Distance and Digital Education*, 725. Singapore: Springer Nature Singapore.
- Dennen, V. P., & Jones, M. K. (2023). The Role of the Online Instructor 62. *Handbook of Open, Distance and Digital Education*, 1073. Singapore: Springer Singapore.
- Denzin, N.K. ve Lincoln, Y.S. (2005). *Handbook of qualitative research*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Dewey, J. (1995). *Eğitimde Ahlak İlkeleri*. (Çev: A. F. Oğuzkan). Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Dorothy, J. S., Demiray, U., Sharma, R. C., & Kumar, A. (2009). Ethics in the ambit of distance education. In *Ethical Practices and Implications in Distance Learning* (pp. 35-48). IGI Global.
- Dron, J., & Anderson, T. (2022). Informal Learning in Digital Contexts. In *Handbook of Open, Distance and Digital Education* (pp. 1-17). Singapore: Springer Singapore.
- Dziubaniuk, O., & Nyholm, M. (2020). Constructivist approach in teaching sustainability and business ethics: a case study. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 11/1, 177-197.
- Ekici, K. M. (2013). *Meslek etiği* (2. b.). Ankara: Savaş yayınevi.
- Epikuros, (1962). *Mektuplar ve Maksimler*, (çev: Hayrullah Örs), İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 38.

- Erdem, A.R., Şimşek, S. (2013). Öğretmenlik meslek etiğinin irdelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 185-203.
- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., & Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Sage.
- Ess, C. (2009). When the solution becomes the problem: Cultures and individuals as obstacles to online learning. In R. Goodfellow & M. N. Lamy (Eds.), *Learning cultures in online education* (pp.15-29). London, UK: Continuum.
- Esmaceli, Z., & Bakhtyari, A. (2016). Investigation on conceptual identifiers on the place of ethics in distance education. *International Journal*.
- Farahani, M. F. (2012). *Ethics principles in distance education*. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 890-894.
- Farrow, R. (2016). A framework for the ethics of open education. *Open Praxis*, 8(2), 93-109.
- Frankena, W. K. (2007). Etik (A. Aydın, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Frost, J., Hamlin, A., & Barczyk, C. (2007). A survey of professor reactions to scenarios of academic dishonesty in American universities. *The Journal of Business Inquiry*, 6(1), 11-18.
- García-Matos, M.; Torner, L. (2015). *Privacy In The Wonders of Light* (pp. 81–88). Cambridge University.
- Gearhart, D. (2009). Preparing students for ethical use of technology: a case study for distance education. In *Ethical practices and implications in distance learning* (pp. 79-97). IGI Global.
- Gewerc, A., Persico, D., & Rodés-Paragarimo, V. (2020). Guest editorial: Challenges to the educational field: Digital competence the emperor has no clothes: The COVID-19 emergency and the need for digital competence. *Revista Iberoamericana de Tecnologías del Aprendizaje*, 15(4), 372–380. Erişim: 03.05.2023: <https://doi.org/10.1109/RITA.2020.3033208>.
- Gray, J. W. (2014). Normative & Descriptive Ethics. Erişim: 16.07.2021 tarihinde <https://ethicalrealism.wordpress.com/2014/05/05/normative-descriptive-ethics/>.
- Grijalva, T. C., Kerkvliet, J., & Nowell, C. (2006). Academic honesty and online courses. *College Student Journal*, 40(1).
- Guba, E.G. ve Lincoln, Y.S. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, Ca.: Sage Publication.
- Güriz, Adnan. (2011). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Harper, D., & Luck, P. (2009). Ethical Practice and Online Learning—A Contradiction? A Case Study. In *Ethical practices and implications in distance learning* (pp. 305-319). IGI Global.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Husu, J. (2001). Teachers at cross purposes: a case report approach to the study of ethical dilemmas in teaching. *Journal of Curriculum and Supervision*, 17, 67 – 89.
- Husu, J., & Tirri, K. (2003). A case study approach to study one teacher's moral reflection. *Teaching and Teacher Education*, 19(3), 345-357.
- Hughes, G. (2007). Diversity, identity and belonging in e-learning communities: Some theories and paradoxes. *Teaching in higher education*, 12(5-6), 709-720.
- Hutchison, E. (2021). Toward an Ethic of Care and Inclusivity in Emergency E-Learning. *PS: Political Science & Politics*, 54(1), 185-187.
- Ilgaz, S., & Bilgili, T. (2006). Eğitim ve öğretimde etik. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 199-210.
- Isa, P. M., Jusoff, K., & Samah, S. A. A. (2008). Sustenance of Values and Ethics in the Malaysian Higher Education e-Learning Drive. *Asian Social Science*.
- Jefferies, P., Carsten-Stahl, B., & McRobb, S. (2007). Exploring the relationships between pedagogy, ethics and technology: Building a framework for strategy development. *Technology, Pedagogy and Education*, 16(1), 111-126.
- Jonsson, P. O. (2011). On utilitarianism vs virtue ethics as foundations of economic choice theory. *Humanomics*, 27(1), 24-40.
- Josselson, R. (2013). *Interviewing for qualitative inquiry: A relational approach*. New York: Guilford Press.
- Jung, I., & Latchem, C. (2008). Competencies and Quality assurance and accreditation in distance education and e-learning. In I. Jung & C. Latchem (Eds.), *Quality assurance and accreditation in distance education and e-learning*, London, Routledge (Vol. 21, pp. 231–243).
- Kalz, M. (2022). Open Education as Social Movement? Between Evidence-Based Research and Activism. In *Handbook of Open, Distance and Digital Education*. Singapore: Springer Nature Singapore.
- Kane, D., Tiell, B., & Intercollegiate, A. (2017). Application of normative ethics to explain Colin Kaepernick's silent protest in the NFL. *Sport Journal*, 21, 1-11.

- Kant, I. (2007). *Ethica etik üzerine dersler* (2. b.). (O. Özügöl, Çev.) İstanbul: Pencere Yay.
- Kant, I. (2013). *Pratik usun eleştirisi* (6. b.). (İ. Z. Eyuboğlu, Çev.) İstanbul: Say yayınları.
- Kanuka, H., & Anderson, T. (2007). Ethical issues in qualitative e-learning research. *International Journal of Qualitative Methods*, 6(2), 20-39.
- Kaptein, M., & Wempe, J. (2011). Three general theories of ethics and the integrative role of integrity theory. *SSRN Electronic Journal*.
- Kelley, K. B., & Bonner, K. (2005). Digital text, distance education and academic dishonesty: Faculty and administrator perceptions and responses. *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 9(1), 43-52.
- Khan, B. (2005). *Managing E-Learning Strategies: Design, Delivery, Implementation and Evaluation*, Hershey PA, USA: Information Science Publishing. 293-324.
- Krefting, L. (1991). Rigor in qualitative research: The assessment of trustworthiness. *The American journal of occupational therapy*, 45(3), 214-222.
- Kuçuradi, İ. (2015). Felsefî etik ve “meslek etikleri”. H. Tepe (Ed.), *Etik ve meslek etikleri* içinde (3. b, s. 27–43). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Küçükali, R. & Ada, Ş. (2020). Ahlak ve Etik (Ahlak ve etikle ilgili temel kavramlar ve teoriler; etik ilke, etik kural). Şükrü Ada & Fatoş Silman (Ed.), *Eğitimde Ahlak ve Etik* (1-20). Ankara: Pegem Akademi.
- Kvale, S. ve Brinkmann, S. (2009). *InterViews: learning the craft of qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- LaCorte, J.J. ve Mc Dermott, J.C. (2004). Vivian Paley as a model for moral decisionmaking. *Early Child Development and Care*, 174 (6), 505-514.
- Lanier, M. M. (2006). Academic integrity and distance learning. *Journal of criminal justice education*, 17(2), 244-261.
- Lawler, P. A. (2000). Ethical issues in continuing professional education. *New directions for adult and continuing education*, 2000(86), 63-70.
- Macit, M. H. (2009). Teleolojik etik anlayışın deontolojik eleştirisi [yararcı etik ve ödev etiği]. Erişim: 03.08.2021 tarihinde <https://acikerisim.uludag.edu.tr/handle/11452/10871>.
- Mangaroska, K., Martinez-Maldonado, R., Vesin, B., & Gašević, D. (2021). Challenges and opportunities of multimodal data in human learning: The computer science students' perspective. *Journal of Computer Assisted Learning*.
- Marković, M. G., Debeljak, S., & Kadoić, N. (2019). Preparing students for the era of the General Data Protection Regulation (GDPR). *TEM Journal*, 8(1), 150.

- Mason, M. (2007). Multiculturalism, shared values, and an ethical response to globalization. *Changing education: Leadership, innovation and development in a globalizing Asia Pacific*, 93-113.
- McCuen, R. H. (1994). Constructivist learning model for ethics education. *Journal of professional issues in engineering education and practice*, 120(3), 273-278.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding media*. New York: McGraw Hill.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Nobel.
- Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (Eds.). (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.
- Moore, M. (1993). *Theory of Transactional Distance. Theoretical Principles of Distance Education* (22-38). Ed by Desmond Keegan. Routledge.
- Moore, M. G. (2022). From correspondence education to online distance education. In *Handbook of Open, Distance and Digital Education* (1-16). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Moore, M. G., & Kearsley, G. (2012). *Distance education: A systems view of online learning*. (3rd Ed.) Cengage Learning.
- Moore, S. L., & Ellsworth, J. (2014). Ethics of educational technology. In J. M. Spector, M. D. Merrill, J. Elen, & M. J. Bishop (Eds.), *Handbook of research on educational communications and technology* (pp. 113–127). New York: Springer.
- Muhammad, A. (2018). Integration of ethics in e-Learning through Virtual Academic Counsellor. In *2018 International Conference on Innovation and Intelligence for Informatics, Computing, and Technologies (3ICT)* (pp. 1-6). IEEE.
- Mutula, S. M. (2011). Ethics and trust in digital scholarship. *The electronic library*, 29(2), 261-276.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımları II*. Cilt (5. Basım), İstanbul Yayın Odası.
- Noddings, N. (2003). *Happiness and education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ocak, G., Boyraz, S. (2019). Ahlak ve Etik ile İlgili Teoriler. (Ed. Oral, B., Çoban & M. Bars). *Eğitimde Ahlak ve Etik* (1-24). Pegem: Ankara.

- Olaniran, B. A., & Williams, I. M. (2015). Ethics in Emerging New Media and E-Learning Environments| Ética em mídias emergentes e ambientes de aprendizado eletrônico. *Liinc em Revista*, 11(2).
- Oral, B. & Çoban, A. (2019). Temel Kavramlar. (Ed. Oral, B., Çoban & M. Bars). *Eğitimde Ahlak ve Etik* (1-24). Pegem: Ankara.
- Özcan, Z. (2020). Nikomakhos'a Etik Bağlamında Aristoteles' in Erdem Etiği. *Review of the Faculty of Theology of Uludag University*, 29(1).
- Özdemir, M. (2012). Kamu yönetiminde etik. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(7), 177-193.
- Özkul, A.E. ve Latchem, C. (2011). Progress towards assuring quality in Turkish distance education. 25. Asya Açık Üniversiteler Birliği (AAOU) Yıllık Konferansı. Malezya: Wawasan Açık Üniversitesi.
- Özlem, D. (2010). *Etik-ahlak felsefesi*. Notos Kitap Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Sanal Hizmetler Tic. Ltd. Şti.
- Özturan, H. (2015). *Ahlâk felsefesinin temel problemleri*. Ankara: Nobel.
- Parscal, T. J. & Bemskey, P. (2009). Preparing Faculty to Integrate Ethics into Online Facilitation. In *Ethical practices and implications in distance learning* (pp. 284-294). IGI Global.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş* (2. Baskı). (V. Atayman, & G. Sezer, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Qayyum, A. (2023). Assessing the Digital Transformation of Education Systems. *Handbook of Open, Distance and Digital Education*, 249. Singapore: Springer Nature Singapore.
- Raskin, J. D., & Debany, A. E. (2018). The inescapability of ethics and the impossibility of “anything goes”: A constructivist model of ethical meaning making. *Journal of Constructivist Psychology*, 31(4), 343-360.
- Ravasco, G. G. (2012). Technology-aided cheating in open and distance e-learning. *Asian journal of distance education*, 10(2), 71-77.
- Rose, P., Beeby, J., & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123-1129.
- Roulston, K., DeMarrais, K., & Lewis, J. B. (2003). Learning to interview in the social sciences. *Qualitative inquiry*, 9(4), 643-668.

- Saban, A. ve Ersoy, A. (2016). *Eğitimde nitel araştırma desenleri* (1.baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sabbagh, C. (2009). Ethics and teaching. In *International handbook of research on teachers and teaching* (pp. 683-693). Springer, Boston, MA.
- Saldana, J. (2022). *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık
- Simpson, O. (2009). Open to people, open with people: Ethical issues in open learning. In *Ethical practices and implications in distance learning* (pp. 199-215). IGI Global.
- Sivaswaroop, P. (2009). Ethical and Value Sensitization Through Open and Distance Learning. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 10(3), 146-155.
- Stahl, B. C. (2002). Ethics and e-teaching: the students' perspective. *Communications of the IIMA*, 2(3), 51-62.
- Stetsenko, A., & Arievitch, I. (1997). Constructing and deconstructing the self: Comparing post-Vygotskian and discourse-based versions of social constructivism. *Mind, Culture, and Activity*, 4(3), 159-172.
- Strike, K. & Soltis, J. (1985) *The Ethics of Teaching*. New York: Teachers College Press.
- Strike, K. (1988). The Ethics of Teaching. *The Phi Delta Kappan*, 70 (2), 156-158. Retrieved August 25, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/20403835>
- Teddle, C., & Tashakkori, A. (2020). *Karma Yöntem Araştırmalarının Temelleri* (2. b.). (Y. Dede, S. B. Demir, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık
- Tepe, H. 2011. *Etik ve Metaetik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Tippins, D. J., Tobin, K. G., & Hook, K. (1993). Ethical decisions at the heart of teaching: Making sense from a constructivist perspective. *Journal of moral education*, 22(3), 221-240.
- Toprak, E., Ozkanal, B., Aydin, S., & Kaya, S. (2010). Ethics in E-Learning. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 9(2), 78-86.
- Türkeri, M. (2008). *Etik kuramları*. Ankara: Lotus Yayınları.
- UNESCO. (2020). Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action. Paris: UNESCO International Commission on the Futures of Education. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373717/PDF/373717eng.pdf.multi>
- Van Manen, M. (2006). Writing qualitatively, or the demands of writing. *Qualitative health research*, 16(5), 713-722.
- Varvel, V. E. (2007). Master online teacher competencies. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 10(1), 1-41.

- Walker, K. (1998). Jurisprudential and Ethical Perspectives on "The Best Interests of Children". *Interchange*, 29(3), 287-308.
- Warburton, N. (2011). *Felsefenin kısa tarihi* (14. b.). (G. Ateşoğlu, Çev.) İstanbul: Alfa.
- Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi*. (Çev. H. Vehbi, Eralp). İstanbul. 46-47.
- Whittier, D. B. (2013). Cyberethics: Envisioning character education in cyberspace. *Peabody Journal of Education*, 88(2), 225-242.
- Williamson, B. (2018). Silicon startup schools: Technocracy, algorithmic imaginaries and venture philanthropy in corporate education reform. *Critical Studies in Education*, 59, 218–236. <https://doi.org/10.1080/17508487.2016.1186710>
- Yaokumah, W. (2021). Development and Psychometric Analysis of Cyber Ethics Instrument (CEI). *International Journal of Technoethics (IJT)*, 12(1), 54-74.
- Yaşar, M. (2018). Nitel araştırmalarda nitelik sorunu. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 55-73.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, O. D. (2019). Ötenazi Kavramının Teleolojik, Deontolojik ve Meta-Etik Teoriler Bağlamında Karşılaştırmalı Analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(2), 126-142.
- Young, R. A., & Collin, A. (2004). Introduction: Constructivism and social constructionism in the career field. *Journal of vocational behavior*, 64(3), 373-388.

EK 1: ETİK KURUL KARAR BELGESİ

Evrak Kayıt Tarihi: 10.06.2022

Protokol No: 328391

Tarih: 24.06.2022

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Doktora Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	e-Öğrenmede Bütünsel Etik Yaklaşımı: Ortak Değerler ve Normlar
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Elif TOPRAK
TEZ YAZARI:	Aycan AKYILDIZ UYGUN
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

EK 2

Prof. Dr. Som NAIDU (S.N.) Doktorasını Eğitim Teknolojileri alanında Concordia University, Montreal, Kanada’da yaptıktan sonra öğrenme, öğretme ve eğitim teknolojileri üzerine araştırmalar yürütmüş, Yeni Zelanda, Kanada, İngiltere, Amerika ve Avustralya’da çalışmıştır. Alana çok sayıda kitap ve makaleyle katkıda bulunan Som Naidu, bu katkılardan dolayı 2014’te Sri Lanka Açık Üniversitesi tarafından fahri doktora ünvanına layık görülmüş ve 2020’de Advance Higher Education (UK) tarafından stratejik liderliği, öğrenme ve öğretmeye olan bağlılığı sebebiyle Yükseköğretim Akademisi Asli Üyesi olarak ilan edilmiştir. Technology Education and Design Associates’in ortağı olan Prof. Naidu, the Higher Education Academy’de baş üyelik ve Journal of Open and Distance Learning Association of Australia’da (ODLAA) yönetici editörlük yapmıştır. Halen Distance Education’da yönetici müdür ve Commonwealth of Learning’de uygulayıcı araştırma mentörü olarak görev yapmaktadır.

Prof. Ormond SIMPSON (O.S.) İngiliz Açık Üniversitesi (The UK Open University), Londra Üniversitesi ve Yeni Zelanda The Open Polytechnic’te 40 yıldan fazla çalıştıktan sonra emekli olmuş, halen uzaktan eğitim, çevrimiçi eğitim ve öğrenci desteği ve bırakma oranlarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yürüten emekli öğretim üyesidir. “Supporting Students for Success in Online and Distance Education” başta olmak üzere çok sayıda kitap ve makale yazmış, Güney Afrika, Gana, Çin, Güney Kore, Kanada ve Avrupa’da çok sayıda seminer ve workshop düzenlemiştir. Halen Avrupa Uzaktan Eğitim Üniversiteler Birliği’nin (EADTU) Empower Projesi için Öğrenci Destek Uzmanı olarak çalışmaktadır.

Prof. Dr. Ramesh Chander SHARMA (R.C.S.) Dr. B.R. Ambedkar University Delhi, Hindistan’da görev yapmaktadır. Doktorasını Eğitim Teknolojileri alanında tamamladıktan sonra öğretmen adayları yetiştirmiş, Eğitim Teknolojileri, Eğitim Araştırmaları ve İstatistik, Ölçme Değerlendirme, Özel Eğitim dersleri vermiştir. Wawasan Open University, Malaysia, Universidade do Estado da Bahia, UNEB, Brazil, University of Fiji, Commonwealth of Learning- Director of Commonwealth Educational Media Centre for Asia (CEMCA), University of Guyana, Indira Gandhi National Open University (IGNOU) gibi farklı kurumlarda görev yapmıştır. “Ethical Practices and Implications in Distance Learning” in de içinde bulunduğu çok sayıda kitabın editörlüğünü yapmış, araştırma makaleleri ve kitaplar yazmıştır. Asian Journal of Distance Education için editör yardımcılığı, Distance Education,

International Review of Research in Open and Distance Learning (IRRODL) ve the Turkish Online Journal of Distance Education Technologies (IJDET) için yayın danışma kurulunda görev yapmış ve Encyclopedia of Distance Learning için yayın danışma kurulu üyeliği ve yazarlık görevlerini yürütmüştür.

Prof. Dr. Helga HAMBROCK (H.H.) Şikago Concordia Üniversitesinde eğitim teknolojileri ve tasarım uzmanı olarak görev yapmıştır. Alanla ilgili çok sayıda makale yazmış ve halen Güney Afrika'da Sefako Makgatho Health Sciences University'de tasarım uzmanı olarak çalışmakta ve çevrimiçi öğrenme, harmanlanmış öğrenme, kesintisiz öğrenme ve çevrimiçi eğitim çözümleri üzerine çalışmalar yürütmektedir.

Prof. Dr. Terry ANDERSON (T.A.), Kanada'nın Açık Üniversitesi olan Athabasca Üniversitesinden emekli öğretim üyesidir. Uzaktan eğitim ve eğitim teknolojileri alanlarında çok sayıda yayın sahibi olan Dr. Terry Anderson "The theory and practice of online learning" gibi çok sayıda kitap ve makale yazmıştır. The Canadian Institute for Distance Education Research'de (CIDER) kurucu direktörlük ve the International Review of Research on Distance and Open Learning'de (IRRODL) editörlük yapmıştır. Halen yarı zamanlı olarak University of Alberta'da ve Contact North/Contact Nord'da görev yapmakta ve dünya çapında uzaktan eğitim alanında yapılan konferans ve derslerde misafir konuşmacı olarak yer almaktadır.

Prof. Dr. Tony BATES (T.B.) University of London'da Eğitim Yönetimi üzerine doktorasını yaptıktan sonra UNESCO, Dünya Bankası, ABD yükseköğretim komisyonları ve üniversitelerinde, İngiliz Açık Üniversitesinde (the U.K. Open University) ve Kanada'da çok sayıda kolej ve üniversitede çalışmış, 40'tan fazla ülkede danışman olarak görev yapmıştır. "Dijital Çağda Öğretim", "Teknoloji, e-öğrenme ve Uzaktan Eğitim" başta olmak üzere 11 kitap, 350'den fazla makale yazmıştır. Portekiz Açık Üniversitesi tarafından 1995'te, 2001'de Litvanya Üniversitesi, 2001 yılında Athabasca Üniversitesi, 2004'te Hong Kong Açık Üniversitesi ve 2005'te İspanya Katalonya Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanına layık görülmüştür. Tony Bates Associates Ltd'nin Başkanı ve CEO'su olarak ve ayrıca G. Raymond Chang School of Continuing Education, Ryerson University, Toronto'da ve Contact North'da halen görev yapmaktadır.

Prof. Dr. Siran MUKERJI (S.M.) Yüksek lisansını Uzaktan Eğitim bölümünde, doktorasını İnsan Kaynakları bölümünde yapmıştır. İngiliz Açık Üniversitesinde (The UK Open University) araştırma görevlisi, Arap Açık Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmış, halen Indira Gandhi National Open University’de direktör olarak görev yapmaktadır. 12’den fazla kitap yayını yapmış ve çok sayıda makale yazmıştır. International Journal of Technology and Educational Marketing (IJTEM)’de genel yayın yönetmenliği görevi üstlenmiş, halen International Journal of Technology-enabled Student Support Services’de (IJTESSS) genel yayın yönetmenliği yapmaktadır.

Prof. Dr. T. Volkan YÜZER (T.V.Y.) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü’nde öğretim üyesidir. Doktorasını Anadolu Üniversitesi’nde tamamlamıştır. Araştırma konuları arasında yeni iletişim teknolojileri, senkron ve asenkron öğrenme, uzaktan eğitim, e-öğrenme, m-öğrenme, t-öğrenme, çevrimiçi iletişim, kültürlerarası iletişim, etkileşimli öğrenme ve etkileşimli televizyon yer almaktadır. Alanında 25 yıllık bir deneyime sahiptir. Bu süre içerisinde iletişim, açık ve uzaktan öğrenme konularında birçok ders vermiş, yüksek lisans ve doktora tez danışmanlıkları yapmış, alanı ile ilgili projelere katılmış ve proje yürütücüsü olmuştur. Ayrıca, yurtiçi ve yurtdışı dergilerde editörlük ve hakemlik yapmış, yurtdışı kurumlarda proje hakemliği de yapmıştır. Halen Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE dergisinde Editörlük yapmaktadır. Verdiği dersler açık ve uzaktan öğrenme, iletişim ve bilgi teknolojileri konuları üzerinedir.

Prof. Dr. Yasemin GÜLBAHAR (Y.G.G.) doktorasını Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünde tamamlamış, sonra Başkent Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi’nde farklı bölümlerde öğretim ve araştırmalarına devam etmiştir. Açık ve uzaktan öğrenme, e-öğrenme, eğitim teknolojileri, öğretim tasarımı, bilgisayar bilimi eğitimi ve öğrenme analitikleri gibi alanlarda çalışmalar yürüterek alana “e-öğrenme” gibi çok sayıda kitap ve makale ile katkıda bulunmuştur. Şu an Columbia Üniversitesi’nde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Doç. Dr. Sinan AYDIN (S.A.) Sayısal Yöntemler bölümünde doktorasını yaparak veri madenciliği, açık ve uzaktan öğrenme üzerine çalışmalar yürütmüştür. Halen Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde öğretim üyesi olarak dersler vermektedir. 10 yıldır Açıköğretim Fakültesinde dekan yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Yapay zekâ,

bilgisayarda öğrenme, örüntü tanıma, açık ve uzaktan öğrenme, bilgi teknolojileri gibi alanlarda çalışmalar yürütmüş, çok sayıda kitap ve makale yazmıştır.

Prof. Dr. Evrim GENÇ KUMTEPE (E.G.K.) Eğitim Programları ve Öğretim alanında Fen Eğitimi (Biyoloji) üzerinde doktorasını tamamlamıştır ve Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Yaygın Öğretim bölümlerinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırma yöntemleri, ölçme değerlendirme ve uzaktan fen eğitimi başta olmak üzere açık ve uzaktan öğrenme alanında çok sayıda kitap, kitap bölümü ve makale yazmış ve çok sayıda proje yürütmüştür.

Prof. Dr. Cengiz Hakan AYDIN (C.H.A.) İletişim. Bilimlerinde doktorasını tamamlamıştır ve yaklaşık 30 yıldır Anadolu Üniversitesinde açık ve uzaktan öğrenmenin tasarımı ve açık ve uzaktan öğrenme araştırmaları üzerine çalışmalar yürütmektedir. AETC’de ve International Council for Educational Media’da (ICEM) kurul üyeliği, International Review of Research in Open and Distance Learning’de (IRRODL) ve Educational Media International’da (EMI) editör kurul üyeliği yapmıştır. Açık ve uzaktan öğrenme, e-öğrenme, KAÇD’ler, öğretim tasarımı, eğitim teknolojileri, açık eğitim kaynakları konuları ağırlıklı olmak üzere açık ve uzaktan öğrenme ile ilgili pek çok konuda çalışmış, çok sayıda kitap ve makale yazmıştır.

Prof. Dr. Elif TOPRAK (E.T.) doktorasını Uluslararası İlişkiler alanında tamamlamıştır ve Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Uzaktan Öğretim bölümünde 2005 yılından itibaren öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Doçentliğini Uygulamalı İletişim alanında alan Dr. Toprak’ın çalışma alanları uluslararası iletişim, açık ve uzaktan öğrenmenin yönetimi ve yükseköğretimde kalite güvence konuları olup çok sayıda projede yer almış, idari görevlerde bulunmuş ve lisans, lisans-üstü düzeyde dersler vermiştir. Araştırma ilgi alanları; açık ve uzaktan öğretimde kalite güvence, kültürlerarası iletişim ve uluslararası ilişkiler kuramlarıdır.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Aycan AKYILDIZ UYGUN
Yabancı Dil : İngilizce
Doğum Yeri ve Yılı :
e-posta :

Eğitim Geçmişi

Yüksek Lisans 2009 Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İngiliz Dili Eğitimi

Lisans 2003 Anadolu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
İngilizce Öğretmenliği

Mesleki Geçmişi

2003- Öğretim Görevlisi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Anadolu Üniversitesi

Yayınları:

Bond, J. & Kirshenbaum, R. "Radar Altı İletişim", "Under the Radar". Translation (from English to Turkish): Aycan AKYILDIZ. İstanbul: Kapital Medya, 2004.

Sözlü Bildiri:

Akyıldız Uygun, A., "Does Experience Affect Teachers' Perceptions on Grammar Teaching and Error Correction?", "Twenty-first International Conference on Learning", New York, USA., 17/07/2014.